

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Ekim 2005 Sayı:136

Aylık yaygın, bilim, kültür ve politika dergisi

3.500.000 TL/3.50 YTL (KDV DAHİL)

Asya araştırmalarında yeni sayfa Uygarlık köprüsü Karız

*Türk, Çinli ve Uygur bilimadamlarının
yeni araştırma alanı*

Gafur Nuredin Tolimbök
Dursun Özden
Banu Avar

- Katrina Kasırgasının düşündürdükleri: ABD'nin çöküşü
Prof. Dr. Şükrü Ersoy, Cüneyt Akalın
- Yusufcan Ali İslami: Çin'de Atatürk incelemeleri

KEMAL TAHİR

Yayımlanmamış öykü ve romanlarıyla İthaki'de...

Kemal Tahir'in, sağlığında tefrika olarak yayımladığı ya da hiç yayımlamadığı öykü, roman ve çevirileri artık okurlarıyla buluşuyor...

YAYIMLANAN KİTAPLAR:

ESİR ŞEHRİN İNSANLARI

ESİR ŞEHRİN MAHPUSU

YOL AYRIMI

KARILAR KOĞUŞU

YORGUN SAVAŞÇI

DEVLET ANA

KURT KANUNU

AŞK ÇETESİ-Roman

DUTLAR YETİŞMEDİ-Öykü

ZEHRA'NIN DEFTERİ-Öykü

MAYK HAMMER DİZİSİ (OCAK 2006)

Bilim ve Ütopya

Ekim 2005 Sayı: 136

S. S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazışmaları Müdürü
Semih Koray

Genel Yayın Yönetmeni: Özcan Buze
Yazışmaları Müdürü: Murat Akkün
Yazışmaları: Begüm Dandik

Yazı Kurulu: Prof. Dr. Semih Koray,
Prof. Dr. Uçkun Geray, Prof. Dr. Kadri Yamaç,
Prof. Dr. Ercan Enç, Prof. Dr. Çağatay Güler,
Prof. Dr. Zafer Karş, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Atilla Altunel, Doç. Dr. Çağatay Keskinok, Dr. Necmi Dayday, Dr. M. Kürşat Bozkurt, Dr. Cüneyt Akalın, Dr. Hakan Seçkin, Arda Odabaşı, Feyziye Özberk, Dr. Bora Ataman, Cemal Dindar, Zühtü Bayar, Erkan İldız

İdari İşler: Tuğba Gülirmak - Fatih M. Gül

Montaj: Mutlu Selçuk

Sayfa Tasarımı: Melih Yıldırım - Mutlu İnan

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
İstiklâl Cad. Deva Çıkmazı No: 7 / 5
80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 2442361-2442372

e-posta: bilimutopya@atlas.net.tr
internet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye Özberk
Ankara Büro
Toros Sok. No: 9 Kat: 1 Sıhhiye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79
e-posta: fozberk@ttnet.net.tr

İzmir Temsilcisi: Metin Bulunmaz
İzmir Büro
Cumhuriyet Bulvarı Konak İşhanı No: 24
Kat: 4 Daire No: 402 Konak / İZMİR
Tel: (0232) 445 68 70

Almanya Temsilcisi: Eylem Demirel Boral
eylem_demirel@hotmail.com
Frankenalle 39, 60327/ Frankfurt
Tel: +4969-73918773
Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Sabri Bal
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi: Nuri Türkees
Tel: +86 1067637296
Cep tel: +86 13693351715
nuriturkees@yahoo.com

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza Taşdelen
Tel: +33 675451587
alrizatasdelen@yahoo.fr

Hollanda Temsilcisi: Muhsin Ozan Uyar
Tel: +316 45556546 uyarm_nl@yahoo.com

İngiltere Temsilcisi: Murat Metin
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: M. Akif Genç
Tel: +4113030715

ABONE KOŞULLARI

6 Aylık: 21.000.000 TL Yıllık: 38.500.000 TL
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, Tuğba Gülirmak
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1011 1544292
Yurtdışı için hesap no:
(Euro) 1011 3255489
(USD) 1011 3255475

YURTDIŞI SATIŞ FİYATI
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör

Ulusal Haber Hiz. Prod. Org. San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Serier Matbaası
Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ
ISSN 1301-6717

KAPAK**Uygarlık köprüsü Karız****Gafur Nuredin Tolmbök / Dursun Özden**

Dünü yarına bağlayan ortak yaşam kültürü

3

Banu Avar

İnsan eliyle yapılmış mucize

16

Yusufcan Ali İslami

Çin'de Atatürk incelemeleri

20

Prof. Dr. Şükrü Ersoy

ABD afet kültüründen sınıfta kaldı

23

Cüneyt Akalın

ABD göçüyor mu?

28

Prof. Dr. Remzi Demir

Memlûkler'de bilim

34

Dr. Mete Soytürk

Unutulan Türk İzmir Marşı'nın öyküsü

41

Doç. Dr. Alkan Soyak

Türkiye'de planlamanın geleceği üzerine bir not

45

Prof. Dr. İbrahim Ortaş

Formula yarışı, artan trafik kazaları ve eğitimin önemi

48

Yrd. Doç. Dr. Uğur Alpagut

Sanatın şekillenmesi:

Kutupların oluşumu ve müzikte yeni yönelimler

51

Sarper Güzel

Jön Türkler'in şair militanı: Ömer Naci

56

Hüseyin Canerik

İlköğretim matematik problemleri

60

Dr. Sultan Tarlacı

Zekâ = Beyin + Çevre

65

Zühtü Bayar

Fosilbilimin King Kong ile ilk karşılaşması

69

Arkeo / Görüş / Erkan İldız

Tarihöncesi'nin ilkel inancı sünnet ile ilgili gerçekler

72

Kitap Kurdu / Ayşegül Yılmaz

76

Arkeoloji dünyasından / Erkan İldız

79

Sahaf / Yılmaz Gruda

80

Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa Saka

81

Forum

85

Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi Dayday

92

Satranç Dünyası / Dr. Murat Akdağ

93

Briç / Enver Köksoy

95

Ödüllü Sözcük Bulmacası / Semra Larçın

96

Uygarlık köprüsü olan yeni araştırma alanı

2004 yılının Eylül sayısında "2500 yıllık uygarlık harikası: Karız" başlıklı kapak dosyamızı yayınlamıştık. Turfan'a 60 kilometre uzaktaki Tanrı Dağlarından ve yüzey altı kaynaklarından su getiren, toplam 5 bin kilometre uzunluğundaki yer altı kanalları Çin Seddi ile eşdeğerde sayılıyor. Bu bakımdan, insan yaratıcılığının doruklarından biri olan Karız, muazzam bir uygarlık harikası olarak nitelenmeli. Ama işin ilginç yönü şu: Aralarında Türklerin de bulunduğu tarihçilerin yazdıkları ciltler dolusu eserde, Karız gerçeğine rastlanmıyor.

Acaba neden?

Geçen yıl hazırladığımız kapak dosyamızda yer alan yazısında Dr. Doğu Perinçek, bunun tarihe Avrupalı merkezci gözlerle bakmaktan ileri geldiğini saptıyor: "Bizim tarihçilerimiz de Türk tarihine Avrupalı merkezli bakmaktadır. Hele en Türkçü olanlar, daha Avrupalı merkezlidir. Çünkü onlar Türkçülüğü, Avrupa'nın tanımladığı, sınırladığı ve görmek istediği gibi anlamıştır. Türkçülüğün içeriği, onlara Batı'dan dayatılmıştır. (...) Bu nedenle cengaverlik Türk'e, uygarlık ise Batı'ya bırakılmıştır. Bu paylaşımın kökeni de aslında Batı'dır."

Oysa Çinliler, Turfan'daki Karız kanallarını Çin'deki üç büyük harikadan biri olarak görüyorlar. Bu değerlendirmeyi tabii ki, Batı tarihçilerinde ve onların izinden giden Türk tarihçilerinde göremiyoruz. Ne var ki, Orta Asya tarihi, özellikle son zamanlarda Çin kaynaklarına dayanarak yazılıyor. Çin tarihçileri Karız'ın Orta Asya uygarlık tarihi açısından taşıdığı büyük önemi görmüşdür ve buna uygun çalışmalar yapmaktadır. Nitekim Çin merkezi hükümeti de bu çalışmalar için önemli kaynaklar tahsis etmektedir.

Bilim ve Ütopya geçen yılki kapığında Karız gerçeğini, "Dünya tarihi yeniden yazılacak" duyurusuyla yayınlamıştı. Nitekim kapak dosyamızı yayınladıktan sonra yapılan değerlendirmelerde, Orta Asya tarihini ve uygarlık birikimini ay-

dınlamada Karız kanallarının Orhun yazıtları kadar değer taşıdığı vurgulandı. Tarihin dışında tutulmuş Karız kanalları Türkiye'de Bilim ve Ütopya tarafından bilim dünyasına sunuldu. Ama bir kapak dosyası yayınlayınca işimizin bittiğini, görevimizi yerine getirmiş olduğumuzu düşünmedik. Karız ile ilgili yeni bilgilere ulaştıkça, oradan röportajlar, gezi izlenimleriyle dönen araştırmacılar, gazeteciler oldukça Karız konusuna devam ediyoruz. Böylece Asya araştırmalarında açılan bu yeni sayfaya biz de Bilim ve Ütopya olarak katkıda bulunmaya çalışıyoruz. Çünkü Karız, artık Türk, Çinli ve Uygur bilim adamları, tarihçileri için yeni bir araştırma alanı olarak belirmiştir. Bu bakımdan Karız aynı zamanda bir uygarlık köprüsüdür.

Bilim ve Ütopya'nın bu ayki kapak dosyası üç yazarın katkılarıyla oluştu. Araştırmacı ve gezgin Dursun Özden, İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'in yönlendirmesiyle gittiği Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nden canlı izlenimler ve birçok fotoğrafla döndü. Burada birçok yetkiliyle görüşerek önemli bilgiler aldı. Görüştüğü kişilerden biri de, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Karız Araştırmaları Derneği Genel Sekreteri Gafur Nureddin Tolmboğ idi. Özden'in izlenimlerini ve edindiği bilgilerini aktardığı yazısı Gafur Nureddin Tolmboğ tarafından da incelendi. Yani deyim yerindeyse, Karız konusunu en iyi bilen kişinin süzgecinden geçti. Kapak dosyamızın bir yazısı da, TRT'deki "Sınırlar Arasında" adlı programını ilgi ve zevkle izlediğimiz araştırmacı gazeteci Banu Avar'ın izlenimlerinden oluşuyor. Avar da, özgün ve meraklı gözlemlerini Bilim ve Ütopya okurlarıyla paylaşıyor.

Bilim ve Ütopya'nın Ekim sayısını yayına hazırladığımız günlerde, dış güçlerin yönlendirmesi ve malum zevatın girişimleriyle Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenecek

olan Ermeni Konferansı İstanbul 4. İdare Mahkemesi'nin kararıyla durduruldu. Tabii Avrupalı ve Amerikancı çevreler hemen "Yargı bilimi durdurdu" diye ayağa kalktı. Onların iddiasına göre, Boğaziçi Sorosçularının Türkiye düşmanı eylemi, bilim oluyordu. "Karşıt görüş ileri sürmenin yasaklandığı bir bilimsel etkinlik olur mu" diye sormanın anlamı yok, çünkü niyet bilim yapmak değil. Yaptıklarını bilim sayacak olsaydık, Galile'ye dünyanın döndüğünü söylemeyi yasaklayan ve Bruno'yu yakma kararı veren mahkemeleri de bilimsel kurul ve yaptıkları işi de bilimsel etkinlik saymak gerekecekti. Avrupalı ve Amerikancı çevrelerin kopardıkları gümrüğün gösterdiği tek bir şey var: Onların bağlı olduğu emperyalist merkezlerdeki bilim anlayışı budur. Tarafsızlık zaten beklemiyoruz, ama özellikle sosyal bilimlerde nesnelliğin zerresi kalmamıştır. Bu Ermeni Konferansı meselesinin burada kalacağı sanılmamalı. Nitekim malum zevat durdurma kararının ardından Konferansı başka yerde yapmak üzere derhâl harekete geçti. Dergimizin baskıya verildiği günlerde, bir yerde toplanıp menhus faaliyetlerini icra edecekleri biliniyordu. Durmaları beklene mezdi, çünkü bu konu Türkiye ile emperyalizm arasındaki mücadelelenin cephelerinden biri. Onlar saldırılarına devam edecek, yurtsever güçler de Türkiye'yi savunmaya devam edecek.

Bilim ve Ütopya önümüzdeki ay için, 2005 Dünya Fizik Yılı'na yarışır bir kapak dosyası hazırlıyor: Büyük Türk Fizikçileri. Dünya fiziğine ciddi katkılarda bulunmuş önemli Türk fizikçileri, yine önemli başka Türk fizikçileri tarafından kalem alanan yazılarla tanıtılıyor. Dergimizin Kasım sayısı, uzun yıllar saklanacak, araştırmalarda kaynak olarak kullanılan çok önemli sayı olacak. Bilim ve Ütopya okurlarına, Kasım sayısını şimdiden ayırtmalarını öneriyoruz.

Karız araştırmalarında yeni dönem

Dünü yarına bağlayan ortak yaşam kültürü

Turfan'daki Yargol Antik Kenti ve Orta Asya karızları dünü yarına bağlayan bir uygarlık harikası. "Türk" ve "Çin" sözcükleri, yalnızca birer ulus ismi değil, aynı zamanda zengin bir kültürler harmanıdır. Aralarında Çinlilerin ve Türklerin de bulunduğu halklar, binlerce yıldır tüm farklılıklarına karşın birlikte yaşama kültürünü benimsemiş ve ortak "Asya Kültürü"nü yaratmışlar. Çin Merkezi Hükümeti, 440 karızı sağlamlaştırmak için kurtarma projelerini uygulamaya başlattı. Bu kapsamda hükümet karız araştırmalarına 8 milyon dolarlık ödenek ayırdı.

Gafur Nuredin Tolmbök

(Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Karız Araştırmaları Derneği Genel Sekreteri)

Dursun Özden

(Azerbaycan İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü doktora öğrencisi)

Başkent Urumçi kalesinden şehre kuşbakışı bakınca manzara karşısında adeta büyüleniyorsunuz. Kalede dikili bir anıtta, 1839 yılında afyondan zehirlenip ölen halkın imdadına yetişen Lin Zexu Qin'in, afyon yakılan dev kazanı kurarken söylediği şu sözler yazıyor: "Zehir yasak olsun, hayatın kıymeti bilinsin." Okullarda Marx, Engels, Lenin, Mao ve Çin liderlerinin fotoğrafları gölgesinde eğitim yapılıyor. Okullarda bile karız ders olarak anlatılıyor. Orta Asya uygarlıkları da belli başlı kahramanları eşliğinde sıraya göre öğretiliyor: Kumar Raciva (M.S: 344-413), Sinko Salih (10. yüzyıl), Yusuf Has Hacıp, Kaşgarlı Mahmut (1019-1113) ve diğerleri.

Karız, Turfanlıların tüm yaşamlarına girmiş. Çünkü çölün ortasında yeşil bir doku ve yaşam kaynağı olan karız suları, onları hayata bağlayan tek şey. Karız isimleri de değişik. Karız çalışması sırasında ölen karızcının ismini alan karız (Süleymancan Karızı) olabileceği gibi, yurt büyüklerinden birinin adını alan karızlar da var (Örneğin, Tong Su karızı). Bazen de, kenevir-kendir tarlalarını sulayan karızlar için, neşe veren bitki anlamında "Neşçinin Karızı" gibi

Araştırmacı ve gezgin Dursun Özden, İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'in yönlendirmesiyle bir süre önce Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ne giderek karızları gezdi. Burada başta Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Cumhurbaşkanı İsmail Tiliwaldi, Dışişleri Bakanı Nishan İbrayim, Dışişleri Bakanlığı-Yabancılar Bölümü Başkanı Ergin Ahmet ve Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Karız Araştırmaları Derneği Genel Sekreteri Gafur Nuredin Tolmbök olmak üzere birçok ilgiliden bilgiler aldı. Özden Türkiye'ye döndükten sonra aldığı bilgileri ve gezi izlenimlerini Bilim ve Ütopya için kaleme aldı. Özden'in yazısı Gafur Nuredin Tolmbök tarafından incelenerek son şekli verildi.

isimler de veriliyor.

Yön bulma nasıl yapılıyor?

Karızlar, çıkış ağzından başlangıç yerine, yani kaynağına doğru kazılıyor. 20-100 metre aralıklarla kazılan dikkudak (kuyu)'ların derinliği 10-100 metre arasında değişiyor. "Kudu ağzı" (baca) adı verilen yerlerden inilerek yer altı karızları kazı-

lıyor ve buradan çıkan topraklar sepetlerle dışarı atılıyor. Çırac (çıra lambası)'da çivit yağı yakılarak fitilinden çıkan ışıkla yönlerini tayin eden karızcılar, zaman zaman iş kazalarında da ölüyor. Turfan bölgesinde çöken bir karızda bulunan ve mumya gibi doğal olarak korunmuş bir ceset üzerinde şu bilgiler yazıyor: "Kumul Subeişi ailesinden, 2450 yıl önce yaşamış, 45 yaşında erkek, 1.69 cm. boyunda, 67 kg. ağırlığında, kahverengi saçlı, üzerinde ayağından beline kadar komple dikilmiş at derisinden yapılmış pantolon çizme ve deri başlık bulunuyor. Yanında karız çalışmalarında kullanılan araç ve gereçler var."

Karızcıların kullandığı sözcükler de Uygur Türkçesi. Öküz: Kala, Boyunduruk: Boyunturuk, Keçi: Seke, Teke: Teke, Öğretmen: Okutucu, Öğrenci: Okucu, Bacanak: Baca, İşçi: İşçi-karızcı, Fabrika: Kârhane, Acıkmak: Kursak aştı, Elbise: Giyim gecek, El: Kol, Bacak: But, Sümük: Omuz kemiği, Gözlük: Gözeynek, Karpuz: Tavuz, Ev: Öy, Eski: Kona, Nehir: Derya, Çatlak: Çatak, Kırılmak: Sunmak, Gelin: Kilin, Çocuk: Bala, Ben: Men, Saç: Çaş, Dil: Til, Berber: Satraş, Çıra: Çırac, İp: Yip,

Urumçi'de bir yanda modern ve tarihi camilerde ezan okunuyor, bir yanda da caddelerdeki renkli yaşam sürüyor.

Kandil: Kendel vb.

Turfan'da deniz seviyesinde, yani "0" kotunda kurulu bulunan, özgün mimari yapısı ve işçiliği ile dikkati çeken, tarihi mescit içinde Emin Han minaresinin bulunduğu Süleyman Han Kenti'nin kurucusu Tursun Han'ın anıt mezarı ile çevresindeki asma bağları, turistlerin en çok gezdikleri yerlerin başında geliyor. Bir de, Turfan'ın kuzey kıyısında bulunan ve bir cenneti andıran Karız Seyligahi ziyaret etmek gerek. Sonra da, rengarenk kapı işlemleri ile dikkati çeken Uygur bahçe evleri avlusunda, yemekten sonra, açık karız arklarından şırıltılı akan su ve bülbül sesi eşliğinde öğle uykusuna yatmayı unutmayın.

Karızcıların "çünçe" dedikleri ve karız çamurundan yapılan kerpiçlerin delikli olarak örülmesiyle oluşan üzüm kurutma evlerinde, açık karız kanallarının -su ark(arık)'larının- serinliğinde, dut (cücem) ağaçlarının ve asmaların gölgesinde, geleneksel karızcı mutfağının tüm zenginliklerini tattık. Her yemekten önce tas tas şekersiz yeşil çay içip, "çüven cüdü" adı verilen Pekin ördeği yanında, geleneksel Uygur yemeklerinden etli polo pilavı, Turfan'da uzun süre yaşayan Marco Polo tarafından İtalya'ya spagetti olarak götürülen ve "lağmen" adı verilen cv eriştesinden

yapılan makarna, kuzunun fırınlanmasından sonra sunulan kaburga kababı, sarı burçak sütünden yapılan "purçak" çorbası ve benekli iri karız karpuzu yedik. Beyaz mısırdan yapılan İli Laojiao rakısı ve yeşil karız üzümünden yapılan "Kırören" şarabı içerek, akşamları Turfan'ın mesire yerlerinden olan "Buyluk Vadisi"nde, Karızcılarla şiir okuyup, şarkı söylemenin ayrıcalığını yaşadık.

Uygur Türkleri

Orta Asya topraklarında yaşayan Uygur Türkleri'nin kökleri 12 bin yıl öncesine dayanır. Türkler, Orta Asya'da Aral Gölü çevresinde yaşayan beyaz tenli "Alpin" ve kızıl tenli, ha-

fif çekik gözlü "Turanî" adı verilen iki soyun evlenmesinden-karışımından meydana gelen ve Hunların ataları olan "Gökçin-Köktürk" adındaki "Ön-Türk" ya da "İlk-Türk" boylarından gelmişlerdir. Qin Tarihçileri bu Türk boyunu Qinqe "Tujue" (Türk) olarak adlandırdı.

"Tujue" denen Türk boyu, en başta eski çağda bir göçmen milliyete verilen özel bir isimdi. Türklerin Asya'da başlayan serüveni M.Ö. 1000'lerden sonra büyüdü. M.Ö. 5.

*Çin Merkezi
Hükümeti'nin Uygur Özerk
Bölgesi'ne inanılmaz
düzeyde yatırım yaptığına
tanık oldum. Şehir
merkezlerindeki gökdelen-
ler, büyük iş merkezleri,
Modern İpek Yolu denilen
otoyollar ve çağdaş kent
görünümünü turizm
potansiyeli olarak
değerlendiriliyor. Çok ileri
bir tarım uygulaması
sayesinde bağ, bahçe ve
tarlalarda yüksek düzeyde
verim alınıyor.*

yüzyıldan itibaren Türk halkı Altay Dağları çevresinde yoğun olarak yaşıyordu. 6. yüzyılın ortalarından 8. yüzyılın ortalarına kadarki dönemde,

Gafur Nuredin Tolmbök kimdir?

Gafur Nuredin Tolmbök 1953 yılında doğdu. 1992 yılında doçent oldu. 1997 yılından başlayarak Karız araştırmalarında çalıştı. Şu anda Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Karız Araştırmaları Derneği Genel Sekreterliği görevini yürütüyor. Karızların korunması ve sağlamlaştırılması ile ilgili olarak yoğun çabalar harcayan Gafur Nureddin Tolmbök konuyla ilgili birçok yayın yaptı. Tolmbök'ün eserlerinden bazıları şunlar:

- Sincan-Uygur Özerk Bölgesindeki Karızların Haritesi
- Sincan Karızlarının Araştırma ve İnceleme Raporu
- Sincan Karızlarının Koruma ve Yararlanma Raporu
- "Sincan Karızları"
- "Karız" Adı Hakkında Araştırma
- Karız Gölünün Bostanlı Uygarlığı ve Ekonojideki Yeri

Çin'in kuzeyindeki otlaklarda ve kentlerde yaşayan Türk halkı, Çin'in orta kesimlerinde bulunan Batı Wei'den Sui ve Tang'a kadar çeşitli hanedanlarla çok yönlü ve çok kanallı ilişkiler içindeydiler. "Türk" sözcüğünde anlam bulan ve Gök-türklerle devam eden tarih, Türk Bilge Kağan'ın "Orhun Yazıtları"nda belgelendi. Daha sonra Türkçe konuşan tüm kavimler "Türk" olarak adlandırıldı. "Türk Sir Bodunu-En Soylu Türk Boyu" olarak tanımlanan ve dokuz boydan oluşan Oğuzlar, daha sonra Uygur boyu ile birleşip "On Uygurlar" olarak ve sonrada "Uygurlar" adıyla Orta Asya'nın hakimiyetini ele geçirdiler.

M.S. 522'de Türkler bir hanlık kurmuştu ve bu hanlık doruğa tırmandığında, geniş Asya topraklarını kontrol altına almıştı. Sui ve Tang Hanedanları'nın ilk döneminde Türkler, Çin'in kuzey ve batı kesimlerine hakim olan büyük bir uygarlık sahibiydiler. Daha sonraki yıllarda ikiye bölünen Doğu ve Batı Türkleri, iktidar için uzun süre birbirleriyle savaştı. 8. yüzyılın ortalarında Doğu ve Batı Türkleri farklı kültürlerle kaynaştı. Eski Türklerde, Şifacı Şaman Anaların ve Aksakal bilgelerin sevgi ve barış çağrıları anlamlı idi.

Turfan Karız Müzesi'nden karızcı canlandırması.

Orhun kitabelerinde anlam bulan Bilge Kağan'ın özlü sözleri, tüm insanlığın kendi özüne yönelerek geç-

mişinden ders almasını öğütüyor. Türk sözcüğü, yalnızca bir milliyetin değil, aynı zamanda zengin bir kül-

Sincan Uygur Özerk Bölgesi

Sincan Uygur Özerk Bölgesi (kısa, Sincan da denir) Çin'in kuzey batısındaki sınır bölgesinde, Asya kıtasının iç bölümlerinde yer almaktadır ve 1,66 milyon km²'den fazla bir alanı kaplamaktadır. Çin'in en büyük eyaleti olarak, ülkenin tüm topraklarının altıda birini kaplamaktadır. Sincan'ın Afganistan, Hindistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Rusya ve Tacikistan'la arasındaki sınır hattı toplamı 5600 kilometreye varıyor. Bu, Çin'in toplam sınır arazilerinin dörtte birini oluşturuyor. Sincan ayrıca, tarihi İpek Yolu'na ait önemli geçitlere sahip olmasıyla iftihar eder. Sincan eski zamanlardan bu yana çok kavimli ve çok dinli bir bölge olmuştur. Batı Han Hanedanı'ndan (MÖ 206-MS 24) bu yana birliğin, çok kavimli ve çok kültürlü

Çin milletinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Kırk yedi etnik grubun dışında, Sincan'da on üç esas halk vardır: Uygur, Han, Kazak, Hui, Moğol, Kırgız, Xibe, Tacik, Özbek, Mançu, Daur, Tatar ve Rus. Sincan, Çin'in beş özerk bölgesinden biridir. 2004 yılı istatistiklerine göre Sincan'ın nüfusu bir önceki yıla göre yüzde 10,9 büyüme hızıyla 291.600 artarak 19,63 milyona ulaştı. (Çin'in genel nüfusu ise: 1,3 milyardır.) Sincan Özerk Bölgesi'nde yaklaşık 17 milyon Uygur ve Kankan Türkü yaşamaktadır.

Urumçi, Sincan'ın başkentidir. Bölgede beş özerk eyalet vardır: İli Kazak Özerk Eyaleti, Cnangji Hui Özerk Eyaleti, Bayangol Moğol Özerk Eyaleti, Bortala Moğol Özerk Eyaleti, Kızılsu Kırgız Özerk Eyaleti.

ti. Yedi eyalet ise şunlardır: Taçeng, Altay, Turfan, Hami, Aksu, Kaşgar, Hotan. Eyalet düzeyindeki iki şehir, Urumçi ve Koramay şehirleridir. Vilayet düzeyindeki yirmi şehir şunlardır: Shihezi, Hami, Turfan, Changji, Kuytun, Bole, Yining, Taçeng, Altay, Korla, Aksu, Artux, Kaşgar, Hotan, Fukang, Miqan, Usu, Alar, Tumşuk ve Wu Jiaqu şehirleri. Kırk üç etnik ilçe ve altmış iki vilayet olduğu gibi, esas etnik gruplar olarak Kazak, Hui, Moğol, Tacik ve Xibe gruplarının yaşadığı altı özerk vilayet vardır.

Sincan bölgesi, zengin doğal güzelliklere ve verimli topraklara sahip çok geniş bir bölgedir. Ama arazilerinin önemli kısmı çöldür. Bir çok büyük dağ sıraları, Sincan'ın doğusu ve batısı arasında uzanmaktadır. Kuzey sınırında Altay Dağları görülmektedir. Güney sınırında ise Karakorum, Kunlun ve Altun Dağları

türler harmanının da adıdır. 11. yüzyıldan sonra “Tujue”(Türk) ise, yalnızca eski Türklerin tanımı değil, Altay dil ailesinden Türkçe'nin ve Türk boylarının ortak ismi oldu.

Asya topraklarında binlerce yıldır birlikte yaşama kültürünü özümsemiş ve dil, din ve geleneksel yaşam farklılıklarını kültürel zenginlik olarak korumuş Asya halkları, şimdi ve sonrasında da kardeşlik, sevgi, saygı, barış ve huzur içinde yaşamak istiyor. Eski ve modern camilerin süslediği Çin Halk Cumhuriyeti Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin hemen her yanında ezan sesi duyar ve ata geleneklerinin yaşatıldığına tanık olursunuz. Altay, Urumçi, Turfan ve Kaşgar bölgeleri, ata izlerinin yaşatıldığı yerlerin başında geliyor. 56 etnik dil ve kültürün yaşadığı Çin topraklarında, Uygur Türkleri de öteki halklar gibi geleneksel ve çağdaş yaşamlarını ve kültürlerini koruyor. Atalarının kendilerine bıraktığı uygarlık harikası kültürel miraslara sahip çıkıyor ve onlarla övünerek daha ileriye gitmek için çalışıyorlar. Yalnız bayramlarda ve düğünlerde değil, ağız dolusu gülerек yaşamlarının her anında dans edip, türkü söylüyorlar.

uzanmaktadır. Bölgenin orta bölümündeki devasa Tianshan Dağları, tüm uzunluğuyla bölgeyi Kuzey ve Güney Sincan olarak ikiye ayırır. İki muazzam havza; güneyde Tarım Havzası, kuzeyde Junggar Havzası, Tianshan'ın eteklerinden yayılır. Çin'deki en büyük çöl olan Taklamakan Çölü, Tarım Havzası'nın ortasında bulunur ve 324.000 km²'lik bir alana sahiptir. İkinci büyük çöl olan Gurban Tunggut Çölü, Junggar Havzası'nın orta bölümündedir ve 48.000 kilometrekarelik bir alanı kapsar. Alışlageldiği üzere, Tianshan Dağları'nın güney bölümüne Güney Sincan, kuzey bölümüne Kuzey Sincan, Hami Havzası ve Turfan civarındaki alana ise Doğu Sincan denir. Sincan'da değişik uzunluklarda 570'den fazla nehir vardır. Arktik denize dökülen İrtiş dışında, Sincan'daki nehirlerin çoğu sularını

Turfan Bölgesi karız haritası.

Çin hükümeti proje başlattı

Uygur ve Moğollardan oluşan Türk hanlığının adına Kankıllar denirdi. Doğu'da Şian'dan başlayan tarihi İpek Yolu, Çin'i Hindistan, Pers Ülkesi ve Roma ile karadan birleştiren stratejik bir ticaret yoludur.

esas olarak yağmurlardan ve dağlarda eriyen karlardan alan iç nehirlerdir. 2179 km uzunluğundaki Tarım Nehri, Çin'in en uzun iç nehri ve dördüncü büyük nehridir. Sincan'da toplam 5504 kilometrekare alanı kapsayan çok sayıda göl bulunmaktadır. Bunlardan 139 tanesi 1 kilometrekarenin üstündedir. Şu anda neredeyse kurumakta olan Lop Nur Gölü, Sincan'ın en büyük gölüdür. Bosten Gölü ise, Çin'in en büyük tatlı su gölüdür.

Sincan tipik karasal iklime sahiptir. Ocak'ta (en soğuk ay) Junggar Havzası'nda sıcaklık -20 dereceye, Temmuz'da (en sıcak ay) Turfan Havzası'nda sıcaklık 43 derecenin üzerindedir. Turfan yakınlarında, deniz seviyesinden 154 metre alçakta bulunan Ay Gölü çevresindeki çöl alanında, Ağustos ortalarında hava ısısı (en sıcak zaman) +80 dereceyi bu-

Özellikle Şian, Lanchou, Tun-Huang, Hami, Turfan, Kucha, Kaşkar, Semerkant, Buhara, Merv, Hamadan, Palmyra ve Antakya ticaret yolu üzerinde, çok önemli bir mola yerinde kurulu bulunan Turfan şehri, o dönemde de önemini korumuş. Tur-

lur. Mevsim değişiminde, Sincan'da aynı bölgede bir gün içinde oldukça farklı sıcaklıklar görülmektedir. Yılda soğukların hissedilmediği 150-200 günlük dönemin yaşandığı Sincan'da, yıllık ortalama yağış miktarı 150 milimetre civarındadır.

Yaz mevsiminde; bir yanda Tanrı Dağları'nın doruklarında kar manzarası görülürken, diğer yanda Taklamakan Çölü'nün kavurucu sıcaklığını yaşanır. Karlı dağların eteklerinden süzülüp inen soğuk sular, bir uygarlık harikası olan tarihi karızlar aracılığıyla çölün yaklaşık 100 metre altından ve binlerce kilometre uzunluktan gelerek, Turfan başta olmak üzere pek çok şehir ve kasabaya yaşam vermekte. Bu bölgede yaşayan halklar, karız sayesinde içme, kullanma ve tarım amaçlı su gereksinimlerini karşılıyor. 2500 yıldan bu yana, karızlardan faydalananlar.

fın'ın 11 kilometre batısında bulunan, iki nehrin arasında bir yarımada gibi uzanan ve su seviyesinden 30 metre yükseklikteki bir plato üzerine, MÖ 450'de Kankillar Hanı Tong Su tarafından yapılmış olan tarihi Yargol kenti, karızlarla sulanmaktaydı. Tanrı Dağlarından Turfan şehrine karızlarla getirilen sular, şehrin içme suyu ve tarım arazilerinin sulama ihtiyacını karşılıyordu. Gerek arık -açık karızlar- sistemi ve gerekse yel değirmenleriyle çıkarılan sular nedeniyle, pek çok karızın sularının kuruması ve kuduk-kuyu bacalarının çökmesi sonucu olarak da, bu gün karızların ancak üçte biri kullanılıyor. Eğer önlem alınmazsa, 20 yıl kadar sonra karızların tamamının kuruyacağı söyleniyor. Çin Merkezi Hükümeti'nin, 440 karızı sağlamlaştı-

tırmak için kurtarma projelerini uygulamaya başlattığına tanık oldum. İnsanlığın ortak mirası olan tarihi karızların kurtarılması için, UNESCO başta olmak üzere, tüm dünya bu çalışmalara sahip çıkmalı.

Turfan bölgesi karızlarının kurtarılması için Turfan bölgesinde 2500 yıl önce yapılan karızlar ile Yargol Kenti'nin kuruluşunun aynı dönemlere rastlaması, iki uygarlığın tarihi özellikleri açısından önemini pekiştiriyor. O dönemin teknolojisi ile çoğu çölün altından geçen, yerin altında 10-100 metre derinlikte ve 100 m - 20 km uzunluktaki 1800 adet karızın toplam boyu ise 5100 kilometreyi buluyor.

Çatışmadan hoşgörüye

Karız sulama sistemi teknolojisi, 2500 yıl önce, Batı'da kurulma aş-

masında olan Isparta, Atina, Roma gibi kent devletlerinde ve Nil, Fırat, Dicle, Amazon, Po ve Tuna nehirleri tarım havzalarında bulunmuyordu. Turfan'da bulunan Antik Kent Yargol ise, o dönemde kentsel yerleşim, mimari özellik, çevresel doku, sulama ve altyapı sistemiyle İpek Yolu üzerindeki güçlü kültürlerin kabulü ve yaşamasına olanak verecek ticaret ve kent kültürüne sahipti. Çatışmacı ve kavgacı özellikler yerini, ticarete geçerli hoşgörü ve barış ortamına bırakmıştı. 30 metre yüksekliğinde bir yerin üzerine kurulu olan şehir, 300 metre genişliğinde ve 1700 metre uzunluğunda yaklaşık 500 bin metrekarelik bir alanı kaplıyordu. Çökmelere karşı önlem almak üzere köylerde istasyonlar kurulmuş. Antik kentin sulama sistemi

Karız kanalları kurtarılıyor

Merkezi hükümet 8 milyon dolar verdi

Adnan Akfırat bir süre önce Sincan Uygur Özerk Bölgesine bir ziyarette bulundu. Ziyareti sırasında karız araştırmaları ile ilgili bilgi de aldı. Akfırat bu bilgileri şöyle aktarıyor:

Müjdeyi, Karız Araştırmaları Derneği Başkanı Gafur Nurettin verdi: "Merkezi Hükümet, Karız Kanalları Kurtarma Planı'na 60 milyon Yuan verdi." Sevinçten uçuyor. Az değil. Ayrılan kaynak yaklaşık 8 milyon Dolar.

Derneğin Onursal Başkanı Timur Devamet, Çin Maliye Bakanlığı'ndan bu parayı çıkarmak için yoğun çaba harcamış. Bizim yanımda telefonla Gafur Nurettin'e bildirdi. Timur Devamet, 1985-1993 yılları arasında Sincan Uygur Özerk Bölgesi Başkanlığı yapmış, üç dönem de ÇKP Merkez Komite üyeliği. Emekli olmadan önceki son sıfatı: Çin Halk Meclisi Daimi Komite Başkan Yardımcısı.

Gafur Nurettin, masada bizimle olduğunu söyleyince Timur Devamet, İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'e selamlarını, Bilim ve

Ütopya dergisinin Karız Kanalları kapağı için teşekkürlerini iletti.

Gafur Nurettin de Doğu Perinçek'in "Orta Asya Uygarlığı" kitabını övdü. Sözleri aynen şöyle: "Yıllardır bu konularla uğraşıyorum. Bir gecede okudum. Ufkum aydınlandı."

Gafur Nurettin, bir başka güzel haber daha verdi. "Eylül sonunda Karız Kanallarını konu alan kitabım Uygurca, Çince ve İngilizce olarak basılıyor." Arkasından ekliyor: "Siz de Türkçesini yayınlarsınız artık!"

Sincan'ın doğusundaki Turfan Havzası'nda toplam uzunluğu 5000 kilometrenin üzerinde olan Karız kanalları, Çin Seddi ve Beijing-Hangzhou Büyük Kanalı'yla birlikte antik çağlarda Çin'de gerçekleştirilen üç harika eserden biri olarak adlandırılıyor.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi Su İşleri Keşif ve Ölçüm Enstitüsü'nün araştırmasına göre Karız kanallarının sayısı, 1950'li yıllarda yaklaşık 1800 iken, günümüzde 600'e kadar düşmüş. Bölgede her yıl yaklaşık 23 Karız kanalının yok olduğu saptanı-

Bilim ve Ütopya

Bilim ve Ütopya dergisinin Eylül 2004 tarihli kapağı: "2500 yıllık uygarlık harikası: Karız"

yor. Önlem alınmazsa Karız kanallarının 25 yıl sonra tamamen yok olacağı uyarısında bulunuluyor.

Su İşleri İdaresi, Karız kanallarını kurtarma planı hazırlamış. Plana göre, önümüzdeki üç yıl içinde 440'tan fazla kanal sağlamlaştırılacak. Kurtarma projesi için harcanacak yaklaşık 100 milyon Yuanın 60 milyonu Çin merkezi hükümeti tarafından karşılanıyor. Çalışmalar hızla sürüyor.

Turfan'da çalışan bir karız ağızı.

karızlardan oluşuyor. Batılılar göçebe, çadırdaki yaşayan, barbar, vahşi, çoban ve yerleşik olmayan ilkel kabile dedikleri Asya toplumsal kültürü karşısında boyun eğmek zorunda kalıyorlar.

Turfan Bölgesi karızlarından başka Komul bölgesinde de karız ağızı ve kaynak noktalarının koordinatlarını (x,y,z), uzunluklarını, baca derinliklerini, dikey kuduk sayısını, suyun akar kotunu ve akıntı miktarını (L/sn), ne zaman yapıldığını ve hangi köyde bulunduğunu tespit ettiğim 6 adet çalışır durumdaki karızlar şunlar: Ahunbeg, Dambay, Çong, Süleyman Hacı, Şoçi ve Kamathan Hacı Karızı.

Ortak yaşam tarzının ürünü

Anadolu'da kerizci-kuyucu-lagımcı denen ve ustalık isteyen bir meslek dalı var. Özellikle Van, Urfa, Bayburt, Konya, Niğde ve Aksaray'ın bazı köylerinde kazı malzemelerini eline alıp, köy-kasaba dolaşan kerizciler bulunur. Kerizci olmak zor iştir.

Eşsiz bir yer altı sulama sistemi olan karızlar, Uygur Bölgesinin di-

şında İran, Umman, Brezilya, Şili, Türkiye, Amerika ve Azerbaycan'da da bulunmaktadır. Azerbaycan'da "Kehriz" adı verilen yer altı sulama sistemindeki karızcılara da "Kankan" deniyor. Özellikle Lenkeran, Astara ve Nahçıvan vilayetlerinde halen faydalanılan karızlar mevcut. Azerbaycan kehrizleriyle ilgili detay bilgiler, ayrıca bir yazı konusu olarak ele alınacaktır.

Gerek, Uygur ve Azerbaycan, gerekse İran ve Anadolu karızlarıyla ilgili ortak

sözcük ve karızcılarının kullandığı deyimlerin Türkçe kökleri vardır. Bu

sözcük ve deyimler Altay-Ural dil grubundan olup, özellikleriyle ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınabilecek kadar zengin kaynaklarla doludur. Çok ilginç olduğu için bir konuyu vurgulamadan geçemeyeceğim. Yemeklerinden günlük ev ve çalışma hayatına, kullandıkları araç gereçten düğün ve zikirlerine, karız-kehriz-keriz (iş ve emek izi-yolu) çalışmalarında kullanılan malzemelerin ve karızcı ailelerin hemen herşeyinde kullanılan sözcükler tam bir "Karızcı Kültürü" oluşturmuş. Karız, imece sistemine benzer kolektif bir üretim ve yaşam tarzı, binlerce yıldır uygulanmış sosyal bir doku. Örneğin, karızcının erkek çocuğu doğduğunda isminin sonuna "can", kız çocuğu doğduğunda ise isminin sonuna "gül" eki getiriliyor. Tursuncan, Mehmetcan ya da Arzugül, Badegül gibi. Karızcılar yemekli ve eğlenceli dost toplantılarına ise, "Cem" diyorlar. 2500 yıllık bir uygarlık harikasının tüm izlerini taşıyan Turfanlı 1 yaşındaki Son Karızcı Ankara- can, atalarının mirasını yaşatmak için karız sırası içiyor ve karız havuzlarında ya da arklarında yıkını-

Sincan'da ejderha dansı ardından halay çekmenin coşkusu.

Uygur Karızları: Bir uygarlık harikası

Karız, eşsiz bir yer altı sulaması kanallar sistemidir. Çin Halk Cumhuriyeti Uygur Özerk Bölgesi Turfan civarında oldukça yaygındır. Sadece Turfan, Komul karızlarının sayısı 1784'ü geçmektedir. Bu bölge karızlarının derinliği 10-100 metre ve uzunluğu 4-60 kilometre arasındadır. Toplam karızların uzunluğu 5100 kilometreyi geçmektedir. Bu ise, Pekinden Hang-

houga giden 1800 km. uzunluğundaki ünlü Kanaldan ve Türkiye'nin Edirne'den Ardahan'a kadar olan uzaklığından 3 kat daha uzundur. 2500 yıl öncesinin teknolojisiyle yapılan karız sulama sistemi, çöllerle çevrili Turfan şehrinin içme suyunu sağlamak ve tarım alanlarını sulamak için Tanrı Dağlarından gelen yer altı sularından faydalanmak amacına yöneliktir.

yor.

Dünyanın merkezi Yunfinşan

“0” kotundaki Asya’nın merkezinde nabız, tansiyon, boy ve kilo ölçümleri en doğru değerde çıkıyor. Pergelinizi kuzey kutbuna batırıp, Pekin’e kadar açtığınızda 40 dereceden geçen boylam çizgisini bulursunuz. Bu yayı çizdiğinizde göreceksiniz ki, Ankara’dan geçer. Asya’nın coğrafi (x,y,z) olarak merkezi, başkent Urumçi’nin 30 kilometre kuzeyinde bulunan Yunfinşan kasabasında bir noktadır. Bu nokta, Pekin’i Avrasya’nın merkezi olan İstanbul’a da bağlar. Burada yapılan bir kule-
nin çevresinde, Türkiye başta olmak üzere tüm Asya ülkelerini simgele-

En genç karızcılardan biri.

yen anıtlar var. Asya’nın merkezi olan “0” noktasında sesin dalgalana-

56 etnik dil ve kültürün yaşadığı Çin topraklarında, Uygur Türkleri de öteki halklar gibi geleneksel ve çağdaş yaşamlarını ve kültürlerini koruyor. Atalarının kendilerine bıraktığı uygarlık harikası kültürel miraslara sahip çıkıyor ve onlarla övünerek daha ileriye gitmek için çalışıyorlar.

rak yankılandığına tanık olmak bir başka duygu. Bir başka ilginç olay ise, Turfan’ın güneydoğusunda bulunan Aydingöl-Aygölü ya da Ateş Topu bölgesi olarak adlandırılan ve deniz seviyesinden 154 metre aşağıda bulunan tuzla kaplı bu susuz göl çevresindeki sıcaklık. Ağustos orta-

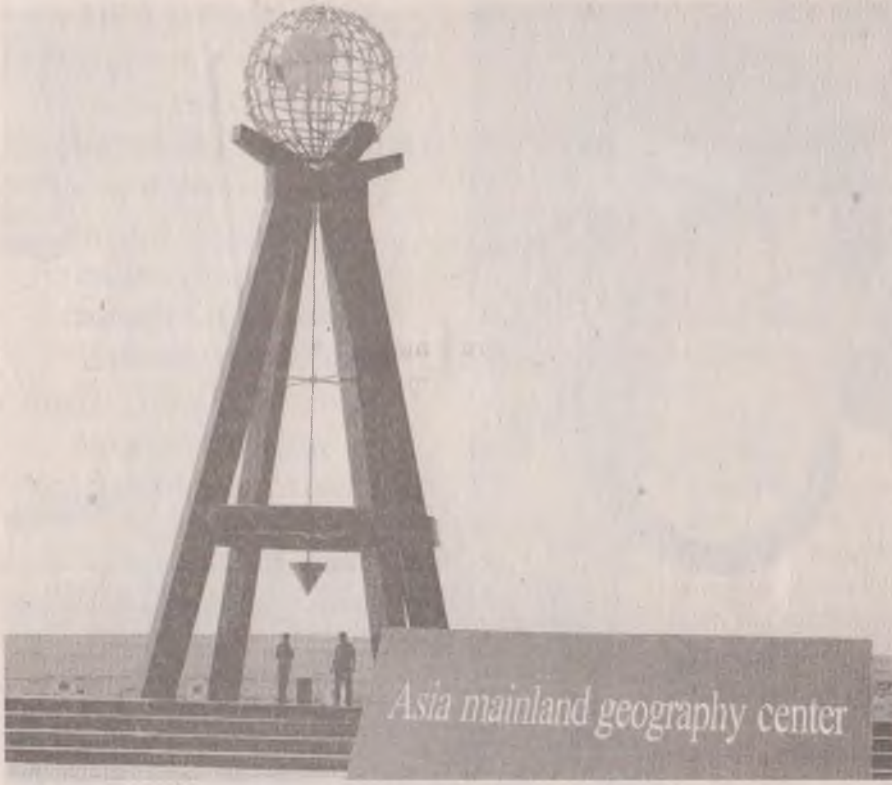
Turfan: Çağdaş bir Karız Müzesi

Bir matematik harikası olan karızlarla, çöl altından geçen suyun buharlaşmadan ve doğal akar kotu-eğimi içinde oldukça uzun bir mesafeden gelerek kullanıma sunulan şifalı soğuk sulardan faydalanan Turfan şehri, eski İpek Yolu üzerinde 2400 yıl önce kurulmuş Antik Kent Jiaohe-Yarnaz’ın modern kervansaray özelliklerini taşıyor. Turfan şimdi de, Sincan’ı Pekin’e bağlayan Çağdaş İpek Yolu diyebileceğimiz modern otoyolu üzerinde önemli ticaret, kültür, tarım ve tarih merkezi durumundadır. Turfan, karada, deniz seviyesi ile aynı kottadır. Hemen 120 kilometre doğusunda bulunan, tuzlarla kaplı Aydingöl ise (-154 metre) deniz seviyesinden aşağıdadır. Aya Gölü, Lut Gölü’nden sonra, karada en çukur, susuz yer yüzeyidir. Bölgede iklim, kuru ve sıcaktır. Ortalama yağış 16,6 milimetrenin altındadır. Buharlaşma ise 2844 milimetre ka-

dardır. Şehir merkezinde yaz aylarında ısı +49.6 dereceyi geçmektedir. Çöl bölgelerinde ise +83 dereceyi bulmaktadır. Şehrin çevresi önce çöl ve sonra da yüksek dağlarla çevrilidir. Şehrin kuzeyinde Tanrı Dağları’nın en yüksek noktası 5445 metre yüksekliğindedir ve yıl boyunca karlarla kaplıdır. Eğimli arazi şekli ve kara iklimi, karızla sulanan toprakları kıymetlendirir ve su seracılığı için çok uygun bir yer yapar. Özellikle

üzüm bağları ve tarım arazileri, Turfan şehrinin soluk almasına yardım eder. Turfan şehir merkezinden 8 kilometre uzakta, Yar Köyü içinde yer alan Karız seyilgahı, yaşayan bir cennet özelliğindedir. Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Karız Araştırma Derneği tarafından yapılan ve işletilen müze, 100 metre uzunluğunda ve 12 metre derinden akan tarihi bir karızın üzerine kurulmuş. Yengi, Postek ve Miyim-Haji Karızları içine inerek resim çektirebilirsiniz ve Karız Cennetinden tas tas soğuk karız suyu içebilirsiniz. Büyüleyici bir cazibesi olan ve turistlerin en çok mola verdikleri, soluklanıp dinlendikleri bir cennet mekan. Buradan hediyelik eşya da alabilirsiniz. Şarkı söyleyip dans eden konuksever Karız güzeli kızların elinden Karız şerbeti ya da şarabı içerek asma ve dut ağaçlarının gölgesinde, havadaki hafif çimen kokusu eşliğinde esen rüzgar, size bir an için Ateş Topraklarında olduğunuzu unutturuyor.

Dünyanın merkezi Yunfinşan.

larında Turfan'da termometre +48 dereceyi gösterirken, göldeki sıcaklık +83 dereceyi buluyor. Lut Gölü'nden sonra dünyanın ikinci en çukur (-154 metre) kara parçası olan Aydingöl, Uygur Özerk Bölgesi'nin tuz gereksinimini karşılıyor. Gölün yakınında bulunan Kızıl Dağ eteklerinde ise, Çin'in en büyük petrokimya tesislerinden biri bulunuyor. Turfan'ın batısında Toksun'a bağlı Yorgul köyünde ise, karız sularını da kirleten bölgenin en büyük demirçelik fabrikası bulunuyor.

Çin hükümetinin Sincan'daki büyük yatırımları

Çin Merkezi Hükümeti'nin Uygur Özerk Bölgesi'ne inanılmaz düzeyde yatırım yaptığına tanık oldum. Şehir merkezlerindeki gökdelenler, büyük iş merkezleri, modern İpek Yolu denen otoyollar ve çağdaş kent görünümünü turizm potansiyeli olarak değerlendiriliyor. Çok ileri bir tarım uygulaması sayesinde bağ, bahçe ve tarlalardan yüksek düzeyde verim alınıyor. Yaşam standardının yüksek olduğu bu bölgede, işsizlik olmadığı gibi, kalifiye teknik elemanların sayısında ve okuma-yazma oranında büyük artış var.

1,3 milyar insanın yaşadığı Çin'de, sıkı nüfus planlaması sayesinde gelecek 10 yılda nüfusun 1,4 milyarı geçmemesi hedeflenmiş. (Çin Devlet Konseyi Basın Bülteni-25.01.2002) Otellerdeki yaygın prezervatif uygulaması ve ikinci çocuk için devletten izin alınması gibi uygulamalar, dağlık bölgelerde 3-4 çocuklu ailelerle aksıyor. 17 milyon nüfusu olan Uygur Bölgesi'nde, "Özerk Yönetim" biçimi uygulanıyor. Resmi yazı ve konuşma dili Uy-

gurca. Çince ise yazılan, okunan ve konuşulan dillerin başında geliyor.

İslami bir geleneğin sürdüğü Uygur Özerk Bölgesi'nde Çin'in en çok turist getiren yerlerinden biri olan Kaşgar ili de dahil, hemen her yerde Müslümanlar camilere gidiyor. İnsanlar dil, din, kültür ve inançlarından dolayı baskı görmediği gibi, Çin genelinde binlerce yıldır 56 etnik dil ve kültür yaşıyor. Batının yaptığı küresel kültür kuşatmasından ve misyoner faaliyetlerinden de rahatsız olan Çinliler ve özellikle Uygur

Dünyanın merkezi Yunfinşan'daki Türkiye Cumhuriyeti anıtı.

Uygur Bölgesi'ndeki otobüs ve taksi sürücüleri arasında bayanlar çoğunlukta.

Turfan'da
tren şefi
karızcı kızı
Ayşegül.

Türkleri, terörist eylemlerin yanı sıra, dış (Soros) destekli Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki darbelerden ve Afganistan ile Irak'ın işgalinden de huzursuz oluyor. Tüm ulus devletler gibi Çin'de, iç işlerine karışılmasından oldukça rahatsız. Özellikle, devletin her kademesinde Türkiye ile ilişkilere büyük önem veriliyor.

Karız bölgeleri, koruma alanı ilan edilmiş. Kararnameler ve kanunlar çıkarılıyor. Bir karızla 400 insan can buluyor, yaşıyor. Yeni su getirme, karızlardan üç kat daha masraflı. Karız suyu ile sulanan toprak, kuyu ya da açık ark suyundan 1 hafta daha fazla etkili. Karız suyu ile sulanan toprak daha yumuşak oluyor. Diğerleri ise, keskeleşiyor ve sert oluyor. Soğuk, tatlı, yumuşak, minerali karız suyunun kireç oranı

sıfır ve içimi hoş.

Uzaydan görülebildiği söylenen insanlık harikası Çin Seddi'nin yanı sıra, Turfan'daki Yargol Antik Kenti ve Orta Asya Karızları ile Sudan ve Mısır'dakilerden daha önce yapılmış olan Asya Piramitleri, ortak paydasında dünü yarına bağlayan bir uygarlık harikasıdır.

"Türk" ve "Çin" sözcükleri, yalnızca birer ulus ismi değil, aynı zamanda zengin bir tarihi mirasın tanımını ve geniş kültürler harmanıdır. Aralarında Çinlilerin ve Türklerin de bulunduğu halklar, binlerce yıldır tüm farklılıklarına karşın birlikte yaşama kültürünü benimsemiş ve ortak "Asya Kültürü"nü yaratmışlar. Kökten-dinci, şoven-ırkçı, sömürgeci-yayılmacı savaşlar ve terörist eylemlere karşı hümanizm ve ortak insanlık kültürü paydasında barış, kardeşlik, dostluk, sevgi ve dayanışma ruhu ile tüm insanlığa öncülük misyonunu yükleyen Avrasya kültürü, yenden bir umut ve yaşam tarzı olmaya başladı.

Teşekkür

"Tursun Bey, çok düzgün ve yaman bir adamdır" diyen Sayın Cumhurbaşkanı İsmail Tiliwaldi, "Asya tarihi yeniden yazılmalıdır diyerek karızları araştırmak üzere Turfan'a gelen dost ve kardeş araştırmacı yazar Tursun Bey'in şerefine!" diyen ve karız sularıyla beslenen dut yaprağını yiyerek kozaya dönüşen has ipekten yapılmış kravat ve karız rakızı armağan eden genç ve yakışıklı Dışişleri Bakam Nishan İbrayim, güler yüzlü rehberim Arzugül, Sincan-Uygur Bölgesi Dışişleri Bakanlığı-Yabancılar Bölüm Başkanı Ergin Ahmet, Karız Araştırma Derneği Genel Sekreteri Gafur Nuredin, Dışişleri Bakanlığı Basın Müdürü Liu Yu Sheng, Çin Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Müdürü Jerry Huang, "Doğumunun 120. Yılında Devrimci Mustafa Kemal Atatürk" adlı kitabın yazarı Kurmay Albay Yusufcan Ali İslami, Sincan Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Asad Süleyman, Folklor Enstitüsü Bölüm Başkanı Prof. Dr. Arslan Abdullah, Toksun kasabasına bağlı Alğuy'de yaşayan

Turfan Vali Yardımcısı Mehmetcan (Karız delisi), Tanrı Dağı eteklerinde karız kaynağında bulunan Yurgul köyündeki Devlet Su İşleri şantiyesinde sabahladığımız sırada, çörek ve süt, karpuz ve yemekte zorlandığım salata ikram eden yaşlı karızcılardan Mümincan Kurban (96), Yasincan İsak (77) ve benî "'Hoş hoş!" (Güle güle!) diyerek uğurlayan konuksever aileye teşekkür ederim. Elbette, bu çalışmaya katkıda bulunan Çin Büyükelçisine ve Kültür Müsteşarı Ruilin Shi'ye de minnettarım.

Başkent Urumçi'de, Karız Araştırmaları Derneği Genel Sekreteri Gafur Nuredin Tolmbök, Yabancılar Bölüm Başkanı Ergin Ahmet ve Dursun Özden.

Antik Kent Yargol

Orta Asya çölünde, İpek Yolu üzerinde bulunan antik kent ve şehir devletin güzelliklerini hissetmek bir başka duygu. Harabenin etrafından akan Yargol Irmağı ve kentin haritası, doğal uçurumlar, tapınaklar, sokaklar, oyma evler, karakol ve kent yönetim salonları, şehrin etrafını saran orman ve tarlalara yaşam veren tarihi kent karızları görülme-ye değer... Bir Tang şiiri Yargol'u şu dizelerle anlatır: "Bir dağa tırmandım / Gözümlü dikip baktım / Günün yangınında / Atımı suladım şehrin alaca karanlığında / Yargol'un öyküsü çok güzeldir / Her yanımda sevdadır..."

Tarihi kent Yargol, Turfan'ın 11 kilometre batısında yatıyor. Şehir, 2400 yıl önce sel ve yağmur sularıyla açılmış Yargol deresinden 30 metre yükseklikteki yarımada şeklindeki sarp kayalar üzerine yapılmış. 1700 metre uzunluğunda ve 300 metre genişliğinde bir plato, 500 bin metrekarelik bir söğüt yaprağı şeklinde. Arkeolojik buluntular, Cheshi (Çin) ve Kankın (Uygur ve Moğol) halklarının M.Ö. ikinci yüzyılda burada yaşadığının ortaya koyuyor. Daha sonra çeşitli hanların eline geçen Yargol Kent Devleti, M.S. 640 ortalarında Tang Yönetimi Fu Bing döneminde daha ileri kent devleti işlerliğini kazanmış. Kent içinde, Hanların oturduğu yerler taşıt üretim atölyelerinin, ambarların, şarap ve bira üretim mer-

kezinin, çarşı ve el sanatları esnafının yer aldığı ticaret merkezlerinin bulunduğu bölümlerden oluşuyordu. 9. yüzyılda Uygurlar bu kenti ele geçirdiklerinde yeniden inşa ettiler. Kent içindeki bir çok kutsal emanet ve Uygur İdkut üslubu bugün hâlâ korunuyor. 13. yüzyılın sonuna gelindiğinde, insan etkinliğinin tarihi Yargol'da 1500 yıldan fazla bir süredir terk edilmiş haldediydi. Antik kentin yanında kurulan müzede yer alan buluntular arasında şehrin planı, balçıktan yapılmış Budist rahip-savaşçı başının heykeli, bakır ve gümüş kaplamalı Sarira kavanozları, Budist vecizelerin yazılı olduğu tabletler, Manastır kalıntıları, merkezi sütunlara oyulmuş Jin-Tang görünümü, insan yüzü çömlek lamba, çömlek kap, iki zilli çömlek kavanoz, memesinden beslenen 8 çocukla birlikte oturan Tanrıça Hariti'nin resmi, antik çocuk mezarları, hayvan ayaklı işli çömlek leğen, 8. yüzyıla ait Badhisattava ve Bodhidharma heykeli, Yargol'da M.S. 706'da ilk resmi okulların açıldığını belgeleyen öğrenci el yazmaları, okbaşı demir metal, M.S. 9. yüzyılda resimde ilerlemiş kent kültürünü gösteren çuval bezi üzerinde zarif ve pürüzsüz resimler ve hikayeler ve Uygur kitabesi, kadın başışçılar ve ipek üzerine çizilmiş hayat kadınlarının resimleri, Bodhisavattva İmga'nın resimleri, Orta Asya'da kuzey bozkırlarında Uygur Türklerinin masallarındaki Anka kuşunu anlatan, bir canavarın

Antik kent Yargol'da karız çıkırığı.

kaplanı ısırmasını gösteren altın ziynet plaka, çömlek kavanozlar, geyik bağı heykelleri, altın yüzük, halka ve küpeler, 9. yüzyılda Uygurlar tarafından yeniden yaptırılan karızlar ve kent planı bulunuyor. Tüm bunlar, Batı merkezli tarihçilerin ve araştırmacıların ileri sürdükleri tezleri bir bir yalanlıyor. 2500 yıl önce Roma, Atina, Isparta ve öteki Batı kent devletleri yeni kurulma aşamasında iken, Asya'da İpek Yolu üzerinde bulunan Yargol Kent Devleti, modern alt yapı ve mimari dokusuyla kurulmuştu. Karız kanalları ile kentin içme suyu sağlanıyor ve tarım alanlarının sulaması yapılıyordu. İleri kentleşme ve ziraat sistemi uygulaması vardı. Sanat ve kolektif kültür de oldukça ileri idi. İpek yolu üzerinde askeri karakol sistemi olan güvenli bir konaklama ve kervansaray özelliğindediydi. Kentleşme kültürü oldukça ileri düzeydeydi. Tüm bunları, bu uygarlığa sahip Asya halklarının; göçebe, kara kıl çadırlarda yaşayan ilkel topluluklar ve barbar savaşçı halklar olmadığının bir ölçütü olarak ve 2500 yıl önce bir uygarlık harikası olan kent devletleri kuran ve karız su kanalları sistemi ile ileri kent ve ziraat uygulamasını başlatan uygar topluluklar olduğunun ölçütüdür. Bu bağlamda, Asya tarihi yeniden yazılmalı.

Karızlarla sulanan İpek Yolu üzerindeki 2500 yıllık antik kent Yargol'un yerleşim planı.

Sincan dışındaki Karızlar

İran Karızları

Karız sözcüğünün kaynağının Farsça olduğu ve “İş yolu” anlamına geldiği ileri sürülmekte. İran’da eski tarihlerde tarım ve sulamaya çok önem verildiği bilinmektedir. Karız -Kanat- adı verilen ve yer altı su tabakalarından suyu alıp kazılan tünellere bu suyu taşıyan yapılara İran’da çok rastlanır. Bulunan belgelerde, Çin, Azerbaycan ve Anadolu karızlarının kazılmasında İranlı karızcı ustaların kullanıldığı yazmaktadır. İran’da, Cenneti temsil eden yeşil bahçelere yaklaşık MÖ 4000 yıllarından beri çok önem verilmektedir. Bunun için oldukça uzun mesafelerden karız sulama sistemi ile sular getirilmiş. Tarım arazilerinin yanı sıra, tarihi ve mimari değeri olan dini ve resmi binalarda, karız sistemi ile kanal ve çeşmelerle beslenen havuzlara yer verilmiş. Çin’de MÖ 600 yıllarında 3 m. yüksekliğinde yapılan Gukow Barajı’ndan sonra aynı dönemlerde İran’da yapılan Murghap ve Şiraz-Khor Barajları da karız sulama sisteminin bir parçası idi. Babil ve Ninova kentlerindeki sulama sistemi içinde Karızlar önemli bir yer tutar. İş ve emek izi anlamına gelen Karız sözcüğü Fars dilinde; Kar: İş ve Iz: Yol, iz demek. Asur Kralı Sennacherip MÖ 704 yılında, Dicle ırmağının kolu olan Khosr ve Gomel üzerinde yaptırdığı kanallarla şehre su getirmişti. Babil kentinde ise Kral Hammurabi’nin MÖ 1728’de hazırladığı kanunlarda, sulama ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Paris Louvre Müzesi’nde bulunan 2.46 metre uzunluğundaki bir taş üzerindeki kanunun 53. maddesi şöyle: “Su kanalını zayıf inşa eden karızcı bundan dolayı çevreye vereceği zarardan sorumludur.”

Umman Karızları

Başkent Muskat’ın 100 kilometre güneybatısında bulunan Nizwa kentine Hajar Dağları su kaynaklarından su getiren ilk sistem MÖ 1010’da Judah Kralı Davut Peygamber ve sonra da oğlu Süleyman Peygamber zamanında yapılmıştır. (Bu krallığın sınırları Ürdün ve İsrail’le sınırlıydı. Bu

kanallar, 3. yüzyılda İran’daki Sasani döneminde yapılmıştır.) Bir efsaneye göre doğa üstü bir varlıkla 10 bin kuyu, 10 gün içinde kazdırılmıştır. Ana kuyu olarak adlandırılan ve kaynağında depolanan sular, yerin 70 m. altında yapılan kanallar ile vahalara, bahçelere ve kente su taşınmıştır. Yer üstü kanallarına “falaj” ve yer altı kanallarına da kahariz - aflaj denirdi. Kanalların büyük çoğunluğunun yer altında olması, çok sıcak olan ve su kaynağı kıt olan bölgede buharlaşmayı önlemiş ve mucizevi şekilde çöller aşılmıştır. Umman Karızları, İslamiyet öncesinde yapılmış olup, sulama sistemi de günün gereksinimi olan kullara bağlanmıştır.

Amerika Karızları

Kuzey Amerika’nın Arizona bölgesinde “The Salt River Project” olarak bilinen bu tarihi sulama projesi Amerikan karızlarına dayanarak oluşturulmuştur. MÖ 200 yıllarında “Hohokam” adlı Kızılderili kabilesi tarafından açılan bu kanalların adına HOE denirdi. Hohokam kabilesi ilkel olarak yaptıkları aletlerle, ağaçlar üzerine geçirdikleri sivri taşlarla kazdıkları kanallar sayesinde Salt River vadisine su getirmişler. Kabile o günün koşullarında, 250 mil uzunluğunda Hoe adı verilen kanalları mucizevi bir şekilde kısa zamanda kazmıştır. Bu günkü gelişmiş teknoloji ve etüd ile açılan kanallara sürpriz şekilde

benzerlik göstermektedir. Büyük coğrafi keşiflerle Amerika’ya gelen Avrupalı savaşçıların, tıpkı Meksika topraklarında karızlar açıp uygarlık kuran Aztek halkına soykırım uygulayan İspanyollar gibi, Kuzey Amerika’da yerli halka uyguladıkları soykırım planları sonucu, 1400’li yıllardan sonra, bu uygarlık harikasını yaratan Hohokam adındaki Kızılderili kabilesi de yok edilmiştir. Hohokam kabilesi ile birlikte, bu sulama sistemi de terk edilmiş. 1867 yılında bulunan Hoe kanalları, bir süre kullanılmış ve şimdilerde bunun yerini modern sulama sistemleri almış. Hoe kanalları ve Kızılderili kültürü, yalnızca hayali resimlerde yaşıyor.

Azerbaycan Karızları

Azerbaycan’da bulunan tarihi su kanallarına “kehriz” deniyor. Kehrizler, Azerbaycan’ın Lenkeran, Astara ve Nahçıvan bölgelerinde bulunuyor. Lenkeran ve Astara bölgeleri, Azerbaycan’ın güneydoğusunda yer alır. Bu bölgenin topografyası düzlükler ve dağlardan oluşur. Batısında Talış Dağları ve doğusunda 30 km. boyunca Lenkeran ovası vardır. 19. yüzyıl sonlarında, ovada 13 bin dönüm arazide pirinç ekiliyordu. Mayıs ayından itibaren azalan sular nedeniyle yeni su kaynakları gerekiyordu. Dere yataklarında İSTİL adı verilen bentlerde toplanan sular kanallarla tarım alanlarına akıtılarak kullanıldı. İmece usulünden ve nöbetleşe sulardan faydalanılırdı. Yazın suyun buharlaşmasını azaltmak

İran’daki Vaghf – Abbad karızları.

için bentlerin ve kanalların çevresine söğüt ağaçları dikilirdi. Yer yer de “bulak” adı verilen kaynak sulardan faydalanılırdı. Üçüncü sulama sistemi ise “kehriz”lerdir. Lenkeran’ın Zuvant adı verilen bölgesinde çok eski zamanlarda yapılmış kehrizler, hala kullanılıyor. Kosmalyon, Kelven ve Kelehan köylerinde bugün de kehrizlerden faydalanılıyor. Bu bölgelerde kehrizler, içme suyu olarak da kullanılıyor. Eski kehrizlerin üçte biri kullanılır durumda. Bu bölgede 100 hektar arazi kehrizlerden sulanıyor. Deniz seviyesinden 1300 m. yükseklikte olan bu araziler, kehrizlerle sulanıyor. Zuvant kehrizleri, dağlık bölgenin düzlük alanlarını sulamakta. Kehrizlerin kuyu bacalarının ara uzaklığı 20 metre ve derinlikleri ise 5 metre civarındadır. Kehrizlerin uzunluğu ise 1-3 kilometredir. Kehriz boyları daha uzun olmuyordu. Çünkü, arazinin topoğrafyası engebeli ve kayalıktır. Kehrizler, Güney Azerbaycan (İran)’dan gelen ve adına “kankan” denilen usta işçiler tarafından kazılıyordu. Kehrizlerin kazısında, adına “külünk” denilen 1 m. uzunluğundaki ucu sivri demirler, “çalov” denilen, ucu yarım ay şeklinde ve içine toprak alacak şekilde demirden yapılmış tahta saplı kürek, kuyunun ağzında toprağı çıkarmak için kurulan çark ve ona sarılı kendir ip, “çırak” denilen kuyu içini aydınlatmak ve yön tayin etmek için bakırdan veya çömlekten yapılan fitilli ve içi yağlı kandil, “dol” adı verilen ve kuyudaki toprağı doldurmaya yarayan sele gibi araç gereçler kullanılırdı. Kehrizlerin adı ve sahipleri, kazdırancıları. Kehriz sulama sistemini organize eden görevliye “Mirab” (Mirav) denir. Sulama sistemine nezaret eden mirablar, eğer rüşvet alırsa, zenginlere fazla su akıtırsa ve adaletsiz davranırsa, kavgalar çıkardı. Bu davranışlar Sovyetler Birliği döneminde cezalandırılırdı. Kehrizlerin suyu azaldığı ya da kuru olduğu zaman, yağmur duasına çıkılır, kurbanlar kesilir, etler dağıtılır ve tandandan yardım istenirdi. Bu işi Aksakal dervişler, pirlar ve bilge kişiler organize ederdi. Eğer yağmur yağarsa, yeniden kurbanlar kesilir, yeniden dağıtılır, şükür ve teşekkür duaları yapılırdı.

Nahçıvan Kehrizleri, Tunç Devrinde yapılmış olup, sulama sisteminin en geniş ve en eskisini oluşturur. Bu bölgede toplam kaç adet kehriz var ve toplam uzunlukları nedir, bilinmiyor. Nahçıvan kehrizleri 30-50 metre aralıklarla kazılır ve derinlikleri 10-20 metredir. Karızcılara “kenkan” denir ve kehrizlerde 3-5 kenkan çalışır. Kenkanlar, 2-3 yerde ihtimaldeney kuyusu açarlar ve kaynak tespit edildikten sonra, suyun kaynağına doğru kazmaya başlarlar. İlk kuyuya Başkuyu ya da Gümana denir. Yeralındaki kanala da Küre denir. Kuyuların çökmemesi için 1-4 metre çay taşlarıyla örü-

İ ü r

ve buna Çalagerdan veya Saybent denir. Kaynağa en yakın sonuncu kuyuya da “koduk” denir. Yarmağız denen, suyun birikmesi için yapılan havuz 3 metre genişliğinde 2 metre derinliğinde ve 30 metre boyundadır. Biriken suları açık kehrizlere akıtmak için havuzun içinde bulunan ve adına Dehne denen yuvarlak, ağaç saplı taş çevrilecek açılır. Ordubat bölgesinde içme suyu için kullanılanlara “çeşme” denir. Aynı anda 6-7 koldan 30-40 eve içme suyu dağıtılır. İçme suyu kehriz-

Karızçı lambası.

lerinde giysi, bulaşık ve kirli şeyler yıkamak yasaktı ve kehriz suyunu kirletmek en büyük ayıp ve günahı. Suyun dağıtımı için özel kurallar uygulanırdı. Köyden köye giden kehrizlerin önüne bent vurmamak yasaktı. Başkaları da faydalanmıyordu. Çünkü kehrizler, toplumun ortak malıydı. Kehrizler, yaşama su taşıyan can damarlarıdır.

Anadolu Karızları

Anadolu karızlarına “kehriz” denir. İngilizce “qanat” denilen, ilk Anadolu kehrizleri, MÖ 7000 yılında Konya ili Çumra ilçesi Kütükköy yakınlarında Çatalhöyük Antik Kenti’nde bulundu. Çatalhöyük kazılarında, sulama kanalları tespit edildi. Daha sonra 128 adet Erzurum, 86 adet Van, 55 adet Gümüşhane-Bayburt, 53 adet Tokat, 47 adet Malatya, Konya, Urfa ve Niğde gibi illerde olmak üzere toplam 1000’e yakın karız bulundu. Özellikle MÖ 13. yüzyılda Hitit ve sonraki yüzyıllarda Konya’da Asur-Tuvana Krallığı döneminde yapılan kerizler, Tarsus’ta MÖ 48’de yaşayan Mısır Kraliçesi Kleopatra ve Şair Çiçero dönemlerinde yapılan Avenia sulama kanalları, Niğde-Bor-Kemerhisar’da Tyana’ya Hasan Dağı’ndan yaklaşık 50 kilometre mesafeden, yer altı ve yer üstü kehrizleriyle getirilen su sistemi, Bayburt Ovası’nda ve Varzahan kentinde 5. yüzyılda ve 1200’de Selçuklu döneminde yapılan ve 1000 yıldan bu

Restore edilen karız bacaları (kuduk)’ın havadan görünüşü.

yana kullanılan 160 bin dönüm tarım alanını sulayan karızlar Çin-Uygur bölgesine giderken 1305'te Bayburt'a uğrayan ve Anadolu karızlarını inceleyen ünlü gezgin Marko Polo, Varzahan sulama sistemine hayran kalır. 4 km. uzunluğundaki Malatya Derme (Dermesih) su yolu üzerindeki 1254 tarihli Akedük (Su Köprüsü) Kitabesi ilginçtir. Amasya'da MÖ 1. yüzyılda yapılan 18 kilometre uzunluğundaki Ferhat ile Şirin kanalları, Antalya'da 13 km. uzunluğundaki Döşeme altı sulama sistemi, Erzincan-Kemaliye karızları, Ereğli-İvriz'de Alanark-Ardaval-Tuvala ve Van'da MÖ 840-590 arası Urartu Kent Devleti'nin yanı sıra, Anadolu'nun pek çok yerinde Karızlarla sulanan bölgeler vardı.

Van Kehrizleri, Uygur-Turfan bölgesindekilere oldukça benzediği ve çalışmalarına kaynak teşkil ettiği için, bölge kehrizlerine odaklanacağım. Urartu Kralı 2. Rusa tarafından 2544 m. kotunda MÖ 740'ta yaptırılan ve kaynağı Keşiş (Geniş) Gölü olan sulama kanalları için 3 maddelik "Rusa Sulama Sistemi" fermanı, karızların korunması ve sulama düzeninin adilane sağlanması için çok önemliydi. Karızlarla tarım arazilerine gelen fazla sular Alaini- Göl deresi ve Van Gölü'ne akmakta. Van ovasına su taşıyan karızların su kaynağı da Sikhe Göleti yakınlarında bulunuyor.

Kehriz Sistemi, açılan yer altı kanalları ile bir su kaynağından veya yer altı su tabakasından alınan suyu, belirli aralıklarla açılan kuyulardan çıkarılan toprağın atılması sonucu suyun önünü açıp, doğal akar eğimi içinde dışarı taşımaktır. Bu sistem, özellikle suyun az olduğu kurak yerlerde suyun buharlaşma dolayısıyla kaybını önlediği gibi, aynı zamanda suyun kirlenmemesini de sağlamaktadır.

Muqanni olarak bilinen bir mühendis ya da Kehriz ustası tarafından uygulandığı bilinen bu sistemin yapılışı şöyledir. Önce su tabakaları deney kuyularla tespit edilir. Bir ana kuyu kazılır. Belli uzaklıklarda diğer kuyular açılır. Kuyular tabandan birbirleriyle birleştirilir. Açılan kesit, bir karızcı geçebilecek büyüklüktedir. Kazılan toprak torbalarla düşey kuyulardan dışarı atılır. Arazinin yapısına

bağlı olarak açılan tünellere çökmele-ri önlemek için kaplama da uygulanır.

Çin Uygur Bölgesi ve İran'da halen kullanılmakta olan kehriz s ö z c ü ğ ü nedeniyle, kehriz sistemi n i n buradan çıktığı ileri sürülüyor. Bazı tarihçi ve araştırmacıların ileri sürdüğüne göre, Karız Sisteminin Doğu Anadolu'dan dünyaya yayıldığı yazılıyor. Bu konuda MÖ 840'ta yapılan Urartu Kehrizlerinin öncü olduğu kabul ediliyor.

Van'da önemli bir kısmı Urartu döneminden kalma 54 kehriz bulunmakta. Bunların 17 tanesinin adları şöyle: Hamurkesen, Çalık, Hacı Bekir, Şahak Bey, Hasan Bey, Şengüloğlu, Kara Mehmet, Hakkescen, Erek, Pempeci, Dilenci, Askeri Mektep, Kör, Hamdi Bey, Çevikoğlu, İshak Bey ve Avsikoğlu Kehrizi. Bu gün ise 5 tanesi çalışır durumdadır. Bunlar; Kırath köyünün altından geçen Sofi Kehrizi, Lamizgert köyünün yakınından geçen Çavuşbaşı Kehrizi, Sikhe köyü civarından geçen Kendirci Kehrizi ve Tepebaşı Mahallesinden geçen Vakıf Kehrizi. Urartular döneminde kehrizlerin işletmesi bir nizamla bağlanmıştır. "Teishebaie" adı verilen bir yönetim biçimi kurulmuştur. Arazisini sulamak isteyen kişi sulama işinde görevli Mirab (Subeyi)'n defterine "su öşürü" öder. Son dönemlerde ise Kehrizler, su nazırı tarafından yönetilirdi. Bahçe sahibine verilen belirli su süresine "çest" adı verilir. Sulaması erken biten su hakkını başkasına satabilirdi.

DSİ Bölge Müdürlüğü'nün hazırladığı "Şamran ve Beyarkı Sulama Raporu"nda, Van'daki kehrizler hakkında şu bilgiler yer almaktadır: Eski Yengi-Sofi Kehrizi: 6 km. toprak galeri ve debisi 100-140 L/s, Çavuşbaşı Kehrizi: 5 km. toprak galeri ve debisi 25-35 L/s, Kendirci Kehrizi: 500 m. duvar + 3.5 km. toprak galeri ve debisi 35 L/s, Vakıf Kehrizi: 600 m. toprak

Bir karızı temizleme çalışması.

galeri+600 m. duvar ve debisi 15-20 L/s, Hacı Bekir Kehrizi: 4 km. toprak galeri ve debisi 15-20 L/s, Çalık Kehrizi: 4 km. yıkık toprak galeri ve debisi 15 L/s, Taze Kehrizi: 2.5 km. toprak galeri ve debisi 20-25 L/s, Kara Mehmet: 5 km. toprak galeri ve debisi 35-40 L/s...

Şanlı Urfa Germüş Kehrizleri: Germüş (Dağ Eteği) Urfa'nın yaklaşık 15 kilometre kuzeydoğusunda eski bir yerleşim yeridir. Ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. 30 bin kişinin yaşadığı Germüş'te, su alan 3 tarihi keriz kalıntısı bulunmaktadır. Bölgede bulunan Küçük pınar Kehrizi, kuzey doğuda 30 km. uzaklıktaki Diphisar Köyü civarında bulunmaktadır. Orta ve Küçük pınarı besleyen kehrizler, kuzeydeki dağların 25 km. uzaklıktaki yamacından gelmekte. Çalışır durumda olan iki kehriz, kollarla birbirlerine bağlıdır. Yol boyunca hava bacaları bulunmaktadır. Köy içinde her evde bulunan hava bacası, aynı zamanda kuyu görevi yapmakta ve o evin su gereksinimini karşılamaktadır. Ancak, bakımsızlıktan bu kuyuların çoğu kapalıdır. İşleyen kehrizler de, düzgün kesme taşlarla örülmüştür ve merdivenle inilip su alınmaktadır. Yaklaşık 4 bin yıl önce, 40 km. doğuya doğru yatağını değiştiren bugünkü Fırat (Efratus) Nehri'nin altında Nippur Enlil Kent Devleti'ni sulayan özgün bir kanal sistemi bulunmaktaydı. Yine bu bölgede, kökleri 12 bin yıldan bu yana Sümer, Mezopotamya, Akad, Asur, Pers, Arap, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye'den kalan sulama sistemlerinin izleri bulunmaktadır.

TRT yapımcısının gözüyle Turfan ve karız kanalları

İnsan eliyle yapılmış mucize

Yeşilliklerin içinde yol alıyoruz. Turfan'ı keşfediyoruz. Sahi turfan ne demek? "Meyve, sebzenin bol olduğu yer." Neden bu kadar bol sebze meyve var Turfan'da? Çünkü 2000 yıllık bir mucize var burada. Bu mucize, Turfan'daki bereketin izahıdır. İnsan eliyle yapılmıştır. Olağanüstü bir sulama sistemi Tanrı dağlarının kar sularını Turfana iletir ve işte bu yüzden Turfan'a Turfan denir.

Banu Avar

Pekin'den özerk bölgenin başkenti Urumçi'ye 5 saatte uçmuştuk. Binlerce yıllık bir uygarlığın kalbine konduk. Sadece haritaya bakmak bölgenin stratejik önemini anlamak için yeterli... Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'nin sınırları Fransa'nın 5 katı. Asya'nın kalbi buradadır. Batıda Kazakistan Kırgızistan Afganistan aşağıda Pakistan ve Hindistan yani Büyük Ortadoğu Projesi'nin doğu sınırları!

Çin'in bir başka ağırlı bölgesi Tibet güneyde, Rusya ve Moğolistan kuzeyde. Burada Uygurlar dışında Kazaklar, Kırgızlar, Moğollar, Özbek ve Tatarlar yaşar. Düşünün bir milyon altıyüz bin kilometre kareye yayılmış bir bölgeyi paylaşırılar. Bu

TRT'de "Sınırlar Arasında" adlı bir program hazırlayıp sunan Banu Avar, programlarından birini Çin'in Zincian-Uygur bölgesine ayırmıştı. Banu Avar, Sincian-Uygur bölgesindeki izlenimlerini Bilim ve Ütopya için yazdı.

öyle bir topraktır ki bağrında bin bir zenginlik vardır petrol, wolfram, altın, kömür, uranyum gibi stratejik hammaddelere ve sayısız yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahiptir. Ve bu tüm kavgaların nedenidir. Çin'de mevcut 148 madenin 118 çeşidi bu bölgeden çıkarılmaktadır. Toplam maden ocaklarının yüzde 85'i Sinciang'dadır. Yaklaşık 500 bölgeden "petrol", 30 bölgeden "doğalgaz" çıkarılır. Petrol rezervi 8 milyar ton olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla her türlü tehdide açıktır.

Ressam Nasreddin'le güzel sanatlar okulunda buluştuğumuzda sanattan çok tehditlerden söz ettik.

"Harem'den gelen konuk

"Bizim için en önemli şey ülkenin birliğidir. Türkiye'de duyuyorum ki, bölücü akımlar var. Çin'de de aynı şekilde! Sinciang'da, Tibet'te

birçok terör olayları oldu. Bu ülkedeki herkesin çok dikkatli olması, birbirlerine sıkı sıkı kenetlenmesi ve öncelikli olarak ekonomiyi geliştirmesi gerekir. Bu bölgenin birçok zafası var ve bundan yararlanmak isteyen güçlerin de sayısı az değil!

Nasreddin Bey, "Bugün içinde yaşadığımız ülkeye sahip çıkma zamanı. Çin'i parçalamak isteyenler, süper güçlerin ekmeğine yağ sürmekte" diyordu. "Bundan 10 yıl önce sokakta meyve bile göremezdiniz. Şimdi en ücra köşeye gidiniz gözlerinizle görünüz. Refah ve bolluk var. İşte benim bu resmimde hasat zamanında çiftçiler." Şimdi mutluluğu resmediyordu. Bir tablonun önünde durduk. Bir düğünden bir an idi, sonra kendimizi o tabloda bulduk.

Turfan'da bir öğleden sonra. Yolda giderken rastladığımız düğün arabasını takip etmiş, kentin kıyılarındaki bahçeye gelmiştik. Gelin'in ardından bahçeye sonra da tüm akrabalarla gelin odasına girdik. Gelin, odasına girdiği andan itibaren hiç susmadı. Yüksek sesle ağladı.

Adetti. Baba evinden ayrılıyordu. Saygın komşular ve yakın akrabalar başköşede bir sedirde oturuyordu. Cebimdeki haritada Türkiye'yi gösteriyordum onlara. Çoğu burayı hiç terk etmemişti. "Aa", diyorlardı, "Harem'den geliyorsun!" İstanbul'u kastettiklerini sonra anladım.

Eğlence saatlerce sürdü. En çok çocuklar eğleniyor. Büyülü bir dans onlarınki, saatlerce devam etti. Yaş-

Turfan'da kültürel mirası geleceğe taşıyan gençler.

Yeşillikler içindeki Turfan'dan bir görüntü.

lılar hep bir arada aynı odada otur-maktaydılar. Pek konuşmuyorlardı. Uzak zamanları hatırlıyorlardı.

İçinde Türk adı geçen ilk devlet buradaydı

Bölgenin tarihi, mücadelelerin tarihi. Bugünü hatırlatır, bugünün masalıdır. 1500 yıl önceydi. İçinde Türk adı geçen ilk devlet burada kuruldu: Göktürkler. Kurulur kurulmaz hem iç ayaklanmalar, hem de Çin'le olan ilişkilerinin çetrefilliğiyle bo-ğuştular. Kuruluşlarından 80 yıl son-ra Uygur, Tarduş, ve Bayırkuların ayaklanmasıyla dağıldılar. Ardından Çin'in denetimine girdiler...

Savaşlar hiç dinmedi. Özgürlük-lerine her kavuştuklarında, çeşitli gruplar ayaklandılar. Ayaklanmalar Çin tarafından desteklendi ve kendi aralarında savaştılar. Bilge Kağan bilgelikle sükuneti sağladı, ama ölür ölmez Uygurların da içinde olduğu azınlıklar koca Göktürk devletine noktayı koydular.

Yüzlerce yıl savaşlar, işgaller ayaklanmalar bu bölgede devam etti. Sonunda bölge 18. yüzyılda Çin Mançu İmparatorluğu'nun denetimi-ne girdi. Bu defa Çin'in üzerinde Batı'nın oyunları başladı. Çin İmpa-ratorluğu, Batı'nın desteğiyle kuru-lan yüzlerce gizli örgütle kargaşaya gömüldü. Başta İngiltere olmak üze-re Avrupalı devletler Çin'in zayıf noktalarına göz diktiler.

İlk Doğu Türkistan İslam devleti tam o kargaşada 1863'de kuruldu.

13 yıl ayakta kaldı. 1884'de yeni toprak an-lamına gelen Sincan adıyla Çin'e bağlandı. 1933'te Kaşgar'da bir Doğu Türkistan Cumhu-riyeti daha ilan edildi. Sadece 4 yıl yaşayacak ve düşecekti. Ayaklan-malar aralıksız sürdü. 1944'te bir cumhuriyet daha ilan edildi. o da 5 yıl yaşayacaktı. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu. Devrimin ilk yıllarında yüzde 90'ı okuma yazma bilmeyen büyük bir yoksulluk için-deki Çin halkı yepyeni bir sistemle karşı karşıyaydı. Sincan'da ilan edilen cumhuriyet lağvedilmiş, bölge Çin kuvvetlerinin kontrolüne girmişti.

*Nasreddin Bey, "Bugün
içinde yaşadığımız ülkeye
sahip çıkma zamanı. Çin'i
parçalamak isteyenler,
süper güçlerin ekmeğine
yağ sürmekte" diyordu.
"Bundan 10 yıl önce
sokakta meyve bile
göremezdiniz. Şimdi en ucra
köşeye gidiniz, gözlerinizle
görünüz. Refah ve
bolluk var."*

Turfan'ın bereketi

Turfan rüya gibiydi. Urumçi'den yola çıktığınızda çöllerden, kara top-raklardan geçiyor ve yeşillik etrafı sardığında Turfan'a geldiğinizi anlı-yorsunuz.

Turfan'ın bereketi insanların yüz-lerindeydi. Yoldan geçerken tanrı misafiri olduğumuz bağ, bahçe ve evlerde büyük bir sevgiyle kucak-landık. Mehmet'le bağlarda dolaştık, Rabia'yla sohbet ettik, en önemlisi Ayşem Nine'yle tanıştık. Asırlardır Turfanlıydı. Kim olduğumuzu ner-den geldiğimizi anlayana kadar pek konuşmadı. Ama sonra sohbetin ta-dına doyum olmadı.

O 90 yaşındaydı. Gittiği en uzak yer Urumçi idi. Yaşamı bu avlunun, bağların içinde geçmişti. Birkaç yıl öncesine kadar bu bağlarda çalışmış-tı. Artık çocuklar çalışmalıydı, ama hiçbiri onun gibi olamazdı. Tembel-lik ediyorlardı!

Oğlu Mehmet'i gösterip "O be-nim balam" diyordu. Mehmet 70 ya-şındaydı ve hiç okula gitmemişti. Çinceyi de pek bilmiyordu. Türk-çe'si de azdı. Ama biz gönülle anlaştık. Ayşem yine öyle demişti. "Kön-lümüz düşünür" demişti, yani gönlü-müz anlaşıyordu. Bu da bana yeter-di! Bin yılların içinde bir yerlerde kavuştuğumuz birbirimizi görür gör-mez yürek titremelerine tutulduğumuz insanlar! "Könlümüzün" bir parçasını da Ayşem Nine'de bıraktık ayrıldık.

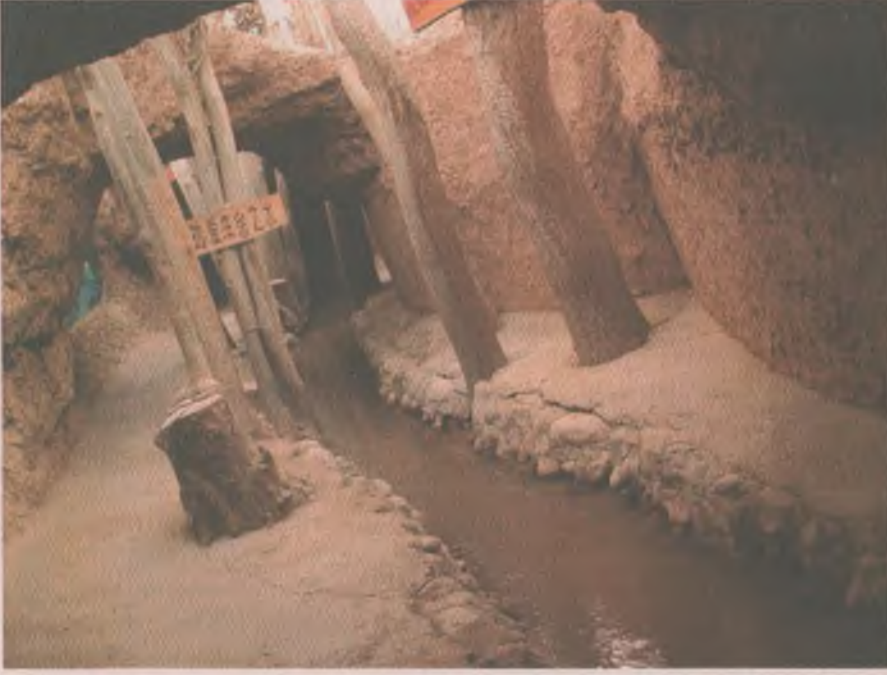
Turfan ne demek?

Gülçehre'yle yeşilliklerin içinde yol alıyoruz... Turfan'ı keşfediyoruz. Sahi turfan ne demek? "Meyve, seb-zenin bol olduğu yer", diyor. Neden bu kadar bol sebze meyve var Tur-fan'da?

Çünkü 2000 yıllık bir mucize var burada. Bu mucize, Turfan'daki be-reketin izahıdır. İnsan eliyle yapılmıştır. Olağanüstü bir sulama siste-mi Tanrı dağlarının kar sularını Tur-fan'a iletir ve işte bu yüzden Tur-fan'a Turfan denir.

Bundan binlerce yıl önce yer yü-zeyine insan eliyle 80-90 metrelik kuyular açılmıştır. Bunlar Tanrı dağ-larından Turfan'a belli bir eğimle gi-den yer altı kanallarıyla birleşir. Ka-nalların uzunlukları 10-20 kilometre arasında değişir. Bir Karız kanalı üzerinde yüzlerce düz kuyuya rastla-nır ve kanalların sonundaki barajlar tüm bölgeyi sular. Her yeri yeşile boyar.

Karız Kanalları Araştırma Der-ne-ği Başkanı Gafur Bey, Türkiye Türk-çesiyle anlatıyor: "2000 yıl önce in-sanlar burada yaşamak istiyor, fakat su yok yağmur yağmıyor. Hava sı-cak, her şey buhar. Düşünüyorlar: Yeraltında su var, bu suyu nasıl çe-keriz? Enerji yok. Atababalarımız aşağı bir kazı yapıyor, su eğik akı-yor. Her yere bereket geliyor! Çin Seddi önemlidir, büyük bir çabanın

"Karız, binlerce yıldır bölgeyi suyla buluşturur. Vazgeçilmez önemdedir ve göze çarpmaz! Mütevazıdır. Bu topraklarda yaşayan insanların zekasının eseridir."

eseridir. Orada olanca heybetiyle durur. Ama Karız, binlerce yıldır bölgeyi suyla buluşturur. Vazgeçilmez önemdedir ve göze çarpmaz! Mütevazıdır. Bu topraklarda yaşayan insanların zekasının eseridir."

Güneşin asma yapraklarını usul usul okşadığı bağların dibinden kentin kalabalığına geri dönüyoruz. Çarşı hıncahıncı dolu. Turfan'ın kalbinin attığı yer burası. Burada her şey aşına. Arapça harfleriyle Türkçe yazılar. Çin yazılarının yanında! Tüm video dükkanları Kemal Sunal filmleleriyle kaplı.

Huzuru tatma zamanı

Akşam düşerken, Urumçi'nin sokak aralarından ana caddelerine doğru bir hareket başlıyor. Her yerden değişik yemek kokuları ve onlara eşlik eden sesler geliyor. Açık hava lokantalarında şarkı ve dans programları büyük ilgi çekiyor. Sabah yolun üzerindeki camiye uğruyoruz. Ebu Bekir Yakup bizi karşılıyor, kıyafetimiz uygun değil, ısrarla içeri davet ediyor. "Bu caminin içi çok özeldir .sen bir gör!" diyor. "Namaza 800 kişi gelir" diyor.

"Yani bir baskı yok mu, din konusunda?" diye soruyorum.

Ebu Bekir Yakup, "Bekle namaz saatini gözlerinle gör!" diyor.

Şerif Can Damallah bu caminin

başımamı, bölgenin İslam cemaatinin reisi ve halk parlamentosu üyesi. O bana Türkiye'yi soruyor. Ben ona "Burada rahat mısınız?" diyorum. "Aradan çok sular aktı. Şimdi huzuru tatma zamanı" diyor.

Türkiye'ye dönünce tüm bu konuştuğum isimlerin Doğu Türkistan cemiyetleri tarafından "hain", "Çin taraflısı" ilan edileceğini henüz bilmiyorum! İçinde yaşadığı ülkenin taraflısı olma gibi bir suçlama!

Hüsameddin Bey hükümet din işleri sorumlusuydu. Ona da sormuştum: "Batılı insan hakları örgütleri burada din özgürlüğünün engellendiğini iddia ediyor ne diyorsunuz?"

"Sincan'da 29 bin cami, 9 bin de okul var. Yani okuldan fazla cami mevcut!"

"Uygur Türklerinin çocuklarının kendi dillerinde eğitim alamadığını söylüyor."

Bu kez eğitim işleri yetkilisi Alimcan Muhammed Emin cevaplıyor:

"Bizde 9 yıl zorunlu eğitim var", diyor. "Ve Uygurlar kendi dillerinde eğitim yaparlar. Burada üç buçuk milyon öğrenciden 3 milyona yakını Uygur'dur ve hepsi kendi dilinde okula gidiyor."

"Peki, Uygurların birden fazla çocuk sahibi olma hakkı var mı?"

"Tek çocuğa izin veren aile plan-

laması Çinliler için geçerli. Uygurlar 2 veya daha fazla çocuk sahibi olabiliyor. Siz de gördünüz."

Uygur ve diğer Müslüman halkın çocuk konusunda bir kısıtlama olsa bile pek aldırmadıklarına şahit olmuştuk. Halk Meydanı'nda her akşam üstü birbirinden sevimli onarcasının ardından koşmuştuk. Onlar, yeni yüzyılın çocukları, küresel tehdit altında büyüyorlar ve dünyada üzerine türlü hesaplar yapılan bir bölgede yaşıyorlar.

Uygurlar, Batı'nın oyunlarına Çin Seddi çekiyor

Birileri "Hani", diyecektir, "nerede baskı ve zulüm altında kıvranan halk? Hapishanelerde çürüyen, aç, işsiz, perişan dolaşanlar! Ve özgürlük ve demokrasi nidalarıyla meydanları dolduranlar."

O zaman "Türkiye'yi düşünün" derim. Geceyarısı ekspreslerini, çeşitli etnik gruplar için ayağa kalkan Batılı örgütleri... Türkiye'deki insan hakları ihlalleri lafını diline dolayıp kendi ülkelerinde ve diğer ülkelerde hak ihlali bir kenara, yaşamı hiçe sayanları... Ve kendi ülkesinin çıkarlarını başka ülke çıkarlarına feda edenleri... Türkiye'nin onlara karşı aldığı önlemleri, kavgaları, onlarca yıl süren çatışmaları. Düşünün...

Batı, Uygurları "Uzak Asya'nın Kürtleri" olarak niteliyor. "Onlar, Asya'da yeni bir devletin müjdecisi." diyor. Çin'e karşı savaşta Truva atı olarak Uygurları kullanmak istiyor.

Bölge halkı büyük mücadeleleri ardında bırakmış, yeni yeni refahla buluşmaya başlamış. Kaynakları sonsuz. Tarihi zengin. Asya'nın ortasında oynanan oyunlara Çin Seddi çekiyor. Asya'nın kalbinde bir Batı istemiyor. Binlerce yıllık kargaşanın sesi, yapılan hatalar, ödenen bedeller kulaklarında, şimdi son hızla ekonomiyi iyileştiriliyor.

Yüzyılın en önemli ülkesi ilan edilen Çin'in sınırları içinde yaşayan soydaşlarımız, bu büyük güçle aramızda bir köprü oluşturuyor. Bunun paha biçilmez değeri, küresel güçlerin artan tehditleri karşısında çok daha iyi anlaşılacaktır.

Doğu Perinçek'in yeni kitabı...

Doğu Perinçek ORTA ASYA UYGARLIĞI

KAYNAK YAYINLARI

Orta Asya Uygarlığı,

Avrupa Merkezli Tarihçiliğin

Orta Asya'ya Tepeden

Bakışlarını Çürütüyor...

Kitapçılarda...

- Türk Adının Kökenindeki Uygarlık Devrimi...
- Orta Asya'da Para ve Devlet; Göktürk Parasının Bulunuşu...
- Turfan'daki 2 200 Yıllık Uygarlık Harikası Karız Kanalları...
- Kaşgarlı Mahmut'taki Şaşzaman...
- Osmanlı'ya Kalan Orta Asya Uygarlık Mirası...
- Türklerin Uygarlık Mayası...

KAYNAK YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. No: 12 Kardeşler Han Kat 3 Galatasaray - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel: 0212.252 21 56 - 252 21 99 Faks: 0212.249 28 92

www.kaynakyayinlari.com e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://irantey.org>

Çin’de Atatürk incelemeleri

Çin ile Türkiye 19. yüzyıldan beri toplumsal gelişme deneyiminde birçok ortak noktayı paylaştılar. Her ikisi de büyük Batılı güçlerin sömürgesi durumuna düşmüşler ve anı toplumsal değişikliklerle karşı karşıya kalmışlardı. Türkiye emperyalist saldırganlığa karşı ayağa kalktı ve Atatürk önderliğinde ulusal kurtuluşunu kazandı. Çin halkı, emperyalizme ve feodalizme karşı verdiği mücadelede Türk halkından ilham aldı. Çin’de, Atatürk ve Türkiye hakkındaki araştırmalar Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra başladı. Toplumsal durumların benzerliği, Türkiye’nin gerçekleştirdiği devrimlerin büyüklüğü Çinli bilim adamlarını Türkiye’nin deneyimlerini daha fazla gözlemeye ve incelemeye yöneltti.

Yusufcan Ali İslami

(Sincan-Uygur Özerk Bölgesi Gelişme İçin Araştırma Merkezi)

20. yüzyılın başlarında, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal’in (1881-1938) önderliğinde Türk halkı, sırtlarında İngiliz emperyalizmini taşıyan Yunanlı istilacıları yenerek saltanatı kaldırdı. Osmanlı İmparatorluğu’nun 600 yıllık feodal yönetimi sona erdi, genç Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk 20 küsur yılı, aynı zamanda Mustafa Kemal’in kişisel yaşam öyküsünün de önemli bir kısmıdır. Mustafa Kemal 1922’den, vefat ettiği 1938 yılına kadar, ülkesini yönetti. 1934’te soyadını zorunlu kılınan yasa çıkınca, Türkiye Büyük

Aşağıdaki yazı, Çin Halk Cumhuriyeti Sincan-Uygur Özerk Bölgesi bilim adamlarından Sayın Yusufcan Ali İslami tarafından 5. Uluslararası Atatürk İncelemeleri Semineri’ne bildiri olarak sunulmuştur. Çin’de yapılan Atatürk İncelemeleri hakkında topluca bilgi veren bu yazıyı, İngilizcesinden Lale Akalın Türkçeye çevirdi. Ara başlıklar Bilim ve Ütopya tarafından kondu.

Millet Meclisi Mustafa Kemal’i “Türklerin atası” anlamına gelen “Atatürk” soyadıyla onurlandırdı. Bu, Mustafa Kemal’in, Türk halkının ulusal bağımsızlığına ve ilerle-

mesine yaptığı büyük katkıyı övmek anlamına geliyordu.

“Türklerle hayranız, onların izinden gideceğiz”

Çin ile Türkiye 19. yüzyıldan beri toplumsal gelişme deneyiminde birçok ortak noktayı paylaştılar. Her ikisi de Büyük Batılı Güçlerin sömürgesi durumuna düşmüşler ve anı toplumsal değişikliklerle karşı karşıya kalmışlardı. Türkiye emperyalist saldırganlığa karşı ayağa kalktı ve Atatürk önderliğinde ulusal kurtuluşunu kazandı. Çin halkı, Batı Asya’dan gelen bu büyük haberleri öğrendi ve Türk halkına hayranlık duydu. Emperyalizme ve feodalizme

karşı kendi verdiği mücadelede onlardan ilham aldı. Özellikle Türk ordusunun savaşı tamamen kazandığını ve Türkiye’nin Lozan Konferansı’nda tam bağımsızlığını elde ettiğini öğrendiğimizde, Çin Komünist Partisi, ilk Parti yayın organı olan *Rehber* adlı haftalık dergide iki makale yayınlamaya Türk Devrimi’nin başarısını içtenlikle kutladı. İki makaleden, Tsai Hesen’in (Cai He-seng) yazmış olduğu makalenin başlığı *Türk Halkının Zafere*, Gao Junning’in yazmış olduğu diğer makalenin başlığı ise *Türk Ulusal Ordusunun Kazandığı Zaferin Uluslararası Önemi* idi. Her iki makale de, Türk halkının, Atatürk önderliğinde gösterdiği başarıyı büyük bir öv-

Çin Halk Cumhuriyeti’nde 8. sınıflarda okutulan tarih kitabının dış ve iç kapakları. Atatürk birinci sayfada yer alıyor

güyle karşılıyor ve Atatürk'ü "büyük ve yürekli bir general" olarak nitelendiriyordu. Yazarlar, Türk Devrimi'nin yalnızca Türk halkının ve Yakın Doğu'daki milyonlarca Müslümanın kaderini değiştirmekle kalmadığını, aynı zamanda tüm dünyanın ezilen halkları için en iyi örneği de oluşturduğunu ve onlarda derin izler bıraktığını söylüyordu. "Türlere hayranız" diyorlardı, "onların izinden gideceğiz ve Çin'de de emperyalizmin baskısını yıkacağız!"

Birçok başka Çinli bilimadamı da Türkiye Cumhuriyeti'ndeki toplumsal gelişmeye ilgi duyuyordu. Onların Türkiye'deki politik olaylar, Türk ekonomisi, tarihi ve kültürü hakkında yazdıkları makaleler ve denemeler de, Doğu Dergisi'nde birçok kez yayınlandı. Bunlar Çin halkının Türkiye'de yaşamakta olan toplumsal ilerlemeyi anlamasına çok yardımcı oldu. Bu makalelerden bazıları şunlardı:

Bai Du Yan'ın yazdığı *Türkiye'nin Gelecekteki Siyasi ve Ekonomik Politikaları*; Song Hua'nın yazdığı *Türkiye'nin Ulaşım ve Gümrük Vergisi İçin Aldığı Yeni Önlemler*; Tao Bai-chuan'ın yazdığı *Geçiş Dö-*

neminde Yeni Türkiye; Şa Şeng'in yazdığı *Türkiye'nin Ulusal Savunma ve Diplomasisi*; Fan Zong Yun'un yazdığı *Yeni Türkiye*; You Xi-ong'un yazdığı *Türkiye'nin Reform Politikaları*; Feng Zen-yong'un yazdığı *Yeni Türkiye'nin Kadınları*; Wang Guang'ın yazdığı *Çin-Türkiye İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği* gibi.

Bunlara ek olarak, Doğu dergisinde toplumsal alanda yapılan devrimler hakkında birçok fotoğraf da yayımlandı.

"Bu iki ülkenin çok ortak yanı var"

Çin'de, Atatürk ve Türkiye hakkındaki araştırmalar Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra başladı. Toplumsal durumların benzerliği, Türkiye'nin gerçekleştirdiği devrimlerin büyüklüğü

Çinli bilim adamlarını Türkiye'nin deneyimlerini daha fazla gözlemeye ve incelemeye yöneltti. Bai Liu Keşu, bu bilim adamlarının bir temsilcisidir. Çin'in ünlü yayınevlerinden Ticaret Yayınevi tarafından 1926 yılında yayımlanan *Yeni Türkiye* adlı kitabında Bai Liu, Türk tarihini üç döneme ayırıyordu: Refah Dönemi, Gerileme ve Yeniden Doğuş. Kitap 26 bölüm ve 450 sayfadan oluşuyordu. 2 ek, 4 resim ve Çince ve yabancı dillerde başvurulabilecek kitapların bir indeksi de kitapta yer alıyordu. Kitabın ikinci baskısı 1933'te yayımlandı. Yazar, Atatürk devriminin ve reformlarının ruhunu örnek olarak ele alıyor, Çin ile Türkiye arasında karşılaştırmalar yapıyor ve bir sonuca varıyordu. "Bu iki ülkenin çok ortak yanı var", diyordu, "Bu

Şair Tömür Davamat Atatürk'ün Anıtkabirine Armağan adlı şiirinde, Atatürk'ün güçlü iradesi ve devrimci ruhundan övgüyle söz etmiştir.

yüzden ikisi de birbirleriyle ilgili. Son yıllarda her ikisi de ciddi toplumsal rahatsızlıklar geçirdiler. Çin'inki daha kötüydü. Şimdi, Türk halkı, dostlarımız ayağa kalktı ve istikrarlı bir ilerleme kaydetti. Biz de heyecan yanında kıskançlık ve utanç da duyuyoruz. Eski bir Çin atasözü vardır: 'Geri dönüp bir ağ yapmak, gölün kıyısında durup canı balık çekmekten iyidir.' Artık utanç duymayalım, artık kendimize bir ağ yapmak için daha fazla gayret etme zamanı geldi."

Chong Qing'in Bağımsız Yayınevi tarafından 1942 yılında yayımlanan *Yeni Türkiye'nin Kuruluş Tarihi* adlı kitabı da bir başka örnektir. Bu kitapta yazar Türkiye'nin deneyimlerini özetleyerek Mustafa Kemal Atatürk'ün politika, toplum ve kültür konularında yapmış olduğu devrimleri özellikle vurgulamıştır.

Çinli bilim adamlarının Mustafa Kemal'in devrimleriyle ilgili yaptıkları incelemeler bir süre engellenmiştir. Örneğin Kuzey Batı Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Peng Shu-zhi *Bir Tarihçinin Attığı Adımlar ve Tarih Bili-*

Çin önderi Mao Zedung "Çin'in Kemal'i nerede?" diye sormuştu.

ABD afet kültüründen sınıfta kaldı

Geniş bir alanı etkisi altına alan kasırğa karşısında Amerika'nın güçlerini dağıtması gerekiyordu. Asıl örgütlü toplumlar, bu tip afetlerde belli olurlar. Amerika'nın ise iyi örgütlü olamadığı ortada. Bu konuda dünyaya bilgi sattıklarını söylüyorlar ama aslında kendileri sınıfta kalmış durumda. En yüksek kategori olan 5 kategorisindeki bu kasırganın olumsuz etkileri, su basan yerler hastalıklar barındıracağından ve virüslerin çabuk üremesine neden olacağından uzun vadede de görüleceğe benziyor.

Prof. Dr. Şükrü Ersoy

(Yıldız Teknik Üniversitesi Doğa Bilimleri Araştırma Merkezi Başkanı)

Söyleşi: Begüm Dandik, Murat Akkün

Amerika'da her yıl meydana gelen kasırğa olayı bu sefer bir felaketle sonuçlandı. Öncelikle kasırgaların nasıl başladığından ve nereden güç aldığından bahsedelim isterseniz.

- Ekvatorial bölgeler hava değişimlerinin hızlı yaşandığı yerlerdir. Bu bakımdan Meksika Körfezi de böyle bir etkiye her zaman açıktır. Ayrıca Hindistan, Endonezya, Pasifik'in bu bölgeleri de her zaman yıllık fırtınalara, hortumlara, kasırgalara açık yerlerdir. Bu tür etkilerin nasıl başladığını söylemek için önce küresel dünya düzeninin hava durumu açısından nasıl işlediğini açıklamamız gerekir. Dünya döndüğü için rüzgârlar tek düze değildir, merkez-

kaç kuvvetinden dolayı (Koriolis etkisi) üç tür rüzgâr çeşidi vardır. Ekvatora yakın bölgede, Türkçede alize dediğimiz rüzgârlar var. Alize rüzgârları yabancı dilde "ticaret rüzgârları" diye de anılır. Eskiden yelkenli gemiler sırtlarına bu rüzgârı alıp hareket ettikleri için ticaret rüzgârı adı verilmiş. Ekvatorun güneyinde güneydoğudan güneybatıya, kuzeyinde de kuzeydoğudan güneybatıya doğru eserler. Alize rüzgârlarının daha güneyinde batı rüzgârları, batı rüzgârlarının güneyinde ise kutup rüzgârları vardır. Bu üç tip rüzgâr hem kuzey hem de güney yarım kürede egemendir ve üç rüzgâr küresel rüzgârlardır, normal iklim koşulları altında kendi düzenleri içerisinde her zaman

eserler. Bazen bu iklim koşullarını değiştirecek etmenler olur. Örneğin El Niño dediğimiz atmosfer olayı bu monotonluğa bozar.

Dünya'daki iklimin asıl nedeni güneş ışınlarıdır. Yeryüzünü farklı ısıtmasından dolayı küresel rüzgârlar oluşur. Sıcak ve soğuk kısımlar arasında bir etkileşim başlar. Fırtınalar da basınç ve sıcaklık değişimlerinden dolayı ortaya çıkıyor. Örneğin su yüzeyinin sıcaklığı normalden fazla ısındığı zaman, onunla temas eden hava birden normal koşullar dışına çıkar ve burada bir siklon alanı, bir alçak basınç alanı oluşur. Sıcak hava ile soğuk havanın yan yana gelmesi sonucunda huni biçiminde bir oluşum ortaya çıkar. Bu oluşum daha sonra büyük rüzgârlara, fırtınalara dönüşür. Kasırğa da buradan kaynaklanır. Her kasırganın bir gözü vardır. Bu göz 40 kilometreye kadar çıkabilir. Kasırganın gözündeki hava, merkezin içerisinde bir aşağı, bir yukarı çıkar ve sürekli bu hareketi tekrarlar. Hızı 166 mil/saat olan yani saatte 250 km hıza ulaşan bu kasırgalar, 600 km genişliğinde bir alanı olumsuz etkiler. Bu da büyük bir etkidir. Zaten görüntülerden de kasırganın, bir hidrojen bombası etkisi yaptığı ve çok geniş bir alanı olumsuz biçimde etkilediği görülebilir.

- El Niño rutini bozar dediniz, biraz açar mısınız?

- El Niño çıktığı zaman Güneydoğu Asya'dan başlar ve Alize rüzgârlarının tersi istikamette eser, onları tersler. Bu yüzden Güney Amerika'nın batı kıyılarında alttaki soğuk,

New Orleans'ta bırakılanlar, kasırğa sonrasında çok zor anlar yaşadılar.

Kasırganın uzaydan görünüşü.

verimli, zengin besin kaynağı olan su yukarı çıkamaz, sıcak su üstte kalır. Bu durum buradaki balıkların ölmesine neden olur. O dönemlerde Şili ve Peru bölgesindeki bütün balıkçılar kan ağlar. 4 ile 7 yılda bir tekrarlanan El Niño'nun etkisi 24 aya kadar sürebilir ve tüm dünyayı etkisi altına alabilir. Örneğin 1982 - 83 yılında yaşanan kuraklık ve aşırı yağışlara El Niño'nun neden olduğu biliniyor. Buradan çıkartmamız gereken sonuç El Niño'nun etkilerinin lokal olmadığı ve bugün Amerika'da olan olayların zaman içerisinde aslında hepimizi etkileyecek olması. Mesela, bu tür olağan dışı atmosferik olayların dolaylı etkisiyle Türkiye'de veya o bölgeden çok uzaklarda olağanüstü yağışlar ya da kuraklık olabilir.

Fırtınanın taşıdığı nehirler hasarı arttırıyor

- Fırtınalar başka etkenlerle birleşerek bir yandan daha büyük sorunlar doğuruyor değil mi? Örneğin nehirler taşıyor.

- Fırtınalar, kıyılarda şiddetli dalgalar oluşturuyor. Bu dalgalar normal boylarını aşarak 4,5-5 metreye kadar yükselebiliyor. Kasırgaların tarihinde 10 metreye ulaşan şiddetli

dalgalar vardır. Bu tipik bir tsunami yüksekliği kadardır. Bu dalgalar rüzgârlarla birlikte aynı yüksek hızlarda kıyıya çarpar. Kıyıda ki tüm kumsallar, yerleşim alanları yıkılır, harap olur. Hatta bu dalgalar kıyının coğrafî özelliklerine bağlı olarak kilometrelerce içeriye girebilir ve kıyı yerleşimini olumsuz yönde etkileyebilir. Mississippi'de olduğu gibi nehir ağzları da varsa sular çok içerilere girebilir. Önü barajlanan su, geriye doğru kabarak şişer ve tüm yerleşim alanlarını, normal düzeyin üstüne çıkarak basabilir. Su taşkınları olur. Kıyıda fırtınalar olurken kara içlerinde su taşkınları olur, New Orleans'da olduğu gibi. Ama New Orleans zaten Mississippi'nin taşkın düzlükleri üzerine kurulmuş bir yer. Mississippi'nin zaman zaman taşıdığı bilindiği için kıyılarına da yapay setler kurmuşlardır. Buralar, Amerika'nın fakir, geçimini zor sağlayan, zenci gruplarının yaşadığı yerlerdir.

Afetler, sosyo-ekonomik açıdan fakir olan toplulukları daha çok etkiler. Aslında buradan daha kötü durumda olan yerler var. Sözgelimi, Hindistan'ın doğusunda iki büyük nehir var; Ganj ve Brahmaputra nehirleri. Bunlar Himalayalar'dan gelen sularla birleşerek Hint Okyanu-

su'na doğru akış gösterirler. Kıyıya eriştikleri yerde büyük ovalar oluşturmuşlardır ve insanlar da bu ovalarda, nehrin kenarında yaşarlar, pirinç tarlalarında ekimler yaparlar. Ancak olumsuz hava koşulları olduğunda tüm yerleşim alanları sular altında kalır ve çok ölümcül hadiseler gerçekleşir. Bangladeş'te 1970'te 500 bin kişi, 1991'de de 200 bin kişi bu tip olaylar sonucunda ölmüştü. 1900'lü yıllarda Teksas eyaletinde böyle bir olay sonucu 8 bin kişi ölmüştür. Bu bilançoya baktığımızda şimdiki Katrina fırtınasının etkisinin çok büyük olduğunu görüyoruz. En yüksek kategori olan 5 kategorisindeki bu kasırganın etkileri kısa vadede çok korkunç gözüküyor. Ayrıca uzun vadeli etkileri de olacaktır çünkü su basan yerler hastalıklar barındıracak, virüslerin çabuk üremesine, altyapıda, kanalizasyon sistemlerinde suyun içersine karışmasına neden olacak. Uzun vadede de bazı zararlar görüleceği ortada.

Kasırga adının kökeni ve Hurakan tanrısı

- Fırtınaların adları neye göre veriliyor?

- El Niño, Çocuk İsa" anlamına gelir. Aralık ayına doğru ortaya çıktığı için, yeni yılla özdeşleştirilerek bu ad verilmiştir. El Niño'nun dişi adı da La Niña'dır. 1953'lere kadar hep

New Orleans'ta kasırga felaketini yaşayanların önemli bir kısmını siyahlar oluşturuyor.

bayan isimlerinin verildiği büyük atmosferik olaylara 1979'dan sonra erkek adları da verilmiştir. Fırtına adları İngilizce, Fransızca ve İspanyolca adlardır. Gelecekte karmaşayı önlemek için ad verme kuralı geliştirilmiştir. Bu olayların yaşanacağı bildirildiğinden adları da önceden belirlenir. Fırtına olduğu zaman da bu adlardan birisi seçilerek konulur. 2006 - 2007'deki fırtınaların adları şimdiden bellidir ama henüz adı konmamıştır. Katrina da daha önceden belirlenmiş isimlerden biridir.

Kasırğa kelimesinin İngilizcedeki karşılığı "hurricane"dir. Bu isim Maya kültüründen geliyor. Maya yazıtlarından ortaya çıkarıldığına göre Mayaların bu tür kasırgaları çok önceden beri bildiklerini anlıyoruz. Mayalar deniz kenarından daha içerilerde yaşamaya alışkın bir topluluk. Çünkü kasırgaların etkilerini iyi biliyorlar. Sağlam, dayanıklı yerleşim yerleri kuruyorlar. İngilizcede kasırğa anlamına gelen Hurakan, kızdığı zaman üflediği nefesiyle suları karalara doğru atan ve büyük su baskınlarına neden olan

Maya tanrısının adıdır. Fırtınalar farklı adlar alabiliyor; Karayipler ve Kuzey Meksika Körfezi'ndeki siklonik alçak basınç fırtınalarına kasırğa, Hint Okyanusu'ndaki fırtınalara tropikal siklon, Batı Pasifik'tekilere ise tayfun adı veriliyor. Nitelikleri ve oluşum nedenleri aynı. Bu fırtınaların oluşmasında neyin tetiği çektiği konusunda hâlâ çok ciddi tartışmalar var. En azından su üzerindeki sıcaklık değişimi sonucu bu

Fırtına Tanrısı.

olayın başladığını biliyoruz. Ama sıcaklık değişimine neyin neden olduğu konusunda en yaygın görüş bu sismik aktivite, yani depremsellik ve volkanizma ile yakından ilişkili olduğudur. Bu görüş bana da bilimsel anlamda çok sıcak geliyor. Çünkü bu bölgelerin tektonik yapısını çok iyi biliyoruz.

Küresel ısınma ve gelişmiş ülkelerin sorumlulukları

- Meteorolojik verilere göre fırtınaların 4 ile 7 yıl arasında gerçekleştiğini söylediniz. Buna neden olabilecek düzenli bir volkanik aktivite var mı?

- Tabii. Çünkü sismik aktivitele-
rin de tekrarlanma periyodları var. Bazen başlangıç tarihleri bunlarla

Burada gelişmiş ülkelerin önemli sorumsuzlukları var.

Büyük bir adaletsizlik söz konusu: Dünya nüfusunun yüzde 4'üne sahip olacaksın, ama dünyadaki kirliliğin yüzde 25'ini yaratacaksın. Bu kabul edilemez bir durum.

Fırtına Tanrısı Hurakan belki de bu sorumsuzluklara kıızıyordur(!).

büyük uyumluluk gösteriyor. Su yüzeyinin ısınmasına neden olan olay da deniz altındaki bir volkanizmanın yaydığı sıcaklık olabilir. Çok doğal. Bölgeye baktığımızda bunların hepsini teyit edecek jeolojik olaylar var. Dolayısıyla çok ters bir olay değil. Belki de bu tür jeolojik olaylar, bu tür atmosferik olayları tetikliyor. Bu konuda çok ciddi çalışmalar var. Bu tür bilimsel yaklaşımlar da büyük olasılıkla doğru olabilir.

- Küresel ısınmanın her sene okyanuslar üzerindeki sıcaklığı biraz daha arttırdığı yönünde açıklamalar yapılıyor. Bu durumun bir etkisi söz konusu olabilir mi?

- Küresel ısınma ani sıcaklıklara neden olmuyor. Bu olaylar ani sıcaklıklarla ortaya çıkıyor. Atmosfer kimyasının değişmesi uzun vadede buzulları eritiyor ama bu süreç halen devam ediyor. Dünya şu anda ısınma sürecinde ve devasa ülkeler büyüklüğündeki buzullar erimeye başladı. Bunlar kıyıları basacak, özellikle alçak alanlar sular altında kalacak. Tarım alanları bozulacak. Kıyılara özgü bitki ve hayvan toplulukları yükseklerde yaşayamayacağından belki de soyları tüenecek. Sadece iklimatolojik değişiklikler değil bunlar. Aynı zamanda insan toplulukları bu değişimden olumsuz etkilenecek. Bazı yerler daha kurak olmaya başlayacak. Birbirini tetikleyen pek çok olay var. "Su seviyesi yükselecek. Ne olur ki? Kıyıdan biraz geriye çekiliriz" demek çözüm değil. Tüm bu olaylar atmosferin troposfer dediğimiz 12-15 kilometrelik katmanında

Kasırğa sonrası yardım gelmeyince, şehirde kalanlar kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kaldılar.

New Orleanslılar günlerce yardım beklediler.

gerçekleşiyor, daha üst katmanlara yansıyan olaylar değil. Zaten bu kesimde atmosferin kimyası sabit. Gazların yüzdeleri açısından sabit bir oranda. İşte atmosfere salınan gazlar bu kimyayı değiştiriyor. Zaten küresel değişim de oradan ortaya çıkıyor. Floraklorakarbon dediğimiz gazlar neticesinde oluyor. Burada gelişmiş ülkelerin önemli sorumsuzlukları var. Büyük bir adaletsizlik söz konusu: Dünya nüfusunun yüzde 4'üne sahip olacaksın, ama dünyadaki kirliliğin yüzde 25'ini yaratacaksın. Bu kabul edilemez bir durum. Fırtına Tanrısı Hurakan belki de bu sorumsuzluklara kızıyordur (!).

- Hatta bunu önlemeye yönelik çalışmalara da katkıda bulunmuyorlar.

- Evet, bu korkunç bir durum. Tabii bu durum, süreci çok hızlandırıyor. Jeolojik süreçler içerisinde çok

yavaş olan bir olayı siz süreç olarak çok hızlandırıyorsunuz. "Yarıdan Sonra" filminden de hatırlayacağınız üzere bu işler domino taşı gibi; bir yerden başladığı zaman nerede duracağını kestiremeyebilirsiniz. Basit gibi görülebilir fakat kelebek etkisi dediğimiz olayla çok büyük, küresel olaylara yol açabilir. Tabii bunda ilk başta gelişmiş ülkelerin büyük sorumlulukları var. Büyük diyetler ödemeleri gerek. Ama henüz bu diyetleri ödemiş değiller. Kasırga periyotları gitgide sıklaşıyor, en azından şiddetleniyor. Böyle bir Katrina olayının birkaç yüzyıldan beri olduğunu sanmıyorum. Böyle bir olay Hindistan'da olmuş olsaydı kimsenin umurunda olmazdı ama gelişmiş bir ülkeyi etkilediğinde büyük ses getiriyor. Aynı Türkiye'de olduğu gibi. Doğu ilimizde deprem olduğunda çadır gönderilir, biraz ah vah edilip

iş geçirtilir ama İzmit'te deprem olunca Türkiye ayağa kalkar.

Amerika afet kültüründen sınıfta kaldı

- Aynı tarihlerde Çin'de de böyle bir tayfun oldu fakat orada 20 kişi öldü. Toplum hemen seferber olabilir çünkü böyle bir kültürleri gelişmiş. Küresel ısınma ve kasırgaların şiddetlenmesi bu kültürün oluşmadığı alanları daha çok etkileyecektir herhalde.

- Afet kültürünün oluşması çok önemli. Çünkü hakikaten zararları minimuma indirebiliyor. İşte Türkiye'de de bütün çabalar bunun üzerine. Afet yine vuracak ama kültürlü olduğu taktirde nispeten az etkileyecek. Sözelimi, Amerika'da birimler hep çalışmış ama kendi toplumlarını bu işlerden çok uzak tutmuşlar. Şimdi 11 Eylül olayı veya bu tip kasırgalar geldiği zaman halk şoka giriyor. Böyle bir afet kültürüne alışkın değiller. Dolayısıyla zararlar büyük oluyor. İnsanlara uyarı da yapıyorlar. Diyorlar ki "Evinizi terk et, büyük fırtına geliyor". Evinizi terk etmiyor. Ya da terk edemiyor fakirlikten dolayı, kurtarılmayı bekliyor. Zenginlerin böyle sorunları olmuyor. Devlet burada kendisini göstermeli. İnsanlar ölmeyi tercih ediyor. Bu neyi gösteriyor? Evinizi çok sevdiğini değil afet kültüründen yoksun olduğunu ve devlet tarafından önemsenmediğini gösteriyor.

- Devletin topluma karşı sorumluluğunun da sorgulanması gerekiyor. Sadece anons yaparak oradaki insanlara "Bu bölgeyi terk etmelisiniz" demek yeterli değil. Olanağı olmayan insanlar da olduğuna göre, bölgeye otobüsler göndererek toplu bir şekilde tahliyeyi organize etmek gerekmez miydi?

- Amerikan hükümetinin, olanağı olmayan insanlara yönelik önlem alması gerekirdi. Bu durum aslında ayrımcılığın da bir göstergesi. Yardım konusunda bir isteksizlik ve bilinçsizlik var. Bu kadar etkileyeceğini belki onlar da düşünemedi. Bilimadamları bu kasırganın etkilerinin çok büyük olacağını önceden öngördü. En azından askerî birimler uzaklaştırma işlemini gerçekleştire-

Mississippi'nin taşması sonucu bütün şehir sular altında kaldı.

bilirdi.

- 11 Eylül hadisesi yakın bir tarihte oldu. Önceden bilinen bir durum olmamasına rağmen güvenlik kuvvetleri çok çabuk toparlandı, hızlı biçimde organize oldu. Binalar boşaltıldı, önlemler alındı. Katrina kasırgası ise önceden bilinmesine rağmen gereken önlemler alınamadı. Bu iki durum arasındaki fark nereden kaynaklanıyor?

- 11 Eylül ile kasırga felaketi arasındaki fark şu: 11 Eylül büyük bir olaydı fakat yerseldi, kasırga felaketi ise geniş bir alana yayıldığı için güçlerinizi dağıtmak zorundasınız. En tehlikeli olan da bu zaten. Asıl örgütlü toplumlar, bu tip afetlerde belli olurlar. Çok geniş bir alanı etkilediği için organize olmakta güçlük çekiyorlar, çok iyi örgütlü olamadıkları ortada. Bu konuda dünyaya bilgi sattıklarını söylüyorlar ama aslında kendileri sınıfta kalmış durumda. Afet kültürünün önemini sizinle daha önce yaptığımız tsunami konulu söyleşimizde belirtmiştik; koca ülkeleri etkileyen tsunami, merkezindeki küçük bir adayı etkileyemedi, insanlar ölmedi. Hem de burası geri kalmış, ilkel bir bölge idi. Ama afet hemen hemen hiç kimseyi öldürmedi. Bu afet kültürünün teknolojik boyuttan daha önemli olduğunun açık bir göstergesidir. Biz bu konuda halk

olarak çok yetkin değiliz. Marmaris'i, Antalya'yı, Adana'yı, kıyadaki tüm düzlükleri basacak bir su baskını olduğunda ki yağışlarda görüyoruz zaten, her yer sular altında kalıyor çünkü altyapı yeterli değil. Ciddi hasarlar görebiliyoruz. Daha büyük olaylarda daha büyük hasarlar olabilir. Bu olaylardan bizim ders çıkarmamız gerekir. Yerleşim kadar altyapının ve afet kültürünün geliştirilmesi gerekir.

Afet çantanız hep hazır olsun

- Diyelim ki İstanbul'un belirli

Prof. Dr. Şükrü Ersoy'un son kitabı.

bir bölgesini boşaltmamız gereken bir durum ortaya çıktı. Aşırı yağış, terör, deprem vs. Bir erken uyarı oldu, ne yapmamız gerekiyor? Bir defa her şeyden önce afet durumuna yönelik bir çantamızın olması gerekiyor. Sağlam ayakkabı, geceleyin üşümek için iyi bir kıyafet, kredi kartlarınız, telefonunuz. Her şeyi taşımak yerine hayati şeyleri yanınıza almanız gerekiyor. Örneğin, kalp hastalarının ilaçlarını yanlarında bulundurmaları gerekir. El feneri almalısınız çünkü elektrikler kesilecek. Evdeki elektriği, suyu, havagazını mutlaka kapatmak gerekiyor çünkü hepsi patlayabilir. Afetten kaçamadınız, yakalandınız ve afetin içinde kaldınız. Öncelikle sabırlı olmak gerekiyor. Eninde sonunda birinin gelip sizi kurtaracağına inanmak, bu inancı hiçbir zaman yitirmemek gerekiyor. Bazen bu günler alabilir. Taşkın sularının içinde ya da bir damda 2 gün yaşamamız gerekebilir. Burada en çok gereksinmeniz olan şey sinirlerinizin sağlam, moralinizin iyi olması. Bunu biz hiç yaşamayız diye düşünmememiz gerekiyor. Her insanın başına gelebilir. Bir seyahat esnasında ya da başka bir şekilde. İnsanların kurtarılmayı beklemesi gerekiyor ve afet kültürünü, bu durumlarda ne yapılır ne yapılmaz bunları öğrenmeleri gerekiyor. Bir de afetlerde dayanışma kültürü çok önemli, komşuculuk çok önemli. Amerikan toplumu bu konuda kötü bir sınav veriyor. Ama biz bu konuda güzel sınav verdik. Dayanışma kültürü açısından Türk toplumu hakikaten dünyadaki iyi toplumlardan bir tanesi. Benim AKUT'ta çalışan bir arkadaşım vardı, Hindistan'da kurtarma çalışmalarına gitmiş. Diyor ki biz Hindistan'da insan kurtarıyoruz, yüzlerce insan oturmuş seyrediyor. İnsanlar çok olduğu için kıymetsiz de, film seyrederek gibi seyrediyorlar kurtarma çalışmalarını. Bir taşı alıp bir yere koymak gibi bir eylem içerisine hiçbiri girmiyor. Ama Türk toplumu gerçekten iyi sınav veriyor bu konuda. Apartmandaki tanımadığımız komşuları tanıma şansımız oldu. Bunu daha da geliştirmemiz gerekiyor.

Katrina kasırgasının altında kalan “süper güç” ABD göçüyor mu?

Dünya, özellikle 20. yüzyılda ABD ile yattı, ABD ile kalktı. ABD'nin dünyada işgal ettiği yer ve geleceği herkesin kafasını kurcaladı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra 1990'larda tek süper güç konumuna çıkan ABD, ebedi üstünlüğünü ilan etmişti ama olaylar Washington'daki iktidar sahiplerini doğrulamadı. Dahası, New Orleans faciası ABD'nin göçüşün eşiğine geldiğini akla getiriyor.

Cüneyt Akalın

ABD'nin kurulduğu, inşasına başlandığı yerlerden biri olan New Orleans “Yeni Dünya” devletinin çöküşünün başladığı yer olarak mı anılacak? Bunu zaman gösterecek ama New Orleans faciasının bu sürece ilişkin ipuçları ile dolu olduğunu kim inkar edebilir?.

New Orleans'ın düşündürdükleri

TV ekranlarına gelen çarpıcı görüntüler, düşündürücüydü. “ABD çöküyor” önermesini akla getiren de bu görüntüler oldu. Her kasırga, kuşkusuz, geride yürekleri parıltıyan görüntüler ortaya çıkarır: Boğulanlar, sellerle kapılanlar, yıkılan ağaçlar, su baskınlarına uğrayan evler vb. Ancak, ilk uyarıdan dört gün sonra patlak veren bir kasırganın ardından, fırtına dindikten, yağış kesildikten sonra, kentin merkezindeki çocuklara ve yaşlılara günlerce bir damla su ulaştırılamıyorsa, kasırganın ardından ortaya çıkan otorite (kamu otoritesi) boşluğunu yağmacılar ve silahlı çeteler dolduruyorsa, cesetler caddelerde yüzerken ırza geçme olayları artıyorsa, siyasal otorite ancak “vur emri” çıkartarak asayiş sağlamaya çalışıyorsa, ortada vahim bir sorun var demektir.

Dahası, geç de olsa, güç de olsa, sansürlü de olsa, çaresizliğin, yağmanın ve şiddetin yarattığı insanlık dışı durumlar TV kanallarınca görüntüleniyor ve bir süre sonra da olsa dünya kamuoyuna da ulaşıyorsa, vahim sorun, eskilerin deyişi ile “faş olmuş”, yani ortaya dökülmüş, gizlenecek saklanacak yanı kalmamış demektir.

New Orleans'dan dünyaya yansıyan görüntüler, kamu otoritesinin yeri-

ni barbarlığa bıraktığı görüntülerdir. Nitekim herkes görüntülerden kendine göre sonuçlar çıkardı. Bir hafta önce benzer bir kasırgayı nerdeyse üç-beş sınırla atlatan Fidel Castro'dan, benzer sorunlarla boğuşan Hugo Chavez'e kadar birçok liderin yardım önerisine ne yanıt vereceğini bilemeyen “dünyanın en güçlü ülkesi” bir yandan da örselendi. Dünyanın en yoksul ülkelerinden gelen yardımlar (Uganda'dan para; Bangladeş, Namibya ve Tayland'dan yiyecek maddeleri) bir aşağılama anlamına mı geliyordu? ABD Dışişleri bir tek İran'ın yardım önerisini geri çevirdi. Ne anlama geliyorsa?

Kasırganın yakıp yıkıp, New Orleans'ı dümdüz edip geçişinden iki haf-

ta sonra biraz soluklanan ABD otorite-leri gerekçeler bulmaya kalkıştılar:

Fırtına son anda yön değiştirdi!

Dünyanın her yerinde olur böyle şeyler!

Amerikan tarihinin en korkunç kasırgası. Böylesi görülmedi.

Doğal afet... Önüne geçilemez.

Bu açıklamalar kimseyi ikna etmedi; olsa olsa gerekçeleri öne sürenleri daha güç durumlara soktu. New Orleans valisi yetkilileri suçluyor, “biraz kımıldayın” diye haykırıyordu. Yetkililer, tepkiler karşısında, yenilginin sorumluluğunu birbirinin üzerine yıkmaya çalışıyor, birbirini suçluyordu.

Yağmalanan marketlere, kent merkezinde “yardım” diye inleyen büyük çoğunluğu zenci olan yaşlıları ve ço-

“Kasırganın ardından ortaya çıkan otorite (kamu otoritesi) boşluğunu yağmacılar ve silahlı çeteler dolduruyorsa, siyasal otorite ancak “vur emri” çıkartarak asayiş sağlamaya çalışıyorsa, ortada vahim bir sorun var demektir.”

Meksika körfezinin girişinde yer alan Küba, kasırgaların sürekli tehdidi altında. Üstte Castro uzmanlardan bilgi alırken.

cukları kaderine terk eden anlayışa, “ateş” emrini yerine getiren güvenlik güçlerine, sel sularının üzerinde yüzen cesetlere, gözü borsadan başka bir şey görmeyen kimi sivri-akıllıların öngörülerini tuz biber ekti: “Petrol fiyatları artabilir.” Neo-liberal ideolojik bombardıman insanları borsadan başka bir şey düşünmeyecek kadar aptallaştırmıştı.

Asayiş denince akla ilk gelen “Ulusal Muhafızlar”ın önemli bir bölümünün Irak’ta oluşu, aradaki bağlantıyı kurdu. Demek ki, New Orleans ile Irak arasında sıkı bir bağ vardı.

100 dolayındaki denizaşırı üste asker ve silah bulunduran, Irak’ta Afganistan’da askeri birlikleri savaşan ABD, başkentin 500 kilometre uzağına bir somun ekmek, bir şişe su ulaştırıyordu.

Zaman içinde yaptığı yayınlarla yıllar sonra ilk kez devletini eleştirmeye noktasına gelen medya, işini de hatırladı: Salt Lake City Tribune gazetesi Utah’lı itfaiyecileri (yardım ekipleri) Alabama’daki 5 yıldızlı bir otelin odasında kafa çekerken yakaladı. Dahası, itfaiyeciler yani kamu görevlileri hayat kurtarmak için Utah eyaletinden afetzedelere getirdikleri tıbbi malzemelerle araç-gereçleri otel odasında unutmuşlardı. (Humanite, 11.9.2005)

Bu, çürümenin ta kendisidir.

Aslında kasırğa, çürümenin yıllardır içten içe kemirdiği toplumun maskesini düşürmüş, herşey tabak gibi or-

taya çıkmıştı. Şimdi, yoksulluğun 2004’te bu koca ülkede bir milyon insanı daha vurmuş olduğu, nüfusun yüzde 20’ye yakınının yoksulluk sınırının altında yaşıyor oluşu haberleri daha bir anlam kazanıyordu.

ABD çocuk ölümlerinde dünyada 43. sırada yer alıyordu. Bu oran Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki oranın iki katıydı.

Türk kamuoyu olsun, tsunami felaketini yaşayan Asyalılar olsun, bir gerçeğin birkaç gün sonra ayırına vardı. Hiçbir işaret vermeden, haber salmadan çıkagelen 17 Ağustos depreminin sonra Türkiye’de devletin ve milletin el ele vererek sergilediği tavır, bize kimi konularda ders vermeye kalkışan Amerikalıların tutumlarından kat be kat ilerdeydi. Aralık 2004’te dev

Kasırga, çürümenin yıllardır içten içe kemirdiği toplumun maskesini düşürmüş, her şey tabak gibi ortaya çıkmıştı. Şimdi, yoksulluğun 2004’te bu koca ülkede bir milyon insanı daha vurmuş olduğu, nüfusun yüzde 20’ye yakınının yoksulluk sınırının altında yaşıyor oluşu haberleri daha bir anlam kazanıyordu.

dalgaların saldırısına uğrayan ve 200 bin canı yitiren Asya’nın birçok yoksul ülkesinin gösterdiği çaba ve ortaya koyduğu yardımlaşma New Orleans’ın fersah fersah ilersindeydi. O zamanlar Bill Clinton’un bir kazazede çadırına yaptığı ziyaret sırasında bir çocuğu sevmesini öne çıkararak ABD’ye övgüler düzenler, ABD’nin bir doğal afet karşısında aciz kalınca, en azından ulusa karşı hata ettiklerini anlamaya başladılar.

“Amerikan Mucizesi” bir balon mu?

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyaya yayılan ABD, gezegenimiz üzerindeki hegemonyasını siyasal-askeri-ekonomik yollardan olduğu kadar kültürel olarak da sağladı. Hollywood filmleri, romanlar vb derken TV dizileri “American way of life” (Amerikan yaşam tarzı)’nın yüceliğini dünyanın dört bir yanındaki insanlara anlattılar. Basketboldan, özel otomobile, cazdan, rock’a kadar ve en başta İngilizce olmak üzere o kültürün çeşitli unsurlarını yaydılar.

Sonra büyük bir gururla, göğüslerini gere gere, haykırdılar. We are number One! (Bir numara biziz!) Bu söylemin öncülerinden eski CIA başkanı George Bush 1988 seçimi adaylık konuşmasında ABD’nin gücünü şu sözlerle özetlemişti:

- Avrupa’yı kurtardık.
- Çocuk felcini tedavi ettik.
- Aya gittik.
- Dünyaya hürriyeti taşıdık.

ABD’nin önde gelen kişileri Berlin Duvarı’nın yıkılışından beri, 15 yıldır, dur durak bilmeden bunları yineliyor. Bunlara inananlar da oldu, ama tek ölçü pratiktir, yani hayattır. Pratiğin ölçüsü şaşmaz. Hele medya çağında “küresel bir köye” dönüşen dünyamızda görüntüleri yok edemeyenler, eninde sonunda bu görüntülerin yarattığı etkilerin sonuçlarına katlanmak zorunda kalırlar. CNN’in sahibi Ted Turner, “mümkün olursa kıyameti bile canlı yayında yayınlayacağını” ilan ederken sahip olduğu teknolojik olanakları ile böbürleniyordu. Gülüp geçenlere ders vermek istercesine Bağdat bombardımanlarını, Körfez Savaşı’nı ekranlara getirip bizleri şaşırtmıştı. Kimbilir belki de kastettiği, kı-

yamet olarak adlandırdığı ABD'nin çöküşünü canlı yayında ekrana getirmekti!

New Orleans görüntüleri akla bu olasılığı getiriyor.

Quo Vadis USA?

ABD üzerine kafa yormak, modern kapitalist-emperyalist toplum üzerinde kafa yormaktır. Çünkü başka hiçbir toplum (buna İngiltere ve Fransa da dahil) modern kapitalizmi ABD kadar çok ve derinden etkilemedi. Dahası, kapitalist-emperyalist dünyanın 20. yüzyılın ikinci yarısındaki başlıca sorumlusu ABD'dir. Sisteme jandarmalık yapma görevi ABD'ye düşmüştü.

Sistemin patronu ABD özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ve öteki güçlerin (AB, Japonya) görece güçsüzlüğünden de yararlanarak, ya da o ortamı bilinçli olarak yaratarak, kapitalist-emperyalist sistemin tüm sorumluluğunu üstlendi. Dünyanın dört bir yanına yayılmış yüzü aşkın üssü, dünyanın dört bir yanına yayılmış çok uluslu şirketleri ve kapitalizmin ideolojisini üreten dev üniversiteleri, düşünce kuruluşları ve medyası ile ABD, kapitalist emperyalizmin kendisi, daha doğrusu beyni ve gövdesi demektir.

New Orleans'ta çatırdayan sadece Louisiana Eyalet Valisi ya da Bush yönetimi değildir. ABD'nin sistemi çatırdıyor, ABD ile birlikte emperyalist - kapitalist sistem de çatırdıyor. Bu çözümlenin nereye varacağını anlamak için, hastalığa doğru tanılar koymak üzere ABD'yi otopsi masasına yatırmak zorunludur. Temellerinde bir yandan bilgi, beceri, girişim gücü gibi modern toplumun temel öğelerinin bir yandan da kin, kan, dinsel önyargılar gibi geleneksel toplumun öğelerini iç içe geçmiş olduğu bir başka toplum göstermek kolay değildir.

Sui Generis bir toplum

ABD sui generis (kendine özgü) tarihsel koşulların ürünü bir devlettir. Kuruluşu, oluşumu, ideolojisi, öteki tüm devletlerin kuruluşundan farklıdır. Tarihsel ve coğrafi koşulların ürünü bu fark, Ertuğrul Özkök gibi gazetecilerce hâlâ "kozmopolit bir demokrasi anlayışı" (Hürriyet, 14.9.2005)

"Büyük çoğunluğu zenci yaşlı ve çocukları kaderine terk eden anlayışa, gözü borsadan başka bir şey görmeyen kimi sivri-akıllıların öngörülleri tuz biber ekti: "Petrol fiyatları artabilir." Neo-liberal ideolojik bombardıman insanları borsadan başka bir şey düşünmeyecek kadar aptallaştırmıştı."

olarak yüceltilse de, düşen takke keli ortaya çıkarmıştır.

Liberaller "kozmopolit demokrasi" anlayışını, o modeli hep yüceltiler. Çünkü o toplum modeli, kapitalizm-öncesi ağırlıklardan yoksundu, yepyeni bir çığır başlatıyordu. Avrupa'nın, Asya'nın, Ortadoğu'nun geçmişinde, ortaçağda yaşanan siyasal kavgalar, dinsel kavgalar, kültürel çatışmalar yoktu. Toplum, ilkel kabile toplumundan (Kızılderililer) bir anda kapitalist topluma geçmeyi başarmıştı. Eski Dünya yıkılmış yeni dünya kurulmuştu.

Liberaller ve emperyalistler bize hep sonuçları anlattılar ve o toplumu taklit etmemizi önerdiler. Oysa Amerikan toplumu tarihte eşi benzeri olmayan kendine özgü bir toplumdur. Başka hiçbir ulusa ve devlet benzemiyordu.

Baştan beri Aydınlanmanın (eleştirel düşünce) büyük dalgasının uzağında kalan ABD'de tarikatlar ve protes-

tan ideolojisi kurucu unsur ve düşünce olarak varoldular; ülkeyi kültürel ve hukuksal açıdan şekillendirdiler. Federal devlet-konfederal haklar ve Anayasa tartışmaları siyasal düşünsel temellere olduğu kadar, çıkar ilişkilerine de dayanıyordu.

ABD İngiltere'den İkinci Dünya Savaşı sonunda devrıldığı emperyal sistemi en uç noktasına götürerek tarihin en büyük savaş imparatorluğunu yaratmış, Japonya'nın üzerine atom bombası atmış, Vietnam'da katliamlar yapmış. Bağdat'ı yakıp yıkmış, bu süreç içinde demokratik geçmişinden kopmuş, çürümüş ve zalimleşmiştir.

Şimdi bu görüşleri açabiliriz:

İdeoloji: Protestan tarikatları

ABD'yi Protestan göçmenler kurdu. İngiltere'den kaçıp gelen, ABD'ye yerleşen, orada kendilerine yeni bir hayat kuran insanlar, İngiltere'deki ve Avrupa'daki din savaşlarından (Kato-

"Protestan toplulukları kurdukları düzende Aydınlanmanın eleştirel görüşlerini değil, dinsel dogmaları esas aldılar."

lik-Protestan savaşları) kaçan Protestanlardı.

Nitekim Amerika'nın doğu kıyısındaki 13 koloniden 12'si Protestanlar, biri Katolikler tarafından kurulmuştu. (Protestanları kesen Kraliçe Mary'ye izafeten kolonilerine Maryland adını veren Katolikler de Avrupa'daki din çatışmalarından kaçıyorlardı.)

Protestan göçmenler Amerika'ya gelirken beklentilerini olduğu kadar düşünce ve inançlarını beraberlerinde getirdiler. Kurdukları koloniler büyük ölçüde tarikatların izlerini taşıyordu. İlk büyük okullar (Harvard, Yale, vb) Protestan din okulları olarak kuruldu, ilk topluluklar Kilise etrafında örgütlendi.

Bu yüzden Amerika'yı kuran ve yöneten kesime kısaca WASP (White, anglo-saxon, Protestan) adı verildi.

Bu insanların temellerini attığı Amerikan toplumunda Aydınlanma düşüncesi nerdeyse hiç etkili olmadı; yalnızca aristokrat/köle sahibi varlıklı bir aydın kesimin içine sıkıştı. Protestan toplulukları kurdukları düzende Aydınlanmanın eleştirel görüşlerini değil, dinsel dogmaları esas aldılar.

Böylesi bir toplum hiçbir zaman laik olmadı, olamazdı. 19. yüzyılın genel akışı içinde görece dinden uzaklaşan, deyim yerindeyse ladinleşen toplumda egemenlik, laiklik Anayasal bir düzen olmadığı için, 20. yüzyılın sonunda öteki dinsel fanatik guruplardan farklı olmayan "Evanjelist mezhebi"ne bağlı "yeni muhafazakârlar"ın eline

geçti. Bir Pazar günü Amerikan TV'lerini seyredenler şaşırıp kalırlar. Dini yayınların içeriği, Vahabi bağnazlığını aratamayacak düzeydedir.

Usame Bin Ladin'le çatışan Amerikan Yönetimi kamusal alanda dinin işgal ettiği yer ele alındığında, ondan farksız bir görünüm ortaya koydu.

Kurucu babalar ve kurucu irade

Bir krallık geleneğinden gelemeyen Amerika'da devleti kuran kurucu babalar (Founding fathers) kuruluş sırasında ciddi tartışmalar içine girdiler. Bunların bir bölümü Avrupalı çağdaş düşünürlerden aktarmadır bir bölümü ise özgürdür. ABD'nin kuruluşunda beş kurucu baba özellikle dikkati çekiyordu: İlk cumhurbaşkanı asker George Washington, Virginialı toprak sahibi seçkin aydın Thomas Jefferson, New York temsilcisi Hamilton, ilk kez Batı'dan çıkan cumhurbaşkanı Andrew Jackson ve İç Savaşta ülkeyi yöneten Abraham Lincoln. Bu önderler bugüne kadar gelen eğilimleri temsil ediyorlardı.

George Washington derinlikli düşünceler üretmiş biri değildir, ama di-rayetli bir lider olarak toparlayıcı oldu, siyasal gücü birleştirdi. Savaşta İngilizleri tepeledi, ABD modern devletinin temellerini attı.

Ünlü Bağımsızlık Bildirgesi'ni kaleme alan Thomas Jefferson parlak bir aydıydı. Uzun yıllar yaşadığı Fransa'da, İhtilali yakından izlemiş, Rousseau, Diderot gibi düşünürlerin etkisi

altında kalmış, Locke'dan da etkilenmişti. Kişi hak ve özgürlüklerinin artırılması, merkezi hükümetin mümkün olduğunca zayıf tutulması, ona göre özgürlüğün koşuluuydu. "Bir hükümet mümkün olduğunca az hükümet olmalı" diye yazmıştı. Ekonomi üzerinde fazla kafa yormamıştı. Virginia'lı bir toprak sahibiydi, birkaç tane kölesi de vardı. Çiftçilerin desteğini aradı. G. Washington Jefferson'u ülkenin ilk dışişleri bakanı yaptı. Jefferson bir uzlaşma ürünü olan ABD Anayasası'nın hazırlanışında eyaletlere geniş yetkiler tanıyan "konfederasyoncu" merkezkaç eğilimlerine karşı çıkararak Amerikan ulusunun yaratılmasına önemli katkılarda bulundu. Ancak merkezi bir otoritenin yanı sıra "insan hakları"nın da önemsiyordu. "İnsan Hakları"nın Anayasaya ek maddeler (amendment) olarak girmesini o sağladı. Eyaletlerin yetkilerini korumasını savunan Jefferson'un düşünceleri sonraki yıllarda Demokratları yaratacak, Demokrat Parti'nin kuruluşuna ışık tutacaktır.

Jefferson'un öteki kutbunda yer alan Hamilton New York temsilcisi idi. Bankacılarla ve sanayicilerle ilişki içindeydi. Baştan beri ABD'nin güçlü bir sanayi ülkesi olmasını savundu. Buna bağlı olarak güçlü bir merkezi (federal) hükümetin kurulmasında ısrarcı oldu. Düşünceleri ile sonraki yıllarda ABD'yi yaratacak olan A. Lincoln'un öncülüydü. Kurduğu güçlü merkezi hükümet yanlısı Federalist

"100 dolayındaki deniz aşırı üste asker ve silah bulunduran ABD, başkentin 500 kilometre uzağına bir somun ekmek, bir şişe su ulaştırıyordu."

Parti, sonraki yıllarda Cumhuriyetçi Parti'ye dönüşecektir.

G. Washington'un ilk maliye bakanı olarak atadığı Hamilton, "Bağımsızlık Savaşı" borçlarını merkezi hükümetin ödemesini savundu. Bu Federal hükümetin oluşması yolundaki ilk uygulamalardan biriydi. Jefferson ve Madison'un karşı çıktığı bu politika Washington'un desteği ile hayata geçirildi.

1830'lu yıllarda başkan seçilen Andrew Jackson Kuzey'in (eyaletler) ve Güney'in dışında başkan seçilen ilk başkandı. Ününü Madison'un başkanlığı döneminde New Orleans limanını İngilizlere karşı kahramanca savunmasına borçluydu. Jackson, Kuzeyli zenginlerden farklı olarak halka daha yakındı, bu nedenle Batı-Güney İttifakı'nı gerçekleştirdi. Başkan seçilince ziyaretçiler Beyaz Saray'a yığıldılar ve yağmaya başladılar. Bu anlamda popülizmin de başlatıcısı sayılan Jackson Güneylilerle ittifak yapıyordu, ama merkezi otoritenin zayıflatılmasına karşıydı. "Ayrılıktan söz edeni asarım" sözleri merkezi hükümeti korumanın ilkesi olarak kabul edildi.

Lincoln ise iç savaşta ülkeyi yöneten ve köleliği kaldıran lider olarak tarihe adını yazdırdı. Onu kurucu babaların en önemlisi sayanlar da çıktı. Çünkü bu düşünürlere göre Amerikan ulusu iç savaşın sonucunda doğmuştu. Lincoln köleliğin kaldırılmasını savundu. Güney eyaletleri ise çok sayıda köle çalıştıran tarım plantasyonlarına sahipti. Bir köle Güneyden Kuzeye firar ederse, Kuzey eyaleti bu köleyi iade etmek zorundaydı.

Lincoln devrimci bir programla başkan seçildi. Adaylık konuşmasında aynen şunları söyledi (1860): "Bir bunalmaya varıp onu aşmadıkça bu karışıklık durulmaz. Her parçası ayrı bir ev, ayakta duramaz. Bu hükümetin yarı-köle, yarı-hür olarak sürekli yaşayabileceğine inanmıyorum."

Lincoln toplumu bir iç savaşa götürmemek için çok çaba gösterdi ama Güney eyaletleri gelişmenin önünde engel olarak duruyorlardı. 7 Eyalet Washington'a isyan ettiler. 4 yıl süren iç savaş tarihte yaşanan en kanlı iç savaş olarak kayıtlara geçti. Esirlerin çoğu öldürüldü. Sonunda Kuzey kazan-

"ABD'nin gerektiğinde ne kadar acımasız olduğunu Japonya, Vietnam, Arap halkları vb. derken herkes öğrendi."

dı, devrim kazandı. Kölelik kaldırıldı. Birçok düşünürü göre modern Amerikan ulusu iç savaşın ardından doğdu. Ancak kölelik kalksa da zencilere karşı ayrımcılık bir yüzyıl daha varlığını korudu.

Ulus kuran Lincoln de sonunda bir suikaste kurban gitti.

Doğum sancıları bu kadar kanlı bir ulusun, er geç kimi sıkıntıları yaşaması kaçınılmaz değil midir?

Kurucu irade ABD'yi kurdu ama bu iradedeki çelişkiler (zenci sorunu, laiklik sorunu, merkezi hükümetin yetkileri ve eyaletler sorunu, kişi hak ve özgürlüklerinin toplum karşısına dikilmesi ve birey merkezli bir yaşam, etnik ayrımcılık vb.) ABD'yi bir çelişkiler yumağına çevirdi.

Emperyalizme geçiş

ABD'nin eşsiz coğrafi konumu ve tarihsel koşullar bu alanda da özel koşullar yarattı. Birincisi ABD daha 1826 yılında ilan ettiği Monroe Doktrini ile Amerika anakarasını İngiltere'ye ve İspanya'ya kapatmış, kendini güvence altına almıştı. Gelişmelerin sonucunda anakaranın efendisi olma tarihsel işlevi de ona düştü. ABD 19. yüzyılın sonunda Karayipler'de ve Büyük Okyanus'ta atağa geçerek İspanyolların elindeki son sömürgelere (Küba, Filipinler vb.) el koydu. Bu ABD'nin artık kendi ülkesi ile yetinmediği, gözünü deniz aşırı topraklara diktiği anlamına geliyordu.

Senatör Beveridge 19. yüzyılın so-

nunda Filipinler'in işgali hakkında şunları söylemişti: "Kader politikalarını çizdi, dünya ticareti bizim olacaktır. Büyüklüğümüze yakışır bir savaş gücüne kavuşacağız. Amerikan hukuku, Amerikan düzeni, Amerikan uygarlığı, Tanrı'dan gelen güçlerin hareketi ile bu kıyılarda kök salacaktır."

19. yüzyılın sonunda Karayipler'e ve Pasifik'e açılan ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oynadığı rolü Birinci Savaş'tan sonra da oynayabilirdi. Dünyaya kendine göre bir düzen vermeye çalışan başkan Wilson'un hesabı, zaten buydu. Ancak Kongre "küresel politikalar"a hazır değildi; ABD bir kez daha Amerika kıtasına çekildi.

Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin geri adım atıp kıtasına dönme şansı kalmamıştı. Çünkü savaşın kaderini o belirlemişti. Dünya Savaşı sonrası dünyadaki toplam üretimin yarısından fazlasını üreten, Batılı kapitalist-emperyalist sistemin jandarmalığını Britanya Krallığı'ndan devralan ABD, SSCB ile hakimiyet alanlarını paylaştı. İşte ABD, bu tarihsel koşulların ürünüdür.

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra kimi yazarların ABD hakimiyetini mutlaklaştırdıklarını biliyoruz. "Tarihin Sonu"nun geldiğini ilan eden Francis Fukuyama bunlardan biriydi. Ama öyle olmadı. Tarih devam ediyor, yeni sayfalar açılıyor.

Şimdi daha iyi anlıyoruz. İkinci Dünya Savaşı sonrası "özgürlük ve gelişim" nutukları ile dünyaya yayılan

ABD'nin insanlara vereceği bir şeyler vardı: Tüm dünyaya blucini, rock ve caz müziğini, sosisli sandviçini, TV kültürünü, Japonya'ya beyzbolünü, her yere basketbolünü taşıdı.

Ama bunları yaparken gerektiğinden ne kadar acımasız olduğunu Japonya, Vietnam, Arap halkları vb. derken herkes öğrendi. 1990'lı yıllarda, ABD propagandasının geç ulaştığı Doğu Avrupa'nın kimi ülkelerini bir yana bırakırsak, herkesin ABD'den nefret ettiğini, bir felaket açık açık ortaya koydu.

11 Eylül 2001 saldırısı, Amerikalılar açısından ne acıdır ki, aralarında Rusya, Çin, Hindistan vb. dahil pek çok ülkede sevinç yaratmıştı.

ABD savaş harcamaları da dahil, ekonomik çarkını döndürmek için her yıl 500 milyar dolar borçlanıyor. Çin'den Japonya'dan borç alıyor. Bu nereye kadar gider? Kimse bilmiyor.

Şunu açıkça gözlemlemeliyiz: Kan dökerek, başkalarının kanını emerek yaşayan sistemler uzun süre ayakta kalamaz.

Sonuç yerine

ABD hastadır. ABD sadece ekonomik çöküntünün, sanayide dengesizliğin, toplumsal çözülüşünün, aşırı silahlanmasının ve hegemonya tutkularının esiri değildir. Hastalık iliklerindeki işlemiştir.

Dünyanın en zengin ülkesi olduğunu iddia eden, ama her yıl yoksullarını ve dışlanmışları milyonlarla artan bir ülkeyi kim ciddiye alabilir? Ken-

Uluslararası medyadan örnekler

- Hindu, Hindistan: Doğa bir süper gücü yere serdi. Katrina, 3. Dünyanın bile utanç duyacağı sahneleri, dahası Güney Afrika'daki ırkçı rejimin kalıntılarına yakışan siyasal ve ırkçı bölünmeleri su yüzüne çıkardı.

- Dr. Firuz Osman, Business Daily, Güney Afrika: İzdırıp verici, onur kırıcı bu olayların insanlık tarihinin en zengin ülkelerinden birinde meydana gelmesi şaşırtıcı, düşündürücü.

- Mario Diamond, Nation, Arjantin: Bu kadar güçlü bir ülke bu kadar kırılabilir mi? Kaprisli bir doğa olayı, 200 yıllık ilerleme ve teknolojik gelişmeyi silip atabilir mi?

- Nicholas Kristof, The New York Times, ABD: Bu büyük utanç Louisiana'nın sınırlarını aşıyor ve iktidarın sınırlarına dayanıyor. Soygunların, gizlenmiş yoksulluğun görüntüleri yeni muhafazakar tercihlerin tümüne darbe üzerine darbe indirdi.

- Himalayan Times, Katmandu, Nepal: Büyük ve güçlü Amerika git-

ti, "örselenmiş ve çamura bulanmış Amerika geldi".

- World Journal, Taiwan: Günümüzde herkes ABD için olası bir teröristtir. Iraklı sivillere karşı silahlarını doğrultmak üzere eğitilen askerler, silahlarını artık New Orleans'ı terk eden masum insanların üzerine çeviriyorlar.

- Agencia de Information de Mozambique, Maputu: Sellere karşı mücadelede ABD'nin dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Mozambik'ten öğreneceği çok şey var. Mozambik'te 2000 yılında meydana gelen sellerde 500.000 kişi başka yerlere nakledildi, sellerce sadece 500 kişi can verdi.

- Monitor, Uganda: Afrikalılar ve dünyanın dört bir yanındaki Afrika kökenliler ABD'ye fazla güvenmemeli.

- Bağışlar: Kuveyt 500 milyon dolar, Uganda: 200.000 dolar, Bangladeş: Çay, Namibya: Balık Konserve, Tayland: Pirinç.

dini demokrasi modeli olarak takdim eden ama adım adım hak ve özgürlükleri sınırlayan, içeriğini boşaltan bir ülkeye kim güven duyabilir? Seçimler şu ya da bu partinin değil, paranın, borsanın ve çok uluslu şirketlerin kazandığı bir ülkede, oy hakkını kim ciddiye alır? Yıkıcı faaliyetlere karşı program çerçevesinde karaderilileri ve ırk ayrımcılığı ile mücadele eden liderleri, komünistleri, barış örgütlerinin önde gelenlerini fiziksel planda yok etmeye yönelik bir ülkenin yöneticilerine kim saygı duyabilir?

Peki ABD bir gün burjuva demokrasisine açıkça cephe alabilir mi? Eskiden beri sorulagelen bu soruyu Amerikan demokrasisini 19. yüzyılın başında inceleyen A. De Tocqueville açıkça yanıtlamıştı. Ona göre eğer bir gün ABD'de bir tiranlık rejimi kurulacaksa, bu, yavaş yavaş, sessiz sedasız gerçekleşecekti.

Roosevelt'in danışmanlarından New York Üniversitesi Profesörü Bertham Gross özgürlüklere yönelik saldırının başladığını daha 1950'lerde

ilan etmişti.

Gross'a göre devletin temel yapısına dokunulmadan polis devletin güçlendirileceği ve sistemin demokratik içeriğinin boşaltılacağı bir "yumuşak yüzlü faşizm" (kitabının adı Friendly Fascism: "Dostane Faşizm" idi) kurulabilirdi.

Peki, 21. yüzyıl George Bush'un iddia ettiği gibi bir "Amerikan yüzyılı" olacak mı? New Orleans trajedisi bunun yanıtlarını verdi: Hayır, öyle olmayacak. ABD görüldüğü kadar güçlü değildir, dahası, içten içe çürümekte, dağılmaktadır. ABD iktidarı içerde ve dışarıda yoksulların, zencilerin, dışlanmışların ve mazlumların tepkilerini ancak silahla bastırarak ayakta durabilmektedir.

ABD için sonun başlangıcı gelip çatmıştır. Bu son, salt bir devletin çöküşü değil, vahşi kapitalizmin ve onun dayattığı değerlerin, yani bireyciliğin, ben-merkezciliğin, ırkçılığın, dinciliğin, tüketim toplumunun yağmacı kültürünün, kısacası kapitalist emperyalizmin çöküşü anlamına gelecektir.

"ABD iktidarı içerde ve dışarıda yoksulların, zencilerin, dışlanmışların ve mazlumların tepkilerini ancak silahla bastırarak ayakta durabilmektedir."

Memlûkler'de bilim

İbn Haldûn, Mukaddime'de, Kahire dışındaki İslâm şehirlerinde genel olarak bilimsel yaşamın çöktüğünü ve Kâhire'deki canlanmanın sebeplerinden birisinin ise, Türkler'in kurmuş oldukları vakıflar olduğunu söylerken, çok önemli olduğunu düşündüğümüz bir tanıklıkta bulunmaktadır: "Türkler hayır ve hayratı seven, iş ve maksatlarında ecir ve sevap arayan insanlardır. İşte bundan dolayı Mısır'da vakıflar çoğaldı. Aylık ve tahsisâtları çok olduğu için talebe ve öğretmenler çoktur. Aynı sebepten dolayı, ilim öğrenmek üzere, Irak ve Batı Afrika'dan Mısır'a talebe gelmektedir. Vakıflar çok olduğu için Mısır'da ilim ve fenler gelişmekte, ilmin çeşmeleri kaynayıp taşmaktadır."

Prof. Dr. Remzi Demir

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı)

Eyyübîler'den sonra, Mısır ve Suriye'ye egemen olan Memlûk Sultanlığı, 1250-1517 yılları arasında, 275 sene boyunca varlığını korumuş olan bir Türk Devleti'dir (Memlûkler, devletlerini "el-Devle el-Türkiye", yani "Türk Devleti" olarak adlandırıyorlardı) ve sultan ve emirlerin muhafız birliklerine bağlı eski köleler tarafından kurulmuştur.

Tarihçiler, Memlûk tarihini, Türk Dönemi (1250-1390) ve Çerkes Dönemi (1390-1517) olmak üzere ikiye ayırırlar ve Türklerin kışlaları Kahire'de ve Nil Nehri üzerindeki Ravza Adası'nda bulunduğundan, bunlara "Bahriyyûn" (Denizciler) ve Çerkesler'in kışlaları ise, yine Kâhire'de ve Kahire Kalesi'nde bulunduğundan, bunlara da "Burciyyûn" (Kaleliler) denildiğini söylerler.

Devlet, Türk sultanların yönetimi altındayken ilerlemiş, Çerkes sultanların yönetimi altındayken ise gerilemiştir. Türk Memlûkleri'nin siyasî yönden en büyük başarısı, Moğolların Batı'ya doğru yönelen yürüyüşlerini durdurmaları ve Haçlıları Ortadoğu'dan atmalarıdır. En önemli sultanları, I. Baybars (Saltanat Dönemi 1260-1277) ile Melikü'n-Nasır'dır (Saltanat Dönemi 1293-1341).

Memlûkler, 1260 senesinde Hulağu kumandasındaki güçlü Moğol

Ordusu'nu Suriye'deki 'Ayn Câ-lût'ta bozguna uğratmışlar ve İslâm Dünyası'nı tamamen çökmekten kurtarmışlardı. Ayrıca Sultan I. Baybars, Bağdad'dan kovulan Halife'yi, Kâhire'ye getirtmiş ve bu kurumu 1261'de yeniden kurmuş ve denetimi altına almıştı; böylece siyaset, diyaneti yönlendirecekti; aynı yaklaşım, Kahire'nin alınmasından sonra Osmanlı sultanları tarafından da benimsenecektir.

İlk Memlûk sultanı 'İzzüddîn Aybak el-Türkmânî'den başlayarak, Türk veya Çerkes sultanların hepsi Türkçe konuşuyorlardı; genellikle seçimle atanan bu sultanların birço-

Sultan I. Baybars

ğu Arapçayı bilmiyorlardı; meselâ bunların en büyüklerinden ve Memlûk tarihinde en çok iz bırakanlarından biri olan Sultan I. Baybars, Arapça'yı hiç bilmediğinden, tanınmış tarihçilerden Bedreddîn el-'Aynî, yazdığı tarihi kendisine Türkçe olarak anlatmak mecburiyetinde kalmıştı.

**Öncesi
1232?**

Nûrüddîn Muhammed ibn Muhammed ibn Yahyâ el-Avfî öldü. El-Avfî, Orta Asya ve Hindistan'daki Türk sultanlarına hizmet etti. *Cevâmi' el-Hikâyât ve Levâmî* el-Rivâyât adlı eserinde iki bini aşkın tarihî ve edebî öyküyü topladı. Delhi sultanlarından Şemseddîn İltutmış'ın veziri Nizâmülmülk Muhammed ibn Ebû Sa'd el-Cüneydî'ye sunulan (1228) ve dördüncü bölümünde kara ve denizlerdeki canlıları ve cansızları tanıtan bu eser, Osmanlılar Dönemi'nde de büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. 15. ve 16. yüzyıllarda, Osmanlı tarihçilerinden Şükrullah, Feridun Bey, Ebû'l-Bekâ el-Kefevî ve Muhyiddîn-i Gülşenî gibi yazarlar, *Cevâmi' el-Hikâyât*'tan yararlanmışlardı. Ayrıca İbn Arabşah (öl. 1450), Şair Necâtî Bey (öl. 1509) ve Celâlzâde Sâlih Çelebi (öl. 1565) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmişti. Bu çevirilerden sadece üçüncüsü

Memlûk dönemini resmeden bir minyatür.

günümüze değin gelebilmiştir.

1248

Endülüs'te yetişen ünlü botanikçilerden İbnü'l-Baytâr öldü. İbnü'l-Baytâr, 1223 senesinde, bitkiler üzerinde araştırmalar yapmak maksadıyla Anadolu'ya da gelmiş ve Eyyûbîler'in son dönemlerinde bu hanedanlığın sultanlarına hizmet etmişti. İbn Ebû Usaybi'a, onun öğrencileri arasında bulunuyordu. İbnü'l-Baytâr, en önemli eseri olan *el-Câmi' li-Müfredât el-Edviye* ve *el-Agziye* adlı eserinde müfred, yani basit ilaçları tanıtmıştı. Bu eser, 14. yüzyılda (Aydınoglu Umur Bey için) ve 17. yüzyılda iki defa Türkçeye çevrildi; ikinci çeviri, 1681 senesinde, Hekim Mehmed Rindânî tarafından yapıldı. Diğer bir eseri olan *el-Mugnî fî el-Edviye el-Müfrede* de, Mehmed ibn Ahmed ibn İbrâhîm el-Edirnevî tarafından Levâmî' el-Hikme adıyla Türkçeye çevrildi ve yorumlandı.

Türk Dönemi (1250-1390)

1253

Kitâb Ezhâr el-Efkâr fî Cevâhir el-Ahcâr adlı yapıtında değerli ve yarı-değerli taşları tanıtan Şihâbüd-

dîn Ebû'l-'Abbâs Ahmed ibn Yûsuf el-Tifâşî öldü. Osmanlı cevâhîrnâme geleneği üzerinde çok etkili olmuş yazarlardan birisi olan el-Tifâşî'nin söz konusu yapıtı, 15. yüzyıl Osmanlı bilginlerinden Muhammed ibn Mahmûd el-Şîrvânî tarafından, iki kere Türkçeye uyarlanmış ve birincisi *Cevhernâme* (1427) ve ikincisi ise *Tuhfe-i Murâdî* (1429/1430) adıyla Osmanlı cevherîlerinin kullanımına sunulmuştur.

1269

Göz hekimi ve tarihçi İbn Ebû Usaybi'a öldü. Eyyûbîler ve Memlûkler Dönemi'nde yaşayan İbn Ebû Usaybi'a'nın günümüze ulaşan tek eseri olan *'Uyûn el-Enbâ' fî Tabakât el-Etubbâ* (1242-1245), on beş bölümden oluşur ve Yunan, Roma, Hint, Süryânî ve İslâm hekimlerinin hayatlarını, eserlerini ve tıp ilmine katkılarını anlatır; eser yazılırken el-li kadar kaynaktan yararlanılmıştır; ancak bunlar arasında en önemlileri, Huneyn ibn İshak, İbn Cülcül, İbnü'n-Nedîm, Kâdî Sâid el-Kurtûbî ve İbnü'l-Kiftî'nin eserleridir.

1282

İbn Hallikân öldü. Günümüze

ulaşan tek eseri *Vefeyât el-A'yân ve Enbâ' Ebnâ' el-Zamân mimmâ Sebe-te bi-el-Nakl ev el-Semâ' ev Esbetehü el-'Ayân'da* (1256-73), aralarında mühendislerin, filozofların, astronomların ve astrologların, hekimlerin ve coğrafyacıların da bulunduğu 800'den fazla kişinin hayatı ve eserlerini tanıtmıştır. Bu eser, Osmanlılar Dönemi'nde Türkler'in de ilgisi- ni çekmiş ve Mısır Valisi Abdi Paşa'nın emriyle Vekilzâde Yûsuf ve Dramalı Hasan Haydar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Rodosîzâde Mehmed çevirisi ise özetlenmiş bir çeviridir ve *Tercüme-i Vefeyât el-A'yân li-İbn Hallikân* (1864) adıyla iki cilt olarak İstanbul'da yayımlanmıştır.

1284

Kalavun tarafından Kâhire'de büyük bir hastahane kuruldu. Bilindiği gibi Selçuklular Dönemi'nin önde gelen yöneticilerinden Atabeg Nûreddîn Zengî, 1154 senesinde Şam'da Bîmâristân-ı Âzam olarak adlandırılan büyük bir hastahane yaptırmıştı. Bu hastahane, dönemin en önemli tedavi ve tahsil kurumlarının başında geliyordu ve meselâ İbnü'n-Nefis gibi büyük hekimler yetiştirmişti. Kalavun'un kurmuş olduğu Kalavun Bîmâristân'ı, bu kurumdan esinlenmişti ve yine İbnü'n-Nefis'in bağışladığı kitaplarla oluşturulan bir kütüphaneyle de takviye edilmişti.

1286

Süryânî âlimlerinden ve tarihçilerinden İbnü'l-'İbrî öldü. Süryânîler kendisine Bar İbrâyâ, Batılılar ise Barhebraeus diyorlardı ve tam adı Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigoriyus ibn Tâciddîn Ehrûn el-Malatî'ydi. İbranice, Süryânîce, Yunanca ve Arapça biliyordu ve felsefe ve tıp eğitimi görmüştü. En önemli eseri, Süryânîce olarak yazdığı ve Yaratılış'tan 1286 senesine kadar gelen olayları aktardığı *Makhtebhanûth Zahhne* (Târîh el-Zamân) adlı tarihiydi.

1288

Küçük Kan Dolaşımı'nı bulan büyük hekim ve düşünür İbnü'n-N-

Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bir baytar kitabı.

fis öldü. Memlûk Sultanı I. Baybars'ın özel hekimliğini ve dil âlimi Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin öğretmenliğini yaptı. İbnü'n-Nefis, bütün dönemlerin en büyük düşünürlerinden ve bilginlerinden biri olan İbn Sînâ'nın çalışmalarından çok etkilendi ve Küçük Kan Dolaşımı'na ilişkin buluşunu, İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fî el-Tıb* adlı eserinin ilk üç bölümünü oluşturan anatomi kısmına yaptığı *Şerh Teşrih el-Kânûn*'da açıkladı. İslâm Dünyası'nda ve bu arada Osmanlı hekimleri arasında en çok kullanılan eseri ise, *el-Mûcez fî el-Tıb* adlı kitabıydı; bu kitap *el-Kânûn fî el-Tıb*'bın anatomi ile ilgili ilk üç bölümünün dışında kalan bölümlerinin bir özeti idi. Bilindiği üzere, Avrupa'da, yaklaşık 250 sene sonra, Michael Servetus (1511-1553), *Christianismi restitutio* (Viyana 1553) ve Realdus Columbus (1516-1559) ise, *De re anatomica libri XV* (Venedik 1559) adlı yapıtlarında Küçük Kan Dolaşımı'ndan söz etmişlerdi; ardından William Harvey (1578-1657), 1628'de yayımladığı *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* adlı yapıtında, Büyük Kan Dolaşımı ile birlikte Küçük Kan Dolaşımı'nı da ayrıntılı bir biçimde açıkladı.

Bunun dışında, İbnü'n-Nefis, *el-Risâle el-Kâmilîyye fî el-Sîre el-Nehviyye* adlı felsefî bir roman yazmış ve İbn Sînâ'nın ve İbn Tufeyl'in Hay ibn Yakzân'ına benzeyen bu eserinde, toplumsal yaşamın koşullandır-

malarından ve biçimlendirmelerinden arınmış bir insanın, akıl yoluyla Tanrı'ya ulaşabileceğini ve ayrıca İbn Sînâ ile İbn Tufeyl'den farklı olarak, Şeriat ve Nübüvvet'in de gerekliliğini kavrayabileceğini savundu.

1296?

Hazret-i Muhammed için yazdığı kasidelerle tanınan Muhammed ibn Saîd el-Bûsîrî öldü. El-Bûsîrî'nin, özellikle *Kasîde el-Bürde ile el-Kasîde el-Hemziyye* adlı kasideleri Müslümanlar arasında çok beğenildi. *Kasîde el-Bürde*, Osmanlılar Dönemi'nde birçok kere Türkçe'ye çevrildi ve yorumlandı.

1306

Atlarla ilgili *Fazl el-Hayl* adlı bir eser yazan Abdülmü'min ibn Halef el-Dimyâtî öldü. Bu eser, Nazmîzâde Hüseyin Murtazâ tarafından *Tercüme-i Kitâb Fezâ'il el-Hayl* adıyla Türkçe'ye de tercüme edildi.

1311

İbn Dânyâl el-Huzâî öldü. Hekimlik de yapan İbn Dânyâl'ın en önemli eseri, *el-Bâbât el-Selâs (Tayf el-Hayâl fî Ma'rife el-Zill)* üç gölge oyununu içermektedir.

1328

İslâm ve Türk düşüncesi üzerinde büyük etkiler yapan Selefî âlimi İbn Teymiyye öldü. İbn Battûta ve Ebû Hayyân el-Endelüsî gibi âlimler, İbn Teymiyye'nin birçok görüşünü eleş-

tirdiler. İbn Teymiyye, Aristoteles tarafından kurulan geleneksel mantığa, *el-Red 'alâ el-Mantıkıyyîn* adında bir reddiye yazmıştı.

1331

El-Muhtasar fî Târih el-Beşer ve Takvîm el-Büldân adlı eserleriyle tanınan büyük tarihçi ve coğrafyacı Ebû'l-Fidâ öldü.

1340

İbnü'l-Münzir el-Baytâr öldü. Sultân el-Melikü'n-Nâsır Muhammed ibn Kalavun'un mîrâhuru ve başbaytarıydı. Atlara ilişkin bilgi ve deneyimlerini *Kâmil el-Sînâ'ateyn fî el-Baytara ve el-Zertaka* adlı kapsamlı eserinde topladı. Batılı araştırmacıları da etkileyen bu eserin, at hastalıklarının tedavisini konu edinen altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümleri 1679 yılında Muhammed ibn Çerkez tarafından Baytarnâme adıyla Türkçe'ye çevrildi.

1342/43

Türk asıllı simyacı İzzüddîn Ali ibn Aydemir ibn Ali el-Cildekî, Kâhire'de öldü; *el-Mishâh fî Esrâr 'İlm el-Miftâh* adlı eserinin önsözünde "İlmü'l-miftâh" da denilen simyanın kısa bir tarihçesini verdikten sonra, üstat olarak gördüğü yedi kişinin ismini sıralamıştır; bunlar, Emîr Hâlid ibn Yezîd, Câbir ibn Hayyân, Muhammed ibn Ümeyl et-Temîmî, Mesleme ibn Ahmed el-Mecrîfî, Hüseyin ibn Ali et-Tuğrâî, Ali ibn Mûsâ ibn Erfa're's ve Ebu'l-Kâsım el-İrâkî'dir.

1344

Ebû Hayyân el-Endelüsî adıyla tanınan Esrûddîn Ebû Hayyân Muhammed ibn Yûsuf ibn Ali ibn Yûsuf ibn Hayyân Kâhire'de öldü. Ebû Hayyân, Türkçe, Farsça, Habeşçe ve Himyerî dillerini bilen iyi bir araştırmacıydı ve Arapça'nın yanı sıra, Türkçe'yle de ilgili çalışmalar yapmıştı. Nahivde (sözdizimi) Basra Mektebi'nin görüşlerini benimsemiş ve bu mektebin öncülerinden Sibeveyh'in güçlü bir savunucusu olmuştu. Mısır'da bulunduğu sıralarda Türkçe öğrenmiş, Türkçe'nin en es-

ki gramer kitaplarından birisi olan ve daha sonra Doğu'da yazılan benzeri eserlere kaynaklık eden *Kitâb el-İdrâk li-Lisân el-Etrâk*'i yazmıştı. Bunun dışında *Kitâb el-Ef'âl fî Lisân el-Türk*, *Zehv el-Mülk fî Nahv el-Türk*, *el-Dürre el-Mudiyye fî Lugât el-Türkiyye ve Nefha el-Misk fî Sîret el-Türk* adında bugüne değin ele geçmeyen eserleri mevcuttur. *Kitâb el-İdrâk li-Lisân el-Etrâk*, 2200 kelimelik bir sözlük ile sarf ve nahiv bölümlerinden oluşmuştur.

1348

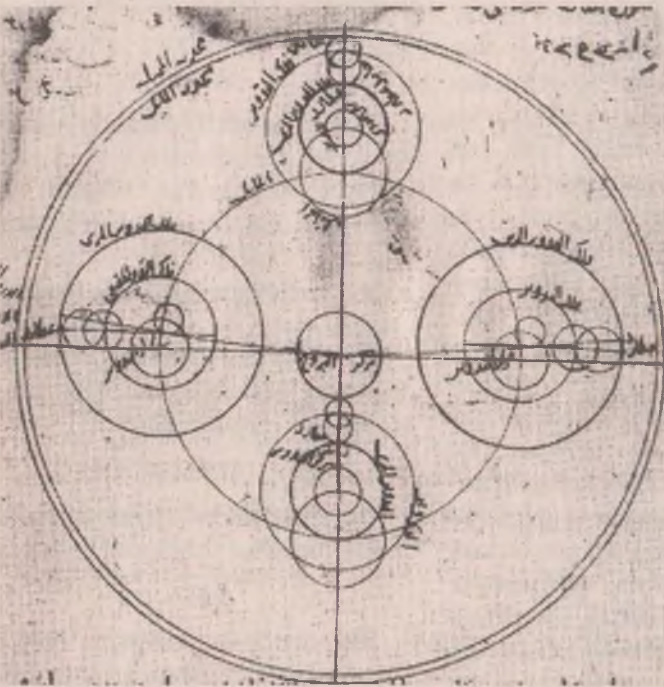
İlimlerin tasnifi ve tarifini konu edinen *İrşâdü'l-Kâsîd ilâ Esne'l-Makâsîd* adlı eserin yazarı olan İbnü'l-Ekfânî öldü. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Miftâh el-Sa'âde ve Mishâh el-Siyâde*'sini ve Kâtib Çelebi ise *Keşf el-Zunûn*'unu yazarken *İrşâdü'l-Kâsîd*'tan büyük ölçüde yararlanmışlardı.

1375

Büyük bilgin İbnü's-Şâtır öldü. İbnü's-Şâtır, Batlamyus Kuramı'nı değiştirme yönünde önemli bir adım atmış ve Yer'i önceki astronomların yaptığı gibi merkeze yerleştirmekle birlikte, geliştirmiş olduğu yeni devinim düzenekleriyle göksel olguların farklı matematiksel kurgularla anlamlandırılmasının olanaklı olduğunu göstermiştir. Bu konuya ilişkin

çalışmalarını, *Nihâye el-Sûl fî Tashîh el-Usûl* adlı eserinde ayrıntılı bir biçimde açıklamış ve daha sonra *el-Zîc el-Cedîd* adlı almanağında, kendi kuram ve bulgularına dayanarak yeni gözlem cetvelleri tanzim etmişti. Bu zîcin girişinde, Mecrîfî, Ebu'l-Velîd el-Magrîbî, İbnü'l-Heyssem, Nasîrüddîn-i Tûsî, Müeyyedüddîn el-Urdî, Kutbüddîn-i Şîrâzî ve İbn Şükr el-Magrîbî gibi astronomların, Batlamyus'un gezegen düzeneklerine ilişkin birtakım kuşklar dile getirdiklerini, buna karşın alternatif düzenekler geliştirmekte güçlük çektiklerini belirtmiş ve kendisinin ise, bu yönde çalışmalara başlayıp, *Ta'lik el-Ersâd ve Nihâye el-Sûl fî Tashîh el-Usûl* adlı eserlerinde, yeni bir kuram geliştirmeyi başardığını ve bu kuramın ışığı altında, bu zîci hazırladığını söylemiştir. İbnü's-Şâtır, Batlamyus Kuramı'ndaki "eksantrik deferent" ve "equant"ı kaldırmış ve bunların yerine ikinci bir episikl eklemiştir; bu ikinci episikl, ölçü değerlerinin düzeltilmesi açısından önemli bir üstünlük sağlamıştır, ama Ay Düzenegi'nde öngörülen yeni tasarım, Batlamyus'un Ay Düzenegi'ndeki başlıca yanlışları ortadan kaldırmış ve Ay mesafele- rindeki değişimleri daha iyi açıklamıştır. İbnü's-Şâtır'ın Ay Düzenegi'nin Copernicus'unkine (1473-

1543) çok benzeri şaşırtıcıdır ve İbnü's-Şâtır'ın eserlerinin Latince'ye çevrilmemiş olmasına karşın, bir şekilde Polonyalı astronomun çalışmaları üzerinde etkili olduğunun düşünülmesine yol açmıştır. İbnü's-Şâtır'ın el-Zîc el-Cedîd'inin, sonraki dönemlerde (ve Osmanlı Dönemi'nde) Müslüman bilginler tarafından yaygın bir biçimde benimsendiği ve hatta bu yapıtın, bundan yaklaşık 50 sene sonra Batlamyus Kuramı'na bağlı kalınarak Uluğ Bey tarafından Semerkand Rastahâncisi'nde hazırlanan *Zîc-i İlhânî* veya bunun telhisleriyle, Dimaşk'ta ve muhtemelen Osmanlı Devleti'nin başka bölgelerinde, ciddi bir rekabete giriştiği anlaşılmaktadır. Meselâ, Dimaşklı astronom İbn Zurayk (öl. 1570), İbnü's-Şâtır'ın zîcine *el-Ravz el-Âtur fî Telhîs Zîc İbn el-Şâtır* adlı bir telhis yazmıştır; yine Ayasofya Camii muvakkiti Şemseddîn el-Halebî'nin (1553'te sağ) el-Dürr el-Fâhîr'i ve Dimaşk'ta veya Kahire'de muvakkitlik yapmış Nâbulusî'nin (1590'da sağ) *el-Misk el-Âtur fî Hall Zîc İbn el-Şâtır*'ı, *el-Zîc el-Cedîd*'i temele alan çalışmalarıdır. XVI. yüzyılın en büyük bilgini olan ve İbnü's-Şâtır'ın yaşadığı ve yetiştiği bölgelerden gelen Takiyyüddîn'in, şimdiye kadar incelenen çalışmalarında, Semerkand Medresesi'ne bağlı bilginlerin yapıtlarını ve bu arada *Zîc-i İlhânî*'yi ölçüt alması ve İbnü's-Şâtır'ın görüşlerinden ve düzeneklerinden hiç söz etmemesi son derece ilginçtir; oysa İbnü's-Şâtır'ı çok iyi tanımaktadır; çünkü *Sidre Münthâ el-Efkâr fî Melekût el-Felek el-Devvâr*'ın mukaddimesinde, onu güzel sözlerle övdüğü gibi, *el-Simâr el-Yâni'a min Kutûf el-Âlet el-Câmi'a* adlı eserinde ise, İbnü's-Şâtır tarafından icat edilen "el-Âlet el-Câmi'a" adlı astronomi aletinin özelliklerini ve kullanımını tanıtmaktadır. Şurası çok iyi bilinmektedir ki Takiyyüddîn, bilimsel yeniliklere çok açıktır ve göksel olguların anlamlandırılmasını kolaylaştıracak matematiksel ve astronomik düzenlemeleri kullanmakta tereddüt etmeyecek bir tutuma sahiptir; öyleyse neden İbnü's-Şâtır'ın kuramsal alanındaki çalışmalarına gereken ilgiyi göstermemiştir? Muhtemelen, İbnü's-Şâtır tarafından önerilen düzeneklerin, Yer Merkezli Evren Kuramı içinde kalındıkça, bilimsel çalışmaları kolaylaştırmak bakımından çok da yararlı olamadığını düşünmüş olabilir. Bu sorunun çözümlenmesi, Türk bilim tarihi açısından

İbnü's-Şâtır'ın kitabından bir bölüm.

önemli sonuçlar doğurabilir.

Çerkes Dönemi (1390-1517) 1406

Kitâb el-İber ve Dîvân el-Mübte-de' ve el-Haber fî Eyyâm el-'Arab ve el-'Acem ve el-Berber ve men-Âsarahüm min-Zev el-Sultân el-Ekber adlı tarihine yazmış olduğu *Mukaddime*, yani Giriş ile tanınan büyük düşünür ve bilgin İbn Haldûn öldü. İbn Haldûn, *Mukaddime*'sinin bilimlerin gelişimini konu edindiği bir bölümünde, içinde bulunmuş olduğu çağda, Kahire dışındaki İslâm şehirlerinde genel olarak bilimsel yaşamın çöktüğünü ve Kâhire'deki canlanmanın sebeplerinden birisinin ise, Türkler'in kurmuş oldukları vakıflar olduğunu söylerken, çok önemli olduğunu düşündüğümüz bir tanıklıkta bulunmaktadır: "Çağımızda ilim ve öğretim merkezi olarak yalnız Kahire şehrinin kalmış olduğunu görüyoruz. Kahire'nin ilim merkezi olması, Mısır'ın binlerce yıldan beri medeniyetlerin merkezi olmasından ve medeniyetin bu ülkede muhkem olarak yerleşmesinden ileri gelmiştir. Bundan dolayı Mısır'da hüner, sanat ve ilim gelişmiş ve çeşitleri çoğalmış, bu cümleden olmak üzere, öğretim usûlü de tekâmül etmiştir. Kahire'nin ilim, hüner ve sanat merkezi olarak kalmasında ve bu medeniyetin muhafaza olunmasında, iki yüz yıldan ve Selâhaddîn ibn Eyyüb ve ondan sonraki hükümdarlar çağından beri

orada (Şam ve Mısır'da) Türk devleti kurulmuş olması bir âmil olmuştur. Kahire'de ilim ve öğretimin gelişmesinin diğer bir âmi-li de, köle ve azatlıları oldukları için Türk beylerinin ar-kalarında bıraka-cakları servetlerine, sultanların el uzatarak çoluk-çocuklarına bir şey bırakmayacaklarından, servet ve mülklerinin kaybolup gitmesinden korkarak bunları

vakfetmeleridir. Türk beyleri, bundan dolayı pek çok medrese, tekke, zaviye, han ve imâretler bina edip, bol gelirler temin eden vakıflar bağlamışlar, bu vakıflarına evlâtlarının nezâret etmesini veyahut gelirlerinin bir hissesinin evlâtlarına verilmesini şart ve bu suretle evlâtlarının geçinmesini de temin etmişlerdir. Bununla beraber, bu Türkler hayır ve hayratı seven, iş ve maksatlarında ecir ve sevap arayan insanlardır. İşte bundan dolayı Mısır'da vakıflar çoğaldı. Bu vakıfların geliri büyük ölçüdedir; faydaları büyüktür. Aylık ve tahsisât-ları çok olduğu için talebe ve öğretmenler çoktur. Aynı sebepten dolayı, ilim öğrenmek üzere, Irak ve Batı Afrika'dan Mısır'a talebe gelmektedir. Vakıflar çok olduğu için Mısır'da ilim ve fenler gelişmekte, ilmin çeş-meleri kaynayıp taşmaktadır."(1)

İbn Haldûn'un tanıklığında, özellikle iki nokta çok dikkat çekicidir: 1) Bunlardan biri, vakıf kurumunun oluşumunda ve gelişiminde Türkler'in ve 2) diğeri ise, bilimlerin ve sanatların yayılmasında ve güçlenmesinde vakıfların oynadıkları müspet roldür; öyleyse, en azından XIV. yüzyıldan sonraki bilimsel gelişmelerin tarihi yazılırken, bir kurum olarak vakıfların da etkisine yer vermek gerekecektir; nitekim, medrese ve hastahane gibi Türkler ile ilintili olan eğitim ve hizmet kuruluşları da, doğrudan doğruya vakıflarla bağlan-

tılıdır.

1407

Bedrüddîn Sıbt el-Mârdînî'nin dedesi olan ve "İbnü't-Türkmân" lakabıyla tanınan Abdullah ibn Halîl ibn Yûsûf el-Mârdînî öldü. Kadran-ların yapımı ve kullanımı ile trigonometriye ilişkin eserler verdi. Çalışmaları arasında en önemlisi, XII. yüzyılın önde gelen Türk bilginlerinden el-Hırakî adıyla tanınan Şem-seddîn el-Mervezî'nin (öl.1139), *el-Tabsıra fî 'İlm el-Hey'* adlı eserine yapmış olduğu şerhtir. Bilindiği gibi, el-Hırakî, yapıtında, el-Hâzin'in veya İbnü'l-Heysem'in gökler kuramını gayet güzel bir biçimde açıklamış ve gezegenler ile yıldızların, soyut dairesel çizgiler üzerinde değil, somut küresel yüzeyler üzerinde dola-dıklarını savunmuştur. Bu yaklaşım, Batlamyus'un Evren Kuramı'na fiziksel açıdan getirilen en önemli eleştiri olarak görülmektedir. El-Mârdînî'nin bu şerhi ile İbnü's-Şâtır'ın *Nihâye el-Sûl fî Tashîh el-Usûl* adlı eseri bir araya getirildiğinde, Memlûk Dönemi'nin, astronomi alanında yeni eğilimlerin güçlendiği ve yoğun bir biçimde tartışılmaya başlandığı bir dönem olduğu açığa çıkmaktadır.

1412

El-Lum'a fî 'İlm el-Hisâb adlı matematik eseriyle meşhur olan Şihâbüddîn Ahmed ibn el-Hâim öldü.

1412

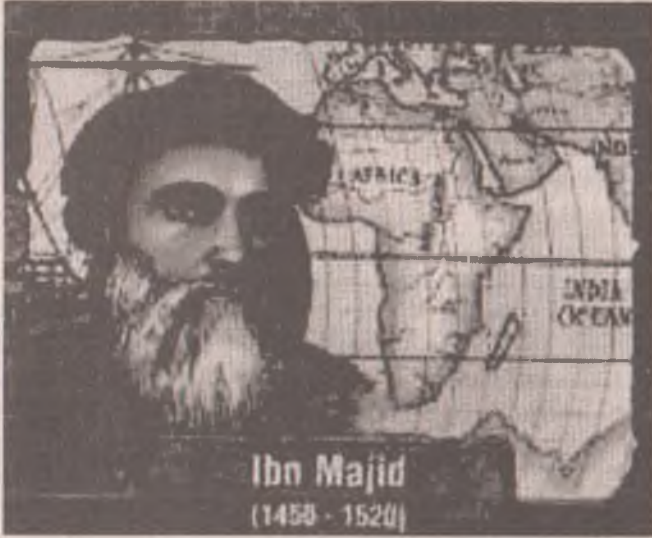
Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed ibn Ali el-Kalkaşendî (öl. 1418), kâ-tiblere resmî yazışma usullerini öğretmek maksadıyla *Subh el-A'sâ fî Sinâ'at el-İnşâ* adlı yapıtını derledi. Aslında edebî inşa sanatıyla ilgili olmasına karşın bu yapıt, Ortaçağ İslâm Dünyası'nı yakından tanımaya olanak verecek olağanüstü bir bilgi birikimini içermektedir.

1442

Bu dönemin en büyük tarihçilerinden biri olan el-Makrîzî öldü.

1447

Matematikçi ve astronom İbnü'l-Mecdî öldü. Dedesinin taşıdığı Tay-boğa adından Türk olduğu anlaşılan

XV. yüzyılın en büyük denizcilerinden Ahmed ibn Mâcid.

İbnü'n-Mecdî, ilm-i ferâ'izde bir otoriteydi ama özellikle astronomi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştı. Bedrüddîn Sıbt el-Mârdînî de öğrencileri arasında bulunuyordu. Bazı eserleri şunlardır: (1) *el-Dürr el-Yetîm fî Teshîl Sınâ'at el-Takvîm*: Güneş, Ay ve gezegen rasatlarını toplayan cetvelleri içermektedir. (2) *Kesf el-Hakâ'ik fî Hisâb el-Derec ve el-Dekâ'ik*: Altmışlık Hesap Dizgesi'ni tanıtır.

1449

Dönemin önde gelen hadis âlimlerinden İbn Hacer el-Askalânî öldü.

1451

Ankara asıllı bir Türk âlimi olan Bedreddîn el-'Aynî öldü. *'İkd el-Cümân fî Târîh Ehl el-Zamân* adlı meşhur Arapça tarihi, özellikle Türk tarihçileri tarafından yoğun bir biçimde kullanıldı ve Lale Devri'nde Şair Nedim'in de (1681?-1730) içinde bulunduğu bir heyet tarafından Türkçe'ye çevrildi.

1463

Süyûtî'nin hocası Bergamalı Muhyiddîn Muhammed ibn Süleymân el-Kâfiyecî (1386-1474), *Memlûk Sultanları'ndan Eşref Barsbay için el-Muhtasar el-Müfîd fî 'İlm el-Târîh* adlı bir risale yazdı ve burada, tarih biliminin yöntemi sorununu ayrıntılı olarak tartıştı.

1470

El-Nücûm el-Zâhire fî Mülûk Mısır ve el-Kâhire adlı eseriyle tanı-

nan büyük Türk tarihçisi İbn Tağrîberdî öldü.

1490

XV. yüzyılın en büyük denizcilerinden Ahmed ibn Mâcid [XVI. yüzyılın başlarında öldü], *Kitâb el-Fevâ'id fî Usûl 'İlm el-Bahr ve el-Kavâ'id* adlı eserini yazdı. İbn Mâcid, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda seyreden

kaptanlara bilgi vermek maksadıyla çeşitli eserler yazmış ve bunları hazırlarken, özellikle Abbâsî Dönemi'nin tanınmış üç denizcisi Muhammed ibn Şâzân, Sehl ibn Ebân ve Leys ibn Kehlân'ın bugüne ulaşamayan çalışmaları ile kendisi gibi denizci olan babasının *el-Hicâziyye*'sinden yararlanmıştı. *Kıble el-İslâm fî Cemî' el-Dünyâ* adlı eserinde, Dünya'nın farklı bölgelerinde Kible'nin nasıl belirleneceğini anlatırken "beytü'l-ibre" veya "hokka" denilen pusula hakkında geniş bilgiler vermişti.

İbn Mâcid, Vasco da Gama'yı (Yaklaşık 1469-1524) Doğu Afrika sahilindeki Malindi'den Hindistan'daki Kaliküt'e geçirdi. En önemli eseri olan *Kitâb el-Fevâ'id fî Usûl 'İlm el-Bahr ve el-Kavâ'id* de denizcilikle ilgili genel bilgiler vermiş ve Kızıl Deniz'i ve Hint Okyanusu'nu

İbn Mâcid, Vasco da Gama'yı (Yaklaşık 1469-1524) Doğu Afrika sahilindeki Malindi'den Hindistan'daki Kaliküt'e geçirdi. En önemli eseri olan Kitâb el-Fevâ'id fî Usûl 'İlm el-Bahr ve el-Kavâ'id' de denizcilikle ilgili genel bilgiler vermiş ve Kızıl Deniz'i ve Hint Okyanusu'nu tanıtmıştı.

tanıtmıştı. Meşhur Osmanlı denizcilerinden ve yazarlarından Seydî Ali Reis, *Kitâb el-Muhît fî 'İlm el-Eflâk ve el-Ebhâr*'unu yazarken, bu eserden geniş ölçüde yararlanmıştı.

1496/97

Aritmetik ve astronomiye ilişkin çalışmalarıyla tanınan Bedrüddîn Sıbt el-Mârdînî öldü. Osmanlı muvakkitlerini ve astronomlarını çok etkileyen Bedrüddîn Sıbt el-Mârdînî'nin üç küçük risalesi, yani *Kifâye el-Kanû' fî el-'Amel bi-el-Rub' el-Maktû'*, *Hezîhi Muharrara li-Tashîh el-Sâ'ât fî Taraf el-Ceyb min el-Rub' ve Risâle fî el-'Amel bi-el-Rub' el-Müceyyeb* adlı eserleri, Ahmed Nâilî'nin rub' el-mukantara ve rub' el-müceyyeb ile ilgili iki Arapça risalesi ile birlikte, Hicrî 1270 (Milâdî 1853/1854) senesinde İstanbul'da basıldığına göre, geleneksel gözlem ve hesap araçları olan kadranlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında da kullanılıyor olmalıdır.

1505

Celâlüddîn el-Süyûtî öldü. Anne-si Türk'tü. Arapça ile en çok eser yazanlardan biriydi ve belki de birincisiydi. Eserleri Osmanlı Ülkeleri'nde yayılmış ve medreselerde okutulmuş ve bir kısmı ise, Türkçe'ye çevrilmişti. En tanınmış kitaplarından birisi, hocası Celâlüddîn el-Mahallî (öl.1459) ile birlikte yazdıkları *Tefsîr el-Celâleyn* adlı tefsîridir. Osmanlı âlimleri arasında büyük bir ilgi ile karşılanmış olan *el-Câmi' el-Sagîr min Ahâdis el-Basîr ve el-Nazîr*, 1632 senesinde Bigalı Kadrî Mehmed Efendi tarafından Türkçe'ye aktarılmıştır. Yine Mısır tarihiyle ilgili olan *Hüsn el-Muhâzara fî Ahbâr Mısır ve el-Kâhire*'nin de biri Mahmûd ibn Abdullah ibn Muhammed el-Bağdâdî ve diğeri Ahmed ibn Süleymân tarafından yapılmış iki farklı Türkçe çevirisi mevcuttur.

1511

Büyük denizcilerden Süleymân el-Mahrî, el-'Umde el-Mahriyye fî Dabt el-'Ulûm el-Bahriyye adlı meşhur eserini yazdı. Süleymân el-Mahrî'nin hayatı hakkında yeterli bilgimiz yoktur. XVI. yüzyılın bi-

rinci yarısında yaşamış ve denizcilikçe dair beş eser yazmıştır. Bunların en kapsamlısı olan *el-'Umde*, yedi bölüme ayrılmıştır: Birinci Bölüm'de denizcilik astronomisinin temel ilkeleri, İkinci Bölüm'de yıldızlar ve denizcilik, Üçüncü Bölüm'de Komorin Burnu'nun doğusuna ve batısına götüren deniz yolları, Dördüncü Bölüm'de büyük adalara götüren deniz yolları, Beşinci Bölüm'de "kıyâsât", Altıncı Bölüm'de mevsim rüzgârları ve nihayet Yedinci Bölüm'de ise Kızıl Deniz hakkındaki ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Seydî Ali Reis, *Muhîr fî 'İlm el-Eflâk ve el-Ebhûr*'unu yazarken, Süleymân el-Mahrî'nin eserlerinden de geniş ölçüde yararlanmıştı.

1517

Yavuz Sultan Selim, Kâhire'deki Kansu Gavri Medresesi'nde, Mart ayı içinde topladığı bir mecliste, Mısır sanatkarlarından mimarları, mühendisleri, altın varakçıları, mermer ustalarını, demircileri ve diğerlerini İstanbul'a göndermek istediğini bildirmiş ve bunların söz konusu medreseye çağrılarak bir deftere isimlerinin yazılmasını buyurmuştu. İbn İyas, bu şahısların sayısının 1800 kişi olduğunu ve aralarında Müslüman Mısırlılar'dan ve Mağripliler'den başka, Yahudiler'in ve Hristiyanlar'ın da bulunduğunu belirtmiştir. Bu topluluğun, Türkiye'de bilimlerin ve sanatların gelişimine katkıda bulunmuş olduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır.

1517

Dönemin önde gelen hadis, ke-lâm ve kıraat âlimi Ahmed ibn Muhammed el-Kastallânî öldü.

Sonrası 1563

İbnü'n-Nakîb el-Halebî öldü. El-Halebî, Mısır'da hekimlik yaptı ve özellikle astronomi ve matematik ile ilgilendi. Sultan Kansu Gavri'nin oğlunun eğitimiyle görevlendirildi ve Mercidâbık Savaşı'ndan sonra, diğer bazı âlimlerle birlikte İstanbul'a götürüldü. 1557'de İstanbul'a yerleşti ve bu şehirde öldü. Kendisi gibi hekim olan oğlu Garsüddînzâde

Mehmed Muhyiddîn, hekimbaşılığa kadar yükseldi.

Osmanlı bilim tarihi açısından çok önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılan el-Halebî'nin eserleri henüz bilim tarihçileri tarafından incelenmemiştir. Meselâ Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Zîc-i İl-hânî'sine el-'İkd el-Yemânî fî Hall Zîc-i İl-hânî* adıyla bir şerh yazmıştır. Aritmetik ile ilgili Tezkire el-Küttâb fî 'İlm el-Hisâb adlı kitabı, öğrencisi Derviş Mehmed ibn Lûtfî tarafından 1574'te Türkçe'ye çevrilmiştir.

1585

Dönemin en büyük bilginlerinden Takiyyüddîn Muhammed ibn Zeynüddîn öldü. Uzun bir süre Suriye ve Mısır'da yaşayan Takiyyüddîn, sonradan İstanbul'a yerleşmiş ve İmparatorluk Başmüneccimi ol-duktan sonra kurduğu İstanbul Rasathânesi'nde (1575) yapmış olduğu gözlem sonuçlarını üç zîcte toplamıştı; bilindiği kadarıyla Batlamyus Kuramı'na sadık kalmış, ama Ondalık Kesirler'i trigonometri ve astro-nomiye uygulama yoluyla gözlem hesaplamalarını büyük ölçüde kolaylaştırmıştı.

Burada kabaca sergilenen bilgiler, Memlûkler Dönemi'nde yapılan bilimsel çalışmalara ilişkin olarak iki temel sonuca ulaşmamızı mümkün kılmaktadır: 1) Aşağı yukarı 18. yüzyılın birinci yarısı ile 16. yüzyılın birinci yarısı'nı kapsayan yaklaşık iki buçuk asırlık süreçte, başta Mısır ve Suriye olmak üzere Memlûk Devleti'nin yönetimi altındaki bütün ülkelerde, Ortaçağ İslâm Uygarlığı'nın başka dönemleriyle karşılaştırılabilecek yaygınlıkta ve olgunlukta bilimsel çalışmalar yapılmıştır. 2) Bu çalışmaların sonuçları, gerek İslâm Âlimleri'nin karşılıklı bilimsel seyahatleri ve gerekse çeviri ve uyarılama yoluyla Anadolu Türkçesi'ne de aktarılmış ve böylece Türkiye'deki bilimsel hayatın yükselmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Önümüzdeki senelerde yapılacak ayrıntılı araştırmalar, Memlûkler'in yönetimi altındaki ülkelerde gerçekleştirilen söz konusu bilimsel etkinliklerin bütün boyutlarıyla aydınlanmasını sağlayacaktır.

DİPNOTLAR

1) İbn Haldûn, Mukaddime, Çeviren: Zakir Kadirî Ugan, Cilt II, Üçüncü Baskı, İstanbul 1991, s. 453-455.

KAYNAKÇA

- 1) Adıvar, Abdülhak Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Dördüncü Baskı, İstanbul 1982.
- 2) Brockelmann, Carl, Geschichte der Arabischen Litteratur, Leiden 1937-1949.
- 3) Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, 3 Cilt, İstanbul 1342.
- 4) Bursalı Mehmed Tâhir, Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri, Hazırlayanlar: Remzi Demir ve Yavuz Unat, Ankara 1995.
- 5) Demir, Remzi, "Bedreddîn Sibt el-Mârdînî'nin 'Mukaddime fî Hisâbi'l-Mesâ'ili'l-Ceybiyye ve'l-'Amâli'l-Felekiyye' Adlı Risalesi, Bilim ve Felsefe Metinleri, Cilt I, Sayı I, Ankara 1992, s. 55-66.
- 6) Eldem, Halil Etem, Mısır'ın Son Memlûk Sultanı Melik Tumanbay II Adına Çorlu'da Bulunan Bir Kitabe, İstanbul 1935.
- 7) İbn Haldûn, Mukaddime, Çeviren: Zakir Kadirî Ugan, Cilt II, Üçüncü Baskı, İstanbul 1991.
- 8) İhsanoğlu, Ekmeleddin, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar, İhsan Fazlıoğlu, Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi (History of Astronomy Literature During the Ottoman Period), Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt I, İstanbul 1997.
- 9) İhsanoğlu, Ekmeleddin, Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi (History of Mathematical Literature During the Ottoman Period), Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt I, İstanbul 1999.
- 10) Kâhya, Esin, "İbnü'n-Nefis", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 173-176.
- 11) Kâhya, Esin, Medicine in the Ottoman Empire, İstanbul 1998.
- 12) Kaya, Mahmut, "İbn Ebû Usaybia", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul 1999, s. 445-446.
- 13) Ökten, Sadettin, "İbnü'l-Mecdî", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 123-124.
- 14) Suter, H., Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Werke, Leipzig 1900.
- 15) Togan, A. Zeki Velidî, Tarihte Usûl, Dördüncü Baskı, İstanbul 1985.

Unutulan Türk İzmir Marşı'nın öyküsü

Ulusunun Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi ile yüreği yanık ünlü Alman besteci Kurt Striegler, Mustafa Kemal'in başarılarını heyecanla ve kıvançla izlemektedir. Ünlü besteci, bu mucize utkudan aldığı ilhamla 44. yapıtının yarım kalmış finalini 48. yapıtı ile tamamlamıştır. Kendisine Türkçe bir güfte gereklidir. O dönemde 'Almanya'da bulunan Mustafa Nermi Bey'i salık verirler. Böylece 'Akdeniz kıyılarından gelen utku nağmeleri, Kurt Striegler'in notalarında ebedileşir. Bu, bir yabancı besteci tarafından Gazi Mustafa Kemal'in utkusunu dile getiren ilk bestedir. Kurt Striegler, imzalı notasını, kendisine bu ilhamı veren Gazi Mustafa Kemal'e armağan eder.

Dr. Mete Soytürk

(Kaiserslautern-Almanya)

1997 yılında Almanya'da yaşayan yazar ve ozan Hamdi Tanses'le çocuklara yönelik bir müzik çalışması yaparken, kendisine Atatürk'e adanmış şarkı ve türküleri toparlayan bir çalışma yapmasını da önermiştim. Bu çalışmalar Cumhuriyetin 75. yılı için düşünülmüştü ve 1999'da "Çocuklar Binbir Çiçek" ve 2002'de "Diller Atatürk'ü söyler" adlarıyla bitirildiler. İşte bu sıralar şimdiye kadar yayınlanmış benzer yayınları incelerken, Ankara'da Hacı Angı adlı bir yazarımızın "Marşlarda-Türkülerde Atatürk" adlı kitabı elimize geçmiş ve Atatürk'ün müzikle ilgili görüşlerinden yararlanmıştık. Bu kitapta ayrıntılı olarak bir Alman besteci tarafından 1923 yılında bestelenen ve Almanya ve Türkiye'de defalarca çalındıktan sonra notaları kaybolduğu için bir daha çalınmayan bir marştan bahsediliyordu: "Türk İzmir Marşı". Bu konu ilgimi çekmişti.

Önce bu marşın öyküsünü yazar Hacı Angı'nın kitabından okuyalım. Yazar Hacı Angı kitabında bu marş için şöyle diyor: "[...] Yıl 1914. Tüm ulusların katıldığı uzun sürecek bir boğuşma döneminin başlangıcı. Birinci Dünya Savaşı diye adlandırılan bu kan ve ateş çemberinin içine Almanların yanında Türkiye de girmişti. Savaşlar, hangi nedene, gerekçeye dayalı

nırsa dayansın, uluslar için katlanılması güç bir cehennem yaşamıdır.

Saksonya Devlet Orkestrası Şefi ünlü besteci Kurt Schindler, ulusları ölüme iten, onbinlerce ocak söndüren savaşın acılarını dile getirmek için piyanonun başına geçer ve 44. yapıtını bestelemeye başlar. Yapıt iki bölümdür. Birinci bölüm savaşın acılarını, ikinci bölüm de Alman utkusunun sevincini dile getirecektir.

Sanatçı, yapıtının birinci bölü-

münü bitirir... Savaşın acılarını dile getiren etkili bir bölümdür bu.

Schindler, Alman utkusunu ve Alman ulusunun bu utkudan duyduğu coşkun sevinci dile getirmek için dört yıl bekler; umutla, heyecanla... Oysa 1918, Almanlara utkunun mus-tusunu değil, yenilginin derin acısını getirmiştir. Ve zafer nameleri için hazırlanmış olan nota defterinin sayfaları bestecinin gözyaşlarıyla ıslanır. Türkiye de bağlaşıklık bulunduğu Almanya gibi yenilgiye uğrayıp çöker.

1919 ortalarında Anadolu'nun bağrından dalga dalga, gür, güvenli ve kesin bir ses yayılmaktadır. 'Ya bağımsızlık, ya ölüm!' diye yankılar yapan bu ses, utku sarhoşlarının kahkahalarına karışır.... On yıl süren bir savaştan çıkmış, ordu-su dağılmış, silahları elinden alınmış, topraklarını düşman çizmelelerinin çiğnediği Küçük Asya'dan yükselen bu ses, son nefesini vermekte olan 'Hasta adam'ın can çekişme çırpınışları gibi gelir kamu-oyuna...

Bu sesi boğmak için öncü bir ordu gönderirler üzerine... Saldırı-lar üç kez tekrarlanır. Anadolu boz-kırları, düşman ordularına mezar olur. Dünyanın oybirliği ile nitelediği hasta adam, üzerine abanmış Avrupa'yı bir silkinşte itip ayağa kalkmıştır.

Saksonya Devlet Orkestrası Şefi ünlü besteci Kurt Striegler.

Ulusunun yenilgisi ile yüreği yarılmış ünlü Alman besteci, Mustafa Kemal'in bu başarılarını heyecanla ve kıvançla izlemektedir. Çünkü 'Mustafa Kemal' adı, bir buçuk milyar insanın ağzında, birdenbire gizli bir mezhebin parolası gibi dolaşmaya başlamıştır. Ve Mustafa Kemal, bir tan vakti ordusunu taarruza kaldırır. Dünya askerlik tarihinde benzeri olmayan bir hızla, on gün gibi kısa bir sürede İzmir'de düşmanı denize döker.

Alman bestecinin özlemini çektiği utkuyu, kendi ulusu değilse bile, bağlaşıklık bulunduğu bir başka ulus ve bu ulusun önderi Gazi Mustafa Kemal sağlamıştır. Ünlü besteci, bu mucize utkudan aldığı ilhamla yapıtının ikinci bölümünü artık besteleyebilir.

Şimdi kendisine Türkçe bir güfte gereklidir. O dönemde Almanya'da bulunan Mustafa Nermi Bey'i salık verirler. Mustafa Nermi o tarihlerde Alman gazetelerine Almanca başyazılar yazan bir Türk aydınıdır. Kurtuluş Savaşı süresince Hakimiyeti Milliye (Ulus) gazetesine devamlı makaleler göndermiştir.

Mustafa Nermi Bey, teklifi kıvançla karşılar ve 'Türk İzmir Marşı' başlığı altında bir güfte yazar. Böylece Akdeniz kıyılarından gelen utku nameleri, Kurt Schindler'in notalarında ebedileşir. Ünlü besteci artık ülküsüne kavuşmuş ve 44. yapıtının yarım kalmış finalini 48. yapıtı ile tamamlamıştır. Bu, bir yabancı besteci tarafından Gazi Mustafa Kemal'in utkusunu dile getiren ilk bestedir. Kurt Schindler, imzalı notasını, kendisine bu ilhamı veren büyük utkunun yaratıcısı Gazi Mustafa Kemal'e armağan eder.

İzmir Marşı ilk kez Almanya'da çalınıyor

Türk İzmir Marşı ilk kez 1923 yılı Haziran ayında Almanya'nın Dresden kentinde çalınır. Almanya'daki Türkler Saksonya Devlet Orkestrası Şefi'nin bu yapıtını dakikalarca alkışlamışlardır. Konserden sonra bestenin söz yazarı Mustafa Nermi, sanatçıya şu sözlerle sevincini belirtmiştir:

"Türk dilinin iyi bir opera dili olduğuna beni bir kez daha inandırdınız. Bundan dolayı size minnettarım."

Besteci yapıtını İstanbul'da çalıyor

8 Eylül 1927. İzmir'in kurtuluşunun beşinci yıldönümü kutlanacaktır. Cumhurbaşkanlığı Orkestrası, Tepebaşı Asri Sinema'da bir konser verecektir. Alman bestekar ertesi gün (9 Eylül) kendi yapıtını çalacak olan Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'na şeflik edecektir. Asri Sinemadaki marşın provası büyük bir başarı ile sonuçlanır. Kurt Schindler, o gün kendisiyle röportaj yapan Vakit gazetesi muhabirine duygularını şöyle dile getirir:

"Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'nın sanat ve örgüt bakımından taşıdığı disipline hayran kaldım. Türkiye'de böyle bir orkestra ile çalıştığım için sonsuz onur duydum. Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'nın bana gösterdiği konukseverlikten dolayı bu orkestranın şefi Zeki Bey'e teşekkür ederim."

Ünlü besteci, yapıtını hangi psikolojik etkenler altında hazırladığı hakkındaki muhabirin sorusunu da şöyle yanıtlamıştır:

"Birinci Dünya Savaşı'na katılmış bir ulusun bireyi olarak savaşın ve yurdun tehlikeye düşmesinin ne demek olduğunu pek iyi bilirim. Bu savaştan yenik çıkmış bir ulusun bireyi olarak da yenilginin acılarını çok iyi hissedirim."

Kahraman ve asil Türkiye için, Almanya'nın uğradığı feci sonuçtan daha beteri hazırlanmak isteniyordu. Bu besteme bu tehlikeli anı ifade etmeye çalışmakla başladım.

Bestenin bundan sonrası, cesur ve savaşçı Türklerin tehlike karşısında toplanmaya, sonucu elde edebilmek için varacağı hedefi bilen bir önderin etrafında birleşmeye çalışmalarını yansıtır. Savaş insanı duyguları öldüremez. Savaşların büyüklüğü de o duyguları taşıyarak savaşmasında değil midir?

Bir savaşçı, arkada bıraktığı sevgilileri özlemle anar; yurdunun uğradığı yıkımdan acı duyar. Yurttaşlarının kahrını yüreğinde taşır. Bu duygular onda birer zaftır. Fakat bu zaf onda birer kuvvet kaynağı olur. Çünkü yurdunu ve yurttaşlarını kurtarmak ve arkada bıraktığı sevgililerin kaderini değiştirmek için azmi ve

gayreti bilendir. Nihayet istenilen ve beklenen utku doğar. Sırasıyla karamsarlığa, umutsuzluğa, sonra umuda, tekrar karamsarlığa, tekrar umuda kapılmış halk, utku karşısında duygularını frenleyemez. Bu kısım bestenin final bölümüdür.

Beste halkın sevincini duyurur. Savaşı kazanan ulusal kahraman ve ulusal orduya karşı beslediği şükranı ifade eder. Yapıtın ruhu bu bölümdür.

Tenorlar maalesef Ankara'da oldukları için, şarkı kısmının (Türk İzmir Marşı) provası yapılamadı. Tenorlar ne kadar çok olursa yapıt o derece iyi yerine getirilir."

Değerli Alman bestecinin yapıtı Türk İzmir Marşının yankıları bir kaç yıl sürer. 19 Temmuz 1930 günlü İstanbul gazetelerinden: Gazi hazretlerinin Türk İzmir Marşının bestecisine imzalı bir resmini armağan ettiğini; 7 Kasım 1932 günkü gazetelerden de, Türk İzmir Marşının Viyana'da çalınarak alkışlandığını öğreniyoruz.

Marş kayboluyor

Ne yazık ki, bundan sonra ulusumuz için övünç kaynağı bu olaylar yavaş yavaş unutulup gitmiştir. Bugün "Türk İzmir" Marşının ne bestesi, ne güftesi ve ne de bestecisi hakkında yeterli bilgiye sahibiz. Kim bilir hangi gazete koleksiyonları arasında, hangi tozlu evrak depolarında ilgi bekliyor. Tüm bunların nedeni ülkemizde bir müzik belgeliğinin kurulmamış olmasındandır. [...]

Hacı Angı, 30 Ağustos 1986, Ankara"

Hacı Angı kitabındaki makaleyi böylece bitiriyor.

Türk İzmir Marşı Almanya'da belgelikten nasıl ortaya çıkarıldı?

Yazar Hamdi Tanses bu kez de "Kurtuluş Savaşı Türküleri, Şarkıları, Destanları" adlı başka bir çalışmaya başlamıştı. Aklına Hacı Angı'nın yazdığı ve kaybolan marş konusu geldi. Eğer bulabilirsek bu marşın da bu kitap kapsamına gireceğini düşündük. Konuyu önce kütüphanelerden araştırdım. Kurt Schindler adlı bir müzisyenin yaşadığı fakat eserleri arasında böyle bir

çalışma olmadığı yolunda bir bilgi geldi. Bunun üzerine Alman Müzik arşivine sordum ve yine benzer bir yanıt geldi. Ayrıca sanatçının 1923'te Amerika'da olduğu yazılı idi.

Bunun üzerine makalede adı geçen sanatçının adının doğru yazılmadığı sonucuna vardım. Yukarıdaki yazıda bu parçanın ilk kez 1923 yılı Haziran ayında Dresden'de çalındığı yazılı olduğu için, bu kez kütüphanede Dresden'de yayınlanan gazetelerin katalogundan o yıllarda en çok okunan gazetenin 1923 yılı mikro filmlerini istedim.

Sonunda gazete mikrofilmleri geldi. Büyük bir heyecanla mikrofilmleri büyüten aracın başına oturdum. "Dresdner Nachrichten" gazetesinin sanat ve müzik haberleri köşesini Ocak ayından başlayarak incelemeye aldım. Saatler (günler) süren çalışma sonunda bu gazetenin 30 Haziran 1923 Cumartesi günkü sayısında istediğim bilgiye ulaştım.

Yazılan haber şu: Gazetede haber çıktığına göre, aşağıdaki konser 29 Haziran 1923'de gerçekleşti.

Orkestra konseri

"Dresden'deki Türk kolonisi İzmir Zaferini anmak için bir kutlama töreni düzenledi. Kutlamaya ilgi çok olunca, tören önceden tasarlanan Ticaret Odasının toplantı salonu yerine, Meslek Odasının salonunda gerçekleşti. Sahnede kutlama için hazırlanan süslemeler dikkati çekiyordu. Konunun ciddiyeti nedeniyle kutlama töreninde yalnızca müzik gösterileri izleyicilere sunuldu. Saksonya Devlet Orkestrası ve orkestranın şefi Kurt Striegler, törene davet edilmişlerdi. Törenin giriş bölümünde sanatçının kaleminden çıkan oynak bir oryantal dans parçası vardı. (Bu yazıda belirtilmiyor fakat, bu parça için sanatçının yapıtlarına baktım. 21. yapıtı. Sahne müziği. Bu çalışmada iki oryantal dans var. (3 Ocak 1914'de yazılmış) Sürekli yükselen yakarışlar ve yürek yakan bir özlem ifadesi. Arkadan ekzotik renklerle dolu, kıvrak bir biçimde gittikçe yükselen bir tempo. Enstrümantasyon çok güzel yapılmış, ritmik, hareketli yepyeni bir parça. Salondan epey alkış topladı. Fakat sanatçı Striegler,

'Türk İzmir' Tören üvertürü ve Marşı (sanatçının 48. yapıtı) ile hedefi tam ortasından vurdu. Çok parlak ve gözle ri kamaştıran bir orkestra parçası. Karanlıklar içinden yavaş yavaş kararlı zafer ezgileri ortaya çıkıyor. İlginç olan Türk müziği F-Moll ezgiyi, olağanüstü bir Des-Dur ezginin izlemesi. Hem de büyük bir içtenlikle ve kulağa çok hoş gelen bir biçimde.

Heyecanlı bir ara parçasından sonra, marş ritimleri arada bir S-Moll Türk ritimleri ile birlikte gittikçe artarak ve dayanılmaz bir boyuta ulaşıyor ve zafer güneşi, karanlığı yırtıyor. Bütün bu müzik parçasını taçlandıran ise, parçanın sonunda çok büyük bir koro tarafından anadilde (Türkçe) söylenen kulağa çok hoş gelen 'Türk İzmir Marşı'. 'Türk İzmir şan gör, ebediyen yaşa!'

Bu içleri dolu dolu, anlamlı ve hareketli parçalarıyla, sanatçı Striegler göz kamaştıran bir başarı elde etti. Sanatçı coşkun bir şekilde alkışlandı. Bu yoğun alkış üzerine eserini tekrarladi. Bu başarıda (Saksonya) Devlet Orkestrası'nın da tabii ki büyük bir payı var.

Solist olarak İ. Bedri'yi tanıdık. Bedri kırık G-moll keman konseri verdi. Ses pek temiz değildi, ama keman tutma ve yay tekniği çok gelişmişti. Oyunun hissiyatını yakalaması ise daha zaman alacak. Yine de bu yetenekli gencin Saksonya Devlet Orkestrasında çalışması onur verici bir durum oldu. Umarım bu onur, onun konservatuvardaki çalışmalarını derinleştirmesine neden olur.

"Bu törenin anlamını açıklayan ve selamlama konuşmaları epeyi" alkış topladı. Bu konuşmalarda özel-

Türk İzmir Marşı, bir yabancı besteci tarafından Gazi Mustafa Kemal'in utkusunu dile getiren ilk bestedir."

likle iki ülkenin Türklerin ve Almanların kader birliği vurgulandı.

'Yaşasın, özgür, önder, yaratıcı Almanya' sözleri salonu çınlattı.

Bu toplantıda ulusal duygular haklı olarak dalga dalga coşturdu. Almanya ve Almanya'nın kültür, bilim ve milletlerin özgürlüğü için yaptığı katkılar, kazanımlar şükranla takdir edildi."

Gazete muhabirinin haberi böyle bitiyor. Böylece bestecinin asıl adının Kurt Schindler değil de Kurt Striegler olduğu ortaya çıkmış oldu. Bundan sonrası daha kolaydı, yalnız eser hala elimde değildi. Fakat diğer bilgiler artık çorap söküğü gibi gelebilirdi.

Dresden Devlet Kütüphanesi Müzik arşivine e-posta yollayarak sanatçı Kurt Striegler ve yapıtları hakkında bir bilgi istedim. Gelen yanıtta sanatçının 48. yapıtının "Türk İzmir" Marşı olduğu belirtiliyordu. Ayrıca daha önce belirttiğim 21. yapıtı oryantal dansların olduğu bir sahne müziği, ama açıklaması sanki Ortadoğu tipi bir şey olduğu izlenimi veriyordu. Türklerle ilgisi

biraz zayıf. Bir de 66. yapıtı var: "Bir Türk konusu hakkında çeşitlemeler." Bu iki yapıtı istettim. 4 hafta sonra mikrofilmler geldi. Yine kütüphanede mikrofilmin başında saatlerce bunları kağıda bastım. Hepsi sanatçı Kurt Striegler'in el yazısı ile yazılmış notalar.

"Türk İzmir" bir orkestra için yazılmış bir tören üvertürü, uzunca bir partiyonu var. Bu üvertürün son bölümünü "Türk İzmir Marşı" oluşturuyor. Başka bir deyimle, parça bu marşla bitiyor. Koro veya solist için yazılmış. Söz yazarı ise nedense yazılmamış, fakat bunun Mustafa Nermi olduğunu Hacı Angı'nın yurtdaki açıklamalarından öğreniyoruz.

TÜRK İZMİR MARŞI

Müzik: Kurt Striegler

Söz: Mustafa Nermi

Dresden-Almanya, 07.06.1923

*Karanlıklar üzerinden çekilince
Ak bir tan müjdeledi ulu bir günü
Hür uyandın, arkada kanlı bir gece*

*Gördün güzel İzmir kurtuluş gününü
Bir gün ki solmayan ışıklar önü*

*Yıldızlar örsün bir zafer tacı sana
O kan, yangın ve tufan görmüş yıldızlar*

*Akdeniz, Türk denizi senin karşında
Sahiline mağrur dalgalar yuvarlar
Selamlar seni en şanlı asırlar
İzmir artık hürsün bu değil rüya
Türklük dirildi kurtuluyor Asya
Türk İzmir şan gör ebediyen yaşa*

Neden bu beste önemli?

Besteci Kurt Striegel'in "Türk İzmir Tören Üvertürü" normal zamanlarda yazılmış sıradan bir metkiye değildir. Bu bestenin yapıldığı 1922 ve çalıştığı 1923 yılları, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı yenilgisi sonrası yaptığı Versay Antlaşmasının ağır koşulları altında yaşadığı, çalkantılı yıllardır. 1919 yılından beri sürekli hükümet değişiklikleri, darbe girişimleri, yabancı işgal güçlerinin (İngiliz ve Fransızların) ağır baskısı, işsizlik ve yüksek enflasyon, siyasi cinayetler ve iç savaş tehlikesi içinde yaşayan Alman halkının Türkiye ve onun kur-

tuluş savaşı ile ilgilenecek durumu yoktur. Bu olumsuz koşullara rağmen Kurt Striegler adlı yürekli bir Alman sanatçı ortaya çıkmış, Türkiye'nin Ulusal Kurtuluş Savaşının özünü anlamış ve bu bestesini de bu büyük zaferi kazananlara armağan etmiştir. Öte yandan sanatçı bu bestesiyle, aslında Alman ulusunun önderlerine de gönderme yapmaktadır. Bunu da yukarıda değindiğim, 8 Eylül 1927'de İzmir'de yaptığı söyleşiden anlıyoruz.

Konser neden Haziran sonunda gerçekleştiriliyor?

Konserin düzenlendiği gün 29 Haziran 1923 gününün tarih olarak Anadolu'nun (İzmir'in) Kurtuluş Bayramı yıldönümü ile ilgisinin olmaması, akla zamanlama olarak başka olasılıkları getiriyor. Frankfurt'tan gazeteci dostum Gürsel Köksal bu konuya bir yorum getirdi: "Askeri zaferlerini siyasi bir zaferle dönüştürmek için Türkler o sıralar diğer devletlerle Lozan'da sıkı pazarlıklar içindedirler." Büyük bir olasılıkla böyle büyük bir sanat etkinliğiyle Dresden'deki Türkler Lozan'a hem desteklerini göndermekte, hem de Almanya'nın Türklerin yanında olduğunu dile getirmektedirler. Lozan antlaşması yaklaşık bir ay sonra 24 Temmuz 1923'de imzalanır.

"Türkiye konulu çeşitlemeler" bestesi nasıl doğdu?

Besteci Kurt Striegler Sanatında 50. Yılıni kutlarken konu ile ilgili şu açıklamaları yapmıştı:

"Türkiye'de konser verdiğim sırada geçirdiğim günler ve geride kalan anılar benim için çok anlamlı. Cumhurbaşkanı Kemal Paşa'nın Senfoni Orkestrası'nın çaldığı ve benim de yönettiğim "Türk İzmir Üvertürü ve Marşı" harikulade bir biçimde icra edildi. Cumhurbaşkanı Kemal Paşa'nın kendi eliyle imzaladığı resmi o günden beri (evimdeki) piyanomun üzerinde duruyor. Konserden sonra ailemle birlikte konuk edildiğim İstanbul'da yaşadığım o güneşli harika günlerin anısına "Türkiye konulu çeşitlemeler" adlı yapıtımı besteledim. Bu bestem ilk

Eser artık İzmir'de

Bu araştırmamın 11 Eylül 2004 tarihinde Milliyet gazetesinin Almanya baskısında yayınlanmasından sonra, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Piriştina Kent Arşivi yetkilisi Dr. Fikret Yılmaz beni aradı ve bu eseri benden rica etti. Dresden Kütüphanesi'nin izni olarak eseri İzmir'e gönderdim. Eser artık bu arşivde ve umarım bir kez daha kaybolmaz.

olarak Dresden Devlet Operası tarafından çalındı."

Bu parçalar bir orkestra tarafından önemli günlerde çalınabilir diye düşünüyorum. Örneğin, Lozan kutlamalarında, 30 Ağustos Zafer Bayramında veya "9 Eylül İzmir'in ve Anadolu'nun kurtuluş günü" kutlamalarında. Besteci Kurt Striegler'in yapıtlarının çalınması, iki ülke arasındaki sanat çalışmalarının geliştirilmesine de katkısı olabilir.

Yazımı bitirirken şu yorumumu yapmadan geçemeyeceğim. Bu durum Hacı Angı'nın da belirttiği gibi belgelik tutma, geçmişini iyi kaydetme ve koruma konularında biraz zayıf olduğumuzu gösteriyor. Bu çalışmam bu konuya bir ivme getirir ve müzik belgeligi geliştirilirse, ben de sevineceğim. Beni rahatsız eden diğer bir konu da Hacı Angı'nın kitabı 7. Baskısını yapması ve bu kadar satmasına rağmen niçin bir Müzisyen veya Müzik öğretmeninin merak edip de, kalkıp belgeliklerden bir inceleme çalışması yapmadığıdır. Değerli yazar Hacı Angı! Şimdi gönlünüz rahat olabilir. "Türk İzmir Marşı" artık tozlu raflar içinde değil, gün ışığına çıktı! Aslında laf aramızda Almanya'da belgelik rafları pek de tozlu değil.

Bilgi için adresler

Dr. Mete Soytürk, Kaiserslautern-Almanya Tel: 00 49 631 686 44, Mete.Soytuerk@t-online.de
Hacı Angı, Ankara- Türkiye 00 90 312 312 36 55, E.posta: haci@angi.com.tr
Hamdi Tanses, Kurtuluş Savaşı Türküleri, Mainz-Almanya Tel: 00 49 6136 95 44 50.

Ertelenen 9. Kalkınma Planı

Türkiye’de planlamanın geleceği üzerine bir not

Piyasaları oluşturan aktörler artık planlama olgusu ve kurumuna çok fazla duyarlı değil. Çünkü sosyoekonomik yapının gidişatını ve piyasaları etkileyecek ulusal iktisat politikalarını belirleyen güç, ulusal siyasi irade, planlama ve DPT gibi kurumlar değil, uluslararası sermayenin güçlü aktörleri. AB’ye uyum sürecinde, Türkiye’de kalkınma planlaması geleneğinin tamamen değişmesine neden olacak bir dönemin kapıları açılmaktadır. Burada vurgulanması gereken en önemli husus, bölgelere yönelik desteklenecek projelerin belirlenmesinde AB normları doğrultusunda adem-i merkeziyetçi bir planlama anlayışının güçleneceğidir.

Doç. Dr. Alkan Soyak

(Marmara Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi)

G eçtiğimiz aylarda Radikal gazetesinde “DPT’nin AB Hazırlığı” başlıklı bir haber yayınlandı(1). Bu haberde, AB’nin 2007–2013 mâlî bütçe döneminde aday ülkelere ayıracağı 15 milyar Avroluk kaynağın 9 milyar Avroluk kısmını hedefleyen hükümetin, Devlet Planlama Teşkilatı’nı hareketlendirdiği ve Teşkilatın çalışmalarını hızlandırdığı belirtiliyordu. Aynı haberde, AB Komisyonunun, 2007–2013 yıllarını kapsayan AB bütçe dönemine uyum sağlamak üzere Türkiye’den yeni bir AB Ulusal Kalkınma Planı hazırlaması istediğinin altı çizilmekte ve sonuçta DPT’nin talebiyle gerçekleşen bir yasal düzenlemeyle 2006’da yürürlüğe girmesi gereken 9. Kalkınma Planı’nın bir yıl ertelendiği ifade edilmekteydi. AB’nin proje kriterlerine uyum sağlayabilme adına ve AB standartlarında proje hazırlanması amacıyla proje havuzu sistemini devreye sokmayı planlayan DPT’nin, ayrıca iki planı da aynı tarihe denk getirerek, uyumlu bir kalkınma programı öngördüğüne dikkat çekilmekte, yeni AB Ulusal Kalkınma Planı’nın Türkiye’nin geleneksel kalkınma planının bir alt unsuru olarak yapılandırılacağı bilgisi veril-

mekteydi. Ancak üye ülkeler, Birliğin 2007–2013 dönemi bütçesi üzerinde kendi içlerinde bir uzlaşmaya varamayınca, 9. Kalkınma Planı şimdilik ertelendiğiyle kalmış oldu. Planın ertelenme sebebi olarak bahsi geçen haberde işaret edilen unsurlar ise aslında buz dağının görünen kısmını oluşturmakta, AB’ye uyum sürecinde Türkiye’de kalkınma planlaması geleneğinin tamamen değişmesine neden olacak bir dönemin kapıları açılmaktadır.

Planlama geleneğinin değişimi

Basından izleyebildiğimiz kadarıyla 9. Kalkınma Planı’nın farklı bir boyuta taşınacağına sinyalleri aslın-

“Devlet Planlama Teşkilatı’nın ismindeki planlama eylemine artık çok fazla kafayı takmamak gerektiğini de belirtmek gerekir.”

da 2003 yılının Ekim ayında verilmişti. Beş yıllık kalkınma planlaması geleneğinin değişeceği, hazırlanacak 9. Plan’ın yedi yıllık olacağı ve rolling planlama anlayışına geçileceğine (ki stratejik planlamayla da örtüşür) yönelik haberler bu tarihte gündeme gelmişti(2). Dolayısıyla sinyallerin en azından iki sene önce verilmesi söz konusuydu. Hatta dikkatli bir izleyicinin 1990’ların ortasına kadar bu sinyallerin izini sürmesi gerekiyordu. Eğer 9. Plan’ın farklı bir anlayışla hazırlanması girişimi ve hatta ertelenmesi konusu bazı çevrelerde bir şaşkınlık yarattıysa, bu durum, piyasalardaki ilgili kurum ve birimlerin bu sinyalleri algılamakla sorunuyla açıklanabilir. Bu algılama sorununun temelinde ise ulusal kalkınma planlamasının geçmişten günümüze, özellikle de 1980 sonrası süreçte yaşadığı kan kaybı yatıyor. Yani genel olarak ulusal planlama faaliyetinin, özelden de DPT’nin ekonomi yönetiminde etkinliği iyice azaltılmış durumda. Piyasalar kalkınma planlamasıyla ilişkili haberlerden çok, son yıllarda örneğin; S&P ve Moody’s gibi kredi derecelendirme kurumları notumuzu ne olarak açıklayacak, IMF stand-by anlaşması ne zaman onaylanacak ya

da gözden geçirme-ler nasıl sonuçlanacak? gibi sorularla ilgileniyor. Yani piyasaları oluşturan aktörler artık planlama olgusu ve kurumuna çok fazla duyarlı değil. Çünkü sosyoekonomik yapının gidişatını ve piyasaları etkileyecek ulusal iktisat politikalarını belirleyen güç, ulusal siyasi irade, planlama ve DPT gibi kurumlar değil, uluslararası

sermayenin güçlü aktörleri. Bu arada planlamaya yönelik olarak özellikle özel sektörün ilgisinin yeniden artmasının altında yatan en önemli gerekçenin, potansiyel AB finansman imkanlarından yararlanabilme endişesi olduğunun da altını çizmek gerekiyor.

Meclis'te bekleyen Kalkınma Ajansları Kanun Tasarısı

Karşımıza çıkan bu tabloda, 9. Kalkınma Planı'nın ertelenmesinin nedeni AB'nin istediği ulusal kalkınma planı ile Türkiye'nin kalkınma planı arasında uyum sağlamak ve AB fonlarından yararlanarak planın finansman sorununu çözmek olarak gözükse de, kanımca bu sebepler buz dağının görünen kısmını oluşturuyor. AB'ye uyum sürecinde Türkiye'deki kalkınma planlaması anlayışını köklü bir şekilde etkileyebilecek bazı yapısal düzenlemelerin hali hazırda sonuçlandırılmadığını görüyoruz. Bu bağlamda özellikle de Türk kamu idari yapısı açısından uygunluğu halen tartışılan bir kurum niteliğindeki Kalkınma Ajansları'nı hayata geçirecek olan ve Meclis'te kabul edilmeyi bekleyen Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı'nın altını çizmek gerekiyor(3). Bu kanun tasarısının Meclis'te kabul edilmesi durumunda, tasarının Genel Gerekçesine bakıldığında Türkiye'yi yalnızca kamu idari yapısı açısından değil, kalkınma planlaması açısından da gerçekten

Yerel kalkınma alanında son zamanlarda pek çok faaliyet göze çarpmaktadır.

karmaşık bir tablonun beklediği görülecektir.

Kalkınma Ajansları neler getirecek?

Bilindiği gibi AB'nin istekleri sonucunda ve bölgesel kalkınma stratejilerini içerecek şekilde hazırlanan 2004-2006 Ön Ulusal Kalkınma Planı doğrultusunda, katılım öncesi mali yardımların kullanılması adına 11 bölgede, bütçesinin çok önemli bir bölümü AB hibeleriyle sağlanan bölgesel gelişme programları başlatılmıştı. Ancak AB fonlarında yararlanacak bölgelere yönelik kalıcı ve işlevsel bir kurumsal yapı halen oluşturulamadı. Tasarının genel gerekçesinde, özellikle AB'yle müzakereler başladığı taktirde, bölgesel gelişmeye ilişkin kaynakların katlanarak artacağı öngörülmekte, 2007-2013 bütçe dönemine ilişkin hazırlanan yeni bir düzenlemeyle, Birliğe yeni üye olan ülkelere çok büyük finansal imkanlar sağlayan programların benzerlerinin Türkiye'ye uygulanabileceği ümidinden bahsedilmektedir. Bir de bunlara üyelik sonrasında beklenen yapısal fonlar eklendiğinde, bölgelere yönelik kurumsal alt yapı düzenlemelerine ivme kazandırılması adına kalkınma ajanslarının kurulması kritik bir aşama olarak sunulmaktadır. AB'ye uyum sürecinde daha önce oluşturulan Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimleri esas alınarak kurulması öngörülen bu ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan sorumlu örgütün DPT Müsteşarlığı olacağı belirtilmektedir.

Böylelikle Düzey 2 Bölge Gelişme Planları ve Stratejileri bağlamında desteklenecek projelerin, makro hedefler ile ulusal kalkınma planları ve politikalarına uygunluğunun sağlanacağı da öngörülmektedir. Kamu-özel sektör ortaklığı anlayışına uygun bir yapıda kurulması öngörülen ajansların bu özelliği, karar alma organı niteliğindeki yönetim kuruluna da yansıtılmaktadır. Ajansların büyük ölçüde kamu kaynaklarından oluşan bir kaynak havuzundan proje ve faaliyetlere doğrudan destek vermesi öngörülmektedir. AB fonlarının büyük bir kısmının Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimleri esas alınarak dağıtıldığı düşünüldüğünde, bu ajansların tesis edilmesiyle amacı önemli ölçüde AB fonlarının dağıtılmasının kurumsal bir mekanizmasına dönüşecek ve bölgesel gelişme önceliklerini öne çıkaracak olan yeni bir bölgesel kurum ortaya çıkacaktır. Her ne kadar Düzey 2 Bölge Planlarının, Ajanslarla DPT arasında etkileşimli bir süreç içinde karşılıklı işbirliği doğrultusunda hazırlanması ve DPT'nin onayına sunulması öngörülmüyorsa da, burada vurgulanması gereken en önemli husus, bölgelere yönelik desteklenecek projelerin belirlenmesinde AB normları doğrultusunda adem-i merkeziyetçi bir planlama anlayışının güçleneceğidir. Bu arada düşünülen yapılanma içinde öteden beri sürdürülen ulusal düzeyde bölgesel yerel kalkınma stratejileri ile üst ölçekli bölge planlarının yeni bir yöntem ve içerik doğrultusunda yine DPT tarafından

yapılması ya da yaptırılmasına devam edileceği belirtilmektedir. Şahsi fikrim, bu yapıyla birlikte zaten son 10 yıllık süreçte çözümlene sürecine girmiş olan DPT'nin bütüncül ulusal kalkınma planlaması anlayışı tamamıyla ortadan kalkacak; çok parçalı, planlar ve projeler kompleksi sürecine girilecektir.

Kalkımcı sosyal devletin tasfiyesi

Aslında 1990'ların başında bir Başbakanlık Genelgesiyle, DPT'ye kamu yatırımcı kuruluşlarından gelen kamu projelerine yalnızca bütçe tahsis etme görevi kalmış; bu bütçenin hangi projelere harcanacağı noktasında kuruluşlar adem-i merkeziyetçi bir şekilde serbestçe karar verir olmuşlardır(4). Uygulamada bu yapının 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na yansıtılması, stratejik planlama anlayışıyla hazırlanan ilk kalkınma planını ortaya çıkarmıştır. Türkiye pratiğine baktığımızda, kalkınma planlamasında stratejik planlama anlayışının kullanılması, kalkımcı-sosyal devletin tasfiyesi ve neo-liberal minimal devlet anlayışının hakim kılınması sürecini desteklemektedir. Stratejik planlama anlayışıyla hazırlanan bu planda iktisadi sektörler kaybolmuş, uluslararası kurumların (IMF, DB, AB gibi) sunmuş olduğu hukuki-kurumsal düzenlemelere uyum sağlama adına özellikle sosyal sektörlerle yönelik temel yapısal değişim projeleri plan metnini oluşturmuştur. Türkiye'de kalkınma planlaması yaklaşımında ortaya çıkan bu tercihin dinamikleri ise ulusal değil, Dünya Bankası gibi kurumların bütüncül, zorlayıcı ve sektörel kalkınma planlaması anlayışının süresini doldurduğu yönündeki dayatmalarıdır.

Ulusal planlamadaki nitelik değişimi

Yeni yapılanmanın, özellikle ulusal planlamadaki nitelik değişimi boyutunu biraz daha irdelemekte yarar var: Daha öncede belirtildiği gibi bu yapılanmayı destekleyen son düzenlemelerle birlikte, 1980 sonrası süreçte ve özellikle de 1990 sonrasında oldukça zayıflayan ve etkinliğini kaybeden bütüncül ve merkezi ulusal kalkınma planlaması anlayışının tamamen terk edilmesi söz konusu olacaktır. Bu du-

rum AB'nin bölgesel kalkınma anlayışıyla da örtüşmektedir. Kanımca kalkınma ajanslarının hayata geçmesiyle, AB Ulusal Kalkınma Planı ve Düzey 2 Bölgelerinin Gelişme Planları ve Stratejileri doğrultusunda desteklenecek özel sektör projelerinde; önceliklerin adem-i merkeziyetçi bir şekilde belirleneceği ve büyük ölçüde sivil toplum örgütleriyle organik ilişki içindeki ulusal-uluslararası sermaye gruplarının bu süreçte etkili olacağı, DPT'ye ise yalnızca bütçe tahsis etme görevinin kalacağı bir planlama faaliyeti gündeme gelecektir. Diğer taraftan öteden beri süre gelen ve ulusal düzeyde sürdürülmeye çalışılacak olan bölgesel, yerel kalkınma stratejileri ile üst ölçekli bölge planları da işin içine katıldığında ve hepsinin üstünde bir 9. Kalkınma Planı'nın hazırlanacağı düşünüldüğünde, bu planın en önemli özelliğinin; bütüncül olmayan, parçacı nitelikli, bölge ve proje planlamasına ağırlık veren ve stratejik planlama anlayışıyla hazırlanacak bir sürü plan ve projeye yalnızca kılıf olabileceğidir. Adem-i merkeziyetçi bir planlama anlayışıyla hazırlanacak ve finansman sorunu AB kaynaklarıyla çözülmüş Düzey 2 Bölgelerinin Gelişme Planları ve bunları yönlendirecek olan AB Ulusal Kalkınma Planı, kanımca bu avantajıyla gelecekte geleneksel Türk kalkınma planlarını da biçimlendirecektir. Böylelikle yukarıdan aşağıya doğru işletilen merkezi nitelikli ulusal kalkınma planlaması fikri ve eyleminden zaten 1990'ların başından itibaren tamamen uzaklaş(tırıl)mış olan DPT için 2000'li yıllarda yeni bir kurumsal kimlik edinme süreci başlamış bulunmaktadır; ağırlıklı AB kaynaklı fonların dağıtımında havuz görevi yapan bir proje değerlendirme kurumu! Bu yeni kimliğin oluşum süreci, korkarım gelecekte kurumun isminin dahi değişmesine yol açabilecek niteliktedir.

AB bütçesinden yararlanma fantezisi

Kalkınma planını bir yıl erteleme olayını nasıl karşılamamız gerektiğine gelince. Bu tür vakalar yalnızca 9. Kalkınma Planı'na mahsus değildir. Geçmişte Dördüncü, Beşinci ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planları

da bir yıl gecikmeyle uygulamaya konulmuştu. Sosyoekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların olduğu böylesi dönemlerde kalkınma planları gecikmeli olarak uygulamaya girebilmektedir. Bugünlerde de Türkiye-AB ilişkilerinde belirsizliklerin ve kritik tarihlerin uçtuğu benzer bir süreç yaşanmaktadır. AB'ye uyum sürecinin getirdiği hukuki ve kurumsal düzenlemelerin planlamayla ilişkili ayağının halen tamamlanamamış olması ve özellikle müzakereler başladığı takdirde 2007'nin yani 9. Plan döneminin ilk yılının, muhtemel AB bütçe dönemi içinde bahsedilen finansal imkânların kullanılıp kullanılmayacağına ilişkin kritik bir yıl olarak beliriyor olması, ertelemeyi doğal olmasa da normal bir olay olarak karşılamamızı gerektirmektedir. Ancak bu ertelemeyi hemen sonra 2007-2013 Bütçesi üzerine AB'de bir uzlaşmazlığın doğması, 9. Kalkınma Planı'nı hali hazırda üzerinde uzlaşma sağlanmamış olan bir AB bütçesinden yararlanma fantezisine dayanır hale getirmiştir ki, bu durum Türkiye'de planlama kurumunun düşürülmüş olduğu dramatik durumu gözler önüne sermesi açısından ilgi çekicidir.

Bu arada 2004-2006 Ön Kalkınma Planı'ndaki ve bundan sonra gelecek kalkınma planlarındaki ulusal nitelimesine ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın ismindeki planlama eylemine artık çok fazla kafayı takmamak gerektiğini de belirtmek gerekir.

DİPNOTLAR

* Bu yazı 15 Eylül 2005 tarihinde nihai halini almıştır.

1) Radikal Gazetesi, DPT'nin AB Hazırlığı, 22 Nisan 2005.

2) Bkz; Milliyet Gazetesi, 1 Ekim 2003 ve Alkan Soyak, 'Ulusalardan Uluslararası' İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi, Der Yayınları, 2004.

3) TBMM'ye sevk edilen bu kanun tasarısı 3 Haziran 2005 tarihi itibarıyla tali komisyondan çıkmış olup, bu komisyonların raporları henüz hazırlanmamıştı. Tasarının tam metni için bkz; DPT Resmi Web Sitesi, www.dpt.gov.tr

4) Ayrıntılı bilgi için bkz; Seriyi Sezen, Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama, TODAİE Yayınları, 1999.

Formula yarışı, artan trafik kazaları ve eğitimin önemi

Bugün ayağında giyecek ayakkabısı olmayan milyonlar bir yana, milyonlarca lira değerindeki dev tekerler ile hız yapmak diğer yanda, büyük bir paradoks oluşturuyor. Bu paradoksta Türkiye'nin önce kendi gerçeğine dönmesi, kendi insanını sağlıklı ve mutlu edecek farklı aktiviteleri yaratması gerekir. "Zenginin parası, fakirin çenesi" örneğine düşmeden batılı zengin otomobil şirketlerinin motor yarışları Türk toplumuna bir şey katmaz. Tam tersi Türk toplumunun psikolojisini bozar. Bu yarışmanın mesajı "Biz kendimizden çok başka ülkelerin bizi beğenmeleri üzerine politika üretiyoruz" oldu. Burada kendine güvenmeyen, başkasına şirin görünme sevdası bulunmaktadır.

Prof. Dr. İbrahim Ortaş

(Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi)

Ülkemizde bir ilk diye dünyanın en pahalı araba şovu olan Formula 1 yarışı neredeyse göklerle çıkarıldı. İstanbul'daki Formula 1 heyecanı neredeyse hayatı durdurur nitelikteydi. İnsanlar yollara düşmüşler, İstanbul Park'taki yarışa gidiyorlar. Bir de basın bazı insanlara mikrofonu uzatmaz mı? "Formula 1 ülkemiz turizmne ne katacak?" "Sizce Schumacher'in bu yıl şansı nedir?" Vatandaş ekmek bulamıyor, bizimkiler zenginin pilotunun (şoförünün) kazanıp kazanamayacağını sorguluyor. Ancak, Bekir Coşkun Hürriyet gazetesinin 23 Ağustos 2005 tarihli

"Siz de mutlu olun..." başlıklı yazısında olayı güzel bir hiciv sanatı ile işleyerek "Halkımız henüz anlamadığı ve bilmediği bir şeyden dolayı çok mutlu" diyor.

Spor mu, kötü bir tüketim aracı mı?

"Ülkenin tanıtımında çok önemli yeri var, bu bir fırsattır" diye herkes günler öncesinden yarışa hazırlandı. Ülkemizin bir konuda organize olması bakımından bu tür etkinlikler tabii ki çok önemli. Ancak öncelikler daha da önemli. "Üniversiade 2005" oyunlarının İzmir'de başarı ile tamamlan-

ması önemli. Hepsinden önemlisi de ülkemize hazır bir tesis kazandırıldı. Umarım bundan sonra olimpiyatlara talip oluruz. Yine de dünya ile bütünleşelim, bu konudaki etkinliklerde geride kalmayalım, ancak Formula 1'e verdiğimiz önem kadar eğitim, bilim, teknoloji ve sanata da değer verelim. Bu alanda elde edeceğimiz başarılar daha kalıcı ve bizi ileriye taşıyıcı nitelikte olacaktır.

Bir ülkenin gerçek tanıtımı ancak bilim, teknoloji ve sanat alanı ile yapılır. Bilim adamlarının çalışmaları ve buluşları yanında yazarlarının eserleri ve sanatçıların düşünsel ürünleri ile gerçek anlamda sağlanır. Formula 1 tamamen petrol imparatorluğuna dayalı bir tüketim sürecini teşvik etmekten öteye gidememektedir. Arabaların yüksek oktanlı benzin kullandığı düşünülürse, çevreye verdiği zararı varın siz hesaplayın. Arabaların çıkardığı gürültü kilometrelerce uzaktan duyuluyordu. Bilmiyorum o yükseklikteki ses dalgaları seyirciler üzerinde ne tür bir sağlık sorunu bıraktı. Arabaların markaları ve paha biçilmez fiyatları yine otomobil devlerinin reklamından başka bir şey ifade etmemektedir. Araba lastikleri yine ha keza lastik firmalarının reklamından başka bir şey değildir. Açıkçası şovun arkasındaki araba devlerinin propagandası Formula 1'i popüler yaptı.

"Formula 1 tamamen petrol imparatorluğuna dayalı bir tüketim sürecini teşvik etmekten öteye gidememektedir."

Araba ve lastik firmaları: Sabancı şov

Orman Mühendisleri Odası, parkın ruhsatının olmadığını belirtti. Bu pist için binlerce ağaç söküldü, orman yok edildi, yollar döşendi ve nihayet yarış günü geldi ve geçti. Formula 1 yarışı, bilindiği gibi belirli motorların hız yarışından öteye bir şey değil. Bu yarışın sağlanması için yollar düzeltiliyor ve yüzlerce beygir gücündeki Alman, Fransız, Japon, İtalyan ve Amerikan arabaları yarışıyor. Diğer taraftan değişik lastik firmalarının lastikleri yarışıyor. Bizde de bilmem hangi araba lastiği firmasının Türkiye temsilcisi Güler Sabancı ünlü pilot (şoför) Shumacher'e aynalı nazar boncuklu hediye takdim etti. Şimdi tabii Formula 1 çok önemli olduğu için arabaları kullanan sürücülere şoför diyemiyorlar ayıp olur, çünkü halk şoförü para ile araba kullanan sıradan biri olarak biliyor. Medya şimdiden adına pilot koydular adamların değerini düşürmemek için pilot terimi kullanılmaktadır. Merak ettim ülkemizden bu yarışa katılan var mı, varsa sayıları neydi? Yanılmıyorsam, sembolik bir isim vardı. Tabii ülkemizde bu sporu yapan var mı, sanırım bir elin parmağını geçmez. Kimin bu sporu yapma olanağı var? Yine bir elin parmaklarını geçemez. Sonuç Grand Prix'si McLaren Mercedes'in pilotu Kimi Raikkonen'in zaferiyle sonuçlandı. Renault pilotu Fernando Alonso ise ikinciliği elde etti. Ferrari pilotu Schumacher sonuncu.

Milyonlar havaya, hostesler iş başında

Formula 1 yarışı için yapılan hazırlıklara bakıldığında yüzlerce mühendis, teknik personel, ekip ruhu halinde arabalarının en hızlı yarışması için çalışıyorlar. Bilim ve teknolojiyi kullanarak arabaların tekerleklerini birkaç saniyede değiştirmeye yardımcı olması, birkaç saniyede arabaya benzin doldurması ve hızlanması üzerinde çalışması güzel, ancak bunun tüketim toplumunu körüklemekten başka ne işe yaradığı da sorulmalıdır.

Sonuç itibarı ile çocukların ve gençlerin hız tutkunluğunu bir dereceye kadar anlarım, ancak bunun çev-

re üzerine yarattığı olumsuz etkiyi düşünmek gerekiyor. Şimdi sormak lazım, 220 milyon dolara mal olan ve bir defalık kullanılan bu pist için açılan alan, devrilen ağaçlar ve bozulan ekoloji insanlığa ne kattı? Hangi fakir fukara bu Formula 1'i izledi ve bundan ne ders çıkardı? Formula 1 izleyicileri arasından yerli ve yabancı sosyetenin ünlüleri, Bo Derek, Ursula Andress, Mike Tyson, Ailton ve Cordoba da varlardı. Bunların tamamı kapalı tribünde 350 Avro ödeyerek oturdular. Söylenti doğruysa bazıları "paddoc Club" adı verilen tribünde 2500 Avro ödeyip ayrıcalıklı olarak 1,5 saatlik yarışı izlemişler. Yarış sonrası bütün gazetelerde Türk hostesleri dünyanın ünlülerine servis yaptı diye yazıyor. Ayrıcalıklı kişiler trafiğe takılmamışlar, arabalarından indikten sonra güzel Türk kızlarının eşliğinde yerlerine oturmuşlar. Yine bu güzel Türk hostesleri, konuklara Türk usulü yiyecekler ikram etmişler. Özel odalarda Fransız ve İtalyan şampanyaları ikram edilmiştir. Acaba bu seçkinler çalışarak yorularak para kazanmanın ne olduğunu biliyorlar mı?

Alman, Fransız, Japon, İtalyan ve Amerikan arabaları yanında değişik lastik firmalarının lastikleri de yarış içinde.

Yoksa süper star olarak iki şarkı ve türkü söyleyerek veya dayak yiyecek/yedirerek mi çok sıfırlı Dolarlar, Avro'lar almışlar. Bugün asgari ücretin YTL karşılığı 350 Avro bile olmayan ve günde 1,5 YTL ile geçinen milyonların hangi sorununu çözdü Formula 1? Bu parkın hazırlanması için 220 milyon dolarlar harlandı, acaba bu paralar ile kaç okul yapıldı, kaç derslik yapıldı. Bunlar hiç düşünüldü mü? Bugün ülkemizin 10 milyondan fazla ilk ve ortaöğretim öğrencisi ikili eğitime devam etmektedir. Milyonlarca öğrenci üniversite kapılarına yığılmış, bir o kadarı yetersiz eğitim ve işsizlikten dolayı ne yapacağını bilemiyor.

Kimi yer, kimi bakar

Bazı harcamalarda büyüklerimizin dikkatli olması gerekir. "Kimi yer kimi bakar, kıyamet ondan kopar". Bir tarafta insanlar açken har vurup harman savurmanın anlamını iyi düşünmek lazım. Hele hele din, iman bol keseden atıldığı ve manevi duyguların kötüye kullanıldığı dönemde biraz Mevlana gibi düşünmek ve yaşamak gerekir. Biraz mütevazı olmak lazım. Giyimde kuşamda, yemede içmede sade ve sağlıklı olanı dikkate almak lazım. Bazı konular var ki başlangıçta yaratacağı etkileri göremeyebiliriz. Ancak unutmayın ki bunların çevre ve toplum psikolojisi üzerinde çok olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bugün ayağında giyecek ayakkabısı olmayan milyonlar bir yana, milyonlarca lira değerindeki dev tekerler ile hız yapmak diğer yanda, büyük bir paradoks oluşturuyor. Bu paradoksta Türkiye'nin önce kendi gerçeğine dönmesi, kendi insanını sağlıklı ve mutlu edecek farklı aktiviteleri yaratması gerekir. "Zenginın parası fakirin çenesi" örneğine düşmeden batılı zengin otomobil şirketlerinin motor yarışları Türk toplumuna bir şey katmaz. Tam tersi Türk toplumunun psikolojisini bozar. Bu yarışmanın mesajı "biz kendimizden çok başka ülkelere bizi beğenmeleri üzerine politika üretiyoruz" oldu. Burada kendine güvenmeyen, başkasına şirin görünme sevdası bulunmaktadır. Buna hiç gerek yok. Biz zaten doğamızla coğrafyamızla güzeli. Bu güzelliklerimizi

"Kentlerdeki trafik yoğunluğu herkesin her gün yaşadığı bir çile durumuna gelmiştir."

pistlere feda etmeye veya çeşitli yollarla örtmeye - cilalamaya gerek yok.

Biz de hızlıyız: Trafik kazalarında birinciyiz

Dünyanın bu en pahalı yarışının yapıldığı ülkemiz trafik kazaları yönünden dünyanın en riskli ülkesi. Her yıl on binlerce kazada binlerce değerli insanımız ölüyor, on binlercesi yaralanıyor. Neredeyse yüzde 98 insan kaynaklı ve aşırı hıza bağlı olarak gelişen kazalar insan psikolojisi ve eğitimi ile doğrudan ilişkili bir durum. Ülkemizdeki trafik kazaları Allah'ın emri değil. Batının herhangi bir ülkesinde bizdekinden çok daha fazla araba var ancak bizden çok daha az kaza meydana geliyor. İnsanın gençlik döneminde hız tutkusu (delikanlılığı) bu tür yarışlarla daha da artırmaktadır. Gençlerin kendilerini ispatlama döneminde hız tutkunu olmalarının eğitimiyle bilinçle doğru mecraya oturtulması gerekir. Geçmişte çok sayıda gencin babalarının aldığı arabalar ile şehir içinde yarıştuklarını ve nice canların gittiğini gazete haberlerinde görebiliriz. Bugün içinden çıkılmayan kentlerdeki trafik yoğunluğu herkesin her gün yaşadığı bir çile durumuna gelmiştir. Bütün bunların temelden düşünülmesi ve insanımızın eğitilmesi gerekir. Yöneticilerimiz makam arabalarının direksiyonuna geçip hız yaparken bunları düşünmeleri gerekir. Toplumun bugün ilerlediği yolu bizi yönetenler belirlemektedirler. Ekono-

mik yapımız, eğitiminiz, siyasetimiz ve yaşam biçimimizi belirliyor. Bu bakımdan yöneticilerimiz örnek olmak zorundalar. Sorumluluk sahibi kişiler olarak hepimizin kültürümüze yakışır soyak politikalar izlemesi gerekir. Yapılan bunca hazırlığa ve pro-

Tek başına kilometrelerce yolu çok silindirli araba ile gider gelir, ancak kullanılan petrolün çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkisini düşünmez. Orhan Veli'nin "Bir elinde cımbız bir elinde ayna, umurunda mı dünya" dizeleri ne de güzel özetliyor yaşadığımız cılalı gerçekleri.

pagandaya karşın, yine binlerce insan trafiğe takıldı. Daha önce de olimpiyat stadyumu yapıldı ve yollar unutuldu, şimdi pist yapıldı buraya gelecek insanlar arabalarını park edecekleri yer bulamadılar. Bu da olaylara bütünsel bakamadığımızın bir diğer örneği idi.

Bisikletliler: F1 yerine, yaşam bilinci öğretilmeli

Mutlaka bu konuya biraz parmak basarak yepyeni bir bakış açısı kazandırmamız gerekir. Basına yeterince

yansımasa da F1'e tepkiler de vardı. Bir grup çevreci bisikletleri ile olayı protesto etiler. Ve medeni bir şekilde aşırı petrol tüketimine ve çevre kirliliğine karşı tavırlarını sergilediler. Hiç sevmediğim halde örnek vermek zorunda kalıyorum. Almanya'da ilk üniversitede arkadaşlarımın bana gösterdikleri üniversite rektörünün bisiklet ile işe gitmesiydi. Üniversite öğrencilerinin neredeyse tamamı bisikletli olmaları idi. Her binanın ve yurtların önünde bisiklet parkları hepimizi büyülemiştir. Bizim de artık artan trafik kazaları yanında aşırı petrol fiyatları ve tehditleri karşısında toplumumuzu eğitmemiz, alternatif ulaşım araçları önermemiz, temiz bir çevre ve sağlıklı yaşam için öneriler geliştirmemiz gerekir. Toplu taşıma araçlarından yaralanmanın önemi anlatılmalı ve bu kolaylıklar yaratılmalıdır. Kentlerimizin, yeni yerleşkelerin planlanmasında bisiklet yolları ve toplu taşıma planlanması dikkate alınmalıdır. Bütün bu öneriler ancak sağlıklı bir gelişmenin hedeflendiği bütünsel yaşam bilinci ile sağlanır. Bütün yaşadığımız sorunları biraz da bu mercekle bakarak, toplumumuzu doğru eğiterek, yaşama bütünsel bakmasını, dünyanın yaşanılır kılınması için hepimizin birlikte yaşam bilincini aşılamanız gerekir. İletişim çağında küçülen dünyamızı hep birlikte yaşanır kılabilmek için fosil ve nükleer enerji kaynakları yerine, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı politikalar üretmek ve hayata geçirmek gerekir. İnsanımızın rahat yaşaması için kent, trafik, çöp, iletişim ve beslenme bilinci geliştirmek, bütün bunların sağlanmasında yaşamı bir bütün olarak görmek ve ona göre yaşam yol haritasını öğretmemiz gerekir. Bu da eğitim ile olur. Eğitimsiz olan yaşamda ise kimin gücü kime yeterse, kimin arabası daha güçlü ise daha fazla gaza basar. Ancak beynini kontrol ederek başkasını düşünmez. Tek başına kilometrelerce yolu çok silindirli araba ile gider gelir, ancak kullanılan petrolün çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkisini düşünmez. Orhan Veli'nin "Bir elinde cımbız bir elinde ayna, umurunda mı dünya" dizeleri ne de güzel özetliyor yaşadığımız cılalı gerçekleri.

Sanatın şekillenmesi: Kutupların oluşumu ve müzikte yeni yönelimler

Günümüzde gelişen küresel dayatmalar, ülkelere özgü yeni eğitsel ve sanatsal stratejiler geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. O nedenle, insanoğlunun müziğe ilişkin serüveninde, müzik sanatının ve eğitiminin günümüzdeki ortak paydalarını ve yönelimlerini sorgulayan gelişmelerin yanı sıra, karşı duruşları mantıksal değerlendirmelere kavuşturacak daha etkili düşüncelere ulaşılabilir.

Yrd. Doç. Dr. Uğur Alpaut

(Abant İzzet Baysal Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı)

Müzik kültüründe her geçen gün kendini daha çok hissettiren gelişmelerin belki de en çarpıcı olanı, gereksinimlerini çağın özellikleriyle örtüştürme ve uzlaştırma eğiliminde olan insanın, yeniyi oluşturma eylemidir. Bu eylem çağımıza özgü farklılıklar içermektedir. Çünkü, sanatın ve müziğin geçmişten günümüze değin izlediği uzun yol, beraberinde büyük bir birikimi ve yeni biçimlerin doyum hissi veren pek çok örneğini de bugüne taşımıştır. Kuşkusuz söz konusu birikim ve doymuşluk her dönemde olduğu gibi yeni yönelimlerin ve gelişmelerin başlangıç noktasını göster-

mekte ve bu konularda ani kararlar vermenin ve yargılarda bulunmanın merkezi kuvvetini dağıtmaktadır.

Müziğin başlangıcına ilişkin bazı teorilere bakarak, “sanatın icadı” belirlenmelerinin ışığında müzikte yeni yönelimler üzerine birtakım kestirmelerde bulunulabilir. Geniş bir perspektifte ülkemize özgü gelişim-değişim süreçlerinin değerlendirilmesi ve yeni yönelimler üzerinde birtakım görüşler geliştirerek, uygulamaların sonuçlarını gözleme dayalı olarak süzmek her geçen gün artan bir gereksinim haline gelmektedir.

Modernizmin sınırlarını genişleterek anlaşılabilirliğini iyice yitirmesi, tamamen soyuta dönük üslupsal özellikler bakımından belki de toplumdan çok fazla kopması nedeniyle, insana özgü inceliklerin ve sofistike özelliklerin kaybedilmesinin yanı sıra günümüzde gelişen küresel dayatmalar, ülkelere özgü yeni eğitsel ve sanatsal stratejiler geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. O nedenle, insanoğlunun müziğe ilişkin serüveninde, müzik sanatının ve eğitiminin günümüzdeki ortak paydalarını ve yönelimlerini sorgulayan gelişmelerin yanı sıra, karşı duruşları mantıksal değerlendirmelere kavuşturacak daha etkili düşüncelere ulaşılabilir.

Müziğin Doğuşuna İlişkin Teoriler

“Müziğin Adem’in torunlarından biri tarafından bulunduğu”, “Müzi-

ğin Adem tarafından bilindiği”, “Müziğin tanrılarca bulunduğu” gibi teorileri öznel değerlendirme çalışmalarına bırakarak, konumuzla daha çok nesnel yönlerden ilintili bazı teorileri değerlendirerek irdeleyelim.

“Müzik konuşulan dilden türemedir” teorisi

Aynı zamanda bir müzik sözlüğü ile önemli bir opera yazmış olan Jean Jacques Rousseau (1712-1778), çeşitli ulusların şarkısal ezgilerini yayınlayan Alman düşünür ve ozan Johann Gottfried Herder (1744-1803), ve İngiliz düşünürü Herbert Spencer (1820-1903), konuşma ezgisi diye bilinen vurgu ve söyleyiş çizgisinin giderek müzik ezgileri biçimine dönüştüğünü kabul eder. (Oransay-1976)

Etnomüzikolojik araştırmaları ile tanınan bestecimiz A. Adnan Saygun, “dil” ile “müzik” ilişkisi bağlamında “ezginin çıkış noktasını sözün vurgusunda görenlerin, gerçeğe daha yaklaştıklarını” belirtmektedir. (Alpaut, 2004) 20. yüzyılın önemli etnomüzikolog ve müzikologlarından Curt Sachs gibi pek çok müziğin de desteklediği teori oldukça akla yatkın görünmektedir. Üstelik zaman içinde dilde ve edebiyatta sanatsal akımların yarattıkları değişimler müzik sanatında da benzer gelişmelere yol açmıştır.

Kuşkusuz, her iki alandaki düşünsel gelişmeler birbirlerinden çok

“Sanatın ve müziğin geçmişten günümüze değin izlediği uzun yol, beraberinde büyük bir birikimi de bugüne taşımıştır.”

"Voltaire, 1726 yılında hakaret ettiği bir soylunun uşakları tarafından dövülüyor."

farklı söylemleri olan üsluplara yol açmıştır. Müziğin çalgısal anlayışla sınırları zorlayan gücü, coşkunun, sevincin ve üzüntünün dil özellikleriyle ifade edilemeyecek yönleri, müziğe kendine özgü bir içerik kazandırmıştır. Bu durum aslında bitmek bilmeyen bir dinamik zenginliğin ve dil-düşünce söyleminin altında yatan derin bir okyanusun varlığını duyumsatmaktadır. Günümüzde beliren bir anlayışa göre, müzikle ifade edilebilecek zenginliklerin kapsamına farklı bir bakış getirerek, daha çok söze dayalı halk ezgilerinin derinliklerinde çok zengin çalgısal ifade dinamiklerinin yattığına ve bu duruluğun belki de sözlerle korunarak günümüze geldiğine işaret edilebilir.

Dil-müzik ilişkilerinin günümüzdeki boyutları çok derin ilişkilere dayandırılmaktadır. Yeni yaratı alanlarının varlığı ve yeni yaklaşımlarla değerler dünyasında ki etkileşimler yüzeye çıkarılmakta, oluşan paylaşım alanlarında daha geniş kitlelerin birlikteliği sorgulanmaktadır.

"Müzik birlikte çalışırken uyulan tartımdan doğmuştur" teorisi

Alman İktisatçısı Karl Bücher'in (1847-1930) "Arbeit und Rhythmus" (İş ve Tartım) başlıklı kitabında ortaya koyduğu görüşe göre, ilkel toplumlarda birlikte çalışanlar, daha verimli olabilmek için devinimlerini birbirine uydurmak zorunluluğunu duymuşlar, devinimleri ile oluşturdukları ortak tartımın seslerle örtüşmesi ile müzik sanatı doğmuştur.

(Oransay, 1976) Kürek çekmek, dibekte tahıl dövmek ve birlikte dans etmek gibi pek çok etkinlik birlikte çalışmayı gerektirmektedir. Benzer özellikler içeren kültürel içerikli teoriler, günümüz koşullarında küresel akışların yoğunluğunda olan batılı eğitimcilerin ve giderek tüm dünyanın artan ölçülerde kafasını karıştıran boyutlara varmaktadır. Günümüzde eğitim stratejileri, eğitim değerleri ve sonuç olarak hedefler yeniden gözden geçirilmekte, kurumlar vizyon ve misyonlarını bu değişkenleri göz önünde bulundurarak belirlemektedirler.

Özellikle Hollanda, Almanya gibi göç alarak çok kültürlü bir yapı sergileyen Batı ülkeleri, müzik kültürünün eğitsel boyutlarıyla ilgili olarak baş etmek durumunda oldukları eğitsel zorlukları aşabilmek için, farklılıkları sorgulayarak yeni öğretim modellerinin üzerine gitmektedirler. (Schippers, 1996)

Kutupların oluşumu

17. yüzyıldan günümüze sanatın ve müziğin evrimi, 18. yüzyılda zanaat ve sanatçı kavramları arasındaki kesin değişimler, sanat patronlarının değişimi, giderek toplumsal sınıfların aralarının açılarak belirginleşmesi, sözlü ve yazılı kültür arasındaki farkların daha da artmasına ve önemli kültürel kopuşlara neden olmuştur.

Birçok sanatçının başına gelenler 18. yüzyılda sanatçıların statüsünün nasıl bir değişime uğradığını gösteriyordu. Voltaire, 1726 yılında hakaret ettiği bir soylunun uşakları tarafından dövülüyor, soylunun şikayetiyle Bastille hapisanesine atılıyor ve sonunda da Paris'ten sürülüyordu. Tüm bunlar olurken salonların müdavimi olan Paris aristokrasisinden neredeyse hiç ses çıkmıyordu. 50 yıllık sürgünden sonra tekrar Paris'e dönen Voltaire (1778),

caddelerde alkışlarla karşılanıp Académie Française tarafından baş tâcı ediliyordu. Ertesi yıl öldüğünde, biraz tereddütten sonra kilise töreniyle gömülmeyi reddettiğinden dolayı cesedi fahişeler, hırsızlar, ve aktörlerin topluca gömüldüğü bir çukura atılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan gizlice defnedildi. Ancak, 10 yıl sonra Fransız Devrimi, kilisenin mal varlığına el koyup da anıtsal ölçekteki neoklasik St. Geneviève kilisesini Fransa'nın "büyük adamları"nın Panteonuna çevirdiğinde, buraya naaşı ilk konulanlardan biri Voltaire'inki oluyordu. Voltaire'in naaşı Panteona nakledildiğinde artık eski zanaatçı/sanatçı düşüncesi kesin bir biçimde parçalanmıştı. Bu dönemlerde sözlük ve ansiklopedilerde "sanatçı" ile "zanaatçı" karşıt terimler olarak tanımlanmaya başlandı. (Shiner, 2004:164,165)

Eskiden bir zanaatçı/sanatçı da olması gerektiği düşünülen ideal nitelikler deha ile kurallı, esin ile hüneri, yenilik ile taklidi ve özgürlük ile hizmeti birleştirirken 18. yüzyılın akışı içerisinde bu nitelikler birbirlerinden tamamen ayrılıyordu. Böylece esin, hayal gücü, özgürlük ve deha gibi bütün şiirsel nitelikler sanatçıya atfedilirken, beceri, kurallar, taklit ve hizmet gibi bütün mekanik vasıflar zanaatçıya düşüyordu. (Shiner, 2004:180,181)

18. yüzyılda sanat kavramının

"İlkel toplumlarda birlikte çalışanlar, daha verimli olabilmek için devinimlerini birbirine uydurmak zorunluluğunu duymuşlar, devinimleri ile oluşturdukları ortak tartımın seslerle örtüşmesi ile müzik sanatı doğmuştur."

Joseph Haydn. "Haydn, barok yaklaşımı reddeder."

iyice şekillenmesiyle, 19. yüzyılda bu kavramın sosyal, politik ve ekonomik alanlardaki gelişmelere bağlı olarak daha da koyulaştığı ve sınırlarını iyice genişlettiği görülür. Müzik bakımından ele alındığında, bestecilerin sosyal ve ekonomik açıdan daha bağımsız olmaları sayesinde kiliseye ve aristokrasiye artık doğrudan bağımlı olmamaları ilk göze çarpan özelliktir. Diğer önemli gelişmeler arasında, bestecilerin bireysel stillerini geliştirmeleri, besteci-yorumcuların çalgısal müziği geliştirmeleri, müziklerin konser salonları ve opera binaları için yazılmaları ile müzik-mekan ilişkisinin güçlenmesi, programlı müziğin popüler oluşu, oda müziği ve koroya göre piyano eşliğinde solo şarkıların, operanın, piyano ve senfonik orkestraların ön planda yer alışı, kullanım özellikleri kompozisyon ve yorum alanındaki gelişmelere büyük olanaklar sağlayan piyanonun sanayi toplumuna en uygun çalgı oluşu, Ulusçuluk akımının kendini göstermesiyle bestecilerin ulusal stillerini ve folklorik özelliklerini operalarına, solo şarkılarına ve programlı müziklerine yansıtmaları sayılabilir. (Miller, 1973)

19. yüzyıldaki sanatsal gelişmelere bakıldığında, değişimin hızı ve sıklığı ön plandadır. 19. yüzyılda siyasal alandaki "izm"lere karşın, 20. yüzyılda sanatsal alandaki "izm"lerin artması göze çarpar. Bazı önemli akımları ve temsilcilerini örneklersek:

Ekspresyonizm (anlatımcılık, dışavurumculuk): Kandinsky. Aynı za-

manda drama ve müzikte gelişmiştir. Kübizm: Picasso, Braque

Sürrealizm (gerçek-küstücülük): Dali, Chagall.

Dadaizm: Duchamp
Abstrakt ekspresyonizm (soyut dışavurumculuk): Pollock.

Neoplastisizm: Mondrian.

Egzistansiyalizm (varoluşçuluk): Sartre.

Edebiyat, şiir ve tiyatrodaki gelişmeler güzel sanatların öbür dallarındaki gelişmelerle birlikte oluşmuştur. 1900'lerden beri, var olan akımların, stillerin ve tekniklerin çeşitliliği gözlenmiştir. Hiçbir akım yüzyılı veya küçük bir bölümünü temsil edemez. Dahası bu gelişmeler zamanla üst üste binerler. (Miller, 1973)

Batı müziğinin gelişiminde, üzerinde durduğumuz yılları kapsayan ve klasik, romantik ve modern dönemleri içeren bir yelpaze oluşturulduğunda ve bazı bestecilerin eserleriyle ilgili estetik yaklaşımlara bakıldığında, müzik sanatındaki gelişim çizgisi için yatay bir değerlendirme olanağına sahip olabiliriz.

Haydn'ın mi minör sonatından "Rondo" bölümünde, temada açıklık, kadanslarda klasik müzik kuramına uygunlukla gelişen geleneksel biçim, ölçülerde metrik düzenlilik ve güçlü bir tonalite görülür. Chopin'in "Revolutionary Etude" isimli eserinde; temada açıklık, çalgıda virtüozite (üstün yorumculuk), ölçüde düzenlilik, örgünün (texture) önemi ve yine güçlü bir tonalite görülür. Debussy'nin "Chromatic Etude" isimli eserinde, ezginin sürekli bir akıştan çok parçalar halinde geliştiği, güçlü bir metrik yapıya karşın kompleks ritmlerin düzensiz bir biçim yarattığı, uyuşumsuzluğun "dissonance" yüksek düzeyde olduğu, tonalitenin varlığına karşın belirsiz olduğu dikkat çekmektedir. Messiaen'in "Four Etudes on Rhythm. No. 1" isimli eserinde; modern-kompleks ezgisel biçimler, parçalanmış ezgiler, düzensiz

metrik ve ritmik yapılar, halen yüksek düzeyde uyuşumsuzluk, genişletilmiş olan tonalitenin modern bir deyişle beliren varlığı görülür. Ligeti'nin "Aeterna" isimli eserinde; geleneksel ezginin yokluğu, metrik (ölçüsel) yapının düzenliliğinin olmayışı, armoninin çok uyumsuz oluşu, açık olmayan tonalitenin örgüye ve tınıya yakın oluşu gözlenmektedir. Stockhausen'in "Momente" isimli eserinde ise, geleneksel anlamda ezgi ve armoninin yokluğu, örgü-doku, tını-ses renkleri ve ritimin en önemli müzik elementleri olduğu, tonalitenin belirgin olmaması örneklenebilir. Bu yelpaze içinde giderek majör-minör tonal sistemin bozularak parçalandığı, kompleks ritimlerin ve düzensiz metrik yapının yükseldiği, uyuşumsuzluğun düzeyinin sürekli arttığı, tını ve örgünün öneminin büyüdüğü ortaya çıkmaktadır. (Mannoff, 1982)

Modernizm gelişim bakımından doğrusal bir çizgi izlemektedir. Geçmişte veya kendinden önce yapılanları adeta alaycı bir üslupla reddetmektedir. Haydn, barok yaklaşımı reddeder. Wagner, Haydn'ı reddeder. Stravinsky, Wagner'i reddetmek zorundaydı. (Brake, 2000)

Böylece birbirinden kopan dokuların günümüze özgü koşullarda yeniden sorgulanmasını içeren yeni yönelimler, yeni yöntemlerle kendini ortaya koyma fırsatını yakalıyordu. Aslında, belli dönemlerde zanaatçı ve sanatçı arasındaki düşünce ve eylem kopuşlarına direnmek isteyen ve alternatif çözümler üretmek isteyen yaklaşımlar ortaya konulmuştur. "Bauhaus" okulunun tasarlayıcısı mimar Gropius bunlardan birisidir. 1918-1928 yılları arasında yaklaşık on yıllık bir dönemde iz bırakan gelişmeler sergileyen okul, XX. Yüzyılda modern çağın ortaya koyduğu bir gerçek olan toplumun ve sanatın birbirinden çok fazla kopmasına karşı koymaya çalışıyordu. (Alpagut, 2002: 284)

Müzikte Yeni Yönelimler

İletişim alanındaki gelişmeler ve kültürler arası ilişkileri biçimleyen çeşitli akışlar, müzik eğitiminin ve sanatının günümüzdeki gereksinim-

Stravinsky

lerine paralel biçimde yeni yönelimleri de birlikte zorlamıştır.

Bazı müzik pedagogları, müzik eğitiminin başarmak zorunda olduğu değerlerin başında yaşantı değerlerinin gelmesini öne koymaktadırlar. Melezlenen kültürel ortamda, bütün değerlerin kültürel zeminde ve bireysel olarak inşa edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Kendine güvenen ve başkalarına gereksinim duymayan eğitsel uygulamaların, geçerliliğini yitirdiği yönündeki tartışmalar sonucunda, insana ve kendine özgülük kavramları birlikte önemsenmektedir. (Elliot, 2005)

Sanatsal yönelimlerden örnek verildiğinde ise, müziğin oluşum sürecinin belirgin kılınması gereği öne çıkmaktadır. Müziğin yazımında kullanılan yöntemin dinleyicinin açıkça duyup anlamasına yönelik biçimde önemsenmesi, bazı günümüz sanatçıların çeşitli denemelerinde gözlenebilir.

Stockhausen, Hymnen'de çok bilinen alıntılardan yola çıkmıştı. "Kullanılan malzeme ne kadar anlaşılır olursa dinleyicinin biçimi izlemesi o kadar kolay olur" diyordu. Kullanılan malzeme her kıtadan ulusal marşlar yanında kelime parçacıkları, halk topluluklarının sesleri, gürtlüleri, toplu ya da özel olaylardan yapılmış kayıtlar, kısa dalgadan duyulan bazı seslerdi. Bütün bunlar belli bir amaca yönelik olarak yan yana gelir. Bu yeni sonuç, yeni ses renkleri demetleriyle yankılanarak "entermodüle" edilmiştir. Asıl amaç, her malzemenin kendine özgü niteliklerini ortaya çıkarırken farklı güç-

lerin yan yana yaşamasına olanak vermek ve gerçek bir uyum sağlamaktır. Eski-yeni, geleneksel-çağdaş, Asyalı-Avrupalı ikilikleri bu yolla tümünden ortadan kalkmış olur. Ancak bu gerçek sonunda bir ütopyaya varır. Stockhausen, ilk temsilin program notunda, "Son ulusal ezgi bir ütopya imparatorluğunun Hymnion'udur ve Pluramon bayrağı altında Harmondie ülkesinindir ve bütün ezgilerin en uzununu ve en yoğunudur" diyordu. (Chevassus, 2004: 69)

Bugün geline aşamaların analizini yapabilmek için müziğin doğuşuna ilişkin teorilerin daha yoğun biçimde tartışıldığı dönemlere bakmak ve sözlü-yazılı kültürün kendine özgü yasalarıyla birlikte, birtakım kavramların oluşturduğu yelpazenin çeşitli bakımlardan irdelenmesi önem taşımaktadır. (Ong, 2003: 13-15)

İdeal sanatçı imgesinin oluşumu, sanatın icadı, modernliğin kuralları ve estetik düşüncenin topluma yerleştirilmesi gibi, dünya sanat tarihini etkileyen yazılı kültürün yazısız kuralları, üzerinde durulması gereken kavram ve uygulamalardır. Modern sanat görüşünün seçkinci, özgün, ileri, mükemmeliyetçi ve yüksek sanat gibi nitelikler kazandıran ve birbirini devindiren sarmal yapısı, her karşı yaklaşımda olduğu gibi yeni yönelimlerin de besleyici kaynağını oluşturmaktadır.

İletişim çağın en önemli güçlerinden birisidir. Dolayısıyla da müzikte yeni yönelimler izleyici ile somut bir iletişim kurmak ister. Kuşkusuz bu iletişim kullanılan malzeme, yaklaşım biçimi ve ortamla desteklendiğinde müzik, eğlence müziğinin ötesinde anlaşılabilir özellikler içeren, düşündürücü, dinginleştirici ve aynı zamanda da tepkileri çok yönlü harekete geçirebilen bir yö-rünge izlemek zorundadır. Bu nedenle, bir anlamda geçmişe dönüş, kültürel öğelerle ilinti kurma, çağımıza özgü kavrayış ve seçkinciliği kırarak sıcaklık kurma, insanı sarma gibi, insani değerler yoluyla farklılık yaratmak; bu yörüngeyi uğrak yerleridir.

Bu değerlendirmelerin ışığında, toplumsal gereksinimlerle ilişkilen-

dirilebilecek ülkesel modernleşmenin (Bu anlamdaki modernleşmede, "Türk Modernleşmesi" Batı modernleşmesinden ayrı tutulmalıdır) ve ulusal bilincin, halka sırtını dönmeyen sanat anlayışları ile ülkeye özgü biçimde değerlendirilmesi ve yeni stratejilerin ülke çıkarları ile insancıl değerler doğrultusunda yeniden değerlendirilmesi günümüz koşullarında önem taşımaktadır.

Ulusal kaynaklar mı yabancı model mi?

Ülkemize özgü çağdaşlaşma modeline ilişkin çeşitli saptamalarda bulunulduğunda iki önemli sorunun düşüncelerimizi açtığını görürüz. Bu sorular şunlardır: Ulusumuzun çıkarlarını ve halkımızın mutluluğunu gözetken, aklımıza ve bağımsız düşüncemize güvenen yaklaşımlar mı temel alınmalı, yoksa dışarıdan getirilen ve ülkemizin iç işlerine karışmasına olanak veren reçeteler mi bize egemen olmalı? Bu noktada bize her zaman yol gösterici tazeliğini koruyan Atatürkçü çağdaşlaşma-kalkınma modeli, özünde ulusa, halka, ulusun ve halkın çabasına, ülkenin birikimine dayanır. Bu işi başarmada ülke insanına güvenir, onu onurlandırır. (Kili, 2003:403-403)

Ülkemizde son yıllarda her alanda olduğu gibi müzik alanında da, eğitimden sanata ve akademik yaşantının son basamağına değin, kendimize güvenden çok, dışarıdan gelen her türlü reçeteye değer verildiği ve Atatürkçü çağdaşlaşma modelinin ekseninin bilinçli veya bilinçsiz biçimde saptırıldığı, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Konunun can alıcı önemini ise, toplumumuzun tümünü kapsayıcı işlevi olan, kültürel olumsuzluklara dayalı tehdidin varlığı oluşturmaktadır. Bu tehdidi güçlendiren kişilerin ise, ne yazık ki bilim ve sanat ortamını yönlendirici misyonları bulunan kendi insanımızdan çıkması, olumsuzlukların ana yatağının ülkemizde gelişimini sağlamaktadır.

Sözlü ve yazılı kültür ile bunlar arasındaki geçişimler, yaşayan toplumun birincil zenginliklerini oluşturduğu gibi, aynı zamanda birincil sorunların kaynaklarını da oluştur-

Picasso'nun Marie-Therese adlı tablosu.

maktadır. Bu özelliği gözetken bir yönelimle, daha çok sözlü kültürün getirdiği bireysel becerilerle ve bireysel tavır özelliklerinin yanında, yazılı kültürün getirdiği rafineleşmiş bireysel beceri ve stil özelliklerinin harmanlanarak modern biçimleme yöntemleriyle sentezlenmesi, aslında daha çok yazılı kültüre dönük bir yaklaşım biçimidir.

Halk türkülerinin sözlerinin altında, otantik inceliklerle derin bir biçimde gelişen halk ezgilerinin, sözlerin çok ötesinde, geçmiş ve günü sorgulayıcı önemli dinamikler içermesinin, parlayan bir mücevherin karanlıkta yol göstericiliği gibi, yeni yönelimlere kılavuzluk ettiği söylenebilir. Bu anlamda, günümüz kültürel değerlerinin ve müziksel renklerinin, bütüne zarar vermeyecek ölçülerde, anlaşılabilirliği ve yeniliği yitirmeden başlıklar kazandırdığı, sözlü kültürden yazılı kültüre doğru yeni enerjilerin yeni etkiler oluşturduğu, bu etkilerin de yaratıcılığa kendine özgü alanlar sağladığı anlaşılmaktadır.

Müzikte yeni yönelimlerin, modern etik ve estetikle ilgili paralel özellikler taşıyabilecek köprü kurucu özellikler taşımasının, insanlığın ve toplumun birikimlerinden yola çıkarak, insanların bilmedikleri yönlerinin farkına varmalarını sağlayıcı özellikler içerebileceği unutulmamalıdır. Çünkü, bu yönelimler bireysel

gelişimin ve değişimin oluşumuna ilk elden olumlu katkılar sağlayabilir.

Henüz kesin bir sınıflama yapılmamasına rağmen, çeşitli ölçeklerde ve yönelimlerde, iyi veya kötü pek çok müzik ve yaklaşım biçimi ortaya çıkmıştır. Eleştirel bakış, bütün dönemlerde tazeliğini koruyan kaçınılmaz bir süreçtir. Ancak, toplumu yönlendirici misyonları bulunan müzik aydınlarının, sanat yöneticilerinin, piyasa koşullarını düzenleyenlerin ve medyanın yapıcı tutumları, günümüzde toplumsal sorumluluklar içeren düzeylerdedir. İyi planlanmış deneysel çalışmalara ve kişisel yaklaşımlara eleştirel olduğu kadar hoşgörülü, sabırlı bakabilmek ve destek vermek önem kazanmaktadır.

Sonuçlar

Müziğin doğuşuna ilişkin teorilerde tartıştığımız gibi, müziğin evrimi toplumun evriminden ayrı tutulmayacağı için, bireysel başarıların düzeyi yüksek olsa bile, bu başarıların ortaya çıkışının toplumsal nedenleri mutlaka vardır. Müzik duyumu, birikimle ve çalışmayla yetkinleşen becerinin, insanoğluna tanrı ya da doğa tarafından verildiğini kabulensek bile, müzik tek başına bir uğraş olmaya insanoğlunun toplumsal gelişmesiyle başlamıştır.

Günümüzde toplum ölçüsünün yalnızca Batıya dayandırılmayacak oluşunun pek çok gerekçesi vardır. Modernizm anlayışının insanoğlunu taşıdığı nokta, küçülen dünyaya karşın, Batı ile sınırlandırılmayacak zenginliklere kaçınılmaz biçimde ulaşan insanoğlunun sorgulaması ve yeni yönelimlere doğru gitmesi gereken çizgiyi çoktan aşmış gözükmektedir. Artık, müzik kültüründe "dünya standartlarında, yüksek sanat, mükemmeli yakalamak" gibi içi dolu izlenimi veren ifadelerin, günümüz koşullarında, toplum kesimleri arasındaki kültürel farklılığı ve halkı profillere ayırıcı davranışları belirginleştirmeye dönük işlevselliğinin yanı sıra, akademi, sanat ve medya çevrelerinde gelişigüzel kullanılmasının da tartışılması gerekmektedir.

Adı ne olursa olsun, modernizm karşısında yer alıyor gibi gösterile-

rek aşağılanmaya çalışılan, sanatsal ve eğitimsel yaklaşım biçimlerinin, toplumun geçmişi, bugünü ve yarınıyla ilintili olduğu ve çağı bütünsel bakımdan kavrayıcı, iyi planlanmış tasarımlar oluşturduğu sürece, şimdide değin görülmemiş ölçüde değerlendirileceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1) Alpagut, Uğur. (2004). "İnsan Sesinde Müziğin Psikolojik Temelleri", Kim Kapattı Şu Müziği (Haz.Uğur Alpagut) içinde (12-16), Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara: Sözkese Matbaası.
- 2) Alpagut, Uğur. (2002). "Günümüz Koşullarında, Türk Halk Ezgilerinin Kemana Uyarlanması Ülkemizdeki ve Müzik Öğretmenliği Eğitimindeki Etkileri" 21. Yüzyıl Başında Türkiye'de Müzik Sempozyumu, Sevda Cenap And Müzik Vakfı: 281-292.
- 3) Brake, Barry. (2000).[Çevrimiçi] "Postmodernism", Communique a digital literary&arts journal. Elektronik adres: http://www.communiquejournal.org/t1_postmodernism.html
- 4) Chevassus, Beatrice.R. (2004). "Müzikte Postmodernlik" (Çev. İlhan Usmanbaş), 68, Pan Yayıncılık, İstanbul: Ayhan Matbaası.
- 5) Elliot, David. J. (2005).[Çevrimiçi] Websitesi. "Music matters, thoughts on music education, Q&A" Elektronik adres: <http://education.nyu.edu/music/musicmat/musicmat/index.html>
- 6) Kili, Suna (2003). "Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Basım, İstanbul: Şefik Matbaası.
- 7) Manoff, Tom. (1982). "Music: a Living Language" W.W. Norton a Company, New York.
- 8) Miller M. Hugh (1973). "History of Music" Bernes Noble Books a Division of Herper Row.P
- 9) Ong, Walter, J. (2003). "Sözlü ve Yazılı Kültür", 13-15, Metis Yayınları, Yayıncılık Matbaacılık, İstanbul.
- 10) Oransay, Gültekin. (1976). "Müzik Tarihi", Yayıncılık Eğitim Enstitüleri Müzik Bölümü, Ankara.
- 11) Schippers, H. (1996). "Teaching World Music In the Netherlands Towards a Model for Cultural Diversity in Music Education", International Journal for Music Education
- 12) Shiner, Larry. (2004). "Sanatın İcadı", (Çev.İsmail Türkmen) Ayrıntı Yayınları, Sena Ofset, İstanbul.

Jön Türkler'in şair militanı Ömer Naci

Ömer Naci'ye göre "milletleri geriye döndürecek engeller karşısında inkılâp, milletin elindeki yakıcı ve cevval bir yıldırımdır. Kendisine müracaat ettiren bir tamir ve terakki aletidir". Şöyle anlatır inkılabı: "O, aydınlatacak bir ışık ve bir meşaledir. O bir ateştir ki yakacaktır. Eğer bulutlar çoğalırsa, bu temiz ve yüksek gökyüzünü, o alçak ve korkunç karanlığın istilasına esir ederse, o vakit fırtınalar da kasırgalar da orada olur, değil mi? Müsterih olun efendim! Hugo'nun küçük Napoleon'a dediği gibi, o vakit yıldırımlar da orada olur."

Sarper Güzel

(Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümü Öğrencisi)

Sömürgeci Batı, ezilen milletlerin mücadele azmini kırmak için tarihte ne kadar ilerici devrimci değer varsa unutturmaya ya da kafalara, insanlık düşmanı değerler olarak yerleştirmeye çalışıyor. Emperyalist ABD ve AB'nin ülkeye yönelik büyük bir saldırı başlattığı şu günlerde sorunlara cevaplar çıkartacağımız koca bir tarihimiz var.

İşte bu nedenle tarihi diri tutmalıyız. Bu zor günlerde tarihe bakmalı ve geçmişte emperyalizme boyun eğmiş feodal sistemin hakim sınıflarına karşı büyük bir mücadele veren kişilikleri bütün yönleriyle ortaya çıkarmalıyız.

Bunlardan biri yorulmak bilmeyen mücadeleci kişiliğiyle Ömer Naci'dir. Mithat Paşalar, Namık Kemaller, Talat Paşalar ve Mustafa Kemallerin de dahil olduğu, milli demokratik devrim sürecine önderlik eden kuşağın tipik bir örneğidir Ömer Naci. Vatan ve hürriyet mücadelesinde yorgunluk, yılgınlık bilmeyen, cepheden cepheye koşan bir kuşağın temsilcisidir. Atatürk biyografilerinde adı "Atatürk'ü Namık Kemallerle yani vatan ve hürriyet uğruna mücadele edilmesi gerektiğine ilişkin fikirlerle tanıştıran kişi" olarak geçmiştir.

Gençlik yılları

Askeri künyesine 1878 Beylerbeyi-

İstanbul doğumlu olduğu yazılan Ömer Naci'nin ailesi bir kaza sonucu öldü. Defterdar Cemal Bey ve Hayriye Hanım tarafından kundaktayken evlatlık olarak alındı. Babasının görevi nedeniyle Bağdat'ta başlayan İdadi tahsili sırasında Arapça, Farsça ve Fransızca eğitimi aldı. Çok küçük yaşlarda şiire, ede-

Jön Türkler'in şair militanı Ömer Naci

biyata ve tarihe merak saldı ve güzel konuşması ile dikkat çekti. Babası Bursa'ya tayin edilince eğitimine Bursa Işıklar İdadisi'nde devam etti. Bursa'da Abdülhamit'in baskıcı yönetimi tarafından yasaklanan Namık Kemal'in şiirleriyle ve diğer yasak

yayınlarla tanıştı. Bunları hem okudu hem de okul arkadaşlarına okuttu. Kavgacı, haksızlığa tahammülü olmayan bir kişiliğe sahipti. Bu nedenlerle sık sık okul hapishanesine atıldı.

Ömer Naci okul hapishanesinin duvarına kazıdığı satırlarla tüm dünyaya meydan okudu: "Derd-i millet ile harab oldu ten / Neyleyim ikbali, istikbali ben."

İlk örgütlenme

Birçok hapis cezasından sonra durulmayan Ömer Naci nefer olarak askere yollanmak istendi, fakat babasının ricası ile affedildi ve Manastır Askeri İdadisi'ne sürgün olarak yollandı. Burada Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy gibi birçok kişiyle tanıştı. Okula gizlice Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın yasak şiirlerini soktu, bunları çoğalttı ve arkadaşlarının okumasını sağladı. Manastır Askeri İdadisi'nde yasaklara, takiplere rağmen vatan ve millet sevgisini anlatan eserleri okumak ve okutmak düzeyinde olan çabaları Harb Okulu'nda örgüt kurmaya kadar vardı. Mustafa Kemal'in önderliğinde Ali Fuat, İsmail Hakkı ve daha birkaç kişi ile birlikte bir örgüt kurdular. El yazısı bir dergi çıkardılar. Fakat Hürriyet fikirlerinin geliştiği okul sürekli gözetim altındaydı ve örgüt hafiyelelerin gözünden kaçmadı. Saraya jurnal edildiler. Bir toplantı sıra-

"27 Eylül 1907'de iki örgüt, Doktor Nazım'ın önerisiyle daha fazla tanındığı için Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşti."

sında sınıf basıldı. Okul Müdürü Ali Rıza Paşa sadece kınama cezası verdi, okuldan atılmaktan kurtuldular. Okuldan atılma tehlikesi yaşayanlar yalnızca onlar değildi. Özellikle Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye Abdülhamit'in keyfi yönetimine karşı ilericiler fikirlerin merkezi olmuştu. Birbirinden habersiz birçok örgüt vardı. Bu örgütlerle ilişkisi tespit edilen birçok genç sürgün ve hapishaneyle tanışmıştı.

Askerlik yılları

Ömer Naci 1902 yılında Harbiye'den teğmen rütbesiyle mezun oldu. İlk görev yeri Preşova'da, komutanının kızı Emine Hanımla evlendi. Bir yıl sonra oğlu Hikmet, daha sonra kızı Müzeyyen dünyaya geldi. Fakat diğer İttihat ve Terakki önderleri gibi o da hayatının büyük çoğunluğunu idealleri uğruna ailesinden uzakta geçirmek zorunda kaldı.

1905 yılında iyi Fransızcası nedeniyle İtalyan generalinin yaveri olarak Selanik'e tayin edildi. Ömer Naci bu yıllarda Tevfik Fikret, Mehmed Rauf, Mehmet Emin ve Celal Sahir Erozan gibi kişilerin de kadrosunda bulunduğu Servet-i Fünun, Musavver Fen ve Edeb gibi dergilere şiirler, yazılar yazdı.

Musavver Fen ve Edeb dergisinde çıkan Memişin Babası adlı hikayesinde Ömer Naci, savaş sırasında şehit düşen köylü Memiş'i ve ailesinin ruh halini anlattı, aynı zamanda ken-

di duygularını; Vatan için seve seve canını vermek.

Paris'e kaçış

Yazdığı dergilerden biri ise Çocuk Bahçesi Mecmuası'ydı. Ömer Naci ile Rıza Tefik arasında Mehmet Emin'in şiirleri üzerine bir tartışma

Ömer Naci Yahya Kemal'le birlikte sosyalist hatip Jean Jaures'i dinlemek için mitinglere katılıyordu. Barışın olabilmesi için toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını, yurtseverliğin önemini, Fransız Devrimi'ni, sosyalist hatip, mitinglerde anlatırken adeta kendinden geçerek dinliyordu.

başladı dergi sayfalarında. Tam bu sıralarda İngiltere ve Rusya arasında Reval'de görüşmeler başladı. Batı'nın hasta adam ilan ettiği Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması gündemdeydi. Ömer Naci, Rıza Tefik'e hitaben şöyle bir cevap yazdı: "Büyük bir tarih-i şan-ü şerefın kara topraklara serildiği bu hazin günlerde bunlarla mı uğraşacaktık". Bu ya-

zı sarayın gözünden kaçmadı. Harbiyelerin dikkatini üzerine çekti. Bir süre sonra 1907 Mart'ında doğduğu toprakları terk etmek zorunda kaldı. Gizlice Paris'e kaçtı. Paris'e kaçışının tek nedeni bu değildi. Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin 7 numarayla kayıtlı kurucularındandı ve en aktif üyelerindendi (aynı zamanda Mustafa Kemal'in ilk şubesini Şam'da kurduğu, gizlice Selanik'te de kurulan, daha sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne katılan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin de kurucusuydu). Ömer Naci bir yüzbaşı tarafından takibe alındı. Bir süre sonra tutuklanma emri çıktı. Emri gören Talat Paşa, Ömer Naci'yi örgütün daha fazla zarar görmemesi için kaçması konusunda ikna etti. 1907 Mart'ında Hüseyin Sami ile birlikte Paris'e kaçtı.

Ömer Naci'nin bir görevi daha vardı: Yurt dışındaki örgütlerle temasa geçmek, programlarını incelemek ve kendilerine yakın örgütlerle ilişki kurmak.

İttihat ve Terakki'nin kuruluşu

Prens Sabahattin'in Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nin adını, Osmanlı topraklarına emperyalist devletlerin müdahalesine olumlu baktığı için defterden sildi. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile ilişkiye geçti. Osmanlı'yı Abdülhamit'in istibdatından ve emperyalistlerin müdahalesinden kurtarmak isteyen bu cemiyet, işbirliği yapacakları cemiyetti. Ömer Naci cemiyetin yayın organı Şura-yı Ümmet'e yazılar yazıyor, Yahya Kemal'le birlikte sosyalist hatip Jean Jaures'i dinlemek için mitinglere katılıyordu. Barışın olabilmesi için toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını, yurtseverliğin önemini, Fransız Devrimi'ni, sosyalist hatip mitinglerde anlatırken adeta kendinden geçerek dinliyordu.

Ömer Naci'nin Paris'e gidişinden kısa bir süre sonra Doktor Nazım gizlice Selanik'e geldi, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyeleriyle görüştü. 27 Eylül 1907'de iki örgüt, Doktor Nazım'ın önerisiyle daha fazla

tanındığı için Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşti.

İran devrimcileri ile omuz omuza

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde isyanlar çıktı. Prens Sabahattin'in Erzurum'a gönderdiği Tosun Hüseyin Paşa'nın peşinden O da Erzurum'a gönderildi. Fakat O Erzurum'a varamadan isyan bastırıldı. Ömer Naci bu defa Van'da çıkan isyanı örgütlemek için bu şehre yöneldi. Ancak ulaşımın zorluğu ve parasızlık nedeniyle buraya zamanında varamadı. Ömer Naci hakkında tutuklama emri olduğu için İran'a kaçmak zorunda kaldı. Hoy şehrinde, İran devrimcilerinden Mirza Said'in yanında kaldı. Mirza Said'e ait Sırat-ı Müstakim adlı okula müdür oldu. Daha önce İran'da meşrutiyet ilan edilmişti. Fakat Naci'nin İran'da olduğu sıralarda Şah Mehmet Ali, meclisi topa tuttu. Mirza Said'le Ömer Naci bir çete oluşturarak dağa çıktılar. Şah kuvvetleriyle çatıştılar. Bir süre sonra Ömer Naci yakalandı. Cezaevine konuldu. İdam edilecekken son anda kurtuldu.

Reval'de imparatorluğun paylaşılması için emperyalist devletlerin yaptığı anlaşma bardağı taşıran son damla olmuştu. 1908 Devrimi gerçekleşti.

Şah, Osmanlı'nın baskısı ve İran'da gelişen hareketlerden çekindiği için Ömer Naci'yi serbest bıraktı. Mirza Said'le konferanslar vererek Van, Muş, Erzurum, Trabzon illerini gezdi. Gittikleri bütün yerlerde büyük gösterilerle karşılandılar.

Tekrar İran devrimcilerine yardım için görevlendirildi. İngiltere tarafından desteklenen 31 Mart gerici isyanı patlak verince Ömer Naci geri döndü, bu kez Hareket Ordusu'nun içindeydi.

1910 ve 1911 yılında yapılan İttihat ve Terakki kongrelerinde merkezi umumi üyesi seçildi. Sık sık çeşitli bölgelerde konferanslar vermek, örgütü yaygınlaştırmak için gezilere çıktı.

4 Ekim 1911'de İtalyanlar Trablus'a

saldırdı. Bu kez görev yeri Trablus'tur. İtalya ve Balkan saldırılarına karşı yapılan mitinglerde konuşmacı olarak vazgeçilmez kişilerden birisi Cavit Bey, diğeri ise Ömer Naci'ydi.

"Ömer Naci'nin hayatında dikkat çeken bir diğer nokta ise sosyalist Jean Jaures'in konuşmalarını büyük bir zevkle dinlemesidir."

Mebusluk yılları

1912'de Kırıkkilise mebusu seçildi. Prens Sabahattin ve Kamil Paşa'nın yönlendirdiği askerlerden oluşan Halaskaran Zabitan adlı grup, kan dökülmemesi için istediklerinin yapılmasını gazetelere ve meclise gönderdikleri mektuplarla istediler. Bu gruba karşı en ateşli konuşmayı Ömer Naci yaptı: "Milleti temsil eden bu meclis hakikati söylemekten geri durmayacaktır...Ve sonra size hakiki ordudan, bugün kan ağlayan vatanın şarkı, garbı tehlikede iken hakikaten bu vatani tutmak için azmetmiş olan Osmanlı Ordusu'ndan bahsedeceğim. O da bizimle beraberdir. C. nceye, öldürünceye kadar."

İttihatçılar muhalefetteydi. Sadrazam Kamil Paşa İstanbul'u kurtarma gerekçesiyle Edirne ve Çatalca'yı Bulgarlara bırakmak üzereydi. İtti-

hatçılar savaşmak taraftaydı. Küçük bir grupla Babıali'ye yürüdüler. Tarih 23 Ocak 1913. Talat, Enver, Yakup Cemil, Ömer Seyfettin, Ömer Naci... Ömer Naci ve Ömer Seyfettin halkı konuşmalarıyla peşlerine taktılar. Önerine geçen askerlere Ömer Naci yakasını açarak "düşmanı Çatalca'ya kadar getiren silahlarınızla, işte karşınızdayım, beni vurun" diye haykırıncı silahlar indi.

Askerler de halkın arasına katılmıştı. Halk "Yaşasın vatan, Yaşasın millet" diye bağırıyordu bir yandan.

Ve cemiyet iktidarı tamamen eline almıştı. Edirne kurtarıldı, ancak İmparatorluğun büyük topraklar kaybetmesi engellenemedi. Fransız Devrimi'nin ve diğer demokratik devrimlerin etkisiyle milliyetçilik fikri Osmanlı toprakları içinde de yayılmıştı, bağımsızlık talepleri kuvvetlenmişti. İttihatçılar emperyalistlerin müdahalesi engellenirse bir arada yaşama-ya devam edileceğini düşünüyordular. Fakat olmadı. İmparatorluk emperyalist devletlerin müdahalesiyle Balkanlar'daki topraklarını kaybetmeye başladı. Emperyalist

devletler yeni mevziler kazanmaya devam ediyordu. İttihat ve Terakki, Osmanlılık fikrinden vazgeçmişti. İslamcılık fikri daha ağır basıyordu.

İran'da gelen ölüm

Emperyalist devletler arasında paylaşım savaşının olacağını anlayan İttihatçılar, Osmanlı topraklarının da hedefte olduğunu farkındaydı. Savaşa tarafsız kalamayacaklarını anlamışlardı. İngiltere, Rusya ve Fransa'yla anlaşamayacaklarını bile bile görüştüler. Anlaşma sağlanamayınca Almanya'yla birlikte savaşa girdiler. Savaş sırasında Arapların tutumu İslamcılık politikasına darbeler vurdu. Artık İttihat Terakki içindeki kuvvetli akım Türkçülük/Turancılıktı.

Savaştan önce görevi istihbarat toplamak, düşman toraklarında çete savaşı yürütmek ve sabotaj düzenlemek olan Teşkilatı Mahsusa örgütü kuruldu. Ömer Naci bu örgütün ko-

Ömer Naci aynı zamanda Mustafa Kemal'in ilk şubesi Şam'da kurduğu, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin de kurucusuydu.

mutanları arasındaydı. Ermenilerle görüşecek komitenin içinde O da vardı. Fakat Ermenilerle anlaşamadılar. Ermeniler Rusya'nın safındaydı. Görev yeri İran Azerbaycanıydı. Ruslara karşı savaşıyordu. Küçük gönüllü birlikleriyle önemli başarılar kazandı. Urmiye'yi aldı. Fakat bu sırada tifüsle yakalandı. Ve görevi başında ölerək şehit oldu.

İttihat ve Terakki'nin toplumsal dayanağı

Ömer Naci'nin hayatı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı öne sürülmüş ve sık sık tekrarlanan bir tezi; "İttihat ve Terakki sınıfsal bir temelden, 1908 Devrimi toplumsal dayanaktan yoksundur!" iddiasını çürütür niteliktedir. Emperyalist devletler Osmanlı üzerindeki baskılarını gittikçe artırıyordu. Makedonya'da ı-

Ömer Naci'nin hayatı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı öne sürülmüş ve sık sık tekrarlanan bir tezi; "İttihat ve Terakki sınıfsal bir temelden, 1908 Devrimi toplumsal dayanaktan yoksundur!" iddiasını çürütür niteliktedir.

lahat yapılmasını sağlamak için Mirdilli ve Limni adaları işgal edildi. Abdülhamit yönetiminin çözümsüzlüğü genel bir hoşnutsuzluk yarattı. Yerel yöneticilerin tavırlarına halk tepkiliydi. Rüşvet ve haksızlık halkı bezdirmişti. Keyfi vergiler huzursuzluğu iyice artırdı. 1905'te Rusya'da ve daha sonra İran'da başlayan hareketler Osmanlı İmparatorluğu'na sıçrar. Emperyalist devletlerin rekabetine dayanamayan esnaf, zanaatkar, milli burjuvazi, köylüler, işçiler, asker, memur ve aydın kitleleri yılların biriktirdiği hınçla Balkanlar'da, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Ankara, Kastamonu, Van ve Sivas'ta binlerce kişinin katıldığı isyanlar çıkarır. Devlet daireleri işgal edilir, kimi yerlerde valiler görevden alınır. Ömer Naci bu isyanlara katılamamış olsa da İttihat ve Terakki'nin bu hareketlerdeki etkisi göz ardı edilemez. Asıl önemli nokta ise cemiyetin bu mücadeleleri yakından takip ettiğini Ömer Naci'yi isyan bölgelerine göndermesinden anlıyoruz. Çünkü cemiyet bu mücadelelerin yarattığı birikim ve enerji sonucu başarıya ulaşacağına farkındadır.

Ömer Naci'nin devrimciliği

Ömer Naci'nin hayatında dikkat çeken bir diğer nokta ise sosyalist Jean Jaures'in konuşmalarını büyük bir zevkle dinlemesidir. Ondan etkilenmediği kesindir. Fransız Devrimi konusunda uzmandır ve konuşmalarında sosyalizmi de anlattığı kesindir. O dönem Avrupa'da sömürgecilğe karşı çıkan tek önder olduğu da düşünülürse Ömer Naci'yi epey etkilemiş olması muhtemeldir. Ömer Naci'ye göre "milletleri geri-

ye döndürecek engeller karşısında inkılâp, milletin elindeki yakıcı ve cevval bir yıldırımdır. Kendisine müracaat ettiren bir tamir ve terakki aletidir". Şöyle anlatır inkılabı: "O, aydınlatacak bir ışık ve bir meşaledir. Kimi? Bilenlerle, kabul edenleri! O bir ateştir ki yakacaktır. Kimi? Körlerle, inkar edenleri!...Eğer bu bulutlar çoğalırsa, bu temiz ve yüksek gökyüzünü, o alçak ve korkunç karanlığın istilasına esir ederse, o vakit fırtınalar da kasırgalar da orada olur, değil mi? Müsterih olun efendim! Hugo'nun küçük Napoleon'a dediği gibi, o vakit yıldırımlar da orada olur."

Halkçıdır, halkın iradesini her şeyin üstünde tutar. Kişisel ihtiraslar peşinde olan yöneticilere karşı halkı uyarır. Hükümet hata yaptığında onu uyaracak meclisin olduğunu, meclis görevini yapmaz ise "millet o meclisi değiştirmelidir" der.

Cemiyetin tahakküm kurduğunu söyleyenlere karşı ise meşrutiyeti getirenin cemiyet olduğunu, 31 Mart hareketini önleyen yine cemiyet olduğunu, bu mücadelenin süreceğini kimsenin henüz istikrar beklememesi gerektiğini söyler. Çünkü inkılaplardan sonra gelen dönemlerin istikrara tahammülü yoktur, der.

KAYNAKÇA

- 1) Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İletişim Yayınları.
- 2) Tahir Hatipoğlu, Jön Türklerden Son Türklere Tıbbiyeli, Otopsi Yayınları.
- 3) Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Temel Yayınları.
- 4) Zafer Kars, 1908 Devriminin Halk Dinamiği, Kaynak Yayınları.
- 5) Fethi Tevetoğlu, Ömer Naci, MEB Yayınları.
- 6) Taylan Sorgun, İttihat ve Terakki-Devlet Kavgası, Kum Saati Yayınları.
- 7) Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları.
- 8) Hikmet Çiçek, Dr. Bahattin Şakir, İttihat ve Terakki'den Teşkilatı Mahsusa'ya bir Türk Jakoben, Kaynak Yayınları.
- 9) Falih Rıfkı Atay, Çankaya.
- 10) Jean Jaures, Demokrasi-Barış-Sosyalizm, Evrensel Basım Yayın.
- 11) Ernest E. Ramsaur, Jön Türkler-1908 İhtilali'nin Doğuşu.

İlköğretim matematik problemleri

Bu yazıda, ilköğretim 1-8. sınıflarda okutulan matematik ders kitaplarındaki problemlerin içerikleri üzerinde durulmaktadır. Yirmi kitapta yer alan toplam 2662 problem taranarak çeşitli bulgular elde edilmiştir. Serbest piyasa mantığının hâkim olduğu problemlerde sağlıklı beslenme modelleri önerilmekte, tüketim budalılığı normal gösterilmekte, taksitli yaşam ve çocuk yaşta işçilik vb. örneklerle de sosyo-ekonomik sorunlar kader olarak sunulmaktadır.

Hüseyin Canerik

(Matematik Öğretmeni)

Öğrencinin karşılaştığı problemleri çözebilecek yöntemler geliştirebilmesi, ilköğretim okulu matematik dersinin genel hedeflerinden biridir. Matematik problemleri, öğrencilerin yaşamda karşılaştıkları farklı sorunlara çözüm üretebilmelerine olanak sağlar. Öğrencilerde problem çözmeye yarayacak şekilde düşünme yolunun geliştirilmesi, matematikte edinilen bilgi ve becerilerin günlük hayattaki problemleri çözmede kullanılması, İlköğretim Matematik Dersi Öğretim Programı'nın (MEB, 2000, 43) hedefleri arasında yer almaktadır. Bireylere gelecekte karşılaşılabilecek problemlerin üstesinden gelebilecek becerileri kazandırmak eğitimin öncelikli hedefidir. Bu beceriler, problem çözmenin eğitimin merkezine alınmasıyla kazandırılabilir (Lester, 1994, 662'den aktaran; Karataş ve Güven, 2004, 132).

Klaas'a göre John Dewey (Kagan ve Cynthia, 45'ten aktaran; Baykul, 1999: 63) problemi, insan zihnini karıştıran, ona meydan okuyan ve inancı belirsizleştiren her şey olarak tanımlamaktadır. Charles ve Lester'e göre (Van de Wella, 1978, 20'den aktaran; Baykul, 1999: 63-64) problem, çözümünü için birey tarafından hazır bir yolu bilinmeyen ve bireyin çözmeye kalktığı bir iştir.

Francis Bacon (2000), "Bir insanın akli, orada burada geziyorsa, onun matematik problemleri çözmesini sağlayın." önerisinde bulunmaktadır. Problem, bir durumu hikâye eder şekilde gereği kadar açık olma-

lı, aynı zamanda öğrencilere bir takım bilgiler kazandırmalıdır (MEGSB, 1988: 295). Problem aynı zamanda bilgi kaynağıdır. İlköğretim programında ifade edilen amaçlara ulaşmak için problem etkili araçlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal çarpıklıklar

Ders kitaplarında, bazı toplumsal çarpıklıklar (gelir dağılımındaki eşitsizlik, cinsiyet ayrımcılığı, sağlıklı beslenme vb.) değiştirilemez gerçekler biçiminde sunulmaktadır. Problem, okullarda, çırpınan sistemin eline tutuşturulan bir tür can simidi işlevi görmektedir. Matematik problemleriyle bozuk yollar, çocuk yaşta satıcılık, kısıtlanan sosyal haklar ve tüketime dayalı yaşam olağan gösterilmektedir:

"Bir memur, kazancının yüzde 40'ını ev kirasına, yüzde 35'ini yiyeceğe, yüzde 10'unu giyeceğe, yüzde 15'ini de diğer ihtiyaçlarına harcamaktadır. Bu harcamaları bir daire

grafisinde gösteriniz." (Eden ve Kuru, 2001:143).

Elektrik ve su tesisatı olmayan evler, buzdolabı ve çamaşır makinesine sahip olamayan aileler problem aracılığı ile varlığını sürdürmektedir (Gencel,2003:29-30).

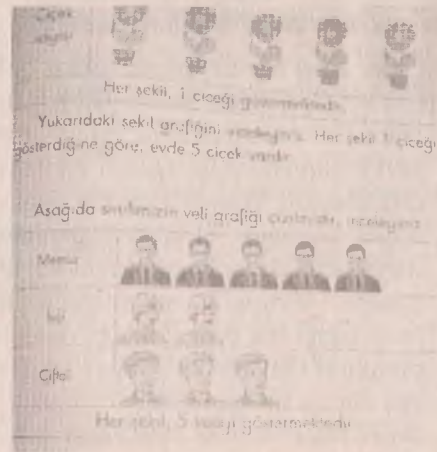
Çocukların limon ya da simit satmaları ve işçilerin haftada altı gün çalışmaları doğal karşılanmaktadır:

"Haftada 6 gün çalışan bir işçi, günde 8 saat çalışmaktadır. Bu işçi, 4 haftada kaç saat çalışır? Bir çocuk, 3 tanesini 45.000 TL'den aldığı limonların 5 tanesini 100.000 TL'den satıyor. Aldığı limonlardan 350.000 TL kazanıyor. Çocuk, kaç tane limon almıştır?" (Yıldırım, 2001: 63-86).

Yazın az sayıda öğrenci tatil yaparken, tatilini evde ya da çalışarak geçiren öğrenci toplamı daha fazla gösterilmektedir (Yıldırım, 2000: 69) Oysa yasalara göre çocuk yaşta işçilik suçtur. Çocuklar, ilköğretimin ilk yıllarında problemler aracılığı ile vahşi piyasa ekonomisinin soğuk yüzüyle tanıştırılmaktadır.

Problemlerde Atatürk'e yer yok

Atatürk'le ilgili problem sayısı yok denecek kadar azdır. Cumhuriyet Devrimimizin önderinin adı birçok kitapta anılmamaktadır. 2662 problemden sadece 30'u (yüzde 1.1) Atatürk'le ilgilidir. Bunlardan 6'sı 3. sınıf kitabında (Yıldırım, 2000), her birinde 4'er tane olmak üzere 16'sı 4. sınıf kitaplarında (Sönmez, 2000; Coşkun ve Sancar, 2000; Yıldırım, 2001; Gül, 2004), 3'ü 5. sınıf kita-

bında (Eden ve Kuru, 2000), 4'ü 6. sınıf kitaplarında (Bilgi, Ekmen, 2001; Eden ve Kuru, 2004), 1'i de 7. sınıf kitabında (Güneş, Taşkiran ve diğerleri, 2004) yer almaktadır.

1. sınıflarda okutulan ve MEB tarafından öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılan iki ayrı ders kitabında (Dede, Kılıçoğlu, Micozkadıoğlu, 2001; Aydın, Gencel, 2004) Atatürk, 5. sayfadaki portreden başka hiçbir şema, alıştırma ya da problemde işlenmemiştir. 1. sınıfta okutulan bir başka ders kitabında da (Aydoğdu ve Gündoğdu, 2003) Atatürk'le ilgili hiçbir probleme yer verilmemiştir. 2. sınıf kitabında Atatürk'le doğrudan ilgili bir tek probleme rastlanmazken, sadece Atatürk Haftası ile ilgili probleme yer verilmiştir (Büyükkoyuncu, 2000:100). 3. sınıflarda okutulan iki ayrı ders kitabında (Yıldırım, ?; Arslan, Gürsoy ve Şahin, 2004) Atatürk'le ilgili tek problem yer almamaktadır. MEB Talim

Terbiye Kurulu'nun (TTK) 23.07.1999 tarih ve 143 sayılı kararı ile 7. sınıf ders kitabı olarak kabul edilen ve MEB tarafından 2001 yılında 50 bin adet basılan kitapta (Kılıç, Şahin ve Tortumlu, 2001) Atatürk, Gençliğe Hitabe ve portreden ibarettir. Atatürk, kendi buluşu geometri kavramlarının (çap, yarıçap, üçgen vb.) geçtiği konularda bile tek sözcükle anılmamıştır. (Atatürk'ün geometri ile ilgili çalışmasından 8. sınıf kitaplarında kısaca söz edilmiştir.) 7. sınıflarda okutulan bir diğer kitapta da (Salan, 1992), Atatürk problemlerde işlenmemektedir. Atatürk'e hiçbir problemde yer verilmeyen bir diğer ders kitabı da 6. sınıflarda okutulmaktadır (Gencel, Salan, 2001). Atatürk'le ilgili problemlere MEB tarafından ücretsiz dağıtılan 8. sınıf ders kitaplarında da rastlanmamaktadır (Kaya ve Salman, 2004; Buhan ve Yeniay, 2001).

Paylaşım ruhu yaşıyor

Matematik problemlerinde paylaşma duygusuna vurgu yapıl-

maktadır. İnsanı bencilliğe sürükleyen ve yalnızlaştıran çürümüş sistemin matematik ders kitaplarında yeterince yer alması olumludur. 2662 problemden 88'inin konusu paylaşımdır. Ceviz, paylaşılan nesnelerin başında gelmektedir. Toplumumuzun, bunca olumsuzluğa karşın, bazı olumlu değerleri yaşatması ders kitaplarını da etkilemektedir:

“Öğretmenimiz, öğrencilere dağıtmak için sınıfa 372 fındık getirdi. Her birimize 14 tane dağıttı. Kendisine de 8 tane kaldı. Sınıfımızda kaç öğrenci vardı?” (Yıldırım, 2001:80).

“Serdar'ın annesi, bir miktar cevizi 3 çocuğuna eşit olarak paylaştırdı. ...” (Yıldırım, 2001:80).

“Ali, 45 tane cevizin 3/5'ini arkadaşlarına eşit olarak paylaştırdı. ...” (Eden ve Kuru, 2001:49). “Bir anne, 18 cevizi iki çocuğuna eşit biçimde paylaştırdı. ...” (Yıldırım, 2001:138). “25 elmayı eşit sayıda 5 arkadaş paylaştık. ...” (Sönmez, 2000 a:170).

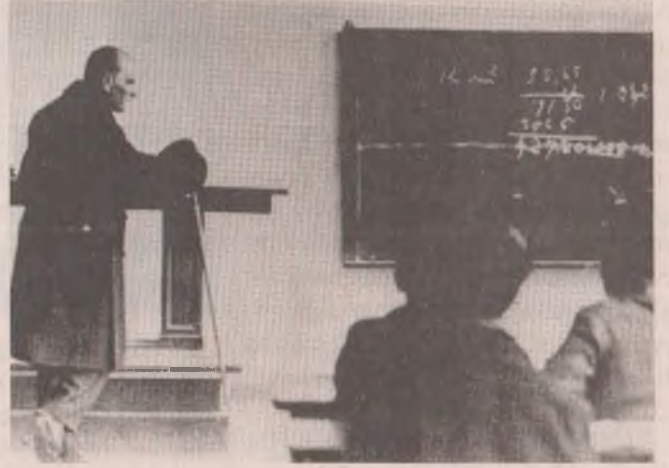
Kızlarla erkekler yan yana gelemiyor

8. Sınıf kitabında (Kaya ve Salman, 2004:172) aynı sayfada yer alan 3 ayrı problemde kız öğrencilerle erkek öğrenciler bir türlü yan yana gelemiyor:

9. problem: “3 kız ve 4 erkek öğrenci, erkekler ve kızlar ayrı ayrı yan yana olmak üzere, 7 koltuğa kaç değişik şekilde oturabilir?”

10. problem: “4 kız ve 4 erkek, kızlarla erkekler yan yana gelmemek koşuluyla, düz bir sırada kaç değişik biçimde fotoğraf çektirebilir?”

16. problem: “5 erkek ve 3 kız öğrenci, yuvarlak bir masa etrafında,

kızlar bir arada olmak üzere, kaç farklı şekilde oturabilir?”

Grup oyunları ve birden çok adın geçtiği problemleri kuranlar, karma eğitimi bir türlü kabullenememekte-dirler:

“Ali'nin 9 bilyesi vardı. Ahmet 5, Yusuf da 4 tane daha verdi. ...” “Ayşe'nin 4, Özge'nin 5, Gül'ün de 6 şeker var. ...” “Ayşe 32 kg, Özge 34 kg'dır. İkisi kaç kg'dır?” “Hasan'ın 20, Kemal'in 10, Tahsin'in de 30 cevizi var. ...” (Sönmez, 2000 a:100-104). “Sevda 3, Leyla 2, Sibel 2 bayrak getirdi. ...” Ali'nin 5, Lokman'ın 2 bilyesi var. Mehmet'in ise 1 bilyesi var. ...” “İşıl doğum günü pastasına 5 tane mum dikti. Fatma ise 2 tane mum dikti. ...” “Onur'un 5 miske-ti vardı. 2 tanesini Fatih'e verdi. ...” “Sınıfa Serkan 12, Melih 7 tebeşir getirdi. ...” (Dede ve diğerleri, 2001:132-145-155). “Arkadaşla-rımla postaneye gittik. Ben 13 kartpostal attım. Ali benden 2 kartpostal eksik attı. Mehmet ise 10 kartpostal attı. ...” “Ali, Mehmet ve Emre'nin kütleleri...” (Büyükkoyuncu, 2000:168-182).

Kız öğrenci mevcudu az

Problemlerde kız öğrenci mevcudu erkeklerden düşük olarak gösterilmektedir. 2662 problemde 93'ü öğrenci mevcudları (sınıf, okul, grup vb.) ile ilgilidir. Bu problemlerden 44'ünde erkekler kızlardan fazla, 3'ünde sayılar eşit, 17'sinde kız öğrenci sayısı fazla gösterilirken, 29'unda ise cinsiyetle ilgili bilgiye yer verilmemiştir. 3. sınıf ders kitabında yer alan dokuz grafikten 5'inde erkekler, 1'inde kızlar fazlayken,

3 grafikte ise öğrenci sayıları eşit gösterilmektedir (Arslan, Gürsoy, Şahin, 2004:182-187-190). 2. sınıf kitabındaki iki grafikten birinde öğrenci mevcudu, diğerinde de apartmanda oturan kadın-erkek sayısı gösterilmektedir. Grafiklerde kız öğrenci mevcudu ve apartmanda oturan kadınların sayısı erkeklerden düşük gösterilmektedir. Bir grafiğe göre, erkekler kız öğrencilerden daha başarılıdır (Büyükkoyuncu, 2000:178-179-181).

MEB'in 4. sınıf kitabındaki bir problemde kız öğrenci sayısı rekor denecek kadar azdır: "Bir okulun 400 öğrencisinden yüzde 4'ü kız öğrencidir. Bu okuldaki kız öğrencilerin sayısını bulunuz." (Kılıç ve diğerleri, 2001:112).

Kız öğrenci mevcudunun fazla gösterildiği bir problemde de kızların devamsızlık oranı erkeklere göre yüksek gösterilmiştir (Yıldırım, ? : 99). 20 kız öğrenciden 1/10'nun devamsızlığı da bir başka örnektir (Büyükkoyuncu, 2000: 77). Bir başka örneğe göre, köy ilköğretim okulundan mezun olan 76 öğrenciden 14'ü liseye devam ediyor. Liseye giden öğrencilerin 6'sı kız, 8'i erkek öğrencidir (Yıldırım, 2000: 96). Görüldüğü gibi her koşulda erkekler tartışmasız üstünlüğe sahiptir.

Problemlere göre, kız mevcudu sadece sınıflarda değil, yerleşim birimlerinde de azdır: "Bir ilçede 3672 kadın vardır. Kadınların sayısından 188 fazla da erkek vardır. ..." (Yıldırım, ? : 80). Bayan yolcuların sayısı da erkeklerden düşüktür: "Bir otobüsteki yolcuların 21'i erkek, 17'si bayandır. ..." (Sönmez, 2000 a:104).

Problemlere bakılırsa, erkekler kızlardan daha uzundur: "Gökçen 1,46 m boyundadır. Sercan, Gökçen'den 0,1 m daha uzundur. Sercan'ın boyu kaç m'dir?" (Sönmez, 2000: 111). Varlıklar arasındaki uzunluk ve kısalık ilişkisinin anlatıldığı bir resimde en uzun boylu çocuk erkek, en kısa boylu çocuk ise kızdır (Büyükkoyuncu, 2000: 55).

Problemlerde erkek atletlerin hızına erişmek olanaksızdır: "İki sporcu arkadaşın Can, günde 3 saat 2 dakika; Mert 230 dakika koşuyor.

..." (Bilgi ve diğerleri, 2001:216). "Beden eğitimi dersinde erkek öğrenciler 1200 m koşuyorlar. Kız öğrenciler ise 985 m koşuyorlar. ..." (Yıldırım, ? : 104).

Annenin, telefonla görüşme süresi babadan daha kısadır (Büyükkoyuncu, 2000: 171).

Çiçek toplamak kızların işi

Taranan problemlerin tamamında çiçek toplama işi kız öğrencilerin görevi olarak ifade edilmektedir. İncelenen problemlerden 6'sı çiçek derleme ya da vazoya çiçek koymakla ilgili olup, tamamında kızlar rol almaktadır. Çiçek derleme görevinin kızlara ait olduğu 'gerçeği' resimlere de yansımaktadır (Büyükkoyuncu, 2000: 57). Örneğin bir kır gezisinde çiçek toplayan üç öğrencinin (Başak, Mine, Ayten) tamamı kızdır (Büyükkoyuncu, 2000: 99).

Yaşlı babalar, genç anneler

Geleneksel aile yapımız otomobilde oturma düzenine bile yansımaktadır; babaların sürücü olması durumunda dedeler önde, anneanneler ve anneler ise arkada oturur. (Bu durum aslında protokol kurallarıyla gelişmektedir. Çünkü amir sağ arka koltukta oturur.) Ders kitaplarında erkek eşinden yaşça büyük, uzun boylu ve daha güçlü bir biçimde betimlenir. Problemlerde de bu kural değişmemektedir. Yaşla ilgili 114 problem yer almaktadır. Anne ve baba yaşlarının karşılaştırıldığı bütün problemlerde babanın yaşça büyük olduğu gözlenmektedir:

"Dedem, annemden 22 yaş, babamdan da 15 yaş büyüktür. Annem, 34 yaşındadır. Babamın ve dedemin yaşları kaçtır?" (Büyükkoyuncu, 2000: 122). "Ben 12 yaşındayım. Annem 36, babam da 41 yaşındadır. 3 yıl sonra üçümüzün

yaşları toplamı kaç olur?" (Yıldırım, ? :68). "Babam 41 yaşındadır. Annem babamdan 5 yaş küçüktür...." (Sönmez, 2000 a: 136).

Erkekler yolcu otobüsünde bile sayıca fazladır: "Bazıları evli olan yolcuların bulunduğu bir otobüste 36 erkek, 23 kadın yolcu vardır. ..." (Kılıç ve diğerleri, 2001: 96). "Bir trenin, bir vagonundaki her dört yolcudan biri kadındır...." (Büyükkoyuncu, 2000: 166).

Yaşça babadan küçük olan annenin boyu da kısadır: "Benim boyum 127 cm'dir. Annemin boyu, benim boyumdan 35 cm uzundur. Babamın boyu da annemin boyundan 23 cm uzundur. ..." (Yıldırım, ? :74). "Babamın boyu 185 cm; annem, babamdan 15 cm kısadır. ..." (Sönmez, 2000: 207). Baba anneden uzun olunca, doğal olarak kilosu da fazla olmaktadır: "Ben, 40 kg geliyorum. Annem benden 25 kg, babam ise annemden 15 kg fazladır. ..." (Sönmez, 2000: 112).

Anneanne kavramı yok

İlköğretim matematik ders kitaplarında anneanne kavramına hiç yer verilmemiştir. Problemlerde sadece dedelere yer verilmiş, büyükanneler yok sayılmıştır. Dede kavramı 7 problemde farklı biçimlerde (yaş, torunları için alışveriş) işlenmiştir. 2662 problemde sadece birinde babaanne kavramına rastlanmaktadır (Ülker ve Sancar, 2000: 47).

Anne ve Babaya Geleneksel Rol

Problemlerde anne ve babaya geleneksel rol yüklenmektedir. 2662 problemde 72'sinde anneler, 24'ünde ise babalar geleneksel rol üstlenmişlerdir.

Yoksulluk problemlerde de kadınları ezmektedir: "Annem, 975.000 TL'ye bir çiftlik terlik satın aldı ve 275.000 TL verdi. Kalanını da 2 eşit taksitte ödeyecektir. Annem bir taksitte kaç TL ödeyecektir?" (Yıldırım, 2001:80).

6. sınıf kitabında (Bilgi ve diğerleri, 2001) geleneksel rolle ilgili ilginç örneklerle yer verilmektedir: Piknikte karpuz dilimleme görevi Özen'in annesine aittir (s.80). Anne-si, Özlem'e 1,25 m kumaşla gömlek,

60 'cm kumaşla etek dikecektir (s.187). Bahçeyi çapalama görevi Ahmet'le babasına aittir (s.216).

"Babam, akşam eve gelirken 2 kg fasulye aldı. Annem 0,93 kg'ı ile yemek yaptı. ... ?" (Ülker ve Sancar, 2000: 90). "Annem, pazardan aldığı 3,7 kg çileğin 2,4 kg'ını reçel yapmak için kullandı. ..." "Bir anne, aldığı kumaşın, 2,3 m'sinden kızına, 2,5 m'sinden oğluna, 3,5 m'sinden de kendine elbise dikti. ..." (Sönmez, 2000:185-186).

Pasta yapma görevi Ayşe'nin annesine aittir (Yıldırım, ? : 109). Diğer anneler gibi, Ali'nin annesi de pasta yapar (Yıldırım, 2000: 113-114). Annenin 'kas gücü' sadece geleneksel rollerde işe yaramaktadır: "Annem, 27 m uzunluğundaki çamaşır ipini iki parçaya böldü. ..." (Yıldırım, ? : 164).

Ulaşımda tek seçenek: karayolu

Problemlerde otobüs vb. taşıtların hızına ulaşmak neredeyse olanaksızdır. Ulaşım sorunu karayoluyla halledilmiştir; bozuk yollar zaman zaman onarılsa da (Yıldırım, 2001: 171) ülkenin değişmez bir gerçeği olarak yeniden bilince dönüştürülmektedir. Ulaşım ile ilgili 144 problemden 118'i kara taşıtları üzerine kurulmuş; yük ve yolcu taşımacılığı görevi otobüs, otomobil, kamyon vb. araçlara devredilmiştir. Ulaşım ve taşıma ile ilgili problemlerden 16'sı demiryolu, 4'ü denizyolu, 6'sı da havayolu üzerine kurulmuştur.

1. sınıf kitabındaki ulaşım örneklerinden 15'inde karayolu araçları yeğlenmiştir (Aydoğdu ve Gündoğdu, 2003).

Problemlerde ayakta yolcu taşınması da doğal bir durum olarak gösterilmektedir: "Bir otobüste oturan yolcuların sayısı 45, ayaktakilerin sayısı 27'dir. İlk durakta 19 yolcu indiğine göre, otobüste kaç yolcu kalmıştır?" (Sönmez, 2000 a:136).

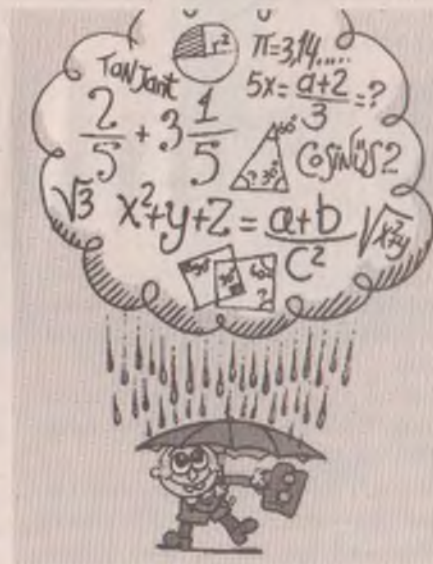
Yazım yanlışları

Matematik ders kitapları süregelen yazım yanlışları ile doludur. Ders kitaplarındaki alıştırma ve problemlerde sayılar kesme işareti kullanılmadan sıra ve üleştirme sıfatı almıştır. Söz konusu yazım yanlışına, az sayı-

da ders kitabında rastlanmamaktadır (Eden ve Kuru,2001; Sönmez, 2000; Sönmez, 2000 a). Bilindiği gibi kesme işareti ilköğretim 1. sınıftan itibaren kullanılmaktadır. Atatürk'ü çok severiz cümlesini yeni kavrayan öğrenciler küçük yaşta kesme işaretiyle tanışmaktadır. Fakat kitapların içindekiler bölümü, ara başlıklar, problem ve alıştırmalarda, sayılardan kesme işareti ile ayrılması gereken üleştirme sıfatları (8'er, 9'ar vb.), sıra sıfatları (5'inci, 9'uncu vb.) sayılardan ayrı yazılarak anlamsız sözcüklere (9 uncu, 8 inci vb.) dönüştürülmüştür. Yine -de, -da gibi bulunma hâli ekleri de kesme işaretiyle ayrılmadan (8 de, 10 da vb.), -den başka anlamına gelecek biçimde ayrı kullanılmıştır:

"B= (10 a kadar tek sayılar) D kümesinin bütün alt kümelerinin sayısı 8 dir. 2 rakamının sayı değeri 2 dir. Elde edilen bölüm 0,48 dir. E k=Ø dir. Can, matematik sınavında her 6 sorudan 4 ünü doğru yanıtlıyor." (Bilgi, Ekmen ve Gürsoy, 2001: 4, 8, 36, 137, 154, 229).

"(-3) _ = (-3)x(-3) = +9 dur." (Güneş, Taşkıran, Karabıyık, Şekerci, 2004: 6). "1317 deki rakamlar kümesi A, 33 178 deki rakamlar kümesi B dir." (Eden ve Kuru, 2004: 26). "Paramın 0,23 ünü harcadım. Geriye kaçta kaç kalmıştır?" (Yıldırım, 2001: 162). "35 000 000 TL nin yüzde 60 tan 8 aylık faizini hesaplayalım" Tortumlu, Kılıç ve Şahin, 2001: 117). "A kümesinin eleman sayısı 5 tir." (Gül, 2004:13).

Yukarıda belirtilen yazım yanlışları söz konusu kitaplarda farklı biçimlerde defalarca tekrar edilmiş olup, hiçbir yerde doğru olarak yazılmamıştır.

Kesme işareti sayılarda hiç kullanılmadığı halde, bazı sözcüklerde gereksiz yere kullanılmıştır: "Benim boyum 127 cm dir. Annem'in boyu, benim boyumdan 35 cm uzundur. ..." (Yıldırım, ? :74).

Problemlerde bazı dizgi hataları da mevcuttur: "Babasının yaşı, Ayşegül'ün yaşının 4 katından 3 fazladır. Babası 39 aşında ise, Ayşegül kaç yaşındadır?" (Yıldırım, ? : 147).

Problemün öznesi: Ali

2662 problemde toplam 580 isim geçmektedir. Bu isimlerden, birden fazla kullanılanlar çıkartıldığında, geriye 266 isim kalmaktadır. 266 isimden 136'sını erkekler, 130'unu da kızlar oluşturmaktadır. Problemlerde en çok yer alan isimler: Ali (75), Ayşe (53), Ahmet (44), Özlem (21), Murat (18), Mehmet (17), Can (16), Emre (13), Özge (13), Hakan (12). Problemlerin değişmez öznesi Ali'dir. En çok kullanılan ilk 10 isimden 7'si erkek, 3'ü kızdır. Problemlerde Devrim, Kurtuluş ve Büşra adlarına hiç rastlanmazken, Kübra sadece bir yerde geçmektedir. Problemlerde soyadına hiç rastlanmamaktadır.

Bakkal amcalar

Problemlerde alışveriş kavramı en ön sırada yer almaktadır. 310 problem alışveriş üzerine kurulmuştur. Bu sayıya 38 bakkal problemi eklendiğinde, alışverişle ilgili problemlerin sayısı 348'e çıkmaktadır. Tüketime yönelik 348 probleme karşılık, sadece 115 problem üretim içeriklidir. Üretim içerikli 115 problem-den 21'i ilköğretim Matematik 6. sınıf ders kitabında (Bilgi, Ekmen ve Gürsoy, 2001), 12'si de 5. sınıf kitabında (Eden ve Kuru, 2001) yer almaktadır.

Bakkal, problemlerin temel alışveriş mekânıdır. Posbıyıklı, mavi önlüklü bakkal amcalar, problemlere bakılırsa, sadece erkeklerin yapabilecekleri bir meslek icra etmektedirler. Ders kitaplarında satıcı abla veya

teyze kavramlarıyla karşılaşılmamaktadır. Hiçbir problemde süper market kavramına rastlanmamaktadır. Türkiye ulusal pazarı, kendine, matematik problemleriyle sınırlı yaşam hakkı bulabilmiştir. Yabancı sermayenin ulusal pazarı teslim alma girişimleri, şimdilik, öğrencilere olağan bir durum olarak yansıtılmamaktadır. Problemlerden 38'inde, bakkallar, alışveriş mekânı olarak gösterilmektedir.

Alışveriş mekânları arasında bak- kalın yanı sıra pazar yeri, kırtasiye dükkânı ve manavlara da sıkça rastlanmaktadır. Dev alışveriş merkezleri, yabancı sermayenin denetimindeki 'gros', 'süper' ya da 'hiper' marketler henüz ders kitaplarına girmemiştir.

Sağlıksız beslenme modeli

Uzmanların, sağlıksız beslenme ile ilgili uyarıları problemlere yansımamaktadır. Problemler yoluyla, öğrenci sağlığına zarar veren gazlı içecekler ve ayaküstü beslenme olağan bir durum olarak yansıtılmaktadır. Problemler yoluyla, öğrencide dikkat bozukluğuna ve şişmanlığa yol açan bazı besin maddelerinin satışı okul kantinlerinde gerçekleştirilmektedir. Öğrenci, okul kantininden kola, tost ve ayran satın almaktadır (Yıldırım, 2001: 36). "30 kişinin bulunduğu bir toplantıda, gazoz veya meyve suyu içilmiştir. ..."

Öneriler

1) Başta Atatürk olmak üzere, ulusal kahramanlarımızı; özgürlük ve bağımsızlık mücadelelerimizi (Meşrutiyetler, Çanakkale Zaferi, Ulusal Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet Devrimi vb.) tanıtan problemler kurulmalıdır.

2) Problem, öğrenciye olumlu davranış kazandırmanın (vatan sevgisi, bilimsel düşünme, çalışkanlık, fedakârlık duygusu, başkalarının haklarına saygılı olma vb.) aracı olarak değerlendirilmelidir.

3) Matematik ders kitaplarındaki şema, grafik, alıştırma ve problemler cins ayrımcı özelliklerinden arındırılmalıdır.

4) Problemlerde toplumsal çar-

pıklıklar (işsizlik, yoksulluk, kötü beslenme, genç yaşta satıcılık vb.) mevcut sorunlar değişmez gerçeklikler olarak sunulmamalıdır.

5) Matematik problemlerinden Türkçe öğretiminde etkin biçimde yararlanılmalıdır. Bu nedenle, problem kurulurken, dilbilgisi ve yazım kurallarına özen gösterilmelidir.

6) Problem kurulurken, ad ve soyadı birlikte kullanılmalıdır.

7) Problem aynı zamanda bilgi kaynağı olmalıdır. Sözelimi A ve B kentleri arası 225 km'dir demek yerine, kent adlarının yanı sıra bazı özelliklerinin (iklim, bölge, üretim, nüfus, eğitim vb.) belirtilmesi daha

öğretici olur. Bir öğrenci bir saatte 50 sayfa kitap okuyor ifadesi, problemin bilgi kaynağı olması açısından değerlendirildiğinde, yetersizdir. Problemde bu ifade yerine öğrencinin ad ve soyadı, okuduğu kitabın türü (şiir, öykü, roman, anı vb.) ve yazarının adı belirtilirse, sayılarla yaşamın bağı kurulmuş olur ve problemin kavratılması daha kolay olur.

KAYNAKÇA

- 1) Arslan, Zekine; Gürsoy, Nedim; Şahin, Zeynep. (2004). İlköğretim Matematik 3 Ders Kitabı MEB Yayınları.
- 2) Aydın, Aysel; Gencel, Suat. (2004). İlköğretim Matematik 1 Ders Kitabı. İstanbul: Salan Yayınları.
- 3) Aydoğdu, Mehmet; Aydoğdu, Şenel; Gündoğdu, Lokman. (2003). İlköğretim Matematik 1 Ders Kitabı. Ankara: Ulus Yayıncılık.
- 4) Baykul, Yaşar. (1999). İlköğretimde Matematik Öğretimi (1-5. Sınıflar İçin). Ankara: Anı Yayıncılık.
- 5) Bacon, Francis. (2000). Denemeler. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- 6) Bilgi, Şehnaz; Ekmen, Hilal; Gürsoy,

Nedim. (2001). İlköğretim Matematik 6 Ders Kitabı. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.

7) Buhan, Ahmet. Yeniay, A. Kerim. (2001). İlköğretim Matematik 8 Ders Kitabı. İstanbul: Buhan Yayıncılık.

8) Büyükkoyuncu, Ziyaettin. (2000). İlköğretim Matematik 2 Ders Kitabı. İstanbul: Bu Yayınevi.

9) Coşkun, Ülker; Sancar, Serap. (2000). İlköğretim Matematik 4 Ders Kitabı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

10) Dede, Arif; Kılıçoğlu, Bilgi; Micozka- dioğlu, Sevdâ. (2001). İlköğretim Matematik 1 Ders Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.

11) Eden, Hayri; Kuru, Raşit. (2001). İlköğretim Matematik 5 Ders Kitabı. İstanbul: Meram Yayıncılık.

12) Eden, Hayri; Kuru, Raşit. (2004). İlköğretim Matematik 6 Ders Kitabı. İstanbul: Meram Yayıncılık.

13) Gencel, Suat.; Salan, Mehmet. (2001). İlköğretim Matematik 6 Ders Kitabı. Salan Yayınları.

14) Gül, Gülsen. (2004). İlköğretim Matematik 4 Ders Kitabı. İstanbul: Serhat Yayınları.

15) Karataş, İlhan; Güven, Bülent. (2004). 8. Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerinin Belirlenmesi: Bir Özel Durum Çalışması. Millî Eğitim, Yaz 2004, S.163, s.132.

16) Kaya, A. Rifat; Salman, Musa. (2004). İlköğretim Matematik Ders Kitabı 8. İstanbul: Taş Kitapçılık ve Yayıncılık, s. 172.

17) Kılıç, Abdullah; Şahin, Halim; Tortumlu, Fatma. (2001). İlköğretim Matematik 7 Ders Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.

18) MEGSB. (1988). İlkokul Programı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

19) Salan, Mehmet. (1992). İlköğretim Matematik 7 Ders Kitabı. İstanbul: Salan-Serhat Yayınları

20) Sönmez, Feyzi; Sönmez, Sabiha. (2000). İlköğretim Matematik 4 Ders Kitabı. Ankara: Tutibay Yayınları.

21) Sönmez, Feyzi; Sönmez, Sabiha. (2000 a). İlköğretim Matematik 2 Ders Kitabı. Tutibay Yayınları.

22) Şen, Güneş; Taşkıran, Bakiye; Karabıyık, Işıl; Şekerci, Atılâ (2004). İlköğretim Matematik 7 Ders Kitabı. Ankara: Üner Yayınları.

23) Yıldırım, Hasan; Yıldırım, Uçar. (2000). İlköğretim Matematik 3 Ders Kitabı. Ankara: Yıldırım Yayınları.

24) Yıldırım, Hasan; Yıldırım, Uçar. (2001). İlköğretim Matematik 4 Ders Kitabı. Ankara: Yıldırım Yayınları.

25) Yıldırım, Hulusi. (Basıldığı yıl belirtilmemiş). İlköğretim Matematik 3 Ders Kitabı. Pasifik Yayınları.

Zekâ = Beyin + Çevre

Genetik etkilerin beyin gelişimi ve değişimi üzerinde etkisinin çok az olduğu son yıllarda yapılan çalışmalarla gösterilmiştir. Öjenikler bugünkü sinirbilimi bilgilerinden haberdar olsalardı yaptıklarının yanlış olduğunu kabul ederlerdi. Onları bilgisizlikten kaynaklanan aptal cesaretiydi! Şimdiki öjenikler ise cesaretlerini siyasi ve ideolojik amaçlardan almaktadır.

Dr. Sultan Tarlacı

(Nöroloji Uzmanı)

Bilim ve Ütopya'nın Eylül sayısında bahsedilen öjeni ve öjeninin zekâ ile olan bağlantısı, tamamen genetik ya da soyaçekim üzerine kurulmuştur. Zekânın tanımı veya ölçümü için geliştirilen yöntemler her ne tipte olursa olsun, kesin olan bir şey var, o da zekânın beyin bir ürünü olduğudur. Genler bilginin bir kuşaktan diğerine geçişini sağlarlar. Ancak beyin yapısı genetik programlamanın çok ötesindedir. Genetik etkilerin beyin gelişimi ve değişimi üzerindeki etkisinin çok az olduğu son yıllarda yapılan çalışmalarla gösterilmiştir. Öjenikler bugünkü sinirbilimi bilgilerinden haberdar olsalardı yaptıklarının yanlış olduğunu kabul ederlerdi. Onları bilgisizlikten kaynaklanan aptal cesaretiydi! Şimdiki öjenikler ise cesaretlerini siyasi ve ideolojik amaçlardan almaktadır.

İnsanlardaki diğer organlardan farklı olarak, beyin gelişimi tam olarak genetik plan dahilinde gelişmez. İnsan beyinin göze çarpan en önemli özelliklerinden biri doğumdan sonra uzun bir dönem değişmeye ve gelişmeye devam etmesidir. Çevre ve çocuğun etkileşimleri beyin gelişiminin geç aşamalarını da etkiler. Beynin normal gelişimi, genetik kod ve çevresel deneyimlerin etkileşimine bağlıdır.

Erişkin insan beyinde bulunan 10^{12} sinir hücresi 10 katrilyon (10^{16}) bağlantı ile ilişkidir. Tüm insan DNA'sı her sinir hücresi başına bir gen kullansa bu kadar çok sayıda sinir hücresini kontrol edemez. İnsan genomu 10^9 bit içerir ve bu kadar çok sinaptik bağlantıyı yapmak için yetersizdir. Erken gelişim -yenidogan ve çocukluk- evresinde sinir hücreleri arası bağlantılar, sadece genlerle değil, dış dünyanın uyarlarıyla ve kendi içinde birbiriyle etkileşimleri ile düzenlenir.

Bir insanın genetik bilgisinin 10^9 bit içerdiği hesaplanmıştır (Bit, bilgi miktarını ifade etmenin bir yoludur. Esas olarak ikili sayı sistemindeki rakamlardır. 0 ve 1 değerini alırlar. Her bir byte 8 bitten oluşur). Bu bilgi çeşitli genler içerisine yerleşiktir.

Diğer yandan insan zekâsı yılda yaklaşık 10^{18} bit'lik bir bilgi üretir. Bu üretim, konuşmalar, kitap, dergi ya da ses kasetlerinde toplanır. Bu, şu anlama gelir: Bir yılda gen mekanizmalarımızla oluşturabileceğimizden 1 milyar kat daha fazla bilgi üretip diğer kuşaklara bırakırız. Bu bilginin sadece yüzde 1'i önemli olsa bile, genetik bilgimize göre 10 milyon kat daha fazla zihinsel bilgi ürettiğimiz anlamına gelir. Yani, zihinsel bilgi üretimi genetik bilgimizi geride bırakacak kadar fazladır.(1)

Beynin yeniden yapılanması esasen kendi içindeki etkileşimlerle olur. Kendi içindeki bağlantıların çok sayıda olması bunun bir kanıtıdır. Erişkin bir insanda, beyin ve beyincik arasında 40 milyon ana sinir hücresi uzantısı (akson) bulunurken,

her iki beyin yarıküresi arasında 200 milyon bağlantı bulunur. Bağlantıların bu sıkı yoğunluğundan, erişkin beyinin yüzde 60'ını bağlantılar ve kalan yüzde 40'ını sinir hücreleri oluşturur. Beyin içindeki bu sıkı bağlantılara karşın, beyin ile çevre arası bağlantılar daha azdır. 200 bin bağlantı, omurilik üzerinden hareket sağlayan sinir hücrelerine inerken, kulak ile beyin arasında sadece 80 bin bağ-

"Çevre ve çocuğun etkileşimleri beyin gelişiminin geç aşamalarını da etkiler."

"İnsan zekâsı yılda yaklaşık 10⁸ bit'lik bir bilgi üretir."

lantı bulunur. (2) Bu demektir ki, beyin dış dünyaya olan bağlantısına da kendi içindeki bağlantısına göre ikincil derecede önem vermektedir.

Çevre ve beyin

Beynimizde erken bebeklik döneminde anatomi, işlev ve metabolizma hızla değişir. (3) Doğum öncesinde, sinir hücreleri beyinde kesin yerleşime sahip değildirler. Kesin yerleşimleri için ilgili bölgelere göç etmeleri gerekmektedir. Doğumda, erişkin haline göre kat kat daha fazla sinir hücresi içeren bir beyinle dünyaya geliriz. Doğum sonrasında programlanmış hücre ölümü ile sinir hücreleri sayısı azaltılır. Buna ilave-ten, sinir hücrelerinin anten gibi uzantıları olan dendritlerin, büyüklükleri ve karmaşıklıkları artışı gösterir. Erişkin insanda doğumdaki durumumuza göre, önbeyin bölgemizdeki sinir hücrelerinin dendritleri 30 kat büyür. Bu değişim çevre tarafından belirgin bir etki altında kalır. Fareler üzerinde yapılan deneylerde, çevresel uyaran altında kalan farelerde, uyarı almayanlara göre daha belirgin sinirsel dallanmalar görülür.

Sinir hücrelerinin temel uzantıları olan aksonlar, ana kablo teli gibi-

dir. Bu aksonların dış kısımları çevreden yalıtıklılığı sağlamak için, ağırlıklı olarak yağdan oluşan myelin kılıfı ile kaplanır. Bu kaplanma olayına, çocuğun gelişimi esnasında myelinizasyon denir. Beyindeki myelinizasyon duyuları alan beyin kabuğunda, devinimsel hareket yaptıran bölgelere göre daha erken oluşur. Yani olgunlaşmasını daha önce tamamlar. Bunun gerekçesi dış dünya ile bir an önce iletişime geçmeyi sağlamaktır. Tam bir myelinizasyon 20-30 yaşına kadar devam edebilir. Görme işlemi yaşamın erken evresinde gelişir ve görme beyin

kabuğu yollarında da myelinle kaplanma nispeten erken yaşlarda tamamlanır. Ancak, önbeyindeki bağlantılarda daha geç ortaya çıkar. Önbeyin, sosyal kişiliğimizde önemli yer tutar ve bu nedenle de sorumluluk alma çağı yaklaşık 18 yaş üzeri kabul edilir.

Sinaps aşırı üretimi

Sinapslar sinir hücreleri arasındaki bağlantı bölgeleridir. Doğumda tüm beyin bölgelerinde yeni sinaps oluşumları başlar. Görme beyin kabuğunda, 3. ve 4. ayda adeta sinaps patlaması olur. 4 ve 12. ayda, erişkin beynine göre, birim alan başına yüzde 150'den daha fazla sinaps içerir.

Sinaps aşırı üretim dönemi, deneyimlerin oluşturduğu beyin değişimidir (plastisite). Yaşamın ilk yılından sonra genel beyin yakıtı -glukoz- keskin bir artış gös-

terir ve erişkin beyninin yüzde 150'si kadardır. Bu artış, 4-5 yaşlarına doğru azalmaya başlar.

Gelişme esnasında, çok sayıda sinir hücresi (nöron), sinapslar ve dendritik uzantılar olgunlaşan bir beyin parçası olarak ortaya çıkar. Aşırı nöron ve sinapsların oluşumu beyin esnekliği (plastisitesi) ve uyumu için bir avantaj sağlar. Beyin kabuğunda hızlı sinaps oluşumu doğumdan sonra ikinci ayda başlar ve yaklaşık 8. aya kadar bu devam eder. Daha sonra 3 yaşına kadar uzun bir zamanda sinapslarda eliminasyon gelişir. Maymunlarda (rhesus) ise 2-4 ay arasında en yüksek noktaya sinaptik gelişme ulaşır ve sonra hızla azalarak, beyin duyuşal, devinimsel ve çağrışımsal alanlarında erişkin seviyeye iner. Yeni doğan döneminde (4 haftanın altındayken), insan beyninde en belirgin metabolizma birincil duyuşal alandır. (4) Diğer alanlarda da bu aktivite olmasına rağmen daha azdır. İkinci ay civarlarında ise kalkarın ve temporal kortekste metabolizma artışı gözlenir. Bu 2. ayda başlayan hızlı sinaps oluşumu ile ilişkilidir. (5)

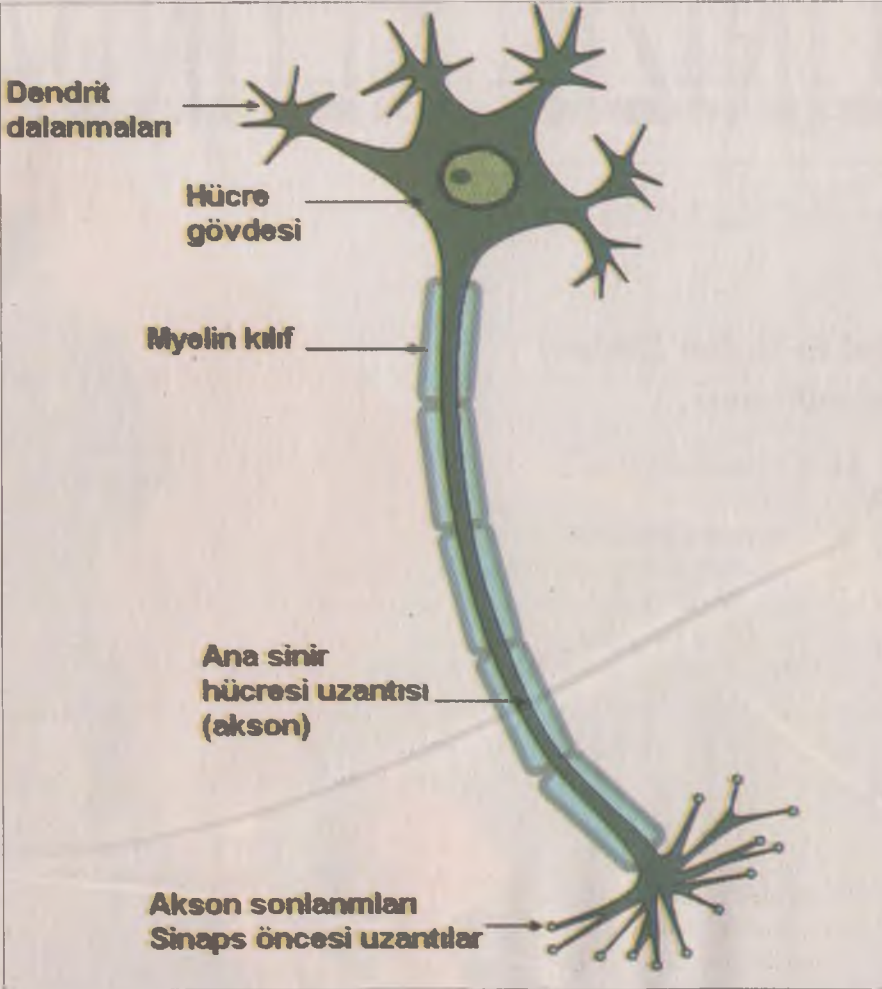
Beş yaş civarında çocuk beyni, erişkin beyin büyüklüğünün yüzde 95'i kadar olmasına rağmen, beyin bazı yapıları yaşla ilgili daha belirgin değişiklikler gösterir. 3-18 yaş arasında beyinde en belirgin büyüme, her yıl, her iki beyin yarı küresini birleştiren büyük birleştiricide (Corpus callosum) yüzde 1.8 büyüme dikkat çeker. Bu belirgin büyüme, beyin yarı küreleri arasında işlevsel ve bilişsel ilişkide de artışın göstergesidir. (6)

Sinaps budaması

Sinapsların aşırı artışı takiben, sinaps kaybı gelişir. Sinapsların azaltılması ya da bir ağacın dallarının budanması gibi, rastlantısal değildir. Seçici bir budama olur. Sinaps oluşumunda olduğu gibi, buda-

Bugünün çocukları zengin çevresel uyaranlar içerisinde doğmaktadır. Bu nedenle erken yaşta teknolojiye uyum sağlamaktalar. Espirili bir ifade ile bugünün bazı çocukları bilgisayar klavyesi üzerinde doğmaktadırlar.

Beynimizde bulunan milyarlarca sinir hücresinden birinin şematik gösterimi. Dendritik dallanmalar bir ağacın dalları gibidir. Akson ise ağacın gövdesine benzetilebilir. Akson sonlanımları diğer sinir hücrelerindeki dendritik dallar üzerine ulaşarak bağlantı kurarlar. Myelin kılıfı yağdan oluşur ve sinir akımının iletildiği aksonu çevreden izole ederek, ileti hızını artırır.

ma olayı da farklı beyin alanlarında farklı gelişim zamanlarında oluşur. Görme beyin kabuğunda sinaps yoğunluğu 2-4 yaşlarında erişkin seviyesine iner. Aynı olay, önbeyin bölgesinde 10-20 yaş arasında gerçekleşir.

Deneyime bağlı sinir hücresi değişimi

Beynin doğum sonrası inşa edilmesinin tüm planları hazır olarak genetik yapıda bulunmaz. Bu yapıyı oluşturmak için genetik bilginin kapasitesi zaten yetersizdir. Yapısı ve bağlantıları deneyimle, çevre ile şekillenir. Buna göre, aşırı üretim ve ardından budama, özel seçilmiş bağlantılar deneyiminde etkisi ile geride bırakılır. Bu duruma "deneyim-beklentisel" plastisite (esneklik) olarak adlandırılır. Deneyim, seçici sinaps kaybı ile beyinde adeta "ince ayar" yapar. Ancak bu ince ayar basit bir

ayardan ziyade "herşey"dir.

Buna en basit örnek, doğuştan göz mercekları bulanıklaşmış -katarakt- çocuklarda gözlenir. Görme olmadıgından, görme beyin kabuğu ve işlevi gerçekleşmez. Hatta var olan sinir hücreleri ve bağlantıları da kaybolur. Doğuştan işitme bozukluğu olanlarda da benzer bir durum gözlenir. Bu kaybolmadan daha da ilginç olamı, diğer beyin bölgelerinin bazen bu bölgeleri kullanmak için işgal etmeleridir. Bunun örneği de, görme kaybı olanlarda işitme ve dokunma duyusunun daha fazla gelişmesidir (gerçekte beyin plastisitesi denilen şey budur).

Yaş arttıkça deneyimin beyin üzerinde düzenleyici

etkisi (şekillendirmesi) erken yaşlardaki kadar etkili olmaz. İleri yaşlarda öğrenme deneyimi ile yeni sinaps oluşumu daha yavaş olsa da devam eder. Bazı çalışmalara göre, sinaps sayısı sabit kalır ve var olanlar öğrenme ile yeniden düzenlenirler.

Sonuç olarak, genetik elbette önemlidir. Özellikle diğer organlar için olan önemi beyin için söz konusu değildir. Beyni esas şekillendiren çevresel faktörlerdir. Şimdi kararı siz verin, geçmişteki ve şimdiki öjeniklerin cesaretinin kaynağı nedir?

editor@neuroquantology.com

DİPNOTLAR

- 1) Cramer F. Kaos ve Düzen. Alan yay. 1993
- 2) Tomach J. Numerical capacity of the human cortico - ponto - cerebellar system. Brain Research 1969; 13: 478-484.
- 3) Yamada H, Sadato N, Konishi MD et al. A milestone for normal development of the infantile brain detected by fMRI. Neurology 2000; 55: 218-223.
- 4) Chugani HT, Phelps ME. Maturational changes in cerebral function in infants determined by 18FDG positron emission tomography. Science 1986; 231: 840-843.
- 5) Chugani HT, Phelps ME, Mazziotta JC. Positron emission tomography study of human brain functional development. Ann Neurol 1987; 22: 487-497.
- 6) Jay Giedd. Human Brain Growth. Brain Development, IX. Am J Psychiatry 156: 4, January 1999.

İki farklı çocuk beyninin kullanıldığı enerji miktarı ve çalışma yoğunluklarının görüntüsü. Kırmızı alanlar kan akımı ve enerji kullanımını göstermekte. Solda normal bir ortamda beyin (A). Sağda ise duyuşal uyanlardan 72 saat uzak tutulan beyin görüntüsü (B). Özellikle beynin ön kesimleri çalışmasını azaltmış. Beynin işletim kuralı şudur: gereksiz beyin kısımlarının kullanılmasının bir anlamı yoktur.

MEDYA ELİNİZİN ALTINDA

- ✓ Online Bağlantı
- ✓ Yazılı Basın Takibi
- ✓ Görsel Basın Takibi
- ✓ Elektronik Basın Takibi (Portal ve Haber Siteleri)
- ✓ Medya Ölçümleme ve Değerlendirmesi
- ✓ Arşiv
- ✓ Deşifre (sesi yazıya aktarma)

MEDYA TAKİP
MERKEZİ

MTM MEDYA TAKİP YAYINCILIK VE
İLETİŞİM MERKEZİ

Tel: 0212 442 20 82 www.medyatakip.com

Bilimge sinemasının yeni "King Kong"u Fosilbilimin King Kong ile ilk karşılaşması

14 Aralık 2005 tarihinde bütün dünya sinemalarında gösterime girecek olan yeni King Kong filmi, çağdaş sinema teknolojisinin bütün yeniliklerini taşıyor. Bu yazının amacı, "King Kong 2005'in sinematografik değerini ortaya koymak değil, bilimsel açıdan böylesine cesim ve ağır bir yaratığın gerçek yaşamda olası olup olmadığını tartışmak ve bu konudaki buluş ve belgelerin bir kaçından söz açmaktır.

Zühtü Bayar

Bilimge sinemasının çok bilinen ve klasik temalarından birini oluşturan "dev yaratıklar" bahsi, 1933 yılında Merian C. Cooper ile E. Ernest B. Shoedsack ikilisinin ilk yaptıkları "King Kong" filmiyle o tarihten beri bilimgeçel gündemde kalmayı başardı. Filmin kazandığı büyük başarının yankıları 1976'lara kadar sürdü. Bu tarihte yazar Delos W. Lovelace, yapımından nerdeyse yarım yüzyıl sonra Edgar Wallace ile Merian C. Cooper ikilisinin temel fikrini oluşturdukları King Kong efsanesini romanlaştırarak Amerika'da yayınladı. Ancak King Kong efsanesi bununla sınırlı kalmadı ve yankıları tâ günümüze kadar sürüp geldi.

Daha önce "Yüzüklerin Efendisi" gibi bir zevzekliğe imza atmış ve Akademi Ödülü'nü kazanmış olan Peter Jackson adlı yönetmen, bilim karşıtı bir kurgu ve safsatadan ibaret olan bu filmle aklı başında çevrelerde yarattığı olumsuz imajı silmek istemiş olmalı ki, bu kez yanına Jan Blenkin ve Carolyne Cunnningham adlı iki film yapımcısını da alarak, Cooper ile Wallace'in 1933'teki başarıları "King Kong"a geri dönmüş. 14 Aralık 2005 tarihinde bütün dünya sinemalarında gösterime girecek olan film, çağdaş sinema teknolojisinin hemen bütün yeniliklerini taşıyor.

Dev bir gorilin bilimsel olasılıkları

Bu yazının amacı, King Kong 2005'in sinematografik değerini ortaya koymak değil, bilimsel açıdan

böylesine cesim ve ağır bir yaratığın gerçek yaşamda olası olup olmadığını tartışmak ve bu konudaki buluş ve belgelerin birkaçından söz açmaktır. Biyolojik olarak kütleli büyümenin de belirli limitleri vardır ve kütleli büyüme, ister Dünya'da isterse varsayımsal olarak başka bir gezegende ya da boşlukta olsun, aslında her şey gibi evrenin genel varoluş yasaları içinde yer alır.

Uzayda, çekimsiz ya da düşük çekimli bir ortamda, uzay adamlarının iskelet ve kaslarında oluşan fizyolojik değişimler, uzay araştırmacıları ve uzay tıbbiyecileri için son otuz yı-

lın en büyük sorunlarından birini oluşturur. Son yıllarda, uzaydaki çekimsiz ortamın, uzay adamlarının kemiklerini azıcık uzatıp, incelttiği ama kaslarını da belirgin bir biçimde erittiği saptandı. Kızıl Gezegen'e "Mars Quest" adıyla yapılacak bir yolculuğun uygulamalı hazırlıkları içinde bulunan NASA bu sorunu uzay adamlarının uzayda yapacakları sportif hareketler, masajlar ve özel birtakım kemoterapik tedavilerle çözümlenmeye çalışıyorlar. Bu konu, uzay biliminin konusu olmadan çok önceleri bilimgeçenin konusuydu ve insanoğlu uzaya açılmadan çok daha önceleri bilimgeç edebiyatının ünlü yazarları, ağırlıksız ortamda uzun süre yaşayan memelilerde oluşabilecek değişimleri yapıtlarında düşleyip, kurgulamış ve tüm ayrıntılarıyla betimlemişlerdi. Bilimgeç edebiyatında kendine özgü üslup ve dilbilimsel fantezilerle insanın iç dünyasına eğilmeyi yazarlık kariyerinin belirgin bir özelliği haline getiren Polonyalı bilimgeç yazarı Stanislaw Lem (doğ.1921), "Yıldızlardan Dönüş" adlı romanında, uzayda uzun süre kaldıktan sonra, devleşmiş vücut yapısıyla dünyaya dönen bir yıldız adamının öyküsünü anlatır. Romanın kahramanı, Dünya'ya döndükten sonra uzun süren bir uyumsuzluk dönemi yaşar. Lem, ayrıca bu romanında Einstein'ın, uzayda zaman boyutunun fark edilecek bir biçimde değişikliğe uğrayacağı yolundaki tezini de destekler. Roman kahramanı, aradan ge-

"İlk King Kong filmi 1933 yılında Merian C. Cooper ve Ernest B. Shoedsack ikilisi yapmışlardı."

çen onca yıl sonra, iri vücut yapısı, uzun boyu ve uzayda geçirdiği büyük yalnızlık döneminin ardından Dünya'ya dönünce, uzayda zamanın genleşmesi ve yavaşlaması yüzünden yeryüzünde zamanın daha hızlı geçmiş olduğunu görür. Bir tür zamana yolculuğu yapmıştır gibidir (3).

Fosilbilim ve yerbilim, bizlere uzak geçmişte dev insanların ve dev yaratıkların yaşamış olduklarını maddî kanıtlarıyla birlikte ve çok açık bir biçimde göstermektedir. Örneğin yetmişli yıllarda Nairobi Doğal Bilimler Müzesi Müdürü olan Prof. Jonathan Leakey'nin henüz genç bir öğrenciyken yaptığı buluş paleontoloji tarihini alt üst eder bir niteliktedir: Redaksiyonu bize ait olan 1974 Türkçe bir çeviride, bu konuda şu bilgiler yer alır: "Genç Leakey, Olduvai George dağının geçitlerinden birinde, dimdik bir yamacı tırmanırken ansızın karşılaştığı bir nesne yüzünden nerdeyse dengesini yitiriyormuş. Ufalanmış taşlarla karışık kumların arasında oldukça büyük bir kemiğin ucunu görmüş. Kemiği çekerek çıkarmış ve dişleri insan parmağı büyüklüğünde koskocaman bir çene kemiğiyle karşılaşmış. Jonathan o zamanlar, henüz bir lise öğrencisidir ve dolayısıyla bilimsel bilgisi de pek derin değildir. Buna rağmen sağduyusu, onu buluşunu önemsemeye zorluyor. Hemen babasına koşuyor ve çene kemiğini gösteriyor. Babası kemiğin bulunduğu yere geldiğinde, yaşamının en büyük sürpriziyle karşılaşır. Gerçekten de çene kemiği dev bir Pavyan'a, irilik bakımından yaşayan ve yaşamış gorillerin tümünden de üs-

tün, aşağı yukarı beş yüz bin yıl önce soyu tükenmiş bir hayvana aittir. Bilim, bu rastlantı ve buluştan önce bu yaratık türünü tanııyordu." (4)

Dişleri bir insanın parmakları iriliğindeki bir insanınmsının ağırlığı ve boyu posu konusunda bazı kestirmelerde bulunmak zor değil. Bilim bugün bir T-Rex'in azı dışından hareketle, onun mide suyu analiz raporunu çıkaracak kadar gelişmiş bulunuyor. Yukarıdaki gerçek öykü, daha sonra bilim yazarları ve doğa bilimciler tarafından "King Kong ile Karşılaşma" biçiminde anılacaktır. Olduvai George Pavyana'sının, King Kong filmlerinde düşlendiği kadar iri olması beklenemezdi. Biyolojik birimlerin fizik yapıları da bilim yasalarına boyun eğmek zorundadır. Gerçi bu, o yaratığın içinde bulunduğu ortamla da doğrudan ilişkilidir. Örneğin bugün yeryüzünde bulunan en iri hayvan türünün okyanuslarda yaşayan mavi ve beyaz balinalar olduğu bilinmektedir. Bugün okyanuslarda yaşayan bir orconun yanında değil bir fil, tarihöncesi yaşamış bir mastadon bile, küçük bir kız çocuğunun taşbebeği gibi kalır. Fosilbilim uzak geçmişte yaşamış otuz metreden uzun bir balinanın kemik kalıntılarında da haberdardır. Burada tuzlu suyun tatlı suya oranla daha fazla olan kaldırma gücü işe karışmakta ve tonlarca ağırlıktaki canlı kütleler, deniz suyunun kaldırma gücü yardımıyla gezegenimizin çekim gücüne kolaylıkla karşı koyabilmektedir. Filmde düşlendiği gibi, aşırı büyüklükte, sekiz buçuk metre yüksekliğinde ve tonlarca ağırlıkta, yeryüzünde hemen hemen hiç kaldırma gücü olmayan atmosfer içinde yaşayan dev bir goril, mimarlık ve mühendislikteki "statik hesaplarına" aykırıdır. Çünkü, canlıların iskeletinin kendi ağırlıklarını taşıma kapasitesi belli bir dereceye kadardır. Belli bir derecenin üstündeki yükü, kalsiyum tuzları ve tutkaldan ibaret olan insan ve hayvan kemiklerinin taşıması olanaksız görünmektedir.

King Kong filmleri

"Dünyanın Sekizinci Harikası" olarak duyurulan ilk King Kong filminden sonra, biri belgesel olmak üzere bugüne kadar yapılan filmle-
rinin sayısı ise bir hayli şaşırtıcı:

- 1) King Kong, 1933.
- 2) Son of Kong - Kong'un Oğlu, 1933.
- 3) Mighty Joe Young, 1949.
- 4) Konga, 1961.
- 5) King Kong Escapes - King Kong'un Kaçışı, 1960.
- 6) Ape - Goril, 1976.
- 7) Queen Kong - Kraliçe Kong, 1977.
- 8) King Kong Lives - King Kong Yaşıyor, 1986.
- 9) Behind the Scenes with King Kong Special Effects - King Kong'la Sahne Arkası Özel Efektler, 1990
- 10) The Mighty Kong - Görkemli Kong, 1998.
- 11) Mighty Joe Young, 1998
- 12) Ve ilk King Kong filminin snopsisine sadık kalınarak yapılan yeni versiyon King Kong, 2005.

Olduvai George Pavyana'sı gezegenimizin tarihinin başlangıcından bu güne kadar yaşamış gorillerin büyüme sınırını gösteriyor gibidir.

Dev adamlar Anadolu'da!

Uzak geçmişte dev humanoid ve homo sapienslerin de yaşadıklarına dair bir başka bilimsel kanıt da ülkemizde, Fırat Havzasındaki bir yol yapımı sırasında ortaya çıkmıştır. Bu konudaki kayıtlı nesnel bilgiler şöyledir: "Ellili yılların sonlarına doğru Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan Fırat vadisinde, bir yol yapımı çalışması sırasında içlerinde dev insanlara ait iskelet kalıntılarının bulunduğu çok sayıda mezar ortaya çıkarıldı. Bu mezarlardan birinde ele geçirilen ve bir insana ait olduğu anlaşılan bir üst bacak kemiğinin uzunluğu tam 120 cm idi. Mt. Blanco Fosil Müzesi Müdürü Joe Taylor, bu iskeleti tamamlama görevini üstlendi ve iskeletin bütünü oluşturulduğu zaman bunun, boyu 4.27 ilâ 4.88 metre arasında olabilecek dev bir insana ait

King Kong 2005'in yapımcısı Peter Jackson.

olduğu görüldü. Buna benzer dev insan iskeletlerine, Güney Amerika'da, Patagonya ve Arjantin'de ve Batı Amerika'nın bazı bölgelerinde de rastlanmıştır.”(5)

Geçmişte dev insanların yaşadıklarına dair en eski paleontolojik bilgilere “The Morning of the Magicians” (Büyücülerin Sabahı) adlı kitapta da rastlanır. 1974 yılında yetersiz ve yanlışlarla dolu bir Türkçeyle dilimize de aktarılmış olan bu fantastik-realist kitabın yazarlarından ve bu akımın öncülerinden araştırmacı-yazar Louis Powels, Hitler'in danışmanı ve yakın arkadaşı olan Prof. Horbinger'in “içi boş dünya” kuramından söz ederken, dev yaratıkların var oluş nedenleri üzerinde de kapsamlı bir biçimde durmuştur. Bilindiği gibi, bugün bize azıcık uçuk gibi görünen Horbinger, gezegenimizin uydusu Ay'ın, bütün çağlar boyunca sahip olduğu dördüncü uydu olduğunu ileri sürmüştür. Kuramı azıcık akıl dışı gibi görünse de Horbinger'in görüşü büyümenin ekolojik koşullarla ve özellikle de gezegenin çekim gücüyle çok yakından ilgili olduğunu açıklaması bakımından dikkat çekicidir: “Ay, yörüngesi üzerinde dönerek

Dünya'ya bugün olduğundan altı kez daha fazla yaklaştıktan sonra, birkaç yüz bin yıl süren yeni bir dönem başlar. Uydunun çekim gücü, gezegeninkini azaltır ve yaratıkların büyüklüklerini denetleyen bu yeni çekim gücü, ancak taşıyabildikleri oranda büyümelerine izin verir. Bu yüzden Ay'ın Dünya'ya iyice yaklaştığı bu dönem bir devleşme ve büyüme dönemidir. Birinci zaman sonu, koskocaman bitkilerle dev böceklerin egemen olduğu bir çağdır. İkinci zaman sonunda ise, diplodocuslar, iguanadorlar ve otuz metre boyunda yaratıklar, apansız oluşan mutasyonlar gözlenebiliyor. Çünkü kozmik ışınlar aşırı derecede artmıştır. Yaratıklar, ağırlık ve hantallıklarından kurtularak, boy atmaya başlıyorlar...” (6)

Peter Jackson, “King Kong 2005”te öbür King Kong filmlerinin tersine bu dev böcekler bahsinin altını çizer. Filmin bir bölümünde, “Kafatası Adası”na giden serüvencilerden biri, neredeyse birer kurt köpeği iriliğindeki dev böceklerin saldırısına uğrar. Horbinger'in düşsel kuramını bir yana bırakıp, bütün bu anlattıklarımızın ışığında King Kong'a dönecek olursak, bu ölçülerde bir yaratığın var olabileceği pek de bilimsel gerçeklerden uzak değilmiş gibi görünüyor. Belki düşlenen boyutlarda değil, ama buna yakın ölçülerde... Bilim, hayal gücünü kullanmaksızın bir adım dahi yerinden kıpırdıyamaz. Ama öte yandan bilimin yasaları, laboratuvar deneyi gerçekleştikten ve olgu, bilimsel bir ilkeye bağlandıktan sonra artık hayal gücünün kullanımını olanaksız kılar. Cooper ile

“Fırat vadisindeki bir mezardan çıkarılan üst bacak kemiği”

fakat her iki alana da yabancı duranlar için görülmesi pek de kolay olmayan organik bağların anlaşılması yolunda genç kuşak için yeni ve yetkin bir adım olarak düşünebiliriz.

Sanat yapıtlarından bir “yayar” bekleyenlerin mezhebinden olduğumuz için, şu soruyu yüreklice kendimize sormalıyız: Ne işe yarar bu tür filmler? Albert Einstein, bu soruya şöyle karşılık veriyor: “Hayal edebilme gücü, bilgiden çok daha önemlidir, çünkü bilgi sınırlıdır.”

DİPNOTLAR

- 1) “King Kong-1933” üstüne daha ayrıntılı bilgi için bkz. “Bilimge Ansiklopedisi”, Bilim ve Ütopya, S.129, Mart 2005.
- 2) İbid.
- 3) Stanislaw Lem, “Yıldızların Dönüşü - Returne des etoiles”, Çev. A. Kayabal, Baskan Bilimge Dz.-16, İst., 1984. (Türkçe'deki çeviri, Fransızcadan yapılmıştır. Asıl adı “Powrot s gwiazd” (1961) olan yapıt, İngilizceye “Return From the Stars” (1980) adıyla aktarıldı.)
- 4) L. Powels - J. Bergier; “The Morning of the Magicians”, (Le matin de magiciens), Çev. Anthony Gibbs & Philips, Mayflower Books Ltd. GB, 1971, sf.161; “Evrenin Sahipleri”, Çev. N. Önal, Altın K.Y., İst., 1974.
- 5) “Giant Humans in the Past-Genesis Park”, Internet.Mamma.
- 6) Peter Kolosimo, “Zamansız Dünya” (Terra Senza Tempo, Çev. N. Önal, Altın K.Y., İst, 1974, sf. 25. (Bu yazıyı kaleme alırken, yirmi dokuz yıl önce redakte ettiğim metni tekrar gözden geçirerek yenileştirme gereğini duydum.)

Ne işe yarar bu tür filmler? Albert Einstein bu soruya şöyle karşılık veriyor: “Hayal edebilme gücü, bilgiden çok daha önemlidir çünkü bilgi sınırlıdır.”

Tarihöncesi'nin ilkel inancı sünnet ile ilgili gerçekler

Sünnet konusunu gündeme getirmemiz, hem içinde bulunduğumuz ayların sık sık karşılaştığımız ve biraz da içimiz burkularak izlediğimiz görüntüsü olması hem de sünnetle ilgili yalan ve gerçekleri açıklayan güzel bir kitabın yayımlanması nedeniyle.

Yazar Nil Gün'ün Kuraldışı Yayıncılık'tan çıkan "Sünnet! Sünnetle ilgili yalanlar ve gerçekler" kitabı, sünnetin yararlarına ilişkin anlatılan safsataları modern tıp kapsamında irdeliyor ve işin psikolojik boyutlarını da ele alıyor. Aşağıda bu kitabın kısa bir tanıtımını yapacak, ancak esas olarak sünnetin arkeolojik ve tarihsel kaynaklarına göz atarak, bu inancın muhtemel kültürel kökenini irdelleyeceğiz.

Sonbahara girdiğimiz şu günlerde bir sünnet mevsimi daha sona ermiş, hem Türkiye'de hem de dünyanın pek çok yerinde binlerce oğlan ve kız çocuğu sünnet edilmiş bulunuyor. Ülkemizde kız çocuklarının sünneti söz konusu olmakla birlikte, Şafii inancının, kız çocukların sünnetini vacip görmesi nedeniyle, özellikle Doğu bölgelerimizde Şafii inancındaki vatandaşlarımız arasında bunun uygulanıp uygulanmadığını doğrusu merak etmiyor da değilim. Ancak sünnet konusunu gündeme getirmemiz, hem içinde bulunduğumuz ayların sık sık karşılaştığımız ve biraz da içimiz burkularak izlediğimiz görüntüsü olması hem de sünnetle ilgili yalan ve gerçekleri açıklayan güzel bir kitabın yayımlanması nedeniyle. Yazar Nil Gün'ün Kuraldışı Yayıncılık'tan çıkan "Sünnet! Sünnetle ilgili yalanlar ve gerçekler" kitabı, sünnetin yararlarına ilişkin anlatılan safsataları modern tıp kapsamında irdeliyor ve işin psikolojik boyutlarını da ele alıyor. Aşağıda bu kitabın kısa bir tanıtımını yapacak, ancak esas olarak sünnetin arkeolojik ve tarihsel kaynaklarına göz atarak, bu inancın muhtemel kültürel kökenini irdelleyeceğiz.

***Sünnet sadece doğaya değil
tıp etiğine de aykırıdır***

Nil Gün kitabında konuyu çeşitli yönleriyle ele alıp işlemekle birlikte, sünnetle ilgili gerçekleri sıraladığı

şu bölüm konuyu özetlemektedir:

"Sanıldığı gibi aksine, sünnet, çocuklukta (özellikle de bebeklikte) yapıldığında çok daha zararlıdır. Sünnet derisi 3-17 yaş arasında biyolojik gelişimini tamamlar ve glanstan (penis başından) ayrılır. Dolayısıyla bu kararı rüştünü ispatlamış gence bırakmak, hem ahlaken hem de sağlık açısından çok daha doğrudur.

Sünnet, penisi kısaltır, inceltir, ek-siltir, duyarlılığını azaltır ve sakatlar.

Sünnet, sağlıklı ve gerekli bir beden parçasının kesilip çıkarılmasıdır.

Sünnet, çocuk istismarıdır.

Sünnet çok acı vericidir; özellikle yeni dünyaya gelen bebeğinize korkunç bir 'hoş geldin' travmasıdır.

Sünnet derisi çocuğun son derece normal ve doğal bir parçasıdır; temizlik gerekçesiyle bir çocuğun normal ve doğal bir parçasını söküp almak akıldışı bir davranıştır. Çocuğun penisini temiz tutmayı öğrenmesi gayet kolay ve basittir.

Mısır'da Sakkara'da bulunmuş olan ve M.Ö. 2700'lere tarihlenen, sünnetin betimlendiği duvar resminin kopyası.

Penis başı, yaratılış itibarıyla bir iç organdır; penis başını koruyan üst deriyi kesip atmanın göz kapaklarını kesip atmaktan hiçbir farkı yoktur.

Sünnet yüzde yüz komplikasyon yaratan bir operasyondur.

Her yıl sünnet nedeniyle ... pek çok çocuk ölmektedir.

Kadınları sünnet etmek ne kadar zalimlikse erkekleri sünnet etmek de aynı derecede zalimlikler.

Tam fonksiyonlu penis, doğanın yarattığı gibi olmalıdır. Üst deri cinsel hazzı artırır. Sünnetle birlikte erkeğin cinsel hazzı yüzde 51'le yüzde 80 arasında azalır.

Sünnet, özellikle ileri yaşlarda hem erkeklerde hem de partnerlerinde cinsel sorunlara sebep olur.

"Ben sünnetliyim ve hiçbir zararını da görmedim" açıklaması tam bir savunma mekanizmasıdır. Çocukken sünnet olmuş erkek, sünnet-siz olmakla sünnetli olmak arasındaki farkı asla bilemeyecektir.

Cerrahi bir müdahale olarak sünneti gerektiren vakalar son derece ender görülmektedir.

Doktorlar tıp fakültesinde sünnet derisinin işlevleri konusunda bilgilendirilmezler. Bu konuda ancak sıradan vatandaşlar kadar bilgi sahibidirler. Hemen hepsi de sünnet derisinin gereksiz bir parça olduğunu zanneder.

Sünneti savunan doktorların çoğu ya kendileri ya eşleri ya da oğulları sünnet olmuş doktorlardır.

Sünnetin hem din hem de sağlık açısından hiçbir gerekliliği yoktur!

Sünneti savunanlarsa tam da bu sonuncu gerçeğe taban tabana zıt düşmektedirler; çünkü sünnet temel olarak bu iki gerekçeyle -din ve sağlık gerekçeleriyle- savunulur. Oysa ne dini açıdan ne de tıbbi açıdan sünneti haklı çıkaracak bir gerekçe vardır." (1)

Sünnete ilişkin tıbbi olarak daha detaylı bilgilenmek isteyen okuyucuların internette www.geocities.com/tabibler sitesine girmelerini öneririz; sitede okuyabilecekleri çok zengin malzeme bulunmaktadır.

Nil Gün'ün kitabının ve sünnetle ilgili sitenin tanıtımını yaptıktan sonra artık sünnetin arkeolojik ve ta-

Dinbilimcilere göre sünnet Kuran'da yer almamaktadır ancak İslam öncesinden devralınan ve sürdürülen bir gelenektir.

rihsel kaynaklarına geçebiliriz.

Sünnet, tektanrılı dinler öncesinden gelen ilkel bir inanç

Dinbilimcilere göre sünnet Kuran'da yer almamaktadır; ancak İslam öncesinden devralınan ve sürdürülen bir gelenektir. "İslam kaynakları sünnetin Araplar arasında İslam öncesinde de uygulanan bir gelenek olduğunu belirtir." (2) Sünnet, "Mısırlılar, Araplar, İsraililer, Edomiler, Muabıtlar ve Ammoniler gibi Eski kavimlerde icra edilen bir ayindir." (3)

İslamiyet öncesi tektanrılı dinlerden Hristiyanlıkta sünnet uygulanmamıştır. "Hristiyanlıkta sünneti farz sayan tek kilise Habeşistan kilisesidir." (4)

Hristiyanlık öncesinde ise sünnet karşımıza Yahudilikte uygulanan dini bir vecibe olarak çıkmaktadır. Çeşitli kaynaklar Yahudilerin bu inancı, M.Ö. 2. binyılın sonlarına doğru Mısır'dan ayrı bir dini cemaat olarak ayrılardan devraldıklarına işaret etmektedir. Mısırdan çıkan İsrailoğullarının başına Musa'nın ölümünden sonra Nun oğlu Yeşu geçtiğinde Rab ona görüne-

rek şöyle diyor:

"O vakit Rabb Yeşu'a dedi: kendin için taştan bıçaklar yap ve ikinci kere olarak İsrail oğullarını tekrar sünnet et. Ve Yeşu kendisi için taştan bıçaklar yaptı ve Gibeat-haaralot'ta İsrail oğullarını sünnet etti. Ve Yeşu'un sünnet etmesinin sebebi şudur: Mısır'dan çıkan bütün kavim, erkekler, bütün cenk adamları, Mısır'dan çıktıktan sonra çölde, yolda öldüler. Çünkü çıkmış olan kavmin hepsi sünnetli idi; fakat Mısır'dan çıktıktan sonra çölde, yolda doğmuş olan kavmdan kimseyi sünnet etmediler... Ve onların yerine yetiştirdiği oğullarını Yeşu sünnet etti; çünkü sünnet-sizdiler, çünkü yolda onları sünnet etmemişlerdi. Ve vaki oldu ki, bütün milleti sünnet etmeği bitirdikleri zaman, onlar iyi oluncaya kadar ordugahta, yerlerinde oturdular." (Yeşu Bap 5 / 2-8) (5)

Burada bir nokta dikkat çekmektedir: Yeşu'nun başa geçtiği zaman dilimi 2. binyılın sonları, yani Demir Çağı başlangıcı olmasına rağmen hâlâ sünnetin taş bıçaklarla yapılması emredilmektedir. Oysa o dönemde artık bakır, tunç ve demir aletler yapılmakta ve kullanılmaktaydı. Bu

Yazar Nil Gün'ün kitabı, sünnetin yararlarına ilişkin anlatılan safsataları modern tıp kapsamında irdeliyor ve işin psikolojik boyutlarını da ele alıyor

durum aslında sünnet geleneğinin, Neolitik Çağ'a ya da daha öncesine uzanan bir gelenek olmasının işareti olarak algılanabilir.

Musa'dan daha evveline gidildiğinde sünnet bu kez İbrahim Peygamber zamanında karşımıza çıkmaktadır. Dinler tarihi konusunda uzman olan Prof. Dr. Neşet Çağatay, Hz. İbrahim'in M.Ö. 1792-1750 yıllarında hüküm sürmüş olan 1. Babil Sülalesi hüküdarlarından Hammurabi ile çağdaş olduğunu söylemektedir.(6) Tevrat'ta sünnet, Hz. İbrahim ile Allah arasında yapılan ahdin (sözleşmenin) bir işareti olarak sunulmaktadır:

“Ve Allah İbrahim'e dedi: Ve sen ise, sen ve senden sonra zürriyetin, nesillerince ahdimi tutacaksınız. Sizinle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur; aranızda her erkek sünnet olu-

nacaktır. Ve gulfe etinizde sünnet olunacaksınız; ve sizinle benim aramdaki ahdin alameti olacaktır. Ve aranızda evde doğmuş, yahut senin zürriyetinden olmayıp her yabancından para ile satın alınmış olan sekiz günlük her erkek çocuk nesillerinizce sünnet olunacaktır. Ve senin evinde doğmuş olan ve senin paranla satın alınmış olan mutlaka sünnet olunacaktır ve ahdim ebedi bir ahit olarak sizin etinizde olacaktır. Ve gulfe etinde sünnet olunmamış sünnetsiz erkek var ise, o can kendi kavmindan kesilecektir; o benim ahdimi bozmuş-

tur” (Tekvin Bap 17 / 9-15) (7).

Her ne kadar Yeşu ve Hz. İbrahim'in zürriyetlerinin bir alameti olarak sünnet takdim ediliyor olsa da “Eski Mısır'da daha 3. binyıldan itibaren var olduğu kanıtlanan sünnet, çeşitli antikçağ kavimlerinde yaygındı.”(8) Eski Mısır faslına daha sonra gireceğiz ancak Antik Çağ'da çeşitli kavimlerdeki sünnet uygulamasının tanığı, tarihin babası sayılan Herodotos'tur:

“Kolkhis'liler, besbelli, Mısırlıdır; bunu ben başkalarından işitmeden önce kendim anlamıştım. Bir kez bunu aklıma koyduktan sonra, başkalarından da sorup soruşturdum; Kolkhis'liler Mısırlıları, Mısırlıların Kolkhis'lileri hatırlamalarından daha iyi hatırlıyorlar; bununla beraber Kolkhis'liler, Mısırlılara bakılırsa Sesostris ordusundan kalmadırlar;

derilerinin karanlığa ve saçlarının kıvrıkcık oluşuna bakıp ben kendim de bu kaniya varmıştım. Şüphesiz bundan bir şey çıkmaz, zira böyle başka halklar da vardır; ama beni asıl etkileyen şu olmuştur: İnsanlar arasında yalnız Kolkhis'liler, Mısırlılar ve Ethiopia'lılar sünnet olurlar. Filistin'deki Fenikeliler ve Suriyeliler, kendileri söylerler ki, bu adeti

Yalnızca Kolkhis'liler, Mısırlılar ve Ethiopia'lılar sünnet olurlar. Filistin'deki Fenikeliler ve Suriyeliler, kendileri söylerler ki, bu adeti Mısırlılardan almışlardır; Thermodon ve Parthenios ırmakları kıyılarında yaşayan Suriyeliler ve komşuları Makron'lar da bunu Kolkhis'lilerden öğrendiklerini söylerler.

Mısırlılardan almışlardır; Thermodon ve Parthenios ırmakları kıyılarında yaşayan Suriyeliler ve komşuları Makron'lar da bunu Kolkhis'lilerden öğrendiklerini söylerler. Sünnet yapan halklar yalnız bunlardır ve anlaşıldığına göre Mısırlılar gibi yapmaktadırlar. Bu adeti kim kimden aldı, Mısırlılar mı Ethiopia'lılardan, yoksa bunlar mı onlardan bunu bilemem; zira belli bir şey ki, bunlarda bu adet çok eskidir. Ama Mısırlılarla ticaret yapan halklar bunu Mısırdan öğrenmişlerdir, bu konuda ayrıca söz götürmez bir kanıt vereceğim: Yunanistan'la ilişki kuran Fenikeliler, artık Mısırlılar gibi, yeni doğan çocukların üreme organlarını sünnet ettirmeyi bırakmışlardır.” (9)

Görüldüğü gibi Antik Çağ'ın farklı toplumlarında, İsrailoğulları dışında da sünnet geleneği vardır. Bu açıdan bakıldığında sünnet, Tevrat'ta yazıldığı gibi salt İsrailoğullarına özgü bir gelenek olarak kabul edilemez.

Ancak sünnet konusunda eldeki mevcut yazılı ve görsel tüm bulgular

bizi Mısır'a yönlendirmektedir. Herodotos da sünnetin Mısır kaynaklı olduğuna işaret etmektedir. Herodotos'un tanıklığı dışında yine kendisiyle çağdaş olan ve bu sayfalarda fotoğrafını yayımladığımız M.Ö. 5. yüzyıla ait bir Attika vazosu üzerinde yer alan resimde iki Mısırlı sünnetli olarak betimlenmiştir. Mevcut Mısır hiyerogliflerinden bu geleneğin Mısır'da M.Ö. 3. binyıl başlarına kadar gittiği anlaşılmaktadır. Sakkar'a'da bulunan ve M.Ö. 2700'e tarihlenen, bu sayfada yayımladığımız bir duvar resminde sünnet işlemi açık olarak canlandırılmıştır. İnsanlığın tarih dönemi M.Ö. 3200-3000 yıllardan yazının bulunuşuyla başladığından, sünnet geleneğini bugün ancak bu tarihlere kadar geri götürebiliyoruz. Fakat bu geleneğin Neolitik Çağ ya da daha öncesine uzanması kuvvetle muhtemeldir. Yani sünnet uygarlık öncesinden gelen ilkel bir gelenektir.

Sünnetin kültürel antropolojideki yeri

Sünnetin nasıl ve hangi ihtiyaçtan ortaya çıktığı hususunda ortaya atılan çeşitli teoriler bulunmaktadır. Nil Gün, kitabında bunların bir kısmını şöyle sıralamış:

"1) Tanrıların insan kurban etme geleneğinin yumuşatılmış bir şeklidir.

2) Kabileye ait olmanın işaretidir.

3) Çocukluktan yetişkinliğe geçişin sembolüdür.

4) Ergenlik yaşında sünnet olma geleneğinde, yetişkinlerin ve kabile otoritesinin ergen asiliğine karşı gücünü gösterme sembolüdür.

5) Kadınların aylık kan dökmelelerine benzer şekilde erkekler üreme gücü kazandığına inanılan bere-

ketlilik ritüelidir.

6) İki cinse de uygulandığında üst deriyi yok ederek kadın ve erkek cinsel organlarını açığa çıkarma girişimidir.

7) Esirleri üremekten alıkoymayan ama yarı hadım eden bir cezadır.

8) Savaşta yenilen düşmanları tanıma ve aşağılama yoludur."(10)

Bunlar dışında kendini Ana Tanrıça'ya (Kybele'ye) adayarak erkekliğini ona kurban etme yani kendini hadım etmeye dayanan bir kökene d e

başka kaynaklarda işaret edilmektedir (11). Bir diğer görüşe göre ise sünnet, cinsel günahlardan vazgeçmenin sembolüdür (Philon) (12).

Ben bu görüşlerin çoğuna katılmıyorum. Sünnetin tarihçesi ve sünnetin esas olarak yeni doğmuş çocuklara yapılıyor olması, bunun bir "erginleme töreni" olmadığını göstermektedir. Anadolu'da Pessinus'taki Kybele rahiplerinin cinsel organlarını keserek Ana Tanrıça'ya adanmalarıyla sünnetin eş eylemler olarak görülmesini de doğru bulmuyorum. Evet sünnet bir çeşit kurban törenidir ama bu hem yeni doğan çocukların yaşamına yönelik tehlikeleri uzaklaştırmak için bir adaktır hem de budanan bir ağacın daha gümrah yetişmesine yönelik beklentileri karşılayan bir ritüeldir.

DİPNOTLAR

1) Nil Gün, Sünnet! Sünnetle ilgili yalanlar ve gerçekler, İstanbul 2005, Kuraldışı Yayıncılık, s. 21-22.

2) Ana Britannica c. 20, İstanbul 1990, Ana Yayıncılık, s. 186.

3) İslam Ansiklopedisi c 5-I, 1988, ME Basımevi, s. 545.

4) Meydan Larousse c. 18, İstanbul 1992, Sabah Yayıncılık, s. 407.

5) Kitabı Mukaddes, İstanbul 1981, Kitabı Mukaddes Şirketi, s. 219-220

6) Neşet Çağatay, "Göksel (kitabı) dinlerde sünnet geleneği", Bilim ve Ütopya, S. 24, 1996, s.50

7) Kitabı Mukaddes, s. 14.

8) Büyük Larousse C. 18, İstanbul 1986, Gelişim Yayınları, s. 10926.

9) Herodotos, Herodot Tarihi, İstanbul 1983, (2. baskı), Remzi Kitabevi, s. 121.

10) Nil Gün, a.g.e., s. 39.

11) Bilim ve Ütopya'nın Kasım 1996 tarihli 29. sayısında yer alan sünnet konusundaki çeşitli yazılar.

12) Meydan Larousse, sünnet maddesi.

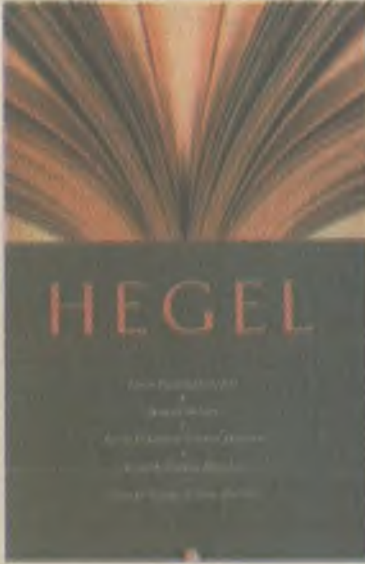

Kırmızı figürlü bir Attika pelike'si. Herakles ve Busiris. Zenci hatlara sahip Mısırlıların başlarının tıraşlı ve cinsel organlarının sünnetli olduğuna dikkat ediniz. M.Ö. 460 civarı. (Thomas H. Carpenter, Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji, İstanbul 2002, Homer Kitabevi).

Hegel

Nejat Bozkurt

Felsefe dünyasının bugüne dek en çok sözü edilmiş düşünürlerinden biridir Hegel. Bu kitapta onun beş yapıtından seçilmiş parçalar yer alıyor. Uzun ya da kısa olan bu parçaların seçildiği kitaplar hakkında girişte bilgiler verildiği gibi, her yapıtın başlangıcında da, belli başlı düşüncelerinin özetlendiği bir bölüm bulunuyor. Kitabın sonuna Hegel'de geçen Almanca kavramların bir listesi eklenmiş. Bu çalışmayla amaçlanan şeylerden birincisi, filozofun yapıtları arasındaki organik birliği göstermek. İkincisi ise, felsefe metinleriyle doğrudan karşılaş-

manın, bir önhazırlık gerektirse de, düşünmeyi canlandıracağına ve anlama yeteneğini geliştireceğine olan inanç olarak belirtiliyor. Felsefeyi meslek olarak seçenlerin ve ona ilgi duyanların, felsefi problemleri ayrıntıları içinde, özü ve birbirleriyle ilişkisi yönünden kavramaları, felsefe gibi düşünsel bir etkinlik hakkında bilgi edinmeleri, düşünme ve

anlama yeteneklerini geliştirip sorunlara daha geniş bir açıdan bakarak çözümler bulabilmeleri, ancak filozof metinleriyle karşılaşmalarıyla mümkün olabilir.

Çeviren ve yayına hazırlayan:
Nejat Bozkurt, Say Yayınları, 2005,
256 Sayfa

Masonlar Dinleyiniz!

Mahmut Esat Bozkurt

Bu kitapta, Mahmut Esat Bozkurt'un 1931 ve 1932 yıllarında Anadolu, Hürriyet ve Yeni Asır gazetelelerinde yayımlanan yazıları toplanmış. Kitapta yer alan yazılar, Mahmut Esat Bozkurt'un masonlara karşı kişisel tutumunu değil, Kemalist iktidarın ortak tutumunu ortaya koyuyor. Nitekim Mahmut Esat Bozkurt'un, 1931'de yazılarıyla masonlara karşı başlattığı kampanya, bizzat Mustafa Kemal tarafından yönlendirilmiş. Mahmut Esat Bozkurt'un masonlarla ilgili bilgileneşmesi için ona kitaplar veren Mustafa Kemal, "Bunu güzelce mütalaa et, bir önergeyle Halk Partisi grup başkanlığına ver, grupta bunlara şiddetli hücum yap ve grupça kapanmasına önayak ol" demiştir. Ke-

malist iktidarın masonlara karşı yürüttüğü bu faaliyetin sonunda, Türkiye Mason Derneği'nin tüm malları Halkevleri'ne bağışlanmış, 1935'te dernek kapatılmıştır.

*Kaynak Yayınları, 2005,
80 Sayfa*

Sağ El, Sol El

Chris McManus

Thomas Watson adında genç bir doktor 1835 yılında ölen bir hastanın ölüm nedenini araştırırken, otopsi esnasında şaşırtıcı bir durum ile karşılaşır. John Reid adındaki hastanın kalbi sağ taraftadır. Karaciğerleri sağda olması gerekirken solda, midesi ve dalağı da solda olması gerekirken sağda-

dır. Ancak, doktorun daha sonra derinleştirdiği araştırmasında onu asıl şaşırtan şey, hastanın yaşarken beklendiğinin aksine sağak olması. Günümüzde de karşılaşılan ender vakalardan biri olan bu durum, açıklanması konusunda en çok zorluk yaşanan bulgulardan biri.

Solaklık ya da sağaklık biyolojik mi yoksa kültürel bir olgu mu? Yüzyıllardan beri araştırmacıların en çok ilgisini çeken bu sorunun cevabı hâlâ tartışılıyor.

Sağ ve sola yönelik neredeyse evrensel olan bu ilginin üzerine yoğunlaşan bu kitap, ilkel toplumlardan günümüze çeşitli din ve kültürlerde süregelen sağ-sol sembolizminden bunun altında yatan nedenlere, sağ ve solu tarif etmenin zorluklarına, beyindeki asimetriyle dil yetisinin sol lobda yer almasına ilişkin tipik süreçlere değinerek önemli bir açığı kapatmayı hedefliyor.

*Çev: Ayşegül Turan, Güncel Yayıncılık, Açık Bilim Dizisi 2005,
508 Sayfa*

İtil-Ural Türkleri

Ravil Gumeroviç Kuzeyev

1929'de Tataristan'da dünyaya gelen Başkurt asıllı yazar R. G. Kuzeyev, Sovyetler Birliği'nin en gözde tarihçi ve etnologlarından. 1969 yılında profesör olan Kuzeyev, aşağı yukarı tüm ömrünü Tataristan ve Başkurdistan bölgesi, başka bir deyişle İtil-Ural civarı Türklerinin tarihini, etnolojisini, folklor ve efsanelerini araştırmaya vakfetmiştir. Halen Başkurdistan Etnoloji Araştırmaları Enstitüsü üyesi olan Kuzeyev'in 25 civarında kitabı ve 250'nin üzerinde bilimsel makalesi bulunmaktadır.

Türkiye'de Türk

Modern Epik

Franco Moretti

"Faust nedir? Goethe'nin kendisinin söylediği gibi, bir 'trajedi' mi? Büyük bir felsefi hikâye mi? Bir lirik içgörüler derlemesi mi? Hangisi olduğunu kim söyleyebilir? Peki, ya Moby Dick? Bir ansiklopedi mi, roman mı, yoksa romans mı? T.S. Eliot, Ulysses için, 'O artık bir roman değil', diyordu. Ama bunlar roman da değilse, ne o zaman?"

Bu estetik başyapıtların nasıl sınıflandırılarak ele alınacağı uzun süreden beri kafa karıştıran bir mesele olmuştur. Franco Moretti, Faust, Moby Dick, Nibelungların Yüzüğü, Ulysses, Kantolar, Çorak Ülke, Niteliksiz Adam, Yüzyıllık Yalnızlık gibi çığır açan eserleri irdeleyerek ortaya koyduğu bu son derece özgün ve disiplinlerarası çalışmasında, bir modern epik kurar. Onun yaptığı, Batı edebi kültürünün 'kutsal metinleri' üzerinden kurulmuş bir nevi üst-türdür.

Moretti'ye göre, 'modern epik'in anlamı, estetik alanın bir hayli ötesine uzanır, gezegene Avrupa'nın egemen olduğu dönemi temsil eden bu eserler çevresinde sağlam bir iskelet kuran bir formdur, modern epik. Dünya sistemini

tiraslar ve formel yaratıcılıklar da bu ekseninde sürekli içiçe geçmektedir.

Analizine Goethe'nin Faust'uyla, 'epik'in ve romanın farklı tarihsel rolleriyle başlayan Moretti, tartışmasını Wagner'in Nibelungların Yüzüğü'ne yoğunlaştırarak modernist tekniğin sosyolojisini çıkarır. Daha sonra da, bilhassa Marquez'in 'Yüzyıllık Yalnızlık'ı çerçevesinde, çeşitli modernist yöntemler ile 'anlatı'nın geri dönüşü arasında bir uzlaşma yolu olarak, 'büyülü gerçekçilik'e ait etkileyici bir yorum sergiler.

Çev. Nurçin İleri, Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 2005, 293 Sayfa

temsil eden örneklerde, çokseslilik, hayal ve motifi; yine, bilinç akışı, kolaj ve karmaşıklıkla teknik başarıları uyarıcı bir işlev görürken, siyasal ih-

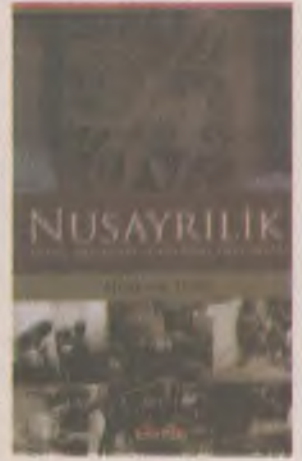
makların bulunmasıdır. Bir diğer yönden Orta ve İç Asya'daki bozkurt efsanesiyle İtil-Ural civarındaki bozkurt efsanesi de aynıdır. Ancak, burada bozkurt efsanesinin yanı sıra bir de geyik efsanesi anlatılmakta ve hatta geyik kurdun yerini almaktadır. D. Györffy'nun anlattığı Macar kroniklerinde yer alan geyik hikâyesinin bir benzeri Kayserili Prokopius ve 6. yüzyıl Bizans tarihçisi Agathius tarafından da anlatılmaktadır. İtil-Ural Türkleri, sahasında Türkiye'de yayınlanmış ilk ve tek akademik eserdir.

Çev: Arif Acaloğlu, Selenge Yayınları, 2005, 539 Sayfa

Nusayrîlik

Hüseyin Türk

Yaygın ve köklü bir inanç sistemi olan Nusayrîlik (Arap Alevîliği), yıllardan beri sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiş olmasına karşın ko-

nuyla ilgili yerli ve yabancı yayınlar yetersizdir, yazılanlar da Nusayrîlik inancı ile ilgili yanlış yazılardır. Bu kitapta, türbe inancı, Hızır kültü ve Nusayrîlik hakkında bilimsel araştırmaya dayalı ayrıntılı bilgi veriliyor. Nusayrîliği oluşturan Nusayrî bayramları, reankarnasyon (tenasüh) inancı, Hz. Ali'nin ilahi yönü ve Nusayrîliğin kutsal metinleri, kültürel antropolojik bir yaklaşımla ele alınmış. Çalışma ayrıca, dışa kapalı bir toplum olan Nusayrîlerin yaşam tarzları, gelenekleri ve halk arasında dolaşan Hızır efsaneleriyle zenginleştirilmiş. Eser genel olarak "Nusayrîlik, Anadolu Alevîliğinden, eski Türk inançlarından ve Hristiyanlıktan bazı öğeleri bünyesinde barındıran senkretik bir inanç

tarihiyle ilgili ciddi yayınlar yapmayı kendisine amaç edinen Selenge Yayınları'nın 24. kitabı "İtil-Ural Türkleri" Arif Acaloğlu tarafından Türkçeye kazandırıldı. 540 sayfa- dan oluşan kitabın sonunda oldukça zengin bir bibliyografya, akademik dizin ve 18 adet harita bulunmaktadır.

Kitapta, İtil-Ural civarının kadimden beri Türk yurdu olduğu; İtil ve Ural eteklerindeki Bulgarlara ilaveten daha sonraki yüzyıllarda ve özellikle Moğol istilası sırasında İç ve Orta Asya'dan kabileler halinde göçüp gelen Türk kabile ve oymakları bölgenin hemen hemen her yerine saçılmış; fakat beraberlerinde önceki bölgelerindeki toponimleri yani coğrafi adları, tamgalarını, ef-

sanelerini, gelenek ve göreneklerini de taşıdıkları belirtiliyor.

Kitabı okuyunca, dikkatimizi çeken bir başka husus ise, bugün kolları Türkmenistan'da, Kazakistan'da, Kırgızistan'da ve İtil-Ural bölgesinde olan bazı boy ve oymak uzantılarının, bunlara ait coğrafi adların Türkiye coğrafyasına da taşınmış olmasıdır. Mesela Ersarılar, Kurtlar, Kuşçılar, Kesekler, Karalar, Sarışlar, Salor, Sarılar ve daha onlarca isim. Coğrafi adlara da bazı örnekler vermek gerekirse: Tanalık, Karasu, Karalık, Ak Göl vs.

Ayrıca, bu halkların yani İtil-Ural civarındaki halkların aralarında Göktürkler şöyle dursun, uzak atalarını Hunlar'a dayandıran oy-

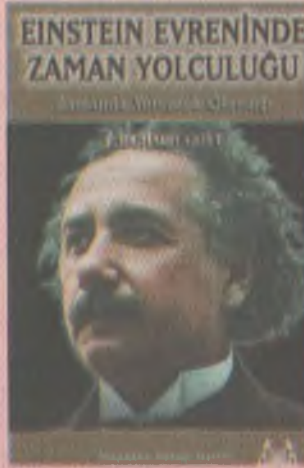
Einstein Evreninde Zaman Yolculuğu

J. Richard Gott

Kitabın yazarı J. Richard Gott, Princeton Üniversitesi'nde astrofizik profesörüdür ve üniversitenin Seçkin Eğitimci Ödülü'nü kazanan dünyaca tanınmış bir bilim adamıdır; Time, Scientific American, New Scientist, American Scientist gibi dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

Kitabın editörlüğünü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fizik Bölümü'nden emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Cengiz Yalçın yapmış. Cengiz Yalçın, kitaba yazdığı önsözde eserin ereğini şöyle açıklıyor: "Şimdi uygarlık Einstein denklemlerinden yararlanarak zamanda yolculuğa hazırlanmaktadır. Dünyanın önde gelen üniversitelerinde, 20 yıl önce bir fantezi gibi görünen zamanda yolculuk olasılığı ve bu olasılığı gerçekleştirebilecek sistemlerin fiziksel yapısı ciddi'ciddi tartışılmaktadır. Einstein'ın Evreninde Zaman Yolculuğu bu tartışmaları Türk okuyucusuna aktarmayı amaçlamaktadır."

"Ünlü astrofizikçi J. Richard Gott bu kitabında zamanda yolcu-

luğu, H. G. Wells'in başlattığı bilim-kurgu çizgisinden alıp bilimsel olasılıkların tartışıldığı bir çizgiye taşıyor. Einstein, Stephen Hawking, Kip Thorne gibi tanınmış bilim adamlarının kuramlarına dayanarak zamanda yolculuğun sadece bir olasılık tartışması değil fiziksel bir gerçek olduğunu ve geçmişe yolculuğun mantıksal yapısının ne olması gerektiğini ortaya koyuyor. Bu olağanüstü heyecan verici konu, kusursuz bir bilimsel çerçeve içinde Einstein Evreninde Zaman Yolculuğu'na yansıtılmış. Kitap okurun merak dürtüsünü uyarmakta ve onu bilinmeyenleri öğrenmeye yönleltmekte." (Sir Martin Rees, İngiliz Kral Astronomu)

Arkadaş Yayınevi, Çev. Erdem Kamil Yıldırım, Ankara, 2005, 289 sayfa.

Feyziye Özberk
Bilim ve Ütopya dergisi
Ankara temsilcisi

luğu, H. G. Wells'in başlattığı bilim-kurgu çizgisinden alıp bilimsel olasılıkların tartışıldığı bir çizgiye taşıyor. Einstein, Stephen Hawking, Kip Thorne gibi tanınmış bilim adamlarının kuramlarına dayanarak

yor. Kitapta makaleleriyle yer alan isimler şunlar: Ali Yaşar Sarıbay, E. Fuat Keyman, Ayhan Biber, B. Ali Soner, Aylin Güney, Filiz Başkan, Süleyman Seyfi Ögün, Belkıs Ayhan Tahran ve Asuman Suner. "Küreselleşmenin Yüzleri", çok yönlü bir gerçekliğe başka açılardan yeniden bakmayı deniyor.

Yayına hazırlayan:

Filiz Başkan, Everest Yayınları, 2005, 200 Sayfa

Geleneksel ve Eleştirel Kuram

Max Horkheimer

Geleneksel ve Eleştirel Kuram, 1920'li yıllardan itibaren ağırlıklı olarak Karl Marx'ın düşüncesi sisteminin izinde şekillenmeye başlayan

Frankfurt Okulu'nun temsilcilerinden Max Horkheimer'in seçme makalelerini bir araya getiriyor. Horkheimer'in, dogmatizmin tuzağına düşmeden yeni bir Marksist kuram oluşturma çabalarının ürünü olarak değerlendirilebilecek bu makalelerde, hakikat arzusunu kılavuz edinen Batı felsefesinin ana kavramları üzerinden, felsefe ve toplum bilimlerinin nasıl bütünleşebileceğine ilişkin yanıtlar bulmak mümkün. Özellikle bu kitaba adını veren "Geleneksel ve Eleştirel Kuram" adlı makale, Frankfurt Okulu'nun genel duruşunu yansıtması bakımından, Max Horkheimer'in en önemli çalışmalarından biri olma özelliğini taşıyor.

Çev: Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, Cogito Dizisi, 2005, 506 Sayfa

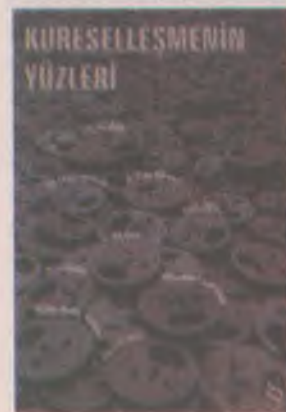
sistemi midir?" sorusunun cevabını araştırıyor.

Kaknüs Yayınları, 2005, 301 Sayfa

Küreselleşmenin yüzleri

Küreselleşmenin Yüzleri, günümüz düşünce ortamının temel tartışma alanı olan küreselleşmeyi mercek altına alıyor. Her biri kendi alanının önde gelen isimleri arasında kabul edilen akademisyenlerin kaleminden çıkmış olan bu metinler, günümüz dünyasını daha geniş bir açıyla görebilmemize yardım edecek. Yrd. Doç. Filiz Başkan'ın

yayına hazırladığı kitap, yaşamın önümüze serdiği karmaşanın içinde aydınlatıcı bir kaynak olmaya aday. Küçüldükçe büyüyen, bilgi ağıyla birbirine bağlandıkça yabancılaşan dünyamızın günlük hayatta, edebiyatta yarattığı farklılaşmalar kadar,

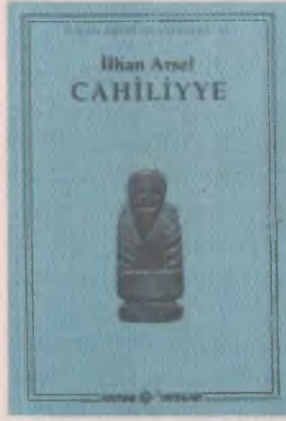
söz konusu farklılaşmadan payını alan milliyetçilik ve din gibi kavramlar da bu metinlerin araştırma alanında kalı-

Cahiliyye

İlhan Arsel

İlhan Arsel, Muhammed'in Cahiliyye diye nitelendirdiği İslam öncesi dönemi, Kur'an'dan aldığı ayetler ışında tartışıyor.

"Muhammed, cahil Arapları, kabile toplumu olmaktan çıkarıp feodal bir toplum haline getirmiş, dünya devleti düzeyine yükseltmiş ya da ilkel yaşamlardan ve batıl inançlardan kurtarıp uygarlık anlayışına yöneltmiştir" tezine karşılık Arsel,

leyememiştir. Onun döneminde devlet diye bir kuruluş dahi olmamıştır.

"Muhammed, Arapları dünya devleti düzeyine yükselmek şöyle dursun doğru dürüst bir devlet anlayışına bile sürük-

Öte yandan Muhammed, ne kendi toplumunu ve ne de İslama soktuğu toplumları batıl inançlardan kurtarmış değildir, çünkü bizzat kendisi batıla inanmışlardandır" tezini öne sürüyor.

Kaynak Yayınları, İlhan Arsel'in çalışmasının bu konuda yeni bir tartışmayı başlatması, tezlerin, analizlerin ve fikirlerin zenginleşmesine ve oluşmasına katkı sağlaması umuyla yayınlıyor "Cahiliyye"yi.

Kaynak Yayınları, 2005, 62 Sayfa

Arkeoloji Dünyasından

Erkan Ildız

Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitaba

Jean Bottéro

Mezopotamya antik kültürünün çeşitli yönlerini ele alan kitap bir derleme. Derlemeyi yapan Jean Bottéro, Ecole Pratique des Hautes Etudes'de Assur Araştırmaları kürsüsünde görevli, konunun uzmanı bir kişi. Mezopotamya mutfağından, Babil'de aşk ve kadın haklarına, mitolojiden, astrolojiye, sihir ve tıbbı kadar değişik konuda hem kendisinin yazdığı makalelere hem de konunun uzmanı farklı kişilerin yazılarına yer veriyor. Kitapta ayrıca Tevrat'ta yer alan bazı öykülerin Sumerlerdeki köklerine de işaret ediliyor. Ayrıca ünlü Sumerolog Samuel N. Kramer'in Sumer kültürünün anlaşılmasında verdiği hizmetlerin öyküsünü anlatan hoş bir yazı da yer alıyor.

Dost Kitabevi, Çev. Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek ve Lale Aslan Özcan, 2005, 293 sayfa.

Anadolu Konut Mimarisinde Portikolu Avluların Gelişimi ve Değişimi

Turgut H. Zeyrek

Kitapta, Anadolu konut mimarisinde yer alan avluların gelişimi M.Ö. 7. - M.S. 4. yüzyıllar sürecinde inceleniyor. Akdeniz mimarisinin ayrılmaz parçası olan açık avlunun Anadolu konut mimarisinde de yer aldığı ve zaman içinde revakla (portiko ile) çevrelendiği saptanıyor. Hellen dünyasında gelişip son şeklini aldığı düşünülen çok sütunlu (peristylli) avlular artık Roma Dönemi'nde aristokratların günlük yaşantısında vazgeçilmez bir öge olmuştur. Bu tür avlulu evler Anadolu'nun doğu bölgelerinde ancak M.S. 2. yüzyılda görülmeğe başlanmıştır. Fakat Roma İmparatorluğu'nun gerilemesiyle birlikte peristylli avlu inşaatı M.S. 550'den itibaren sona ermiş, daha önceden yapılmış olanlar onarılarak kullanılmaya devam edilmiştir.

Kitap, Anadolu konut avluları konusundaki eksik halkaları tamam-

layıcı bilgiler veriyor.

Ege Yayınları, 2005, 75 sayfa.

Lykaonia Bölgesi Kaya Mezarları

Güngör Karauğuz, Halil İbrahim Kunt, Osman Doğanay

Lykaonia, bugünkü Konya Bölgesi'nin Antik Dönem'deki ismi. Küçük Muhsine (Kici Muhsine / Musla) Köyü ise Konya'ya 20 km mesafede bulunmakta ve bu köyün 1 km güneyinde de kitaba konu teşkil eden 21 adet kaya mezarı yer almakta. Yazarlar bu kaya mezarlarını inceleyerek ölü kültürünün Antik Dönem'de bölge kültür ve sanat yaşantısındaki izlerini sürmeye çalışıyorlar. 21 mezarın da eş ya da yakın zamanlı olarak yapılmış olabileceğini saptayan yazarlar yine de mezarlarda İsauria, Frigya, Urartu ve kısmen de Lykia etkileri olduğunu düşünüyorlar. Eski dönemlerde yapılmış olan kaya mezarların Erken Hristiyanlık döneminde de kullanılmış olduğunu belirliyorlar.

Çizgi Kitabevi, 2005, 148 sayfa.

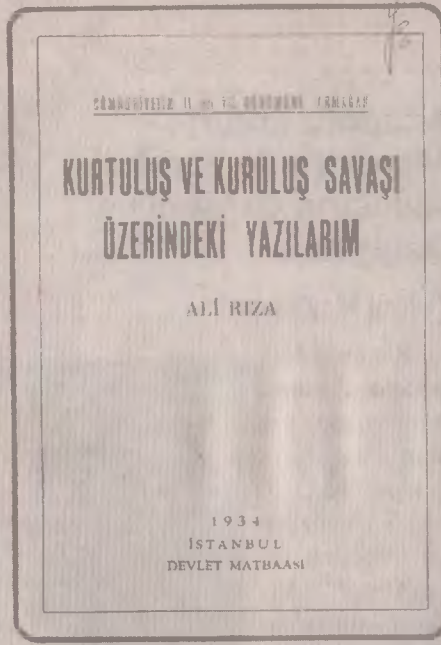

"...Galipier, Mondros mütarekesi-
nin 7. maddesinin verdiği selâhiyet
ile İstanbul'u işgal etmiş! İzmir'e çı-
kardıkları Yunanlılar, Manisa ve Ay-
dın'a kadar ilerlemiş! Ayvalık'a da
ihraç yapmış! Antalya'daki İtalyan-
lar, Konya'ya doğru yayılmakta! Ki-
liya'dan itibaren, Fransızlar ve Er-
meni gönüllüleri Antep, Urfa, Maraş
çevresinde faaliyette! Yıllardan beri
Pontos ülküsü için hazırlanmış şarkî
Karadeniz Rumları, bu dileklerinin
peşinde durmadan çalışmak-
talar! Ve memleketin bütün
düğüm ve çözüm yerleri, İtilâf
Devletleri'nin birer kuvveti
tarafından tutulmuş bulun-
makta! Hilâfet ve Hükümet,
düşmanların kölesi! Bunlar
karşısında yegâne maddi kuv-
vet olarak Harb-i umumi'den
çok yorgun ve çok zayıfatlı çık-
mış olan Ordu!

"İşte dış ve iç durumu böy-
le olan memleket ve milleti,
uğradığı bu felâketten kurtar-
mak ancak, azimli, namuslu
ellerin, milleti, kısa yoldan,
istiklâlini söküp almak üzere
yapacakları ilk iş, Gazi Haz-
retleri'nin 29 Mayıs 1919 ta-
rihli, üç kolorduya bildirdiği
Havza direktifinde mündemiç-
tir: Gerillâ Döğüşüdür bu!
Gerillâ, istiklâllerini tekrar
elde etmek isteyen milletlerin,
Kurtuluş Savaşları'nda bizza-
rur kullandıkları savaş siste-
midir. Bizim de düşmanın İz-
mir'e çıktığı günden başlayarak, üs-
tümüze yuvarlanan büyük tehlike
hakkında milleti tenvir için Gazi
Hazretleri'nin Havza'dan gönder-
dikleri ilk tamimleri üzerine elektri-
ze olan Türk Milletinin, düşman
Bursa-Uşak hattına gelinceye kadar,
yani asıl muntazam ordumuzu derle-
yip, düşmana karşı koyacak bir hâle
getirinceye kadar tatbik ettiği (halk
teşekküllerinden ve milislerden azâ-
mî derecede istifâde etmek esasını
istihdaf eden) Kuvva-yı Milliye siste-
mi 'Gerillâ'dan başka neydi?"

İşte bu ilginç saptama, "sahaflık":
"Kurtuluş ve Kuruluş Savaşı Üzerin-
deki Yazılarım" adlı kitabımızın
üçüncü kısmındaki "Kurtuluş Sava-

ş'ında Gerilla(Çete döğüşü)" başlıklı
yazıdan. 23 Mayıs 1933 tarihini taşı-
yor. Kazım Karabekir Paşa'nın, Gazi
Hazretleri'nin 29 Mayıs 1919'da
gönderdiği, Gerillâ Savaşı ağırlıklı
Havza genelgesi bağlamında, anıla-
rındaki "Ben geldiğimden beri bir
şark taarruzuna hazırlandığım için,
bu emri mevkii tatbika koymadım"
sözleri üzerine yazılmış! Kurtuluş
Savaşı'nı derinlemesine kavrayabil-
mek açısından, kitabımız, üçüncü

kısımında yer alan bu yazı, dolayısı-
yla "Çete Döğüşü" bölümünden ötürü
de ilginç bir yapı taşıyor!

Kitabımız, "Birçok arkadaşların
Milliyet gazetesine yazılmış bu yazı-
ları toplayıp bir broşür kılıfına sok-
ması öğütleri"ne uyularak derlen-
miş! Derleyen/yazıları yazan da il-
ginç! Kitabın üzerinde ne soyadı, ne
de unvanı var. Görünen yalnızca adı:
Ali Rıza! Ünlü El-altı Bilgi Kaynak-
larında da herhangi bir bilgi yok! İlk
Söz'e göre, Yeşilköy'de oturduğu,
dolayısıyla Yeşilköy'de derlediği an-
laşıyor!

1934 yılında İstanbul Devlet
Matbaası'nda basılan kitabın dili de
ilginç! O dönemde yazılmış kitapla-

ra kıyasla, Osmanlıcadan daha bir
arınmış, daha bir Türkçe! Bu Milli-
yet yazıları, konferansları, yoğun bir
araştırma sonucu yazılmış. Kitabın
birinci kısmında yer alan bütün Sa-
vaşlar (İnönüler, Sakarya, 30 Ağus-
tos ve 9 Eylül'de İzmir'e varış) gün
be gün, en küçük ayrıntıya kadar,
krokileriyle birlikte ele alınmış.

Kitabın ikinci kısmını, Büyük
Millet Meclisi'nde uzun münakaşalar
yaratan, saltanat, hilâfet, tekkeler,
medreseler, 'tek dil, tek mektep,
tek mahkeme', kadını erkekle bir
kılan medeni kanun gibi İnkılâp
Savaşları kapsıyor! Ardından,
ayrıntılı Mudanya Mütarekesi,
Lausanne. Dördüncü kısmında
da iki adet başlık: "Demiryolu
Siyasetimiz ve Serbest Fırka Ne-
den Feshedildi?" Bu başlıkların
altında yer alan nedenlerle görüş-
ler de bir hayli ilginç!

Şimdi ilginç bir başlık daha
sunuyorum size: ('Esamisi' hep
var olduğu hâlde, nicedir 'kendi-
si' var olamayan!) Tayyare Bay-
ramı! Yazarın bu bayrama ilişkin
görüşleri de dikkate değer:
"Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta
Samsun'a çıkıp, 28 Mayıs
1919'da Havza'dan üfürdüğü ilk
Sûr ile Türk Milleti ayaklanıp,
kurtuluş yoluna çıktığı zaman,
yürüşünü aksatan bin bir eksikli-
ğin en başında gelenlerden biri
de tayyare yoksulluğu idi! Bu
yoksulluğun sızılarını duyan
Türk milleti, zaferden sonra, ta-

mamlanması gerekenlerin başına
tayyareyi koydu. Hemen Tayyare Ce-
miyeti'ni kurdu. Cemiyet az zaman-
da, her yıl orduya 30-40 tayyare vere-
cek kadar güçlendi. Onun içindir ki,
Türk milleti bugün çifte bayram yapı-
yor: Zafer Bayramı ve kendi yavrusu
olan Tayyare Bayramı!" Ali Rıza
Bey'in, 'Cumhuriyet'in 11. Yıl Dönü-
nümüne Armağan' olarak sunduğu
bir hayli ayrıntılı bilgiler, dikkate de-
ğer görüşler / yorumlar içeren bu il-
ginç kitabın, Milliyet gazetesi tara-
fından, daha bir sâdeleştirilmiş bası-
mı ve yayımı, sanırım, gençlerimizi,
siyasilerimizi, tarihçilerimizi "Kurtu-
luş ve Kuruluş Savaşı" bağlamında
daha bir aydınlatacaktır.

Dilin matematiği 04

İngilizce örneği 1

Mehmet Ali Irmak

Biz, Anadolu Bourbaki grubu, birbirimizi çok etkiledik. Önce, emekliliğin verdiği zaman bolluğuyla, uzun uzun tartıştık, sonra uyuştuk, iş bölümü yaptık. Ama hâlâ ne yazacağımızı, nasıl yazacağımızı tartışıyoruz. Her yazıya başlarken birlikte belirlediğimiz, Mustafa Saka'nın kaleme aldığı ilkelerimizi okuyoruz. Bir evvelki yazımızda genel bir dil matematiği oluşturmaya çalıştık. Ama hem yazımızı anlaşılmaz bir biçimde formelleştirmek istemediğimizden, hem de diller matematikten farklı biçimlerde uzaklaşabildiğinden çok genel bazı şeyler söyledik. Bu ise matematiği "yaşam için kullanma" ilkemize aykırı gibi. İşte bunu burada tamamlamak, dilin matematiğini İngilizce öğreniminde kullanmak istiyoruz.

Önce biraz matematikten uzaklaşalım, İngilizce öğrenimini irdeleyelim. İngilizce öğrenmek isteyen hemen hemen tüm aydınlarımız; bunun için gerekli zamanı ayıran daha az; İngilizce okuyup yazabilen çok daha az. Çocuklarımızı süper liselerde, Anadolu liselerinde, İngilizce öğrenim yapıyorum diyen üniversitelerde okutuyoruz; hatta İngilizce konuşulan ülkelere yolluyoruz. İngilizce öğrenme düzeyleri ne oluyor? Yanıtlanması istenmeyen bir soru. Acaba neden, sorunu çözmememizden, çözümleyemememizden mi? Aşağıdaki iki basit soruyu yanıtlamamız, yanıtlayamamamızdan mı? Gelin biz kendi çözümlememizi, kendi yanıtlarımızı verelim; siz bunları kendiniz göre değiştirin, geliştirin.

Soru 1. İngilizce öğrenelim mi?

Geçerli nedenlerimiz varsa ve buna gerekli zamanı ayırabileceksak, evet. Bizim hesabımıza göre İngilizce okuyup yazar hale gelmek için bu süre bin 500 saat (10 bin sözcük). Bunun yaşı yok ama yaşa göre öğrenimi değişik. Çocuklarımızın yaşı ne denli küçükse o denli

oyun içinde ve heveslendirici bir ortamda; yaşımız ne denli ileri ise o denli amaca dönük, hızlı ve matematiksel.

Soru 2. İngilizceyi nasıl öğrenebiliriz?

Önce dil öğrenimini çözümlemeye çalışalım.

1) Birçok sözcük ezberlemeliyiz. Biz en az 10 bin demiştik. Bu dil öğreniminin en zor, en sıkıcı yönü. Öyleyse bunu en eğlenceli, en kolay biçimde halletmeliyiz. Bu nasıl olur? En çok ilgi duyduğumuz konuları seçerek, sözcük ezberini fark edilmez kılarak.

2) Dili kullanma alışkanlığı elde etmeliyiz. Dinlerken, konuşurken, okurken, yazarken hızımız ve bu hızda hatasızlığımız belirli bir düzeye ulaşmalı. Bu da tabii dinleyerek, konuşarak, okuyarak, yazarak olur.

3) Diller farklı yapıda. Bu özel yapıyı öğrenmeliyiz. "Bu da alışarak olur; ana dil öğrenir gibi" diye düşünenlere sorumuz şu: Ne kadar zamanda? Ana dilini bir çocuk ne kadar zamanda, ne kadar öğreniyor? Yetişkinler için (bizim için beş yıl öğrenim görmüş, anlatılanı, yazılanı anlayan her çocuk yetişkin) doğru yapı öğrenimi o dilin matematiğini çözümleyerek.

Sonuç ne?

1) İngilizce öğrenimi her yaş dilimi için, her meslek grubu için farklı olmalı. İngilizce öğreneceklerin ilgi alanları da, öğrenme düzeyleri de, yönelimleri de, alışkanlıkları da farklı çünkü. Çocuğun yaşı ne denli küçükse, o denli oyun içinde olmalı. Sözlü, şarkılı; anlatımsız, açıklamaz... Ama bu takdirde, öğrenme hızı çok düşük. (Bir çocuk ana dilini öğrenmeye yaklaşık 20 bin saat harcıyor ve oldukça alt düzeyde öğreniyor.) Meslek ve iş sahibi yetişkin, İngilizceyi, en az yardımıyla, kendi başına öğrenebilmeli.

2) Yetişkinlerde, dış yardım en

çok 100 saat olmalı. Bundan sonra insan, İngilizceyi kendi kendine öğrenebilmeli; kendine en uygun kaynakları kullanarak, kendine en uygun zaman aralıklarını seçerek, kendine en uygun planlamayı yaparak.

3) İngilizce öğrenmenin en hızlı yolu sistemli öğrenme. Sistemli öğrenmede (ana dil öğrenimine karşıt) ilk adım, dilin yapısının çözümlemesi. (Ana dil öğreniminde bu hiç yok.)

Bu çözümleme için (örnek yapabilmek için gerekli yaklaşık 600 sözcük ezberi de içinde) 100 saat yeterli.

Matematikten uzaklaştık. Şimdi geri dönelim. Yukarıda söz konusu edilen sistemli İngilizce dilin matematiği. Bir evvelki yazımızda genelde verdiğimiz dilin matematiğini, bu yazımızda, İngilizce örneğinde daha somut, daha ayrıntılı verebiliriz.

I. DTÖ

I.1. Ana Szc

I.1.1. İ [ve Z (İ)]. Bu simgelerin karşılıklarını bir evvelki yazımızdan biliyorsunuz; değil mi? (Dilin matematiğinde isim örnekleri vermiyoruz. Bu örnekleri siz seçtiğiniz kendi kaynağınızdan bulacaksınız. İsim tanımlarını kullanarak. Ama Ek 1'de iki zamir tablosu veriyoruz.)

I.1.2. F (İsimde olduğu gibi, yine kendi fiillerinizi kendiniz seçin.)

I.1.3. S (Yine isimdeki gibi)

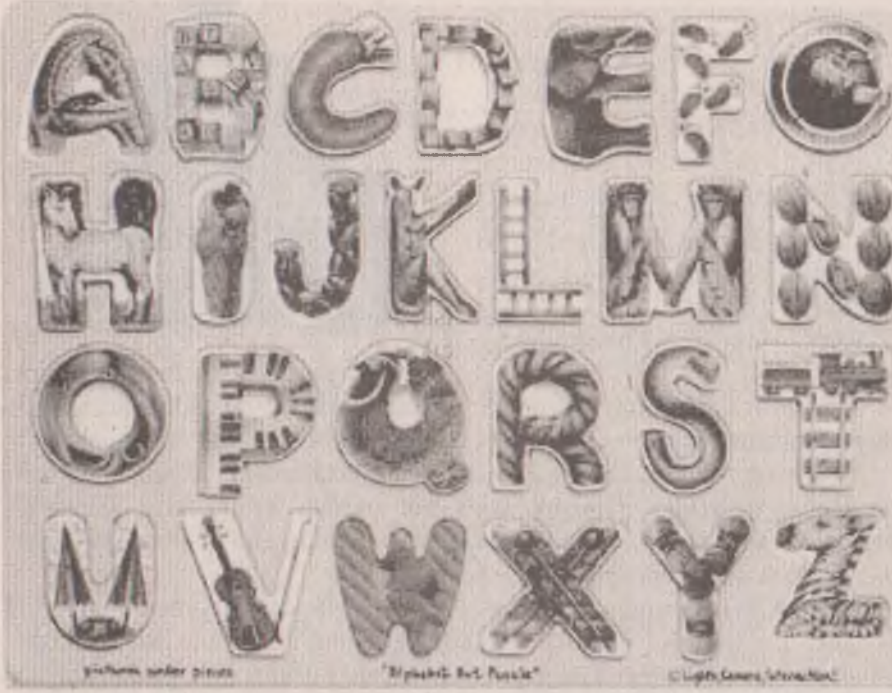
I.1.4. Zr

I. 1.4.1. FZr (Yine isimdeki gibi.)

I.1.4.2. SZr & ZrZr (İngilizce'de SZr, ZrZr ayrımı var. Ek2 de bir SZr / ZrZr listesi veriyoruz.)

I.2. Yrd Szc

I.2.1. ÖYrdSzc

- I.2.1.1. Yes, no, not
 I.2.1.2. T: The, a(an) & bazı sıfatlar
 I.2.1.3. YrdF
 I.2.1.4. SS (Ek 3'te ÖYrdSzc üzere hem bilgi veriyoruz, hem de örnekler.)
 I.2.2. Bağ Szc
 I.2.2.1. GrB (Ek 4'te açıklamalı örnekler.)
 I.2.2.2. KCB (Ek 4'te açıklamalı örnekler.)
 I.2.2.3. BCB (Ek 4'te açıklamalı örnekler.)
 II. DTİ, DTB
 II.1. dğş
 II.1.1. İç: İngilizcede isimler, ismin sonuna s getirilerek çoğul yapıyor. İ ∇ İs (Ama toplum ürünü olan dil hep matematikten ayrılma yönelimi gösteriyor. İngilizcede yuvarıdaki genel kuralın yanında, bu s eklenirken isimdeki bazı harf değ-

şikliklerini belirleyen iki ek kural ve yaklaşık 20 kadar isim için kural dışı çoğul söz konusu. Biz dilin matematiğinde bu genel kural dışı bilgileri atlıyoruz.)

II.1.2. Fiillerde dört hal: İngilizcede fiillerin yalın hal dışında, sonlarına ed, ing eklenerek elde edilen dört hali var. F, Fed, Fed, Fing (Tabii yine ek 3 kuralı ve yaklaşık 200 kadar fiilin kural dışı dört hali.)

II.1.3. Sıfatlarda derece: Sıfatların da, yalın hali ile birlikte sonlarına er, est eklenerek elde edilen üç hali var. S, Ser, Sest. (Ek üç kuralı ve yaklaşık 20 kadar sıfatın kural dışı derecelenmesi.)

- II.2. grp
 II.2.1. İğ
 II.2.1.1. İğ₁: A + SZr + S + İ
 II.2.1.2. İt
 II.2.1.2.1. İt₁: İ(s) + İ
 II.2.1.2.2. İt₂: İ(s)'s + İ

II.2.1.2.3. İt₃: İğ₁ + of + İğ₂(s)
 II.2.1.3. İğ₂: GrB + İgl (İsim gruplarının amaçları, kullanımı ve örnekleri Ek 5'te.)

II.2.2. Fg
 II.2.2.1. Fg₁: YrdF₁ + (not) + YrdF₂ + ... + F
 II.2.2.2. Ft
 II.2.2.2.1. Ft₁: F + to + F(İ)
 II.2.2.2.2. Ft₂: F + F(İ)ing
 II.2.2.3. Fg₂: F + GrB / FZr (Fiil grupları üzere bilgi ve örnekler Ek 6'da.)

II.2.3 Sg / Zrg: SZr + S / ZrZr + FZr (Bilgi ve örnekler Ek 7'de.)

II.3. Dzn: (İngilizcede dizin Türkçedekinden çok daha sınırlı yani basit. Bunu C de anlatacağız.)

(Her yazımızı belirli bir sınırdan tutmak istiyoruz. Bu nedenle C ye gelmeden duralım ve dokuz ekimizi sunalım.)

Ek 1. İngilizcede zamirler

İngilizce de üç tekil "o" oluşunun matematiksel bir nedeni yok.

Birinci kolon özne olarak "ben, sen, o, biz, siz, onlar". İkinci kolon her tür tümleçte kullanım "beni, bana, bende, benden, benim için..." da hep "me".

Üçüncü kolon iyelik sıfatı. İngilizce'de kullanımı T olarak. Dördüncü kolon iyelik zamiri yani iyelik sıfatı + İ = iyelik zamiri

İşaret zamirleri (ve sıfatları):

Tekil: this, that. Çoğul: these, those. ("this" ve "that" ayrımının da matematiksel bir nedeni yok. Belki bir miktar (dilde böyle "bir miktar"lar var) mekansal. Yakın olanı, elle tutulana "this", uzak olanı "that".

Ek 2. Sıfat ve zarf zarfları (SZr ve ZrZr)

	ÖZNEL HAL	TÜMLEÇ HALI	İYELİK SIFATI	İYELİK ZAMİRİ
TEKİL	I	me	my	mine
	you	you	your	yours
	he	him	his	his
	she	her	her	hers
	It	it	its	its
ÇOĞUL	we	us	our	ours
	you	you	your	yours
	they	them	their	theirs

Tablo 1. Şahıs zamirleri (iyelik sıfat ve zamirleri)

İngilizcede sıfat ve zarfları niteleyen SZr ve ZrZR'nin S ve FZr'den ayrımı daha belirgin. Bunun ilk örneği "çok". "çok sorun"da çok S, "çok aldım"da çok FZr, "çok iyi insan"da çok SZr, "çok iyi anladım"da çok ZrZR. İngilizce üç "çok" var. "many": (sayılabilir) çok [S], "much": (sayısız) çok [S] ve "very": [SZr ve ZrZR olarak] çok. İngilizcede SZr, ZrZR ayrımı var dedik ama çok belirli değil. Bazı örneklerimiz "very": çok, pek [SZr & ZrZR], "so": bu denli, bu derece [SZr & ZrZR]; böyle [S,FZr], "too": çok, aşırı, haddinden fazla [SZr & ZrZR]; de, da, dahi [sonda kullanılan bir KCB], "just": tam, tam anlamıyla [FZr, SZr, ZrZR; kullanımı örneklerle özel öğrenilmeli], rather: oldukça [SZr & ZrZR; genellikle olumsuz], "quite": oldukça [SZr & ZrZR; yeterince]; sakın, sessiz [S], "pretty": oldukça [SZr & ZrZR; umulanın üstünde]; sevimli [S], "extremely": son derece, aşırı [SZr & ZrZR], "more, most": daha, en [SZr; bazı uzun sıfatlarla]; daha çok, en çok [S], "dark, light": koyu, açık [SZr]; karanlık, aydınlık [S]

Ek 3. Özel yardımcı sözcükler

"Yes & No" özel iki Yrd Szc. Yapılmış bir bildiriye onaylama veya ona karşı çıkmada

kullanılıyor. Bu nedenle tek başlarına da cümle olabiliyor. Kullanımları Türkçe'dekinden farklı. Biz söyleneni onaylıyoruz veya ona karşı çıkıyoruz. ("Gitmedin mi?", "Hayır, gittim" gibi) İngilizcede eylemin olumlu veya olumsuzluğu belirtiliyor. ("Haven't you gone there?", "Oh, yes, I have" gibi. Ünlemde söylenene karşı çıkış nedeniyle.) "not" olumsuzluk sözcüğü. Mantıktaki değil (!) karşılığı Tanımlılık (isimlerle adlandırılan) bir kümenin belirli bir ögesi mi veya alt kümesi mi, yoksa herhangi bir ögesi mi veya alt kümesi mi, bunu belirliyor. The + İ: belirli bir öge, a + İ: herhangi bir öge. Bu nedenle iyelik ve işaret sıfatları da, "some, any, no" gibi bazı özel sıfatlar da tanımlık çünkü aynı nitelikte belirleyici.

Yardımcı filler (be, do, have, shall / will, must, can, may) "not"

ve F ile birlikte FgI oluşturarak zaman ve kipleri belirliyor. Bu matematiksel zorunlu bir yapı değil. Bu nedenle zamanlar, kipler dilden dile çok farklı. İngilizce'de ("use, dare" gibi) bir iki fiil daha YrdF gibi kullanılıyor. Bildiriler çok ögeli olabiliyor. Bu nedenle önce onaylayıp onaylanmadığını, sonra da her bir ögesini sorabiliyoruz. İngilizce'de onay sorusu dizin değişimi ile yapılıyor. Öge sormak için ayrıca soru sözcükleri kullanıyoruz. "who & what" ile özne, "whom & what" ile dolaysız ve dolaylı tümleş, "GrB + whom & GrB + what" ile grup bağlaçlı tümleş, "when, where, why, how, ..." ile zarf tümleci soruyoruz.

Ek 4. Bağ Sözcükleri

Grup bağlaçları (ilgeç, edat diye de adlandırdığımız sözcükler) bir grubu cümleye bağlıyor. Grup ile bildiri arasındaki bağ tam matematiksel değil. Bu nedenle dilden dile farklılık söz konusu; özellikle GrB'lerin soyut kullanımında. İngilizcedeki GrB'leri,

I. Somut kullanımlı GrB'ler

I.1. Yer belirleyici GrB'ler

I.1.1. Konum belirleyenler: in, on, over, above, under, below, at the back of, behind, beside, at, between, among, around, near, far from, ...

I.1.2. Devinim belirleyenler: into, out of, onto, to, from, up, down, off, along, across, ... (Bunlar en iyi şekil çizerek tanımlanabilir.)

I.2. Zaman belirleyici GrB'ler

I.2.1. Bir "an"a göre zaman belirleyenler: at, by, before, after, until, since, from, ... on, ...

I.2.2. Bir "süre"ye göre zaman belirleyenler: in, within, during, for, ... (Bunlar en iyi zaman doğrusu üzerinde tanımlanabilir.)

I.3. İlişki belirleyici GrB'ler: with, without, for, like, ...

II. Özel görev yapan GrB'ler: of [İt3 de], to [Ft1de], by [Edc de]

III. GrB'lerin soyut kullanımı biçiminde sınıflandırılabilir.

Karmaşık cümle bağlaçları iki cümleyi birbirine bağlıyor. (Yani mantıktaki $\bar{Y}$, $\bar{G}$, $\Rightarrow$, ... karşılığı. Ama İngilizce'de de (diğer dillerde olduğu gibi) KCB'lerin kullanımı

biraz daha karmaşık.

1) Genel yapı BsC1 + KCB + BsC2 biçiminde, "and, or, but, because" ... böyle kullanılıyor. Ama bazı KCB'leri (BCB'larına benzer) KCB + BsC1 + BsC2 biçimde de kullanılabiliyor. "if, as, though, ..." böyle.

2) Formel mantıkta ve, veya, ise, ise-ise bildiri bağlaçlarını öne çıkarmışız. İngilizcede and = $\bar{Y}$, or = $\bar{G}$ (Türkçede bu biraz daha farklı. Biz veya ile ya biri, ya öbürü diyoruz. Her ikisini de dışlıyoruz.); ama but = $\bar{Y}$ (ama ikinci bildiri beklenenin karşısı ise), as, because = $\bar{Y}$ (ama sebep - sonuç ilişkili)...

Bileşik cümle bağlaçları bir cümleyi diğerinin ögesi (özne veya bir tümleci, hatta İg1'de bir sıfatı) kılıyor. BIC'leri cümleyi incelerken (bir sonraki yazımızda) ele alacağız.

Ek 5. İsim grupları

İsimle adlandırıyoruz, sıfatla nite ediyoruz, tanımlıkla küme içi durumunu belirliyoruz, gerekirse sıfat zarfı ile sıfatı da niteliyoruz. Bunu İsim grubu 1 kurarak yapıyoruz. Bunun İngilizce'de sıralanışı İg1 = A + SZr + S + İ biçiminde ve sabit. (İg1 ile dilin yapısına başlamış olduk, örnekler vermeliyiz. Biz tüm bu örnekleri tek İngilizce öğrenim kitabından, "Essential English for foreign students II-C.E. Eckersley-Longman"dan vermek istiyoruz. Kanımızca bu dizi, sözcük ve deyim seçimiyle, düzeni ve düzeyiyle İngilizce kültürünü en iyi yansıtan dizi. Mr. Priestley (Özel isim. Bu nedenle yalnız İ), a very nice house (Tüm ögeler var.), An old friend (SZr'ye gerek görülmemiş.), The Times (Times özel isim; burada ki A "hani, herkesin bildiği" anlamına, özel vurgu.)

İsim tamlaması, ismin (bir sıfat gibi) başka bir ismi betimlemede (kapsamını daraltmada) kullanımı. İngilizce'de ismin tamlamasının üç farklı kuruluşu olması matematik dışı ve bu nedenle İngilizceye özgü (yani Türkçe ile birebir karşılıklı değil.) İt1 bir tür birleşik isim [yani ilkel isimlerin belirlediğinden farklı bir kavram adı.], week-end (yani cumartesi, pazar), garden gate ("ga-

te” ama özel bir “gate”), İt₂ iyelik belirliyor. The Priestleys’ house (Burada çoğul s takısından sonra bir s daha konmuyor.), Margaret’s birthday, İt₃ genel isim tamlaması. [İt₁, İt₂ değilse İt₃] An old friend of mine (A & my ikisi de tanımlık olduğundan iyelik zamiri “mine” kullanılıyor.)

İğ₂ ile cümlelerin başka bir ögesi olan <Grup Bağlaçlı Tümleç> kuruyoruz. İngilizce’de özne ve dolaysız, dolaylı tümleç İğ₁, ayrımı dizin dolayısıyla. Bunun dışında Türkçe’deki de, den tümleçleri ve tüm grup bağlaçlı tümleçler İngilizce’de GBT. Yapı çok basit. İğ₂ = GrB + İğ₁, in Book I, about his house, for the week-end

Ek 6. Fiil grupları

İngilizcede zaman ve kipler Fg1

ile kuruluyor. Fg1 = YrdF1 + YrdF2 +...+ F. Zaman ve kipler matematiksel zorunlu değil. Bu görevi fiil zarfları yapıyor. Bu nedenle “zaman kayması” dediğimiz zamanların birbiri yerine kullanımı söz konusu oluyor. (“Yarın geleceğim. Yarın geliyorum. Yarın gelirim.” her üçünün de söylenmesi gibi.) Bu nedenle iki dildeki zamanlar, kipler birebir eşlenemiyor. Dört zamanı daha kolayca tanımlayabiliyoruz: geçmiş, şimdiki, gelecek ve geniş zaman. Diğer zamanlar ve kipler kültürel etkiyle ve o dile özgü açıklanıyor. İngilizcede sekiz basit ve sekiz bileşik zamanı dört yardımcı fiil ile (“be, do, have, shall / will” ile) kuruyoruz; kipler için ise “must, can, may” diye sık kullanılan üç yardımcı fiil daha

var.

İngilizce zamanları iki tablo halinde verebiliyoruz. (Tablo2-3)

(— olan yerlerde be & have aynen kullanılıyor. YrdF ve AF in öncekine göre hâl aldığına dikkat ediniz.) “must, can, may” (1. veya 2. hâl)den sonra AF 1. hâl. Ayrıca must / may (1. veya 2. hâl) + BE (1.) + AF(4), must / may (1./2.) + HAVE (1.) + AF (3.) , must / may (1./2.) + HAVE (1.) + BE (3.) + AF(4.) bileşik kipleri de var.

İngilizcede fiil tamlaması iki tane. Hangi fiille hangisinin kullanılacağı bağıntısız ezber. Fiillerle grup bağlaçlarının veya fiil zarflarının kullanımı deyim oluşturma amaçlı. (İngilizce örneğimize “Dilin Matematiği 05”te devam edeceğiz.)

NO	KULLANILIŞI	Yrdf hali	AF hali	EK NOTLAR
1.1.	Şimdiki zaman	1.		
		BE	4.	—
1.2.	Geçmiş zaman 3	2.		
2.1.	Geniş zaman	1.		
		DO		“does”ın s’i AF’e eklenir. Olumlu bildiride YrdF yok olur. AF 2. hal olur.
2.2.	Geçmiş zaman 2	2.		
3.1.	Geçmiş zaman 1	1.		
		HAVE	3.	—
3.2.	Geçmiş zaman 4	2.		
4.1.	Gelecek zaman 1	1.		
		SHALL	1.	—
4.2.	Özel bir zaman	2.		
		WILL		

Tablo 2.

NO	KULLANILIŞI	YrdF1 hali	YrdF2 hali	YrdF3 hali	AF hali
3.1.	Geçmiş zaman 5	1.			
+ 1.		HAVE	BE 3.		4.
3.2.	Geçmiş zaman 6	2.			
4.1.	Gelecek zaman 2	1.			
+ 1.		SHALL	BE		4.
4.2.	Özel bir zaman	2.			
		WILL			
4.1.	Gelecek zaman 3	1.			
+ 3.		SHALL	HAVE —		3.
4.2.	Özel bir zaman	2.			
		WILL			
4.1.	Gelecek zaman 4	1.			
+ 3.+1.		SHALL	HAVE —	BE 3.	4.
4.2.	Özel bir zaman	2.			
		WILL			

Tablo 3.

Boğaziçi Üniversitesi Rektörlüğü 'ne duyuru

Bizler Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği öğretim üyeleri olarak, üniversitenizde 23-25 Eylül 2005 tarihleri arasında düzenlenmesi tasarlanan "İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri" temalı sempozyumun kamuoyuna yansıyan biçimiyle ilgili görüşlerimizi dile getirme sorumluluğunu duyuyoruz.

1) Üniversiteler her türlü bilimsel araştırmanın ve geliştirmenin yapıldığı, her tür konunun ve sorunun bilimsel olarak tartışıldığı, bilimsel bilginin üretildiği ve öğretildiği kurumlardır. Böylesi bir çerçevede, ülkemizdeki herhangi bir üniversitede düzenlenen herhangi bir etkinliğin, tüm topluma, başta da ülkemizde bu alanda çalışan öğretim üyelerine açık olması, eşyanın tabiatının vazgeçilmez bir gereğidir. Düzenlenmesi tasarlanan sempozyuma, eğer yönelişinizi "doğru" kavramakta isek, sadece belli bir yönde düşünen öğretim üyelerinin çağrılmalarını, buna karşılık farklı yönde düşünen öğretim üyelerinin bildiri sunmak üzere katılamamalarını, özünde üniversite kavramına aykırı buluyoruz.

2) Ortaya çıkan doğrultuda, kamuoyuna, keza dış dünyaya, tek yönlü görüşlerin telkin edilecek olmasını, engizisyonvari bir dayatmadan farklı görmüyor, çok yadırgıyoruz.

3) Bu çerçevede, temeli kabul edilmez olarak atılan bir sempozyumdan çıkacak sonuçların bilimsel bir yansızlığın gereklerini yerine getirmeye yetmeyeceğine dikkat çekiyoruz.

4) Bu sempozyuma, dinleyici olarak bile karşı görüşten öğretim üyelerinin alınmayacak olması yönünde yükseltelen söylemleri dahi, gerçek olmasından daha kaygı verici buluyoruz.

5) Üniversiteler bilimsel, akademik özgürlüğün özerk kaleleridir ve bugüne kadar her türlü siyasal baskıya karşı direnebilmiştir. İstanbul

Üniversitesi eski rektörlerinden Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, yerlerde sürüklenmesine rağmen, bilim adamlığının ve taşıdığı konumun özerkliğinden ödün vermemiş, üniversitenin siyasi baskılara boyun eğmemesi için onurla mücadele etmiştir. Bu nedenle siyasi ısmarlama bilim olamayacağını, eğer siyasi baskılarla bu sempozyum düzenlenmek isteniyorsa, bunu üniversite ve bilim özerkliğine müdahale olarak gördüğümüzü, Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ayşe Soysal'dan da, geçmişte Sayın Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın gösterdiği dirayeti göstermesini beklediğimizi belirtmek istiyoruz.

6) İsviçre gibi bir Avrupa ülkesinde 'Ermeni konusuyla' ilgili yasanın geri çekildiği bir dönemde, ülkemizde ve bir kamu üniversitesinde tam tersi yorumlanabilecek şekilde, tek yönlü düzenlenmesi tasarlanan bu sempozyumu ciddi bir çelişki olarak gördüğümüzü önemle kaydetmek istiyoruz.

7) Bu sempozyum, sayılan özelliklerinden dolayı bilimsel bir sempozyum değil, ancak siyasi bir gösteri niteliği taşıyacağından bu toplantının düzenleyicilerini, konuşmacılarını ve toplantıya katılacak olan tüm dinleyicileri bir kez daha düşünmeye davet ediyoruz.

İmzacılar: Prof. Dr. Nur Serter, Prof. Dr. Kemal Alemdaroğlu, Prof. Dr. Erol Manisalı, Doç. Dr. Emin Gürses, Prof. Dr. Ayşe Uygur, Prof. Dr. Tolga Yarman, Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Akalın, Prof. Dr. Serap Kuruca, Doç. Dr. Nilgün Çerikçioğlu, Okutman Beyazıt Kahraman, Prof. Dr. Hakan Berkan, Prof. Dr. Taylan Akkoyun, Prof. Dr. Osman Özdemir, Prof. Dr. Tuncay Altuğ, Prof. Dr. Eren Omay, Prof. Dr. Orhan Şen, Yrd. Doç. Dr. Kadriye Akgün Dar, Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza Odabaşı, Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit, Prof. Dr. Semih Koray, Prof. Dr. Uçkun Geray, Doç. Dr. İrfan Gökçay, Yrd.

Doç. Dr. Deniz Tasni, Prof. Dr. Cemalettin Göbelez, Prof. Dr. Şadi Yenen, Öğr. Gör. Barış Doster, Prof. Dr. Şerife Atlıhan, Prof. Dr. Gürbüz Çelebi, Yrd. Doç. Dr. Murat Argon, Yrd. Doç. Dr. Erbil Göktaş, Yrd. Doç. Dr. Sema Göktaş, Prof. Dr. Gülbün Gökçay, Prof. Dr. Bingür Sönmez, Prof. Dr. Mehmet Can Akyolcu, Prof. Dr. Neriman Akyolcu, Prof. Dr. Mine Küçük, Prof. Dr. Orhan Küçük, Yrd. Doç. Dr. Semire Uzun, Doç. Dr. Yunus Karakoç, Prof. Dr. Erdinç Türkcan, Prof. Dr. Erbil Gözükırmızı, Prof. Dr. Ziya Zıylan, Prof. Dr. Baria Öztaş, Prof. Dr. Gülay Üzümlü, Prof. Dr. Birsan Ersel, Prof. Dr. Esin Ergin, Doç. Dr. Kasım Koçak, Prof. Dr. Zeynep Karakaş, Prof. Dr. Tanguş Şan, Prof. Dr. Salih Cengiz.

Bilim ve Ütopya Kooperatifi

İzmir Bürosu Söyleşileri

7 Ekim 2005
Saat: 18.00

"Küreselleşme ve Bilgi Çağı"

Prof. Dr. Semih Koray
Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

24 Ekim 2005
Saat: 18.00

"Türk-Kürt Kardeşliği (Kurtuluş Savaşı Çözümü)"

Arslan Kılıç
Teori Dergisi
Genel Yayın Yönetmeni

Yer: Konak Belediyesi Kültür Merkezi Kıbrıs Şehitleri Cad.
No: 12 Kat: 5 Alsancak-İzmir
Tel: 0232 422 52 36
Bilgi için: Meftun Bulunmaz
0532 250 67 14

Ne güzel uymuş

Siz geniş zamanlar umuyordunuz
Çirkindi dar vakitlerde
Bir sevgiyi söylemek
Yılların telaşlarda bu kadar çabuk
Gececeği aklınıza gelmezdi
Behçet Necatigil

Yükselmeli, dokunmalı alnın semalara
Doymaz heşer dedikleri kuş itilalara
(1)

Tevfik Fikret

Elmayı kokusundan
Güvercini biçiminden soyutlamaktır
Yaşamak denilen kavgayı
Aşksız düşünmek

Hasan Hüseyin

Şiir, yukarıdaki dizeleri mırıldanarak yürüyormuş, diller pazarına uğrayıp kendine güçlü diller, seçkin şairler seçmekmiş amacı. Coşkulu, içtenlikli güzelliğiyle baş döndürerek yürüyormuş. Düşler ülkesinden, kuşlar diyarından geldiğinin bilincindeymiş. Yürümüyor, uçuyor, uçmuyor kendinden taşıyormuş. "Dilin içinde yaşar, dilden taşarım, evrensel maceraya kişiselce bakarım" dercesine yüksek alnı bulutlara değercesine diller pazarında kendine uygun diller arıyormuş. İnsanoğluyla yaşıt bu alımlı güzel karşısında nesir kendini kötü hissetmiş. "Öyle diller arıyorum ki asırlarca çeşmelelerinden has şiirler akmış olsun" der demez ayakları, şiiri, Türkçe dükkânına taşımış.

Peki, demiş şiir, insan macerasını iki duru sözle özetleyecek halk ozanınız var mı? Hemen halk edebiyatı sözcüsü Yunus: "Sevelim, sevillelim" demiş. Şiir: "Derin, duru sözlerinle taç olmuşsun Türkçeye Yunus" deyiverince bir alkış kopmuş ki anlatılır gibi değil. Sıra Divan edebiyatı sözcüsü Baki'ye gelmiş. Baki: "Baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş." deyiverince şiir, "Zaten ben geçici olanda kalıcı olanı özetleyen birini arıyordum, gel seni alnından öpeyim" demiş Baki'ye. Bu sefer şiir "Tanzimat'tan Cumhuriyete değin şiirinizi hikmetli bir sözle taçlandırarak bir şair arıyorum" de-

miş. Yahya Kemal'i seçmişler. "Ölmek değildir ömrümüzün en feci işi / Müşkül budur ki ölmeden evvel ölür kişi" dizeleriyle birlikte bir alkış kopmuş. "Şiire Türkçe / Türkçe'ye şiir / Ne güzel uymuş" sözleri o gün bugündür çınlıyormuş gökkubbede.

"Cumhuriyetten bugüne şiir örnekleri verebilir mi, içinizden biri" demiş şiir. Oracıkta şiir sevdasıyla, Türkçe hayranlığıyla sarhoş bir garip atılmış: "Geri kalanından birkaç örnek de ben vereyim" diyen bu sıradan kişi şu anda bu satırların yazarı Türkan Aras imiş, boyundan büyük işe kalkışmış, ismini anamayacağı şairlerden özür dileyerek başlamış söze, demiş ki: "Ben deryadan damlalar alacağım, ismini anamadığım baş tacı şairlerim n'olur bana gücenmeyin". Almış sözü Türkan Aras, bakalım neler söylemiş: "Dostlar benden el çektiği bir gün kedere batmış iken sevgili Gülten Akın'ım omzuma dokunuverdi."

"Yeni dostlar, yeni rüzgarlar gelir

geçer.

Yosun muydum,
kaya mıydım
Nasıl unuturlar?
Kahredersin başın önüne düşer
Düserse beni unutma."

Gülten Akın'ımla hallerimizi böyle konuştum, vefasızlık denilen ruhun kanserini insan ancak böyle özetler, yüreklerle ancak böyle şifa sunar.

Türkçe'ye şiir, şiire Türkçe ne güzel uymuş.

Sevgiyle çoğaldığım bir gün sevgili Edip Cansever'im:

"Sen o karanfile eğilimlisin
Alıp sana veriyorum işte
Sen de bir başkasına veriyorsun
Daha güzel
O başkası yok mu
Bir yanındakine veriyor
Derken karanfil elden ele"

Karanfil veren ellerin dert görme-sin Edip Cansever. Aşk bir çoğalmaydı, az sözle derine inen Türkçemle Canseverlerin dilinde ne güzel anlatıldı.

Demir parmaklıklar gerisinde Özdemir İnce, sevdiği kadını, Ülker'ini bekliyor, Ülker salıya gelecek, mah-

Bilim ve Ütopya Söyleşileri

Katrina'nın düşündürdükleri ve ABD'nin çöküşü

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Şükrü Ersoy

YTÜ Doğa Bilimleri Araştırma Merkezi Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Akalın

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

12 Ekim 2005 Çarşamba

Saat: 18.30

Yer: Bilim ve Ütopya Dergisi Toplantı Salonu

İstiklal Caddesi Deva Çıkma No: 7/2 Beyoğlu-İstanbul

Tel: 0212 244 23 61 / 244 23 72

pushane şenlenecek.

"Bugün Pazar yurdumun hapishanesinde

Yarın Pazartesi, sonra Salı

Salı günü Ülker gelecek.

Geçip gelecek zeytinlerin, otların arasından

Eli dağlara denizlere bulutlara değmiş

Saçlarının dibinde huruk reçine kokusu

Duracak demir parmaklıkların gerisinde

Bir yenilmezlik gülü halinde

Salıya Ülker gelecek"

Erkeğinin arkasında ve yanında, iyi günde, kötü günde, "bir yenilmezlik gülü halinde"dir kadınlarımız. Gül bir çiçektir; ama solmuyor, dökülmüyor, kadın güzelliğine yenilmezliği ekleyen şair aşk olsun sana. Sen bir yenilmezlik gülüsün Türkçem. Asırlarca şiir deryaları yarattığından belli.

Bir gün bir dost meclisinde "aşk" sözcüğünü uluorta harcayanlar oldu. Gelgeç arzuları, sahte duyguları aşk sanıyorlardı. Özdemir Asaf'ımızın dilinden onlara dedim ki:

"Bir seviyi anlamak
bir yaşam harcamaktır
Harcayacaksın"

O gün o sohbete sevdayı, Türkçeyi taçlandıran Özdemir Asaf sözün özünü böylece sundu.

Ustura ağzında yaşadığım günlerden birindeydi. Bir akşamüstü ansızın yorulmuştum ki, Atilla İlhan'ım geliverdi: "Hangi kapıyı çalsam kimi zaman / Arkasında yalnızlığın hınzır uğultusu" dedi. "Yalnızlığın hınzır uğultusuyla" tanışanlar bu dizelere hayran olmaktan başka ne yapabilirler ki....

Daha iyinin, daha güzelin, peşinde koştuğum günlerden birindeydi. Ötekinin, daha ötekinin peşindeydim, var olanla yetinemiyordum. Hayallerim, düşlerim dur durak bilmiyordu. Dağlarca'ma başvurdum. Dedim: "Üstat, şu halime ol tercüman."

"Öteki kuşları yaşardı
Dallar serçelerle doluyken
Yiterdi kendi aklığında
Uçsuz bucaksızdı düşü"

Uçsuz bucaksız susuzluğumuzu dizelere sığdıran Dağlarca'm Türkçe

sana, sen Türkçe'ye ne güzel uymuşsunuz.

Evlat hasreti ciğerimi dağladığı bir gün Ahmet Arif'im: "Gene bir cehennem var yastığımda / Gel artık" deyiverdi. Gerçi dönüşsüz yoldan gidenimi getirmedi bu dizeler ama yastıklara cehennem hasretleri işleyen Türkçem yine arkadaşım, sırdaşım oldu.

Ağıtlar yaktım, ölesiye güldüm, oynadım kendimden geçerek, halay başı çektim, nerede, nasıl ne halde olursam olayım Türkçe sevdası başımdan hiç eksilmedi. Şu garip başımı Türkçe'mle, şairlerimle avuttum. Şair bir milletin çocuğu olmaktan hep gurur duydum.

Böyle diyerek bağladım sözü, "Hatalarınla, sevabınla özetinden ötürü teşekkür ederim" dedi şiir ve devam etti: "Ben, diller arasında Türkçeye hak ettiği yeri daima verdim. Şiire Türkçe, Türkçeye şiir ne güzel uymuş..."

DİPNOTLAR

1) İtillara: yüksekliklere.

Türkan Aras
Emekli Türkçe öğretmeni

Arkeoloji Haberleri

İkiztepe kazılarının 30. yıl kutlaması yapıldı

1974 yılında Samsun'un Bafra İlçesi İkiztepe Örenyeri'nde başlayan kazıların bu yıl 30. yıldönümü 1- 2 Eylül 2005 tarihinde Bafra Öğretmenevi'nde kutlandı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mesut Parlak, Samsun Valisi Mustafa Demir ve Bafra Belediye Başkanı Şükrü Neiş'in katılımıyla açılış töreni yapılan kutlamalar çerçevesinde bir de sempozyum düzenlendi.

İkiztepe kazılarının 30 yıllık sonuçlarının değerlendirildiği kutlamalarda İkiztepe, Samsun ve Sinop bölgesi ören yerleri ile Asarkale, Kızıllırmak deltası ve müze gezilerini kapsayan çeşitli etkinliklere de yer verildi. Kutlamalar, 4 Eylül 2005 tarihine kadar devam etti.

Samsun yakınlarındaki Dünder tepede kazı yapan arkeologlar tarafından 1940 yılında keşfedilen İkiz-

tepe'deki kazılar, 1974 yılında Türk Tarih Kurumu adına Prof. Dr. Bahaadır Alkım tarafından başlatıldı ve 1981 yılında ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Önder Bilgi başkanlığında sürdürüldü.

İkiztepe kazılarının önemi

İkiztepe kazısı ülkemiz Karadeniz sahillerinin en eski ve en uzun süreli kazısı olma özelliğini taşıyor. İkiztepe kazıları Karadeniz bölgesinde yapılan tek protohistorik kazı olarak Bafra ve dolayısıyla Orta Karadeniz Bölgesindeki İlk Tunç Çağı insanların sosyo-ekonomik yaşamları ile dini inançlarına ışık tutması açısından da önemini koruyor.

Sempozyumda sunulan bildiri-lerden bazıları şöyle: Tahsin Özgüç, "Orta Karadeniz Bölgesi Arkeoloji

Araştırmalarının Tarihi Gelişimi"; Hüseyin Turoğlu, "Kızıllırmak Deltası ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Özellikleri ve İnsan Yaşamındaki Etkileri"; Henrieta Todorova, "Karadeniz Kenarındaki Varna Kültürü"; Burcu Erciyas, "VI. Mithridates'in Yerel Politikalarında Orta Karadeniz Bölgesinin Rolü"; Dominique Kassap Tezgör "Güney Karadeniz Kıyısında Anfora Üretimi ve Roma Dönemindeki Ticareti"; Oğuz Tekin, "Orta Karadeniz Bölgesi Sikelleri"; Yılmaz Erdal, "İkiztepe Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Halkının Antropolojik Yapısı"; Sümer Atasoy, "Antik Amisos Kenti ve Mezarları"; Elias Petropoulos, "Antik Çağda Karadeniz Deniz Ticareti"; Alexaendra Tarlea - Sorin Ailincăi, "Canlılar Arasında Ölüm: Baba-dağ Kültüründe Ölülere Uygulanan Gelenekler Üzerine Notlar"; Catalin Nicolae, "Son 15 Yıldaki Romanya Karadeniz Kıyısının Neolitik Kültürü".

Erkan İldız

4. Çanakkale-Troas M. Osman Korfmann Arkeoloji Buluşması

4. Çanakkale-Troas M. Osman Korfmann Arkeoloji Buluşması 5 Eylül Pazartesi günü saat 18.30'da Yalıhan'da başladı. Başlangıçta M. Osman Korfmann'la ilgili olarak gösterilen kısa bir film bu toplantıya Osman Bey'in ağırlığını koyacağını işaretledi. Açılış konuşmasını Çanakkale İl Kültür Müdürü İsmail Kansız, Belediye Başkanı Ülgür Gökhan ve üniversite rektörü Prof. Dr. Ramazan Aydın yaptılar. Belediye başkanı konuşmasında Osman Bey'in vefatından sonra iki konuda kendisine görev çıkardığını ve bunun takipçisi olacağını vurguladı. Birincisi Troya Müzesi'nin yapımının gerçekleştirilmesi, diğeri ise Osman Bey'in Çanakkale'ye bağışladığı kitaplar için bir mekan sağlanması. Rektör Ramazan Aydın ise Osman Bey'in üniversiteye katkılarının bahsetti.

Buluşmanın ilk sunuşunu Troya kazısından, Osman Bey'in 1988 yılında kazıya başladığından beri yanında olan öğrencisi ve yakın çalışma arkadaşı Rüstem Aslan yaptı. Önce Osman Bey'in Mayıs ayında Ankara'daki Kazı Sonuçları Sempozyumu'nda sunduğu Troya kazıları ile ilgili son bildirisini okudu. Ardından 2005 yılına ait kazı çalışmalarından bahsederek bu kazılarda ele geçen Roma dönemine ait kadın ve erkek heykeli ilgi çekici olduğunu belirtti. Günün ikinci konuşması Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın Tavukçu tarafından yapıldı. Prof. Dr. Cevat Başaran'ın adına yaptığı konuşmada Tavukçu, Parion kazılarının bahsetti. Konuşmanın ardından söz alan Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden C. Kozanlı Parion nekropol kazılarını geçen yıl müzenin başlattığını fakat bu kazılar hakkında kimi zaman haksız ithamlarla karşı karşıya kaldıklarını belirtti. Günün son konuşmasını, bu yılın temasına uygun olarak, "Doğu-Batı Ekseninde Troia Mitolojisi ve İnanç" başlığında Rüstem Aslan yaptı.

İkinci günün ilk konuşmacısı Prof. Dr. Çoşkun Özgünel rahatsızlığı nedeniyle toplantıya katılamadı. Prof. Özgünel'in bildirisini Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden yardımcısı Dr. Erhan Öztepe sundu. Öztepe, kent ve inanç temalı sunuşunda Anadolu'daki Apollon Smintheus, yani fare kovucu Apollon kültüründen, Apollon betimli buluntulardan ve dini törenlerle ilişkili bir köprü olan Tuzla Çayı üzerindeki köprüden bahsetti. İkinci konuşmacı Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Turan Takaoğlu idi. Gülpınar yakınlarındaki Coşkuntepe'deki yüzey araştırmalarını anlatan Takaoğlu, buluntuların, Coşkuntepe'nin M.Ö. 6. binlere tarihlenebilecek Troya öncesi bir köy yerleşimi olduğunu gösterdiğini belirtti. Takaoğlu, araştırmalarda ele geçen buğday öğütme taşlarının, burada tarımın yapıldığını gösterdiği söyledi.

Üçüncü günün ilk konuşması Aleksandria Troas hakkındaydı. Kazı başkanı Elmar Scwertheim adına bu sunuşu asistanı Aylin Tanrıöver yaptı. Geçen yılın kazılarının anlatıldığı sunuşta, ölçüm ve jeofizik çalışmalarından; antik caddede, tapınak alanında, tonuz kemerlerde, kanalizasyonda ve aşağı agorada yapılan kazı çalışmalarından bahsedildi. Ayrıca kentin kutsal alanı olan Apollon Smintheus ve tanrı Apollon'dan, kentin diğer tanrıları Athena ve Hekate'den, Roma imparator kültü ve Hristiyanlık dininin Avrupa'daki yayıcısı olan Aziz Paulus'tan bahsedildi. Son olarak da bu yıl yapılan su altı araştırmaları hakkında bilgi verildi.

Günün ikinci konuşmasının konusu Neandria'daki yüzey araştırmaları idi. Sunuşu Almanya'nın Münster Üniversitesi'nden Dr. Armin Schultz yaptı. Çığı Dağı tepesindeki antik kentin mevcut durumundan bahsetti. Çalışmalar sırasında

da tespit edilen kent caddelerinden, bu caddeler arasındaki konutlardan ve günümüze kadar oldukça sağlam olarak gelebilen surlardan bahsedildi. Surların, kapıların olduğu kısımlarda düzgün kesme taşlardan, diğer yerlerde ise çokgen taşlardan örüldüğü vurgulandı.

Dördüncü günün ilk konuşmacısı Hacettepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Halime Hüryılmaz'dı. Gökçeada Yenibademli Höyük kazıları hakkında bilgi veren Hüryılmaz, höyükte saptanan üç evreden, ana kayanın içine oyulmuş evden ve buluntulardan bahsetti. Buluntular arasında öğütme taşları ve kapkacakların olduğu belirtildi. Kent ve inanç konusunda M.Ö. 3. binin inanç sistemiyle ilgili olarak insan biçimli basit idollerden bahsedildi. İnanç ile ilgili izlerin M.Ö. 6. yüzyılda takip edilebildiği boğazların öneminin anlaşılmasıyla Atina'dan adaya gönderilen köylülerin gelirleri inanç sistemini ve geleneklerini de getirdikleri ifade edildi.

Günün ikinci konuşmacısı Ege Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Gürkan Polat, beş yıldır Altınoluk'ta sürdürdükleri Antandros antik kenti kazılarının bahsetti. Başkanlığını Gürkan Polat'ın yaptığı kazılar iki alanda gerçekleştiriliyor. Biri büyük bir Roma villasının bulunduğu alan, diğeri de yazlıkların altında kalan kentin nekropol kısmı. Roma villasında bir koridora açılan beş oda ve bitişik olarak bir hamam kalıntısı ortaya çıkarılmış. Polat, odalardaki, mozaik döşemelerin ve fresko duvar süslemelerinin dikkat çekici olduğunu belirtti. Diğer kazı alanı olan Antandros nekropolünün uzun yıllar kullanılmış olduğunu ve burada çeşitli gömü şekillerine rastlandığını söyleyen Polat, erken dönemlerde kremasyon denilen yakılarak gömünün yaygın olduğunu ancak 6 yaşından küçük çocukların küpler içerisinde gömüldüğünü anlattı. Sonraki dönemlerde ise lahit tarzı gömülerin yaygın olarak görüldüğünü vurguladı.

Beşinci günün ilk konuşmacısı Yunanistan'dan Dr. Dimitris Matzas idi. İngilizce yaptığı sunumunu Dr.

Turan Takaoğlu simültane olarak tercüme etti. Matzas, Semadirek Adası'ndaki Büyük Tanrılar Kut-sal Alanı'ndaki araştırmalardan bahsetti. Alanda yer alan ve işlevleri tam olarak tespit edilemeyen büyük dikdörtgen yapı ve Yuvarlak yapıdaki çalışmaları sunan Matzas, adanın batısında yer alan Mikro Vouni kazılarını anlattı.

İkinci konuşmacı Almanya'nın Tübingen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Thomas Schafer idi. Ancak kendisi olmadığından sunuşu Rüstem Aslan yaptı. Günümüzdeki adıyla Yenişehir, antik adıyla Sige-ion'da bu yıl başlayan çalışmalar-dan ve bölgenin tarihçesinden bahsedildi.

Günün üçüncü konuşmacısı Assos Kazıları başkanı Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu'ydü. Bu yılın temasına uygun olarak, Kent ve İnanç başlıklı bir sunum yapan Serdaroğlu, Çatal Höyük'ten başlayarak Tarih öncesi, Klasik Dönemler ve Rönesans'a kadarki mi-mari açıdan kent ve inanç ilişkile-rinden bahsetti. Son konuşmacı, aynı zamanda buluşmanın onur konuğu olan Prof. Dr. Ufuk Esin'di. Duygularını anlattığı kısa bir konuşmanın ardından Esin, Anadolu'da Tarihöncesi dönem-lerdeki kent ve inanç anlayışların-dan, Nevala Çori ve Göbekli Tepe örnekleriyle bahsetti.

Buluşmanın kapanış konuşma-sını Çanakkale Bilim Kültür ve Sanat Etkinlikleri (ÇABİSAK) başkanı Saim Yavuz yaptı. Katılımcılara teşekkürün ardından se-neye buluşma dilekleriyle. 4. Çanakkale - Troas M. Osman Korf-mann buluşması, ÇABİSAK üyesi hanımların yaptığı yemeklerle so-na erdi. Son akşam kazı başkanla-rı, ekip üyelerinin ve konukların bir araya geldiği bir buluşma ya-şandı. Herkes beş gün süren buluş-maların ardından yorgun ama yeni bilgilerle donanmanın hazzıyla, seneye tekrar buluşmak dilekleriyle çalışma alanlarına döndüler.

Dr. Veysel Tolun
Çanakkale Onsekiz Mart
Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu

2003 yılında Doğubayazıt'ta "Güneşin Doğduğu Yer: Doğubaya-zıt Sempozyumu"nu düzenlemiştik. İlk kez bu bölgenin arkeolojisi, tari-hi, coğrafyası, edebiyatı, sosyoloji-si, sanat tarihi, müziği ve etnograf-yası enine boyuna tartışıldı ve gele-cekte bu bölgede araştırma yapacak insanlara yardımcı olacak büyük bir kitap hazırlandı. Doğubayazıtlı işa-damı Sayın Selahattin Beyazıt tara-fından bastırılan bu önemli kitap, 2004 yılında en başarılı kitap seçil-di.

İki yıl sonra yine Doğubayazıt'ta "I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu"nu düzenlemekteyiz. Türkiye'nin ve dünyanın hiçbir yerinde iki yıl son-ra bir uluslararası sempozyum dü-zenlenmez. Bu yüzden bu sempo-zyum Doğubayazıt'ın kültür tarihinde önemli bir dönemin başlangıcıdır. Bizim bu kadar kısa bir sürede bu sempozyumu hazırlamamızın özünde, Doğubayazıtlı hemşerileri-mizin çok önemli maddi ve manevi desteklerinin büyük payı vardır. Eğer bu sıcak ilgi ve işadamları ile yerel yönetimin isteklendirmesi ol-masaydı, bu uluslararası sempo-zyum kolay kolay hazırlanamazdı.

Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi ko-nusu komşu ülkelerden Rusya, Er-menistan, Gürcistan, İran, Nahçıvan ve Azerbaycan'da da geçerli olma-sına karşın, ilk kez dünyada bu sem-pozyum Doğubayazıt'ta düzenlen-miştir. Bunun en büyük onuru, Do-ğubayazıt halkına ve yerel yöneti-mine aittir.

Doğubayazıt, Anadolu ile Orta Asya arasında bir köprü görevini gördüğünden, Doğu ile Batı uygar-lıklarının bir sentezini yansıtmakta-dır. Bunun yanı sıra Doğubayazıt, tıpkı Orta Anadolu'da Kültepe (Ka-neş) gibi Anadolu'nun en eski ulus-lararası ticaret merkezidir. Doğuba-yazıt'ın kültürel ve ticari özelliğinin bugüne değin irdelenmemesi, çok büyük bir eksiklikler. Düzenlenen bu sempozyumlar, hemen her şey-

den önce Doğubayazıt Bölgesi'nin ticari ve kültürel kimliğine yeni bo-yutlar kazandıracaktır.

Üniversitelerdeki bilim insanla-rının en önemli görevlerinden biri de, yaşadığı ülkelerin sorunlarına duyarlı olması ve bu sorunların çö-zümlemesi yönünde çabalar harca-masıdır. İnsanlar ile paylaşılmayan bilginin hiçbir değeri yoktur. Bu yüzden üniversitemizdeki bilim insanları halk ile buluşmalı ve bu tür sempozyumlarda bilgiyi insanla-rın hizmetine sunmalıdırlar.

Sempozyumda, Ağrı Dağı ve ya-kın çevresinin arkeoloji, sanat tari-hi, coğrafya, jeoloji, etnografya, edebiyat, teoloji, spor, turizm ve do-ğal çevre kültür varlıkları kapsamlı bir şekilde ele alınarak, Ağrı Dağı ve yakın çevresinin tarihi ve doğal zenginliklerinin korunması, yaşatıl-ması ve turizme açılarak daha iyi değerlendirilmesi konusunda bir di-zi karar alınmıştır.

Sempozyuma katılan 120'den fazla bilim adamı, Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi ile ilgili çeşitli ko-nuları bilimsel bir ortamda tartışa-rak çok faydalı sonuçlara varmışlar-dır. Yani bugüne değin dağcılar, ast-ronotlar, turizmciler Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi'ni tartışmışlar ve çoğunlukla da spekülasyona açık görüşlerini dile getirmişlerdir. An-cak bu sempozyum sırasında çeşitli konularda uzman 120'den fazla bi-lim adamı ilk kez bilimsel yöntem-le konuyu tartışmış ve sonuçları halkın hizmetine sunmuşlardır. Bu açıdan I. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, böl-ge ve Türkiye için bir dönüm nokta-sı olmuştur.

En büyük dileğimiz bu sempo-zyumun iki ya da üç yılda bir tekrar edilmesi ve gelenekselleştirilmesidir.

Prof. Dr. Oktay Belli
İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi
A.D.

İzmir'in tarihi 8 bin yıl öncesine dayanıyor

Bornova'nın Yeşilova bölgesinde üç hafta önce başlatılan kazıda, İzmir'in tarihinin 5 bin değil en az 8 bin yıla dayandığı ortaya çıktı. Kazı ekibi başkanı Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin, İzmir'deki ilk yerleşim alanını bulduklarını söyledi. "8 bin yıllık tarih, Avrupa'ya bile yerleşimlerin bu bölgeden göçlerle yapıldığının göstergesi olabilir" diyen Derin, su taşkınları nedeniyle Bornova Ovası'm terk edenlerin daha yükseklerle yerleştiğini belirtti. Daha önce İzmir'in ilk kurulduğu yer olarak Bayraklı'da bulunan Tepekule Höyüğü gösteriliyordu

Urartular'ın 2 bin 800 yıllık küveti

Van'a 11 kilometre uzaklıktaki Bakraçlı Köyü Yoncatepe Kalesi'nde sürdürülen kazı çalışmalarında, 2 bin 800 yıl öncesinden kalma bir hamam ile küvet ortaya çıkarıldı. Ortaya çıkartılan hamamın günümüzdeki hamamların ve modern banyoların ilk örneğini oluşturduğunu iddia eden İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Belli, hamamda küvet olmasının uygarlığın ne kadar gelişmiş olduğunun göstergesi olduğunu dikkat çekti.

Korfmann'ın Troya Müzesi hayali gerçekleşiyor

Geçtiğimiz günlerde kaybettiğimiz Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann'ın, en büyük isteği olan Troya Antik Kenti'ne müze için çalışma başlatıldı.

Çanakkale Belediye Başkanı Ülgür Gökhan, "Osman Hoca yıllarca Troya Antik Kenti'ne çağdaş bir müze yapılması gerektiğini anlattı, biz de gerçekten Troya ören yerine yakışan, dünyada belki en çağdaş müzelerden birinin yapılması için mücadeleye edeceğiz" dedi.

Tüm kitaplarını Çanakkale'ye bağışlayan Prof. Dr. Korfmann'ın adını taşıyan belediyeye ait bir yerde kütüphane açmak için girişimlerde bulunduklarını vurgulayan Başkan Gökhan, şunları söyledi:

"En önemlisi ise, onun en çok olmasını istediği Troya Müzesi'ni kurmak için çaba sarf edeceğiz. Çünkü Hoca'nın bizden son isteği müze idi. Troya ören yerine bir müze yapma borcumuz var. Duyarlı tüm kamu kurum ve kuruluşları da bize destek olmaya ve Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann'ın son isteğini yerine getirmeye davet ediyorum."

Bişkek'te Uluslararası "Küreselleşme ve Türk Uygarlığı" Sempozyumu

Manas Üniversitesi'nin kuruluşunun 10. yıldönümü dolayısıyla Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen Uluslararası Küreselleşme ve Türk Uygarlığı Sempozyumu, 10-11 Kasım 2005 tarihlerinde Bişkek'te Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde yapılacak. Sempozyumun temel amacı, bu konularda çalışan dünyadaki uzman bilim adamlarını bir araya getirmek, bugüne kadar yapılan araştırmaları değerlendirmek ve geleceğe yönelik hedefleri tespit etmek. Ayrıca, Sempozyum çerçevesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri entegrasyonu konularının tartışılacağı yuvarlak masa toplantıları da yapılacak.

Sempozyuma bildiri ile katı-

lanlar, bildirilerini Kırgızca, Türkçe, İngilizce veya Rusça olarak sunabilecekler. Sempozyuma katılanların iâşe ve konaklamaları Üniversite tarafından karşılanacak. Sempozyum sırasında Kırgızistan'daki Türk Uygarlığı ile ilgili tarihî yer ve eserlerin ziyaret edilmesi de planlanıyor.

Sempozyumun konu başlıkları şöyle: Küreselleşme kavramı ve temel öğeleri; Küreselleşme ile Uygarlık kavramlarının farklılıkları ve benzerlikleri; Küreselleşme ve Uygarlık kavramlarının, çağdaş toplumsal gelişim paradigmasının oluşturulmasında rolü; Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Türk Uygarlığı; Kazançlar, kayıplar ve problemler; Türk Uygarlığı

Rönesansının temelleri; Türk Uygarlığı Rönesansının bir alameti olarak Atatürk Devrimi; Çift Kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve Türk Uygarlığının özgün bir şekilde yeniden ihya edilmesi, Türk Uygarlığı Rönesansının temel faktörleri, Küreselleşme kapsamında Türk Uygarlığı.

Adres: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi, Tıncık prospekti, 56, Bişkek / Kırgızistan

Tel: (+996312) 55 27 91 veya 55 27 86/1222

Faks: (+996312) 54 19 35

E-posta: turkuygar@manas.kg

Bu ayın bilimsel etkinlikleri

Akademik Etik ve Eleştirel Düşünme Sorumluluğu

7 Ekim 2005

Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi ile Bilim ve Etik Grubu tarafından düzenlenen etkinlik Atatürk Konferans Salonu'nda 14.00 - 17.00 saatleri arasında gerçekleştirilecek. Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Yaman Örs'ün başkanlığını yapacağı oturumdaki konuşmacılar ve konu başlıkları şöyle: Prof. Dr. Kayhan Kantarlı (Ege Üni. Fen Fak. Fizik Bölümü) "Eleştirel Düşünme Becerisi Kazanmakta Eğitim ve Öğretim Yöntemlerinin Rolü"; Prof. Dr. Tayfun Akgül (İTÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliği Fak. Bilim Karikatüristi), "Bilim ve Etik"; Prof. Dr. Berna Arda (Ankara Üni. Tıp Fak. Deontoloji Anabilim Dalı) "Günümüzün Ortaçağ Düşüncesi ve Akademik Yansımaları"; Yrd. Doç. Dr. Doğan Kökdemir (Başkent Üni. İ.İ.B.F. Eleştirel-Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Lab.) "Sabırlı Büyücüler ve Gürültücü Sihirbazlar".

II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu

20-22 Ekim 2005

Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu tarafından 20-21-22 Ekim 2005 tarihlerinde düzenlenen II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu, hızla kaybolmakta olan halk kültürü değerlerimizi gün yüzüne çıkarmayı ve geçmiş geleceğe kuşaklara taşımayı hedefliyor.

Çağımızda teknolojik devrimin yol açtığı hızlı toplumsal yaşam, küreselleşme, farklı kültürel değer-

lerin korunmasını gündeme getirmektedir. Bu nedenle kaybolmakta olan kültürel değerlerin bilimsel incelenmesi, belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması daha da önem kazanmaktadır. Üniversitelerin bilimsel çalışmalar üretmesi, farklı toplumsal yapılarla paylaşması ve birlikte çalışması ilkeleriyle Uludağ Üniversitesi bu etkinliği Anadolu Folklor Vakfı Bursa Şubesi, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, Bursa Araştırmaları Vakfı ile birlikte yapmayı hedeflemiştir.

Bu etkinlikte ele alınacak konu başlıklarından bazıları şöyle: Bursa halk kültürü ana konusu çerçevesinde halk kültürünün tarihsel süreçleri, göç ve göçmen kültürü, halk edebiyatı, halk müziği, halk tiyatrosu, halk oyunları, halk inançları, mutfak kültürü, takılar, su kültürü, mimari ve ev donanımı, el sanat ve zanaatları, tarım, ticaret, ulaşım, kahve kültürü.

Katılımın ücretsiz olduğu sempozyumdaki bilimsel değerlendirme sonucunda eserlerin tam metninin kitap haline getirilmesi hedeflenmiştir.

Bilgi için:

(0224) 442 80 06 / 442 80 41

Gıda Güvenliği Sempozyumu

20-22 Ekim 2005

"Gıda güvenliği, gıda güvenilirliğinin biyolojik çeşitliliğimiz açısından önemin araştırılması, biyogüvenlik yasa tasarısına önerilerin saptanması" adlı sempozyum Ankara Ticaret Odası'nda gerçekleştirilecek. Sempozyumun alt konu başlıklarından bazıları şöyle: güvenilir gıdalar ve sağlıklı beslenme, sağlıklı gıda üretim teknolojileri, geleneksel üretim ve kimyasallar, toprak verimliliği, organik tarım, genetik yapısı değiştirilmiş (GDO)

ürünlerin üretimi, ekonomik yeni türlerin önerilmesi, kültüre alınabilecek ekonomik değere sahip bitki ve hayvan türleri, biyolojik çeşitliliğimiz ve gen kaynaklarımız üzerindeki baskılar, örnek arazi çalışmaları ve organik tarım uygulamalarını yerinde görmek üzere teknik gezi.

İletişim: 0312 435 00 47

Adres: Ankara Ticaret Odası

Mithatpaşa Cad. 71/17

Yenişehir/Ankara

Ahilik Sempozyumu

11 Ekim 2005

Ahilik Kültür Haftası etkinlikleri kapsamında İstanbul'da Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde düzenlenen sempozyumun oturum başkanlığını Prof. Dr. Işın Demirent yapacak.

7. Uluslararası Kırılma Konferansı

19-21 Ekim 2005

Kocaeli Üniversitesi'nce düzenlenen Gevrek kırılma, sünek kırılma, elastik-plastik kırılma mekanizması, fraktografi, yorulma, sürünme, sürtünme ve aşınma, artık gerilme, çekme ve basma deformasyonları, çatlak başlangıcı ve ilerlemesi süreçleri, statik ve dinamik yükleme, gerilme analizleri, metalik, seramik, plastik ve kompozit malzemelerde kırılma, güvenilirlik ve hasar analizleri, servis kırılmalarının incelenmesi, korozyon hasarları, hasar analizlerinde tahribatsız muayeneler, üretim hasarları konuları işlenecektir.

Bu köşemizde, eğlenceli zeka oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında, zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan üç okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayınladığı Samet Ağaoğlu'nun Kuvayı Milliye Ruhu adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 17 Ekim 2005 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır. Bu sayımızdaki sorulardan, ustalık sınıfındaki çözme için fizik bilginize ihtiyacınız olacak.

Çıraklık sorusu

İki öğrenci sayısal bilmece oynuyor. Biri diğerine "Aklımdan iki rakamlı bir sayı tuttum. Bu sayının rakamlarının yerini değiştirdim. Bu şekilde elde ettiğim sayı ile tuttuğum sayıyı toplayınca sonuç 77 ediyor. Tutmuş olduğum sayıyı yeni sayıya bölünce, bölüm de, kalan da 2 çıkıyor. Tuttuğum sayı nedir?" diye soruyor. Öğrencinin tuttuğu sayı sizce kaçtır acaba?

Kalfalık sorusu

Paris'in sembolü olan Eiffel kulesi 320 metre yüksekliğinde, 9 bin ton ağırlığındadır. Kulenin, 32 santimetre yüksekliğinde ve aynı malzemeden yapılan modelinin ağırlığı ne kadar olur?

Ustalık sorusu

Kenarları ağaçlık bir yolda giden bir otomobil yol kenarındaki hendere kayarak düşüyor. Şoför, bagajda bulunan sağlam bir çekme halatı ile otomobilini tek başına hendekten çıkartıyor. Sizce, şoför bunu nasıl başarıyor?

Ağustos ayı cevapları

Çıraklık sorusu

Bir soruya bildiklerimizden başlamak en emin yol olduğuna göre işe bildiklerimizden başlayalım; Yedinci kattaki hastaya bir elma ulaşıyor. O halde yedinci kattaki nöbetçi, ziyaretçiden 1 elma almış. Diğer bir deyişle, ziyaretçi yedinci kata vardığında torbasında 2 elma varmış. Bu şekilde akıl yürüterek katları inerek, ziyaretçinin hastahaneye gelirken torbasında 128 elma olduğunu kolayca bulabiliriz.

Not: Bulduğumuz bu sonucu, kısaca 2'nin 7. kuvveti olarak da gösterebiliriz.

Kalfalık sorusu

Bir işletme müdürünün yaptığı harcamayı "birim" olarak seçersek, 12 bilgisayar uzmanının 9 işletme müdürü, 20 mühendisin 15 işletme müdürü ve 25 fizikçinin 20 mühendis, dolayısı ile 15 işletme müdürü kadar harcama yaptığını buluruz. Böylece 57 işletme mühendisinin harcamasına eşdeğer bir harcama yapıldığını ve bunun tutarının da 133 şilin olduğunu görürüz. Dolayısıyla

Fizikçilerin $15/57 \times 133$ şilin = 1 sterlin 15 şilin,
Mühendislerin $18/57 \times 133$ şilin = 2 sterlin 2 şilin
Bilgisayar uzmanlarının $9/57 \times 133$ şilin = 1 sterlin

1 şilin

harcamış olduklarını görürüz.

Not: İşkoçların ellerinin pek sıkı olduğunu hatırlarsak bu kadar az harcamalara şaşmamak gerekir!

Ustalık sorusu

Altın külçelerini A, B, C, D, E harfleri ile temsil edelim. A ile B'yi, C ile de D'yi tartalım. Bu işlemlerin sonucunda ağır olanları birbiri ile tartalım. A'nın B ve C'den, C'nin de D'den ağır olduğunu varsayalım. Bura kadar 3 tartı yapmış olduk. Şimdi de E'yi C ile tartalım ve E'nin C'den ağır çıktığını varsayalım: Bu durumda E'yi A ile tartalım (5. tartma işlemi). A'nın E'den ağır olması halinde, B'yi C ile tartalım: Bundan sonra da, B'nin C'den ağır veya hafif olması durumuna göre, B ile E'yi veya B ile D'yi tartalım. Eğer E, A'dan ağır ise, B'yi C ile ve eğer gerekirse D ile tartarız: Böylece 7 veya daha fazla tartı işlemi sonucu, altın külçelerini ağırdan hafife doğru sıralayabiliriz. E'nin C'den hafif olması durumunda da benzer yöntem kullanılır.

Not: Sıralamayı, 7 tartı işleminden daha az tartı işlemi ile yapmanın mümkün olup olmadığını ispat etmenin "çok çetin ceviz" olduğunu düşünüyorum. Bakalım bu yargımı değiştirecek bir okuyucumuz çıkacak mı?

* Galatasaray Üniversitesi Mühendislik ve Teknoloji Fakültesi

**Uluslararası 4. İstanbul
Satranç Festivali**

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Spor A.Ş., Türk Satranç Vakfı ve Türkiye Satranç Federasyonu'nun ortaklaşa organize ettikleri 4. İstanbul Satranç Festivali 22 Ağustos - 1 Eylül 2005 tarihleri arasında İstanbul-Eyüp'te bulunan Feshane Kültür Merkezi'nde gerçekleştirildi. Turnuva Açık Turnuva, Üniversite Bireysel Turnuvası, 16 Yaş Altı Turnuvası ve Yıldırım Turnuvası olmak üzere 4 kategoride yapıldı. Turnuvada toplam 31 bin dolarlık ödül Spor A.Ş tarafından verildi.

Açık Turnuva'ya 13 ülkeden toplam 292 oyuncu katıldı. Bunlar arasında 20 büyük usta (GM), 16 Uluslararası usta (IM), 8 Fide Ustası (FM), 1 bayan büyük usta (WGM), 5 bayan uluslararası usta (WIM) ve 4 bayan fide ustası (WFM) olmak üzere toplam 54 unvanlı oyuncu da yer almaktaydı. Yurtdışından en fazla katılım 35 oyuncuyla Gürcistan ve 21 oyuncuyla Bulgaristan'dan oldu. Açık Turnuva İsviçre sistemiyle 9 tur üzerinden oynandı.

Açık Turnuva'yı Rus büyük usta Aleksandr Karpatchev (2437) kazandı.

Turnuvada üst sıralar şu şekilde oluştu:

1-8. GM Karpatchev Aleksandr (RUS-2487), GM Gashimov Vugar (AZE-2594), IM Shanava Konstantine (GEO-2477), GM Kekelidze Mikheil (GEO-2473), IM Pantsulia Levan (GEO-2510), IM Arutinian David (GEO-2446), IM Bratanov Zsivko (BUL-2408), GM Miroshnichenko Evgenij (UKR-2634) 7,5 p. Kişi başı 2288 dolar ödül verildi.

9-14. GM Izoria Zviad (GEO-2606), GM Gagunashvili Merab (GEO-2540), GM Shengelia Davit (GEO-2525), GM Iskushnyh Sergei (RUS-2472), Karakehajov Kalin (BUL-2385), GM Genov Petar (BUL-2469) 7 p. Kişi başı 283 dolar ödül verildi.

Yıldırım Turnuvası sonuçları (İsviçre yöntemi-12 tur; 104 oyuncu):

1-4. GM Izoria Zviad (GEO), GM Solak Dragan (Sırbistan-Karadağ), GM Mchedlishvili Mikheil (GEO), GM Gashimov Vugar (AZE) 9,5 p. Kişi başı 425 dolar ödül.

5-9. GM Gagunashvili Merab (GEO), GM Barsov Alexei (UZB), GM Gaprindashvili Valeriane (GEO), IM Bojkov Dejan (BUL), Rusen Krasimir (BUL) 8,5 p. Kişi başı 150 dolar ödül.

Dr. Murat Akdağ

Üniversite Bireysel Turnuvası sonuçları (İsviçre yöntemi-9 tur):

1) WIM Gvetadze Sopio (GEO) 7,5 p. 800 dolar ödül 2) GM Gelashvili Tamaz (GEO) 7 p. 550 dolar ödül 3) FM Sulashvili Malkhaz (GEO) 7 p. 550 dolar ödül

16 Yaş Altı Turnuvası sonuçları (İsviçre yöntemi-9 tur):

1) Mammadov Ayaz (AZE) 8 p. 400 dolar ödül 2) Kozlu C. Ali (TUR) 7,5 p. 350 dolar ödül. 3) Camcı Ali Ammar (TUR) 7 p. 250 dolar ödül.

Açık turnuvada en başarılı Türk oyuncuları 24. IM Umut Atakış 6,5 p. ve 33. Hür Yasin 6,5 p. oldular. Her 2 oyuncumuz da 80'er dolar ödül kazandı.

Turnuvada son turda Sırbistan Karadağlı IM Miroslav Miljkovic'i (2411) güzel bir oyunla yenme başarısı gösteren oyuncularımızdan Hür Yasin üst sıralarda kendine yer buldu.

Beyaz: Hür Yasin (2198)

Siyah: IM Miroslav Miljkovic (2411)

4. İstanbul Satranç Festivali

31 Ağustos 2005 - 9. tur / İstanbul

B49: Sicilya Savunması (Taimanov varyantı)

1.e4 c5 2.Af3 Ac6 3.d4 cxd4 4.Axd4 Vc7 5.Ac3 e6 6.Fe3 a6 7.Fe2 Af6 8.00 Fb4 9.Aa4 Fe7 10.Axc6 bxc6 11.Ab6 Kb8 12.Axc8 Vxc8 13.Fd4 c5 14.Fe5 Kb6 15.Vd3 00 (Burada sıklıkla oynanan hamle 15...d6) 16.c4 d6 17.Fc3 Ad7 18.f4 Ff6

19.e5?! (Riskli bir hamle 19.Fxf6 Axf6 20.b3 Koch-Fressinet Fransa

Turnuvayı kazanan
Rus büyük usta
Aleksandr Karpatchev.

ch. 1999. 19.b3 ya da 19.Ff3 de oynanabilir.) 19...dxe5 20.Kad1 Kb7?! (21...Kd8! 22.Fa5? Af8) 21.Ff3 Ka7 (21...Kc7 22.f5 Ab6 23.fxe6 Vxe6 24.Fe4 g6 Trabert-Kostianis Korinthos Open 2002) 22.f5 Ab6 23.Fg4 Kd7 24.Vh3 Kxd1 25.Kxd1 Kd8 26.Kel Vc7 27.fxe6 fxe6 28.Fxe6+ Şh8 29.Ff5 h6 30.Vh5 Vd6 31.Vg6 Şg8 32.Fc2 Şf8 33.Vf5 Ke8 34.b3 Vc6 35.Vh7 Ve6 36.Fg6 Kd8 37.Fa5 Şe7 38.Fe4 Vd6 39.Fd5 Kf8 40.Ff3 Kd8 41.Vg6 Vd4+ 42.Şf1 Kd6 43.Fxb6 (43.Fh5! Şd7 44.Vf7+ Şc8 45.Fxb6 46.Fe2 Vf5 47.Ff3 Vd3+ 48.Şg1 Kxb6 49.Kd1 beyaz kazanır.) 43...Kxb6 44.Kd1 (44.Fh5!? Vd7 45.Vf7+ Şd8 46.Vf8+ Şc7 47.Vxc5+ Vc6 48.Ve3 beyaz kazanır.) Vf4 45.Vd3 Şf7 ?? (Oyunu bitiren intihar hamlesi.45...Şf8 daha iyi. Çünkü 46.g3'e e4 var.) 46.g3! Vg5 47.h4 Kd6 48.hxg5 1-0

Şampiyon Karpatchev'in şüpheli bir feda sonucu yarattığı baskı ortamından bunalan Gagunashvili hata yapınca yenilgi kaçınılmaz oluyor.

Beyaz: GM Aleksandr Karpatchev (RUS-2487)

Siyah: GM Merab Gagunashvili (GEO-2540)

4. İstanbul Satranç Festivali

28 Ağustos 2005 - 6. tur, İstanbul
C41: Philidor Savunması

1.e4 d6 2.d4 Af6 3.Ac3 e5 4.Af3 Abd7 5.Fc4 Fe7 6.00 00 7.Kel c6 8.a4 a5 9.Fa2 Vc7 10.h3 exd4 11.Axd4 Ke8 12.Af5 Ff8 13.Ff4 Ae5 14.Ad4 g6 15.Vd2 Vb6 16.Fe3 Vb4 17.Ve2 Fg7 18.Ked1 Aed7

El no 33:

El no 34:

	♠ 72	G	B	K	D
	♥ AV43		Pas	1♣	Pas
	♦ A98	1♦	1♠	Pas	Pas
	♣ A862	3NT	Pas	Pas	Pas
Atak					
→					
Pik Rua					
	♠ A10				
	♥ D109				
	♦ RV1054				
	♣ R73				

	G	B	K	D
	1NT	Pas	2NT	Pas
	3NT	Pas	Pas	Pas
Atak				
→				
Pik4 Doğu				
V'yi koyar				
	♠ 75			
	♥ 96			
	♦ V10986			
	♣ AR52			
	♠ AD3			
	♥ D85			
	♦ AD73			
	♣ D108			

- 1) **Enver Köksoy:** Kesin lövelerimiz?
 2 tane karo + 1 tane pik + 1 tane kör + 2 tane trefl = 6 el. 3 löveye ihtiyaç var.
 2) **E.K:** Atak kartını boşlamak gerekiyormu?
 Pikler 7-2 dağılmadığına göre boşlayarak birşey kazanamayız.

- 3) **E.K:** Oyunu yapmak için alternatifler nelerdir?
 Karo damına vermeden 5 el yapmak tamamen tahmine bağlı. Dam karo doğudaysa Valeye doğru, batıdaysa elden Valeyi oynayıp yerden 8'liyi vererek veya kör renginden empas tutarsa fazladan 3 el alarak. Ancak rakibe el verdiğimiz zaman batırız.

- 4) **E.K:** Hepsinin ihtimali yüzde 50 hangisini atıyorum? Şanslarını birleştirebilir misin?

Önce hangi empası yapmak lazım karar veremiyorum. Kör empası yapmaya karar verdim. Yüzde 50 fakat karo As ve Ruayı çekerek kendime fazladan kazanç sağlıyorum. Dam tek veya iki parça ise 9 löve tamam. O zaman kör dam oynayıp batıyı yokluyorum. Küçük koyarsa As koyacağım. Karo Dam düşmezse kör empası atıyorum.

Tümdağılım

♠ 72		♠ 8543
♥ AV43		♥ R876
♦ A98		♦ 632
♣ A862		♣ D10
♠ RDV96		
♥ 52		
♦ D7		
♣ V954		
	♠ A10	
	♥ D109	
	♦ RV1054	
	♣ R73	

Dipnot: Ne zaman iki empas yapma ihtimalimiz varsa fakat ne yazık ki ikisini birden deneyemiyorsak, uzun olan rengin As ve Ruasını çeker sonra öbür rengin empasını atarız. Bu şanslarımızı birleştirmek demektir.

- 1) **Enver Köksoy:** Lövelerimizi sayalım?
 Ataktan sonra 2 Pik + 1 Karo + 3 Trefl = 6 el. Karo Rua'sı empas tutarsa 4 el daha 10 el olacak.

- 2) **E.K:** Karo empası tutmazsa tehlike var mı?
 Pik renginden yok. Çünkü As var. Ancak kör rengi tatsız görünüyor. Rakipler (Batı) inşallah köre dönmeyiz.

- 3) **E.K:** Batıya pik dönmesi için elma şekeri sunabilir misin?

İlk eli As'la alırım. Bu şekilde batı damın doğuda olduğunu düşünürüm. (DVx'ten V'yi koymuştum) Küçük pik gelecek. Bingo.

Tümdağılım

♠ 75		♠ V96
♥ 96		♥ A1042
♦ V10986		♦ 52
♣ AR52		♣ V743
♠ R10842		
♥ RV73		
♦ R4		
♣ 96		
	♠ AD3	
	♥ D85	
	♦ AD73	
	♣ D108	

Dipnot: Defans yaparken veya dekleran olarak oynarken rakiplerimizi zorlayıcı kartlar oynayabilirsek rakibimizin dikkatini yanlış bir yöne çekebilirsek kitaplara geçecek oyun oynamış oluruz. Bu oyunlara 'Deceptive Play' adı verilir. Expert'lerin en sevdiği oyunlar bunlardır.

Eylül ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Sezai Aslan (Uşak), Tarık İnam (Izmit), Kudret Tanrıgüden (Ankara) bizden kitap kazandı. Ekim ayı bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz üç kişi Kaynak Yayınları'ndan çıkan Birinci Doğu Halkları Kurultayı adlı kitabı kazanacak.

Soldan sağa

1) Sakallı Celal adlı betiğinde "Sakallı Celal sözü bakın nereye getiriyordu: ... Cennet, cehennem hikayeleri ile yıkanmış beyin doğru düşünme yetisini kaybeder. Boş inançlara saplanıp kalır, gerçeklere ulaşamaz. Bir kez sakatlandıktan sonra beynimizi sağlığına kavuşturmak çok zordur. Ancak, çok okumakla, kültürümüzü genişletmek ve derinleştirmekle belki sağlanabilir" diyen, 1930 yılında doğmuş, İ.Ü. Hukuk Fakültesi ve Londra Politeknik Okulu'nda öğrenim görmüş, "Bir Ankara Ailesinin Öyküsü", "Görgü Tanığı", "Tanıdığım Nazım Hikmet" ve "Tevfik Fikret ve Haluk gerçekçi" isimli betikleri üretmiş günümüz yazarı.

2) Suyun buz tutması 0oC, kaynaması 80oC ile gösterilen ve her ikisi arası seksen eşit parçaya bölünerek elde edilen sıcakölçer. - 1913-1990 yılları arasında yaşayan, fakir insanların hayatlarından kesitleri parlak renklerle eserlerinde yansıtan ressamımız.

3) "Karga ... Kaldı"(İtalo Calvino'nun öykü kitabı). - Roma mitolojisi'nde ekme biçime tanrıçası. - Eski dilde, alçak.

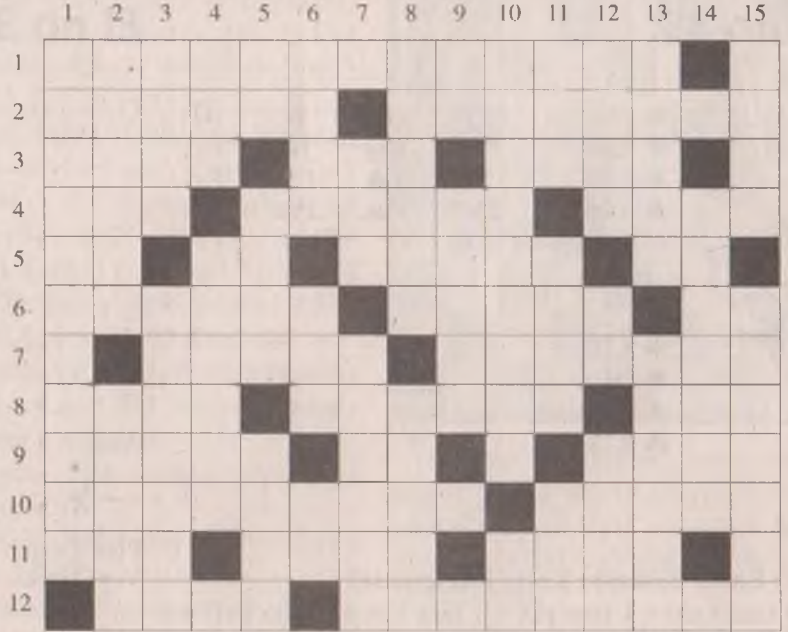
4) Kosta Rika'nın güney kesiminde bir yarımada. - Kimyada, asetik asidin tuzu. - Yeni Zelanda ormanlarında yaşayan, tavuk iriliğinde, kaba ve esmer tüylü, kanatlarının küt olması nedeniyle uçamayan, uzun gagalı bir kuş.

5) Briçte "sanzatu" deyiminin kısa yazılışı. - "Kırmızı bir ... oluyor soluğum / Yüzümün yanmasından ağlıyorum"(Cemal Süreya). - Yiğit ve silahlı köy delikanlısı. - Eski Mısır'da insanoglunun hayati dayanağı olan üretici güç.

6) "Richard ..." (Uçan Hollandalı adlı operayı da besteleyen, 1813-1883 yılları arasında yaşamış, sahne yapıtlarıyla ünlü Alman besteci). - Asıl adı Mehmet Gürkan Coşkun olan, kompozisyonlarını gölgeler ve geniş renk lekeleriyle oluşturan, insanın yalnızlığını ve yabancılaşmasını güçlü biçimde yansıtan ressamımız. - "Aşkın ... Seşi" (Veysel Çolak'ın şiir kitabı).

7) "... Kaçan Ağaç" (Melih Cevdet Anday'ın şiir kitabı). - Halk dilinde, kıldan yapılan ip, sicim.

8) Bir şiirden şarkı olarak söylenmek üzere yapılmış beste. - Halk dilinde kestirme, kısa (yol, vb.). -Lüksemburg Radyo Televizyon Kuruluşu'nu simgeleyen harfler.

9) Arjantin'de, Buenos Aires'in güneyinde bir yönetim bölgesi. - Endonezya'nın plaka imi. - "Marifet iltifata tabidir / Müşterisiz ... zayıdır" (Muallim Naci).

10) "... Koraltan" ("Dokun! Sevgi Uyansın", "Hikayeden Şiirler" betiklerini üreten şairimiz). - Toplumsal bir yapı içinde karşılıklı işlevsel ilişkiler içinde bulunan öğelerin oluşturduğu bütünlük, düzen.

11) Tipta, hücre içi antioksidan enzimlerden "süperoksit dismutaz"ın kısa yazılışı. - "Kim Korkar ... Kurttan" (Edward Albee'nin sinemaya da uyarlanan oyunu). - Yürürlükte olan, geçerli.

12) Ötücü bir kuş. - Birbirine yakın seslerin art arda gelmeleri sonucu söyleyişi güçlüğe uğrayan, kulağı tırmalayan.

Yukarıdan aşağıya

1) Getirdiği anlatım yenilikleriyle sinema sanatının en büyük ustalarından biri olan, kendi yazıp yönettiği, başrolünü oynadığı ve yapımcılığını üstlendiği "Yurttaş Kane" filmi ile sinema tarihinin en önemli filmlerinden birini ortaya koyan, ABD'li sinema ve tiyatro oyuncusu ve yönetmeni, yapımcı ve yazar.

2) Elektrik akımının yeğinliğini azaltıp çoğaltmaya yarayan aygıt. - Muğla ilinde antik bir kent.

3) Erkek geyik. - Antil Denizi'nin doğusunda bir ada devlet.

4) Gözleri görmeyen. - Ekin demetlerini arabaya koymaya ve harmanı aktarmaya yarayan uzun saplı, üçlü demir çatalı el aleti.

5) Çıplak vücut resmi. - Bunama, bunaklık. - Sporda, takımlar arasında karşılaşmaların yapıldığı, belirli ölçülere göre düzenlenmiş yer.

6) Kır koşusu. - Üzerine yazı yazılan tabaklanmış ceylan derisi. - "... Bu Diyar" (Fikret Ötyam'ın doğa ve gezi yazılarını içeren kitabı).

7) Katı, sert, sıkı. - Isının üretilmesi, iletilmesi ve kullanımını konu alan fizik dalı.

8) Kadınların kaşlarını boyamak için sürdükleri siyah boya. - İtalya'nın Toscana bölgesinde kent.

9) Gümüş'ün simgesi. - En eski jeolojik katman.

10) Dalgalı gerilimde, 1 voltluk bir gerilim altında 1 amperlik bir akımın ürettiği güç birimi. - Anadolu halklarının en eski ana tanrıçası.

11) Eskrimde kullanılan bir tür kılıç. - "... Jordan" (24. İstanbul Film Festivali'nde, Sinema Onur Ödülü'nü alan İrlandalı yönetmen). - Mimarlıkta sahnin anlamında kullanılan sözcük.

12) Din işleriyle devlet işlerini karıştırmayan. - Türkiye'nin plaka imi. - "Joan ..." (Soyut ve gerçeküstücü sanatın önde gelen temsilcilerinden olan İspanyol ressam).

13) Genellikle sert buğdaydan elde edilen, glutence zengin, iri öğütülmüş un. - Yol kontrol ve bakımı için demiryollarında kullanılan küçük vagon.

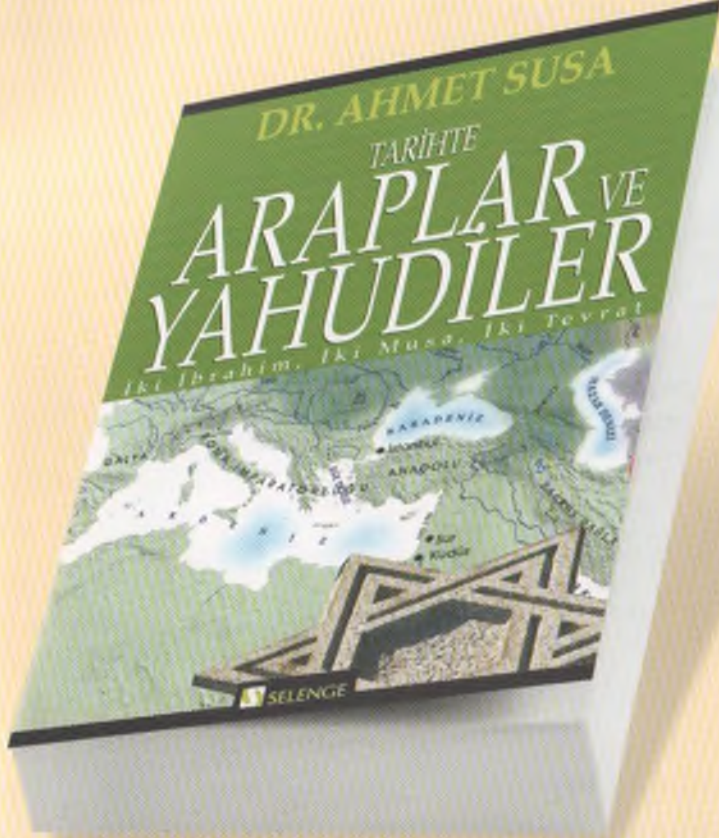
14) Malta'nın başkenti.

15) "... tıp" (Hukuku ve adaleti ilgilendiren konular üzerinde çalışan hekimlik kolu). - Bir sözün, bir simgenin, bir olay, olgu ya da davranışın ne demek olduğunu, neyi gösterdiğini kavramak.

Eylül bulmacasının yanıtı

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	G	R	A	C	C	H	S	B	A	B	E	U	F		
2	E	L	B	I	S	E	K	A	Z	A	N	A	C		
3	N	A	B	A		R	O	M	A	N	T	I	K		
4	C	E	Z	I		M	A	L		K	R	E	M	I	S
5	O	R	A	N	S	A		A	S		A	L	A	R	A
6	E	M	L		A	K	A	S	M	A		E	R	B	I
7	R	E	A	L		E	S	T	E	T	I	K		A	K
8	K		R	A	N	D		I	T	I		T	A	T	A
9	A	R		T	R	O	T	Y	K	A		K	U	N	K
10	L	U	T	R		N	U		N	A	M	E		U	R
11	A	K	A	S		Y	A	L	A	R		L	A	B	A
12	E	M	I		R	A	N	A		F	I		P	T	I

İki İbrahim, iki Musa ve iki Tevrat; birisi gerçek, diğeri sahte!

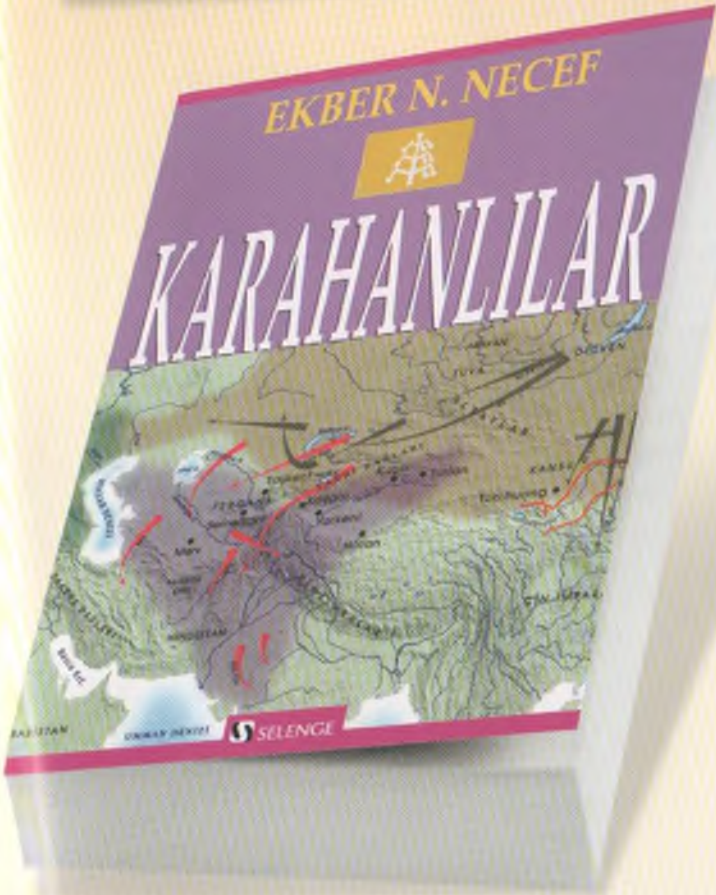

İbranice MÖ. VI-IV Yüzyıllarda oluşmuştur. Musa ise bebek olarak geldiği firavun sarayında Kiptice konuşarak büyüdü. İbranice de bilmezdi, Aramice de!

Yahudiler'in tanrısı Yahve, aslında Medyan'da yaşayan Arap kabilesi Kayniler'in büyük tanrısının adıydı.

Kur'an'da sözü edilen İsrail oğulları ile şu anki Yahudiler ayrı ayrı halklardır. İsrail oğulları Heksoslardan, Mısırlı askerlerden ve kaçak kölelerden meydana gelmişti.

Gerçek Samiler Araplardır, Yahudilerin Sami halklarla hiçbir ilgisi yoktur. Sanıldığı gibi Yahudiler ve Araplar "amcaoğulları" değildir. Bu kitabı okuyunca bugüne kadar çarpıtılmış bir tarih okuduğunuzu anlayacaksınız.

Göktürkler'in gerçek varisleri kimdir? Bugünkü Tuvalılar, Göktürkler'in gerçek varisleri ve devamı olduklarını ileri sürüyorlar. Ama onlardan önce Karahanlılar aynı iddiada bulunmuşlar ve Karahanlı Devleti'nin Göktürkler'in devamı olduğunu belirtmişlerdi.

Ya peki biz kimiz? Kimin devamı, kimin mirasçısıyız.

Türk tarihine ilgi duyanların kütüphanesinde mutlaka bulunması gereken bir eser.

SELENCE

Ticarethane Sk. Tevfik Kuşoğlu İşhanı No: 41/24
Tel: 0212 514 45 73 Fax: 511 09 35 Çağaloğlu-İstanbul
www.selenge.com.tr e-mail: selenge@selenge.com.tr

TÜRKİYE'NİN EN BÜYÜK ATATÜRK ANITI AÇILDI

Atatürk Birleştiriyor!

Türkiye'nin birlik ve beraberliği için birleştirici güç

Atatürk'ün Bütün Eserleri'dir.

Bu anıtsal eser Atatürk'ün düşünce ve eylemlerinin toplamıdır.
Ülke bütünlüğümüzü ve Cumhuriyet'imizi savunma bilincindeki
kişi ve kuruluşlar,

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni,

Türkiye'nin bütün okullarına armağan ediyor.

Siz de bu seferberliğe katılın, Edirne'den Van'a gençliğimizi,

Atatürk'ün Bütün Eserleri ile buluşturalım.

**Okullara dikeceğiniz en büyük anıt
Atatürk'ün Bütün Eserleri'dir.**

Adınız Atatürk'ün Bütün Eserleri ile yaşasın!

Atatürk'ün yazdığı, söylediği, imzaladığı bütün belgeleri
aracısız ve yorumsuz sunan, 17 ciltlik

Atatürk'ün Bütün Eserleri ciltlerine, armağan eden
kişi ve kuruluşun isimleri yazılarak bütün ilerimizdeki
Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullar, yüksek okullar ve
üniversitelere gönderilecektir.

Kampanya Hattı: (0212) 292 77 77

www.ataturkunbutuneserleri.com

Cumhurbaşkanlığı'nın
Tavsiyesiyle

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin
Güçlendirme Vakfı'nın
Katkılarıyla.